

Ministry of Education and Science of Ukraine

**MUNICIPAL ESTABLISHMENT
«KHARKIV HUMANITARIAN PEDAGOGICAL ACADEMY»
OF KHARKIV REGIONAL COUNCIL**

**MODERNIZATION OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM
OF TERTIARY EDUCATION
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

Collective monograph

**Kharkiv
2021**

UDC 378.015.31.091.2-021.64/66]-048.35(02.064)

M74

*Recommended for publication by the Academic Council
Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy»
of Kharkiv Regional Council
(Minutes № 4 of November 17, 2021)*

Reviewers:

Jozef ZAŤKO, Dr.h.c., JUDr., Ph.D., Honor. Prof. mult., LL.M, MBA, President of European institute of further education (EIDV), Founder of Eastern European Development Agency (EEDA), Slovak Republic.

Silvia MATÚŠOVÁ, PhDr. University of Economics and Management, Bratislava, Slovak Republic, School of Economics and Management of Public Administration in Bratislava (abbreviated to «VŠEMVS»).

Arne Verhaegen, educational consultant, teacher, trainer and edupreneur, owner and founder of Finnish educational consultancy firm «EduFuture».

Modernization of the pedagogical system of tertiary education in higher education institutions : collective monograph / edited
M74 by G. F. Ponomarova, A. A. Kharkivska, L. O. Petrychenko and other; Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council. – Publishing house Education and Science s.r.o., 2021. – 464 c.

ISBN 978-80-907845-8-1

In the framework of the research, the team of authors analyzed the main issues of education development in Ukraine and proved that the pedagogical process of future teachers' tertiary education in higher education institutions needs constant modernization. In accordance with modern requirements (world trends, democratic values, principles of market economy, modern scientific and technical achievements; updating of methodological tools, expansion of innovative approaches to teacher training, etc.), new systems appear. They involve conceptual ideas, innovative theories and approaches to the strategy and main directions of improving national education. Therefore, the purpose of the collective monograph is to analytically consider the theory and practice of education, to determine the nature and dynamics of institutional changes in the educational paradigm in general and its specific areas or components in particular. Awareness of the conclusions made in the collective monograph will contribute to updating the pedagogical system of tertiary education in higher education institutions, future teachers' comprehensive development; promote effective improvement of the quality of their training, increase the number of competitive professionals and increase the competitiveness of domestic higher education institutions in the international labour market.

UDC 378.015.31.091.2-021.64/66]-048.35(02.064)

ISBN 978-80-907845-8-1

© G. F. Ponomarova, A. A. Kharkivska,
L. O. Petrychenko and other, 2021
© ME «KhHPA», 2021

CONTENT

FOREWORD	7
Topicality of forming international strategic alliances involving Ukraine (<i>Halyna PONOMAROVA, Alla KHARKIVSKA</i>)	8
Management aspect of quality of future teachers' professional training in higher education institutions (<i>Larysa PETRYCHENKO,</i> <i>Oksana KUZNETSOVA, Alona PROKOPENKO</i>)	29
Creativity of a future teacher personality as a scientific category: historical and theoretical analysis (<i>Veronika ODARCHENKO,</i> <i>Inna REPKO, Ivan STEPANETS</i>)	51
Preparing higher education teachers of the new generation: foreign and domestic experience (<i>Yaroslava BELMAZ, Olha OSOVA</i>)	77
A competent approach to the education of the values of nature as a way of establishing a personality's life strategy (<i>Olha MOLCHANIUK,</i> <i>Oksana PALCHIK, Olena DEKHTIAROVA</i>)	99
The system of training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with the family of a junior school student (<i>Oksana BABAKINA, Valentyna LYTVYN, Liudmyla BAKHMAT</i>)	113
Pedagogical conditions of activation of independent educational activity of applicants for higher education of the pedagogical institution of higher education (<i>Sergiy BELYAEV, Natalia POTAPOVA</i>)	133
Complex of values in the field of physical culture and sport in the life of modern youth (<i>Olena SHKOLA, Olena FOMENKO,</i> <i>Dmytro SYCHOV</i>)	171
Polyaspectivity in the training of future special education teachers (<i>Olena PROSKURNIAK, Tetiana KALININA</i>)	193
Preparation of future pedagogical and social specialists for professional activity in inclusive and gender sensitive environment (<i>Kateryna VOLKOVA, Olena BIELOLIPTSEVA</i>)	213
Methodical toolkit for professional training of future teachers to use cloud	

services in the educational process (<i>Nataliia KHMIL, Olesia KYSELOVA, Iryna SHCHERBAK</i>)	237
Introduction of elements of distance learning in the teaching of mathematical educational components (<i>Mark BOSIN, Tetiana DRYHACH</i>)	257
The role of interactive and information technologies in the formation of professional competence of applicants for higher education of the humanities during distance learning (<i>Valentyna OLYANYCH, Larisa OLYANYCH, Mykola YURCHENKO</i>)	281
Organization of Distance Learning in Higher Education Establishments in the educational component «Physical Education (<i>Lyudmila SHESTEROVA, Olha SOKOLIUK, Dar'ya PIATNYTSKA</i>)	296
Interactivity and visualization of educational components from the cycle of professional training (034 culturology) (<i>Viktoria BESKORSA, Eleonora MARAKHOVSKA, Olga KALININA</i>)	319
Practice-oriented learning as a lever of development modern philological education (<i>Natalia DEMCHENKO, Anna CHALA, Tatiana KREKHNO</i>)	344
Practical implementation of technology of education of music and aesthetic culture of future teachers of music art by means of festival and competition activities (<i>Yana IHNATIEVA, Olena KHALEIEVA</i>)	368
Musical and theatrical activity as a factor of the development social adaptation skills of elementary school students (<i>Victoriya ULIANOVA, Olha BILOSTOTSKA</i>)	394
Aesthetic training of future teachers at Kharkiv University: historical aspect (<i>Oksana TSURANOVA, Olha SHUMSKA, Vitalii SMORODSKYI</i>)	416
The problem of encouraging preschool workers to self-improvement (second half of the twentieth century) (<i>Liudmyla BALLA, Alina KLEBANIVSKA, Liudmyla PRYTULIAK</i>)	442
AFTERWORD	463

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
Актуальність формування міжнародних стратегічних освітніх альянсів за участю України (<i>Галина ПОНОМАРЬОВА, Алла ХАРКІВСЬКА</i>)	8
Управлінський аспект якості професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти (<i>Лариса ПЕТРИЧЕНКО, Оксана КУЗНЕЦОВА, Альона ПРОКОПЕНКО</i>)	29
Творчість особистості майбутнього вчителя як наукова категорія: історично-теоретичний аналіз (<i>Вероніка ОДАРЧЕНКО, Інна РЕПКО, Іван СТЕПАНЕЦЬ</i>)	51
Підготовка викладачів вищої школи нової генерації: зарубіжний та вітчизняний досвід (<i>Ярослава БЕЛЬМАЗ, Ольга ОСОВА</i>)	77
Компетентнісний підхід до виховання ціннісного ставлення до природи як засіб становлення життєвої стратегії особистості (<i>Ольга МОЛЧАНЮК, Оксана ПАЛЬЧИК, Олена ДЕХТЯРЬОВА</i>)	99
Система виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра (<i>Оксана БАБАКІНА, Валентина ЛИТВИН, Людмила БАХМАТ</i>)	113
Педагогічні умови активізації самостійної навчальної діяльності здобувачів вищої освіти педагогічного закладу вищої освіти (<i>Сергій БЄЛЯЄВ, Наталя ПОТАПОВА</i>)	133
Комплекс цінностей у галузі фізичної культури і спорту в житті сучасної молоді (<i>Олена ШКОЛА, Олена ФОМЕНКО, Дмитро СИЧОВ</i>)	171
Поліаспектність підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти (<i>Олена ПРОСКУРНЯК, Тетяна КАЛІНІНА</i>)	193
Підготовка майбутніх фахівців педагогічної та соціальної сфер до професійної діяльності в інклюзивному та гендерночутливому середовищі (<i>Катерина ВОЛКОВА, Олена БЄЛОЛІПЦЕВА</i>)	213
Методичний інструментарій професійної підготовки майбутніх	

учителів до використання хмарних сервісів в освітньому процесі (<i>Наталія ХМІЛЬ, Олеся КИСЕЛЬОВА, Ірина ЩЕРБАК</i>)	237
Упровадження елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів (<i>Марк БОСІН, Тетяна ДРИГАЧ</i>)	257
Роль інтерактивних та інформаційних технологій у формуванні професійної компетентності здобувачів закладів вищої освіти гуманітарного спрямування під час дистанційного навчання (<i>Валентина ОЛЯНИЧ, Лариса ОЛЯНИЧ, Микола ЮРЧЕНКО</i>)	281
Організація дистанційного навчання з освітнього компонента «Фізичне виховання» в закладах вищої освіти (<i>Людмила ШЕСТЕРОВА, Ольга СОКОЛЮК, Дар'я ПЯТНИЦЬКА</i>)	296
Інтерактивність та візуалізація освітніх компонентів з циклу професійної підготовки (034 культурологія) (<i>Вікторія БЕСКОРСА, Елеонора МАРАХОВСЬКА, Ольга КАЛІНІНА</i>)	319
Практикоорієнтоване навчання як важіль розвитку сучасної філологічної освіти (<i>Наталія ДЕМЧЕНКО, Анна ЧАЛА, Тетяна КРЕХНО</i>)	344
Практична реалізація технології виховання музично- естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності (<i>Яна ІГНАТЬЄВА, Олена ХАЛЄЄВА</i>)	368
Музично-театральна діяльність як фактор розвитку навичок соціальної адаптації у молодших школярів (<i>Вікторія УЛЬЯНОВА, Ольга БІЛОСТОЦЬКА</i>)	394
Естетична підготовка майбутніх учителів у Харківському університеті: історичний аспект (<i>Оксана ЦУРАНОВА, Ольга ШУМСЬКА, Віталій СМОРОДСЬКИЙ</i>)	416
Проблема заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення (друга половина ХХ ст.) (<i>Людмила БАЛЛА, Аліна КЛЕБАНІВСЬКА, Людмила ПРИТУЛЯК</i>)	442
ПІСЛЯМОВА	463

FOREWORD

The development of the educational system in Ukraine is accompanied by significant changes in the pedagogical theory and practice of the educational process, which is determined by a system of conceptual ideas, innovative theories and views on the strategy and main directions of improving national education. This process leads to the need to conduct psychological, pedagogical and management fundamental studies in the field of education and to summarize the results to implement a strategic program of development of education as a holistic system and to identify optimal ways, forms, and methods of improvement in the current context.

The study of the problem of education in Ukraine covers issues of modern theory and is determined by the needs of practice related to the necessity to increase the educational potential of the nation, to ensure the competitiveness of educational institution graduates.

The problem of ensuring the quality of vocational education, in accordance with world trends, democratic values, market principles of the economy, modern scientific and technological achievements is of particular importance in modern education. In this context, it is valuable the experience and achievements of the international community in the field of education, where the quality of education is called one of the indicators of a decent quality of life, an instrument of social and cultural harmony, economic growth.

The presented monograph considers various aspects of the problem of education, the solution of which the authors associate with the definition, justification and implementation of theoretical-methodological, methodical and practical principles of development and improvement of educational activities in educational institutions. The studied aspects are related to management, content, tools etc. of education.

The monograph contains an analytical understanding of the theory and practical experience of education, including the nature and dynamics of institutional changes in the educational system in general and its specific areas or components in particular.

UDC 378.014.25:005.72]-021.121(045)

TOPICALITY OF FORMING INTERNATIONAL STRATEGIC ALLIANCES INVOLVING UKRAINE

© Ponomarova H., Kharkivska A.

Information about the author:

Halyna Ponomarova: ORCID ID 000-0002-8585-9740; rector-hgpa@kharkov.com;
Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Rector.

Alla Kharkivska: ORCID ID 0000-0003-4782-1079, kharkivska_hgpa@ukr.net;
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work.

The authors has proved that the process of education internationalization requires formation of general and professional competencies, abilities for self-organization and self-improvement in all representatives of the educational sector, increasing the effectiveness of cooperation between scientific, academic staff and students of domestic and foreign higher education institutions. It is possible under the condition of successful cooperation between them. A number of scientific researches of domestic and foreign strategists on the organization of cooperation at the international level have been analyzed. The essence of the concept «strategic alliance» has been specified. It is treated as a form of organizing relations between education institutions, when there is an exchange of both material (equipment, textbooks, demonstration material, transport) and intellectual resources (knowledge, skills, experience, etc.) aimed at achieving common strategic goals (project implementation) provided that the autonomy of each institution is preserved. The content and features of «strategic educational alliance» concept have been analyzed. It has been found out that the strategic educational union should be studied and characterized as the main and most promising form of integration cooperation in the markets of educational services. The expediency of creating international strategic educational alliances and urgency of their formation in Ukraine has been justified. It has been emphasized that the process of education internationalization includes the following forms of international cooperation: mobility of students or teaching staff; compatibility of educational programs; institutional partnership that leads to the creation of strategic educational alliances. Interaction and cooperation within strategic educational alliances is the most flexible form of integration of educational institutions into the transnational educational space, which at the same time leaves the right to independence. It has been justified that the development of international educational alliances with the participation of domestic higher education institutions is absolutely essential, as it contributes to strengthening the innovation potential of European and national education areas, encouraging innovation in higher education, business and the wider socio-economic environment, encourages achieving goals and mutually beneficial results, increases the chances of Ukrainian education system to enter the world educational market.

Keywords: cooperation, globalization, internationalization, strategic alliance, strategic educational alliance, education area, competitiveness, compatibility of educational programs.

Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А. «Актуальність формування міжнародних стратегічних освітніх альянсів за участю України».

Авторами доведено, що у процесі інтернаціоналізації освіти важливим є формування загальних та фахових компетентностей, здібностей до самоорганізації та самовдосконалення у всіх представників освітньої галузі, підвищення результативності співпраці між науковими, наукового-педагогічними працівниками і здобувачами освіти вітчизняних та зарубіжних закладів вищої освіти. Це можливо за умови успішного співробітництва між ними. Проаналізовано низку наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних стратегів щодо організації співробітництва на міжнародному рівні. З'ясовано сутність поняття «стратегічний альянс» – можна розуміти як форму організації відносин між закладами освіти, коли відбувається взаємообмін як матеріальними (обладнання, підручники, демонстраційний матеріал, транспорт), так й інтелектуальними ресурсами (знання, уміння, досвід тощо) для досягнення спільних стратегічних цілей (реалізації проєктів) за умови збереження автономності кожного закладу. Проаналізовано зміст та особливості поняття «стратегічний освітній альянс». Виявлено, що стратегічний освітній союз слід вивчати й характеризувати як основну і найперспективнішу форму інтеграційної співпраці ринків освітніх послуг. Визначено доцільність створення міжнародних стратегічних освітніх альянсів та актуальність їх формування в Україні. Виявлено, що процес інтернаціоналізації освіти включає в себе такі форми міжнародного співробітництва: мобільність здобувачів вищої освіти або викладацького складу; сумісність освітніх програм; інституційне партнерство, що зумовлює створення стратегічних освітніх альянсів. Взаємодія і співпраця у межах стратегічних освітніх альянсів є найбільш гнучкою формою інтеграції освітніх закладів у транснаціональний освітній простір, що водночас залишає право на незалежність. З'ясовано, що розвиток міжнародних освітніх альянсів за участю вітчизняних закладів вищої освіти є край необхідним, адже він спрямований на зміцнення інноваційного потенціалу європейського та національного освітніх просторів, заохочення до інноваційної діяльності у сфері вищої освіти, бізнесу та більш широкого соціально-економічного середовища, сприяють досягненні поставлених цілей та взаємовигідних результатів, можливості виходу системи освіти України на світовий освітній ринок.

Ключові слова: співробітництво, глобалізація, інтернаціоналізація, стратегічний альянс, стратегічний освітній альянс, освітній простір, конкурентоспроможність, сумісність освітніх програм.

Relevance of research. At the present stage of society development, the market of higher professional education is in great demand among consumers. The growing interest in education has led to a sharp expansion of commercial admission to higher education institutions (hereinafter – HEI), as well as to an increase in the number of non-governmental institutions of higher professional education.

Changing directions of HEI strategic development, increasing competition in the labour market and educational services, widespread use of modern information technologies and means of communication in an immature Smart-society encourage

higher education to find new ways to increase competitiveness and create competitive advantages. Each HEI seeks to be more attractive to its target audience (entrants, applicants for higher education, employers, public authorities, investors etc.).

In the context of the formation of the European scientific and education area, the process of higher education internationalization is of vital importance. This kind of internationalization is aimed at bringing the national education system closer to international educational standards, promoting the academic mobility of subjects of educational process, increasing the number of competitive domestic professionals in the European labour market and in the international education area. Effective cooperation between scientific, academic staff and students of domestic and foreign HEIs becomes an important factor contributing to the successful formation of general and professional competencies, promotion of self-organization and self-improvement for all representatives of the educational sector.

We believe it crucial to consider as an example international partnerships, joint structures and forms of organization for the successful internationalization of national higher education. Activities of the international strategic alliance may be given as an example as its work affects: the modernization of all sectors of the economy, industry, science and education; strengthening integration and globalization processes within the international education area. The dynamic development of new institutional forms (in particular the creation of strategic educational and scientific alliances) and information and communication technologies allows uniting and cooperating not only people, regardless of their location, but also a range of organizations to solve global problems and achieve common strategic goals. Strategic alliances are considered effective forms of partnership between corporate structures, the results of which extend to all areas of the national economy, namely: material production (agriculture, industry, construction, transport, etc.), intangible production, or services (housing and utility services, communication, education and science, health care, culture and sports, banking and credit system, etc.).

Thus, the relevance of the research topic and insufficient experience in some issues (including the formation and functioning of educational alliances) require more

detailed researches, necessitate analysing the formation and development of global strategic alliances, defining the essence of their activities to create and expand international educational alliances in Ukraine.

Analysis of the recent researches and publications. Theoretical principles of creating strategic alliances as a relevant form of enterprise cooperation are studied by the following foreign and domestic researchers: I. Vladimirova, B. Garrett, V. Hlushchenko, P. Dussozh, A. Dagaev, Z. Kaira, V. Lavrynenko, Y. Paranich, V. Ponomarenko, V. Totsky and others.

M. Bobina and M. Grachev paid considerable attention to the problems of joint activity of international business. They analyzed in detail current strategic alliances in the field of information, finances and credit, etc., described the history and mechanisms of interaction of the participating companies. B. Garrett and P. Dussozh studied the system of interaction between the enterprises participating in strategic alliances. O. Danylyshyn researched strategic alliances as investors of the globalization era. P. Pekar and M. Margulis reviewed business strategies of central joint-stock unions.

Researchers of various foreign scientific schools (P. Buckley, M. Casson, B. Kohut, etc.) dealt with the questions of formation expediency of strategic educational alliances and development of approaches to their definition and creation. B. Kohut and U. Zander were the first authors to work on the issue of knowledge and determining their role in the activities of strategic educational alliances. They hypothesized the division of knowledge into «*explicit and uncoded*». At the beginning of the 1990s the resource approach became the dominant direction of strategic management due to the researches by I. Ansoff and K. Montgomery on resource theory and the concept of dynamic competencies and abilities. K. Prahalad devoted his works to studying the concept of developing key competencies of the corporation, and it was he who introduced this concept in economics.

The field of pedagogical staff training, interaction of educational service markets and issues of HEIs' entering the international market of educational services

and labour, influence of internationalization and globalization on the system of HEI development, formation and functioning of strategic unions were researched by such foreign scientists as F. Albach, P. Buckley, W. Beck, C. Gil, S. Joseph, W. Clifford, B. Lisk, J. Knight, G. Patterson, A. Ragman, P. Scott, D. Tees, W. Tichler, A. Thomson, T. Friedman, etc. Domestic researchers also contributed to searching solutions to the problems of managing international strategic alliances: N. Anishina, O. Balakireva, S. Bandur., D. Bohynia., I. Hnybidenko, B. Danylyshyn, A. Kolot, V. Kutsenko, O. Kratt , E. Libanova, N. Lukyanchenko, O. Martyakova, O. Novikova, Y. Makogon, S. Melnyk, R. Patora, V. Petyukh, M. Semykina, B. Chub, O. Yastremska and others.

The purpose of the article is to define the concept «strategic alliance», to determine the content and features of the concept «strategic educational alliance», to clarify the feasibility of creating international strategic educational alliances and to justify the relevance of their formation in Ukraine.

Presenting the main material. Economic globalization has led to growing market competition, so not all companies can withstand such pressure. That is why every organization is looking for ways to maintain economic efficiency, improve competitiveness and create ample opportunities for further development. Almost no company can solve these problems on its own. In our opinion today cooperation with foreign organizations should be one of the main strategies for the development of domestic companies. In this case, the best forms of international partnership include alliances, educational alliances, joint ventures, marketing agreements.

P. Scott emphasizes that «globalization involves intensive cooperation in the global division of labour and a radical overhaul of the world order». G. Patterson claims that «not only competition, but also cooperation binds organizations in the context of globalization» [13]. «Globalization is the transition, adaptation and development of values, knowledge, technologies and norms of behaviour from country to country, from society to society in different parts of the world, which includes: the creation of global networks; technological, economic, social, political, cultural, educational globalization; international unions

and conferences; international cooperation and exchange; multicultural integration... » [3, p. 15].

According to N. Tereshkina one of the main points of intersection of globalization and the development of innovation processes is «acceleration; cooperation at the level of individual enterprises and the development of organizational structures based on the separation of different stages of the technological process; operational integration and intra-firm cooperation; cooperation of firms and organizations with the centers of knowledge and technologies concentration; increasing the share of services and the role of global knowledge transfer in international trade» [11, p. 97].

We agree with the above that the successful operation of enterprises in the context of globalization occurs during cooperation, economic union of several organizations, when there is interpenetration and modernization of national, international economies, methods and techniques, changes in structure or activity, etc. Such cooperative transformations in state economies result in the process of qualitative synergy, which is one of the main priorities of organization integration: synergy as a catalyst for the integration process (efficiency of the integration structure exceeds the overall integration of both partners); use of partner resources (tangible and intangible) or the impact of creating or supplementing partner resources, but at the expense of partners; improving the stability of the integrated structure by finding a compromise between partners' strategic interests, when the results of the integrated structure meet partners' expectations; the effect of using partners' key opportunities and competencies, etc. Taking into account these advantages, more and more organizations are involved in cooperation to increase the efficiency of their activities, reduce economic costs, attract a larger consumer audience, etc.

Adopting the appropriate organization form of joint activities, participants can «develop qualitatively», as the division of business between partners allows each organization to focus on the strengths and overcome the weaknesses. Strategic alliances is one of the cooperation forms. Economist R. Coase is convinced that

«it is more appropriate to treat the alliance as a form of enterprise interaction, which allows minimizing transaction costs through signing appropriate agreements while obtaining the necessary resources» [5, p. 5]. That is why we feel it necessary to consider the activities of strategic alliances as a key source of competitive advantage for enterprises, as one of the most promising forms of integration into the international economic as well as educational markets.

An international strategic alliance (ISA) is a relatively long-term inter-agency cooperation agreement that provides a shared use of the resources or governance structure of two or more independent companies from several countries to accomplish tasks related to each company's goals. ISA is a functional structure based on formal or (sometimes) informal agreements. The founding organizations jointly manage and control the functioning of the international strategic alliance. Compared to international alliances, international strategic alliances should be understood as agreements that anticipate and prevent the emergence of weaknesses or create competitive advantages for participants; set reasonable goals for the relationship between companies; correspond to the long-term strategic plans of the partners.

M. Bobyna and M. Grachev believe that the main strategic goals of ISA include «increase in value (increase in profit); strengthening strategic positions by gaining knowledge from the other side; maintaining the flexibility of activities (increasing responsiveness, adaptation to changes in the environment); maintaining their main strategic advantages that can be appropriated by partners (through joint activities)» [2]. Therefore, ISA is one of the most promising integration forms of both foreign and domestic organizations/enterprises into the international economy market.

Ukraine is currently moving towards the formation of an innovative knowledge economy, which involves strengthening all spheres of activity, especially higher education. The process of integration into the European education area is an integral part of most modern strategies for HEI development. The dynamic development and continuous improvement of innovative communications, Internet technologies, various forms of distance learning, etc. have become the main reason for this, which

in turn has contributed to the intensification of intercultural communication and the removal of national barriers. UNESCO, the UN, the European Commission, the World Bank and other institutions are actively involved in this process. Laws of Ukraine «On Education» and «On Higher Education», international regulations in the field of education; analytical and statistical data of the Ministry of Education and Science of Ukraine; documents of international organizations (UNESCO, UNCTAD, World Bank, etc.); United Nations Development Program, WTO, Organization for Economic Co-operation and Development (OECD); the results of research projects on strategic alliances of various international organizations and agencies demonstrate the connection of cooperation of various organizations on the world stage, have clearly developed programs related to the integration into the education system paradigm aimed at expanding scientific and practical opportunities of all participants of the educational process.

Creating international innovation structures is accompanied by the direct search for scientific opportunities to reduce the cost of acquiring new knowledge, which is the basis for the development of brain capital of education institutions. Therefore, the possibilities for dissemination and offshoring of knowledge processes, given the benefits of domestic educational and scientific activities, are quite realistic. Partnership cooperation between industry, education and science is a crucial factor in achieving strategic sustainability, as educational and scientific structures are the driving components of the so-called innovation chain «research – development – production – product promotion».

It is known that the process of internationalization contributes to the quality unification of education institutions in the European education and scientific area. Researcher J. Knight defines internationalization as «the process of integrating international, intercultural and global elements into the educational (pedagogical), scientific and administrative functions of a single organization» [7]. «It concerns systems that seek to achieve specific goals and objectives and improve the quality of higher education and science, and should not become an end in itself either

at the level of a single higher education institution or at the level of the higher education system as a whole» [8, p. 206]

The process of education internationalization includes various forms of international cooperation: mobility of students or teaching staff; compatibility of educational programs; institutional mobility; consideration of European / international standards in educational programs; institutional partnership that leads to the creation of strategic educational alliances.

The essence of the concept «strategic alliance» as «a form of organizing enterprises' relations, when they can use each other's resources to achieve common strategic goals while maintaining their autonomy» (according to G. Makhova) [7, p. 75], can be adapted to define «strategic educational alliances». Therefore, a strategic educational alliance can be understood as a form of organizing relations between education institutions, when there is an exchange of both material (equipment, textbooks, demonstration material, transport) and intellectual resources (knowledge, skills, experience, etc.) to achieve common strategic goals (project implementation) provided that each institution preserves its autonomy. At the same time, the main strategic priorities of HEI in terms of their market activity, modern unstable environment, intensification of competition between them are aimed at achieving a stable position in the market of educational services by developing new areas of educational and scientific activities, expanding the range of services [12, p. 134]. This requires the members of the educational alliance to gain new knowledge, competencies, skills and these priorities can be successfully achieved by developing joint strategic management systems to regulate market opportunities of HEI – partners; application of marketing management principles, development of an effective marketing strategy. The key task in the development of the marketing strategy of the educational alliance is to determine the position of HEI – partners in the international and domestic labour markets and effectively communicate this position to the target market. It is the availability of a clear position that ensures the coherence and consistency of all strategic decisions and actions, contributes

to determining priorities when identifying new directions of educational alliance development as well as to making decisions on expanding the range of services provided.

Interaction and cooperation within strategic educational alliances is the most flexible form of education institution integration into the transnational educational space, which at the same time leaves the right to independence. Confirming the above, H. Kostyuk and I. Dubrovska mentioned that «within the framework of the strategic alliance, the companies combine their efforts, while maintaining their economic and legal independence ... thus relying on participants' strengths, and no one has the desire or ability to capture the unique benefits of the partner» [4, p. 5].

Strategic educational unions as one of the forms of regulating cooperation in the markets of educational services are characterized by the following features: «common strategic purposes of training and using intellectual human resources, i.e. an educational organization, especially HEI, in its long-term profile should be consistent with the production personnel strategy of the enterprise; willingness of the parties to exchange valuable (strategically important) information, property, experience and know-how on a voluntary and mutually beneficial basis, to create the necessary material and organizational conditions for the partner's effective work, to recognize their right to benefit from cooperation, and to bear responsibility, in particular material (financial), for the breach of contractual obligations; readiness of the parties to develop and implement long-term and current plans of joint projects» [6]. Therefore, HEI partnership should be based on such key principles as interaction, integration, self-development, self-organization and social adaptation. Consequently, implementing the key principles in accordance with modern requirements requires from higher education institutions taking a position in global and national markets for educational services, which contributes not only to cooperation between organizations, but also to their competitiveness.

In addition, the main goal of strategic educational alliances is to increase the competitiveness and expansion of their products and services in new markets for educational services. In this case, HEIs, in particular Ukrainian HEIs, can enter

into alliances with several partners, which will contribute to the creation of an educational and scientific network of partnership. The activities of strategic educational alliances have a positive impact on the HEI competitiveness, provide access to partners' resources, new markets for educational services, contribute to the balance of socio-economic indicators, use of new and their own technologies and opportunities for further scientific development.

It is possible to create different models of strategic partnership between education institutions when developing multilateral strategic educational alliances. The strategic educational union should be studied and characterized as the main and most promising form of integration cooperation in the markets of educational services. Formation of reasonable educational competition between the members of the alliances contributes to growing activity of foreign capital in the Ukrainian economy; demand for highly qualified and intelligent human resources; the interest of HEI administration in awarding graduates with European diplomas; the quality of competencies acquired by the subjects of the educational process; the desire of young people to stay in the country and get education there. All facts mentioned above are important factors that determine the relevance of the creation and development of international educational alliances. Therefore, they occupy a special place in the process of internationalization of Ukrainian HEIs and remain a priority form of integration into the European education area.

Nowadays competition in the global market for educational services has become «team competition» rather than «personal competition». Perceiving other participants as potential members of the alliance promotes effectiveness in the European education market. Until now, higher education institutions of the world leading countries tend to form international strategic educational alliances. This allowed them to consolidate and change their positions on all continents and positively influenced the socio-economic development of their own HEIs in the context of globalization.

Taking into account the long-term trends in the market of educational services and labour, the requirements and preferences of potential customers, opportunities and threats from partners/competitors, as well as their own strengths and weaknesses,

modern Ukrainian HEIs have to find their place in the market of educational services by establishing partnership and varying the range of activities. Successful competitiveness of HEI graduates is an important aspect of the educational process.

Every country has its own, unique, set of competitive advantages. However, sustainable competitiveness can be achieved only by high-order competitive advantages, which means changing the priorities of national development and bringing «intangible resource of competitive development» to the fore, which is reflected in the importance of such areas as education, management, social values, national business culture, ideology. Therefore, the revival of Ukraine national competitiveness is possible only through the comprehensive development of the education system.

The introduction of a competence paradigm in the European Union's education became more relevant after the proclamation of the European Union's (EU) strategic goal of transforming it into a competitive and socially integrated society focused on sustainable development in Lisbon in March 2000. One of the stages of competitive education development is the creation of joint educational programs for education institutions.

Joint educational programs in general and joint double degree programs emerge in the world as a natural stage in the development of university cooperation. High quality educational programs, focus on international educational standards are the necessary conditions for their emergence. The accession of our state to the Bologna Process is an indisputable fact of international recognition of the higher education system of Ukraine. First of all, it obliges our country to complete the modernization and reforming of higher education.

Achieving these goals will also help meet students' personal needs and expand their competence, create and develop appropriate conditions for innovative research and increase the mobility of students and academic staff.

General trends in the creation and development of joint educational programs pave the way in Ukrainian higher education, although on a rather modest scale and in specific forms. Modern joint programs of Ukrainian HEIs with foreign partners

are still not an element of long-term state educational policy. They are created on the initiative of individual universities as a result of establishing direct contacts with foreign partners.

One of the main complications which arise when we analyze such programs is the lack of systematic and fairly complete information about them in the central education authorities, and sometimes even on the websites of the universities.

Another problem is the definition and classification of such programs. Due to the fact that even European joint programs have a fairly short history (as opposed to curricula or academic mobility), and the characteristics of such programs are still in the process of development, in Ukraine joint programs are often understood as any cooperation between universities.

According to The Global Competitiveness Report, joint master's programs are the most common, while bachelor's and PhD degree programs enjoy less popularity. Most programs are bilateral.

The indicative indicators of the country competitiveness in the context of human capital development include health and skills. The following table is part of the ranking of the country competitiveness in the context of human capital development according to «The Global Competitiveness Report 2019» [16]:

Country	Health	Skills	Ranking
Singapore	100	79	1/19
Germany	92	84	31/5
Finland	93	86	27/2
the Czech Republic	86	73	48/29
Poland	84	72	54/34
Latvia	77	76	84/22
Hungary	81	69	70/49
the Russian Federation	69	68	97/54
Kazakhstan	71	67	95/57
Ukraine	66	70	101/44
India	61	50	110/107

Joint and double degree programs as a form of the most fruitful cooperation of universities and a promising means of integration into the European education area have significant specifics in Ukraine. It is related to their nature, peculiarities of appearance and functioning. Many of these programs have come out of technical assistance programs, such as Tempus, and are a continuation of collaborations within university partnerships on curriculum modernization, learning technologies, and student assessment, or have moved from the franchise. At the same time, their main task was to achieve an international level of education through cooperation with well-known universities in Europe (correlation of their own programs, curricula, training courses, teaching technologies and knowledge assessment, etc.).

The specificity of such joint programs is well traced in comparison with the key characteristics of more developed European programs formulated at the seminar in Stockholm (2002) and in Mantua (2003).

Such programs are in most cases implemented within the framework of interuniversity agreements on the basis of jointly developed integrated curricula, which are implemented in higher education institutions. The latter are a set of segments, modules offered to students by universities participating in the joint program.

One of the main principles of the Bologna Declaration – students' mobility – involves transferring disciplines studied at other European universities. The practical implementation of this principle for Ukrainian students is troublesome, because there are significant differences between Ukrainian and European standards of higher education. The procedure of comparing and agreeing the curricula of Ukrainian and European universities (both for nostrification and credit transfer) usually requires personal contact of university representatives and takes a long time. The problem of coordinating the curriculum with each partner university can be largely solved by adapting Ukrainian educational standards to European ones, which will open wide opportunities for Ukrainian students' mobility in Europe [10, p. 3–4].

In our opinion, today it is quite common to follow the format of the program when students (usually some of them) after completing the Ukrainian part of their studies and, even less often, studying in Ukraine, get the opportunity to study

for a diploma from a foreign partner university. The results of the exams (partially or completely) are credited by partner universities. There are a number of successfully developing programs where academic mobility takes place in the virtual environment: foreign teachers come to Ukrainian students who use distance learning opportunities.

The built-in element of student and teacher mobility as a necessary element of the curriculum leading to joint diplomas, balanced in terms of travelling, duration and volume, is usually not reflected in Ukrainian programs. Most often, our students may be offered a trip to a foreign university for additional study, which will allow them to receive a second diploma, and teachers are invited for advanced training. There is almost no reverse mobility of students and teachers from Europe to Ukraine. There is even a term to describe this feature of many joint programs of Ukrainian and foreign universities – «asymmetric mobility».

This phenomenon is explained by several reasons. The main one is the lack of funds for mobility in general, which significantly complicates the implementation of the joint program. But there are other reasons as well. For example, the compatibility of programs varies due to the lack of programs in English in Ukrainian HEIs, and vice versa, because of the demand for Ukrainian programs in European universities (except CIS countries), as well as problems with the compatibility of the learning process itself (curriculum, program content and learning technologies, assessment of students' knowledge expressed in a single form of credits for the completed work), compatibility of training conditions (quality of the necessary equipment provided, availability of information resources, etc.), and, of course, living conditions. The complex, largely outdated procedure for mutual recognition of diplomas also causes considerable difficulties.

The situation with teachers' mobility is even more complicated. In the fields of knowledge with high international competitiveness, there is an «outflow of minds» instead of mobility within the framework of joint programs, when Ukrainian teachers become part of the permanent teaching staff of a foreign higher education institution.

We believe that this asymmetry of mobility reflects the transitional form of establishing joint programs of Ukrainian universities with foreign ones, but its overcoming should not become an end in itself at this stage of development. It is more important to achieve a real correlation between quality and teaching technologies when interacting with a European university. This will facilitate the training of European applicants for higher education in the framework of joint programs in Ukrainian HEIs in the future. It is more appropriate to find a foreign partner for creating a new bilateral intellectual product – a joint program in a developed form for those subject areas where it is possible.

The formation of a national qualifications system in the context of the European higher education area will, firstly, ensure transparency, openness and recognition of terms required for training professionals with higher education in Ukraine, and secondly, the national qualifications system will be certified by relevant European bodies.

Its effective functioning will contribute to creating preconditions for the transition between qualification levels or the acquisition of related qualifications, which, in turn, will contribute to the motivational orientation of Ukrainian citizens to professional development and productive employment.

Having analyzed the policy of creation and functioning of joint programs involving Ukrainian and foreign HEIs we found out that there are not only goals and interests typical for European joint programs, but also specific ones related to overcoming the consequences of isolation of Ukrainian educational system from European educational systems.

One of the main priorities for European universities when creating programs with Ukrainian HEIs lies in entering new education markets, expanding and attracting new bright students, strengthening the position and recognition of their diplomas in the labour market in our country, creating more favourable conditions for teachers and researchers to master Ukrainian empirical material and in consolidating the international competitiveness of a higher education institution.

Referring to Ukrainian HEIs, one of the main priorities of creating joint programs with European universities is the possibility of de facto international recognition of their diplomas, strengthening their academic potential through cooperation with European universities, improving the quality and competitiveness of their program, creating new wider opportunities for advanced training of their academic staff and student body who get more possibilities in mastering their future profession, rich socio-cultural experience, reliable guarantees of future professional demand in Europe and worldwide. We treat it as a way to join the network of European universities and permanent university cooperation, which ensures the real integration of Ukrainian universities into the European higher education area.

The available experience of the currently implemented programs should be used to better understand the content and practical steps for the development of joint programs. It is also important to realize that building a partnership requires large financial contributions.

In our opinion the greatest difficulty in implementing joint programs lies in creating an organizational mechanism for the program implementation and a system for managing partner relationships. This is where the key success factors of cooperation lie.

We believe that the successful development of joint programs is the coordination of short-term actions and interests of different groups and individuals in partnership with long-term goals, determined by the requirements of internal development of relevant educational organizations and their interaction with the external environment.

Of course, there should be developed clear and understandable rules, procedures for working together, requirements for quality control of the educational process.

We think that successful development of joint programs requires trust between the participants of the joint program; mutual understanding and flexibility of the parties; dedication; participants' enthusiasm, high motivation; fully-fledged communication, availability and transparency of information; project participants'

readiness for hard work; well-established informal relations, personal compatibility of people; support on the part of the management of both education institutions; a good partnership leader and team building practices; understanding the need for continuous training of organizers and participants of the joint program.

Differences which may exist between partners: cultural (norms and values), technological (teaching methods and quality assessment procedure), social (principles of thinking, work, interaction with each other) do not play a decisive role in the success or failure of a joint program, because it is a violation of mutual understanding or flexibility, lack of desire to understand and overcome cultural differences that can prevent joint program partners from benefiting from mutual learning. Differences are inevitable, but they should not limit partners' capabilities, they should be seen as an object of management, especially in terms of cultural compatibility, trust and commitment to the common goal.

Thus, successful joint programs are characterized by a certain pattern of relationship between the partners, when both parties act in accordance with the established rules of interaction, adhere to the same rules of conduct and ethical principles. This network of relations between the partners should gradually turn into a flexible and sufficiently reliable system of social control over mutual interests and rules. The network structure of the joint program provides for establishing cooperation at different levels and has its own hierarchy and logic of development.

One more issue worth considering is the role of the education institution management. Prospects of joint programs largely depend on the attitude of HEI managers. Far-reaching synergetic effect of the international partnership is achieved only if the Rector, Vice-Rector, Dean, Head of the Department fully comprehend the importance of joint programs, demonstrate openness to initiatives, support partners' efforts, including investment of necessary financial and human resources, delegation of decision-making rights and allocation of resources to the joint program management. However, we are convinced that its success or failure is determined at the level of teachers and academic staff of the middle management.

This is the basis for strong relationships between people (teachers, administrators, librarians, heads of technical departments, etc.) from different countries who work together to implement the program.

The image of the cooperation partner (which is, in fact, a fixation of the relationship evaluation) should be associated with such traits as: decency – honesty, responsibility, truthfulness; competence – knowledge, skills and abilities of interpersonal communication crucial for fulfilling their duties; consistency – reliability and predictability; loyalty – friendliness, willingness to encourage a partner; openness – willingness to share ideas and information, psychological approachability.

Factors contributing to the success of joint educational programs include: cooperation agreement; creation of a system of internal and external operation rules; even distribution of risks and benefits between the parties; involvement of top management of educational organizations; team building; holding joint scientific conferences, round tables, seminars; joint scientific publications, exchange of scientific and methodological literature, didactic tutorials and other educational materials; study, generalization and implementation of the best pedagogical experience of educators from both universities; exchange of teacher delegations.

It is worth mentioning that the success of the joint program should be evaluated from the standpoint of creating an organization based on the principles of mutual recognition of common goals, trust, enthusiasm, high motivation and dedication of the joint program participants, as well as systematic information exchange.

Conclusions. The research specified the essence of the concept «strategic alliance», determined the content and peculiarities of the concept «strategic educational alliance», analyzed the activities of ISA, clarified the feasibility of creating global strategic educational alliances and justified the relevance of their formation in Ukraine.

Thus, global cooperation in the field of education not only stimulates the development of the country as a whole, but also helps to enhance the training of qualified professionals. It is vital to go beyond the HEI or the country to establish

new international relations by signing agreements, designing, creating joint educational programs, increasing teachers' and students' academic mobility, etc.

We can conclude that the development of international educational alliances with the participation of domestic HEIs is extremely urgent, as it is aimed at strengthening the innovation potential of European and national education areas, encouraging innovation in higher education, business and the wider socio-economic environment. It contributes to achieving the set goals and mutually beneficial results, promoting Ukrainian education system in the world educational market. Of course, the formation and development of strategic educational alliances is a well-established tradition for the European area, but for Ukrainian education it is an urgent need of the time.

Nowadays the development and implementation of joint educational programs is one of the most effective forms of cooperation between universities and a promising means of integration into the European higher education area. The possibility of comparing compatible educational programs in accordance with the Bologna Process provides for an increase in the mobility level. Within domestic education, students' and teachers' mobility is extremely low. It is a priority area which has to be worked on. Modern international coordination and cooperation in Ukrainian higher education does not correspond to the pace of globalization of the educational environment. At the same time, the development of mobility could stimulate universities to provide high quality education. Positive factors of academic mobility include enhancing university cooperation, contacts of universities, departments both within Ukraine and abroad, teachers' professional development.

References

1. Avsheniuk N.M. Trends in the development of transnational higher education in the second half of the XX – at the beginning of the XXI century : monograph / scien. ed. M.P. Leshchenko. Kyiv : Institute of gifted children, 2015. P. 94. [eng]

2. Bobina M.A., Grachev M.V. International business: alliance strategy. Moscow: Delo, 2006. 240 p. [eng]
3. Integration aspects of pedagogical education development: realities and prospects: monograph / H. F. Ponomareva, A. A. Kharkivska, L. O. Petrychenko and other; Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council. Kharkiv, 2018. 368 p. [eng]
4. Kostyuk G.V., Dubrovskaya I.O. Research of modern competitive strategies. El. Journal: *Efficient economics*. 2015. № 11. P. 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/116.pdf (Access Oct. 8, 2021). [eng]
5. Coase R. The nature of the firm / ed. O.I. Williamson and S.J. Winter / transl. from English by M.Ya. Kazhdan. Moscow: Delo, 2001. P. 5. [eng]
6. Martyakova O.V., Mudra O.V. Modern models of harmonization of marketplaces, services and work. *Socio-Economic Research Bulletin*. 2013. Vol. 4 (51). P. 278. [eng]
7. Makhova H.V. Preconditions for forming strategic alliances of enterprises. *Development management: coll. scien. articles.* / Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics. Kharkiv, 2006. №7. P. 75. [eng]
8. Nitenko O.V. Internationalization of higher education as a factor in the university development. *Educological Discourse*. 2015. № 2 (10). P. 205–216. [eng]
9. A new generation of curricula in terms of Ukraine's entry into the Bologna process: scientific and methodological materials. 2nd ed., stereotypical. Kharkiv: NTU «KhPI», 2006. 64 p. [eng]
10. New Collegium. 2005. № 4. 80 c. [eng]
11. Tereshkina N. E. Innovative globalization: specific features and trends. *Economy and state. Series: Economics*. 2014. № 6. P. 97–101. [eng]
12. Kharkivska A. A. Higher education institution positioning strategy: from cost management to results management. *Topical issues of the humanities: an intercollegiate collection of young scientists' researchers* / Drohobych Ivan Franko

State Pedagogical University. Drohobych : Publishing House «Helvetyka», 2018. Issue 22. Vol. 2. P. 133–138. [eng]

13. Knight J. Internationalization: A Decade of Changes and Challenges. *International Higher Education*. American Association for Public Opinion Research, 2008. № 50 P. 6–7. [eng]

14. Patterson G. Collaboration / competition crossroads : national / supranational tertiary education policies on a collision course. *In: Tertiary Education and Management*, 2005. V11. P. 355–368. [eng]

15. Scott P. Massification, internationalization and globalization in Peter Scott (ed.) *The Globalization of Higher Education*. *The Society for Research into Higher Education Open University Press*. Buckingham, 1998. P. 108–129. [eng]

16. The Global Competitiveness Report. 2019. *World Economic Forum*. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (Access Oct. 8, 2021). [eng]

UDC 378.04.3-051:005.6(045)

**MANAGEMENT ASPECT OF QUALITY
OF FUTURE TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

© Petrychenko L., Kuznetsova O., Prokopenko A.

Information about the author:

Larysa Petrychenko: ORCID ID 0000-0002-3250-4321, larisa-petrichenko@ukr.net; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, First Vice-Rector, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management.

Oksana Kuznetsova: ORCID ID 0000-0003-4224-5594, OksanaKharkov08@gmail.com; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, First Vice-Rector, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management.

Alona Prokopenko: ORCID ID 0000-0002-3735-342X, prokopenko.hgpa@gmail.com; Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management.

In the article the authors made a thorough analysis of the managerial aspect of the quality of professional training of future teachers of higher education institutions. Researchers have found that in the current conditions of reforming Ukrainian society in general and education in particular, the requirements for industry standards and bringing them into line with world standards are increasing. In the context of the research, modern definitions of the concepts «quality», «quality of education», «quality of higher education», «professional training», «quality of professional training of future teachers» are analyzed. The essence of the concept of research «management of quality training of future teachers» is defined as a purposeful process aimed at achieving the desired result of future training through analysis, planning, organization, management decision-making, use of criteria for evaluating the effectiveness of management, monitoring and control. The authors, based on a comparative analysis of different principles of professional training, identified the following principles of professional training of future teachers: clarity - increases the assimilation of material, because it involves all channels of perception of higher education – visual, mechanical, auditory and emotional; visualization – follows from the principle of clarity: the technology of visualization of educational information is developed. In the process of research, scientists found that the implementation of the principles of clarity and visualization allows the application of the principle of consciousness and activity, because when structuring and organizing the educational process with an interactive whiteboard, higher education students better understand. In accordance with the research topic, the functions of professional training of future specialists in the relevant field of training are analyzed in detail: organizational-informational, motivational, development-communication, analytical-research. It is noted that these functions are implemented through the integration of modern information and communication and pedagogical technologies, methods, forms and means of learning.

Keywords: quality, managerial aspect, quality management, quality of professional training, future teachers.

Петриченко Л. О., Кузнецова О. В., Прокопенко А. О. «Управлінський аспект якості професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти»

У статті авторами здійснено ґрунтовний аналіз управлінського аспекту якості професійної підготовки майбутніх учителів закладів вищої освіти. Науковцями з'ясовано, що в сучасних умовах реформування українського суспільства загалом і освіти зокрема посилюються вимоги до галузевих стандартів та приведення їх у відповідність до світових стандартів. У контексті дослідження проаналізовано сучасні дефініції понять «якість», «якість освіти», «якість вищої освіти», «професійна підготовка», «якість професійної підготовки майбутніх учителів». Визначено сутність поняття дослідження «управління якістю професійної підготовки майбутніх учителів» – як цілеспрямований процес, направлений на досягнення бажаного результату професійної підготовки майбутніх через здійснення аналізу, планування, організації, прийняття управлінського рішення, використання системи критеріїв оцінки ефективності управлінської діяльності, моніторингу та контролю тощо. Авторами, на основі зіставного аналізу різних принципів професійної підготовки, виокремлено такі принципи професійної підготовки майбутніх учителів: наочності – підвищує засвоєння матеріалу, бо задіяні всі канали сприйняття здобувачів вищої освіти – зоровий, механічний, слуховий і емоційний; візуалізації – витікає із принципу наочності: розробляється технологія візуалізації навчальної інформації. У процесі дослідження науковцями з'ясовано, реалізація принципів наочності та візуалізації одночасно дозволяє застосовувати принцип свідомості та активності, оскільки при структуруванні та організації

освітнього процесу за допомогою інтерактивної дошки здобувачі вищої освіти неодмінно краще сприймають, розуміють сутність досліджуваного матеріалу, підвищується їхня розумова активність. Відповідно до теми дослідження детально проаналізовано функції професійної підготовки майбутніх фахівців відповідного напрямку підготовки: організаційно-інформаційна, мотиваційна, розвивально-комунікаційна, аналітично-дослідницька. Зазначено, що дані функції реалізуються через інтеграцію сучасних інформаційно-комунікаційних і педагогічних технологій, методів, форм і засобів навчання.

Ключові слова: якість, управлінський аспект, управління якістю, якість професійної підготовки, майбутні учителі.

Relevance of research. Modern education, being one of the main factors of social and economic development of the state, is an investment in the future of the country, in addition to health care, legal protection, information retrieval, etc. This increases significantly the value of professional staff and, consequently, the recognition of education and training as high attainment of society.

A. Kharkivska emphasizes that the education system in each country is connected with its social and cultural environment, production and technology base by a large number of complex functional dependencies and relationships. To date, when the problem of universal secondary education has been practically solved in developed countries, and higher education has become more necessary, these relations and dependencies have rightfully taken one of the leading places among public and state priorities. This is particularly relevant for training systems of highly qualified specialists, the efficiency of which determines not only the state of the country's economy, but also the prospects for its further prosperity in a very acute competition in a «globalized» environment [39].

In the context of reforming Ukrainian society, the role of higher education quality is growing and, accordingly, the requirements for industry standards and bringing them in line with world standards are increasing. The educational policy of the state should include the development of directions for the development of higher education by profiles and specialties, to initiate the creation of long-term science-based standards and regulations.

Analysis of the recent researches and publications. Based on the analysis of scientific and pedagogical, special literature and the Strategy of Higher Education

Reforming in Ukraine until 2020, we note that the quality of higher education in Ukraine is quite heterogeneous. On the one hand, on quantitative results – higher education coverage – Ukraine is among the top 10–15 countries in the world. In particular, mathematics and science education have high coverage rates – Ukraine ranks is here at least 50th. However, in terms of the quality of management education, the place of Ukraine fluctuates near the hundredth one.

The purpose of the article is a thorough analysis and identification of the features of the management aspect of the quality of professional training of future teachers in higher education institutions.

Presenting the main material. Higher professional education is developed in such a way as to provide fully and qualitatively stimulation of comprehensive harmonious development of the future specialist's personality, his / her professional competencies. Higher education institutions interact with the labor market, partners and other universities to provide modern high-quality professional training for future professionals.

T. Beliavtseva and N. Ponomarova prove that the development of information and communication technologies makes some changes in the content of future teacher training, preserving the best achievements of the pedagogy of the past and taking into account the future. There is a need to adjust the content of computer science disciplines, update the methods and tools used in the teaching of future teachers, for pedagogical activities, creativity and self-realization in society. The widespread adoption of computer technology in the educational process requires a qualified specialist to have the knowledge that forms the basis of computer training of future teachers. To date, some experience has been gained in the use of information and network technologies in the educational process. There is an intensive search for methods of computer and Internet learning at this stage of formation of the information society and the «knowledge society» [5].

In the context of the study, we consider it appropriate to analyze modern definitions of «quality», «quality of education», «quality of higher education», «training», «quality of future teachers» training.

Definitions of these concepts have been the subject of general scientific, methodological, special research of famous scientists, the definitions proposed by them we will analyze below, based on the interpretation of those scientists whose work will help solve the problem of our research.

According to A. Kharkivska, efficiency and quality are the key parameters by which we judge the social and economic significance of education. But if efficiency is usually considered as an economic or economic and administrative trajectory, the concept of quality, which includes economic, social, cognitive and cultural aspects of education, is perceived as a universal integral characteristic of educational activities, its results [39].

Examining (Table 1) the definition of «quality», we concluded that there is no consensus in essentiality of this concept among scientists.

Table 1

Definitions of «quality»

№ з/п	Name of scientists	Definition
1	2	3
1	National standard of Ukraine SSTU ISO 9000: 2015 [37]	the degree to which the set of own characteristics of the object satisfies the requirements
2	S. Plaksii [25]	the quality reflects the constant and stable connections of the constituent elements of the object, which characterizes its specificity. This makes it possible to distinguish one object from another
3	Ya. Yakhnin [46]	quality as a measure of achieving goals
4	A. Subetto [35]	The basic understanding of the category «quality» consists of the following provisions: a) quality – a set of properties; b) structural quality; c) the quality is dynamic, it changes during the discovery of its new properties and depends on the management of the learning process, the individual characteristics of those who study and study; d) quality – the concept is relative and has two aspects: compliance with standards and compliance with consumer demands
5	V. Aleksieiev [3]	a set of characteristics of the object related to its ability to meet established and anticipated needs
6	Glossary of Informatics and Information Systems for Economists [18]	1. Internal certainty of the subject, which is the specificity that distinguishes it from others. 2. The degree of value, suitability.

1	2	3
		3. A characteristic feature, property, trait of someone, something
7	O. Danylian, O. Dzoban, Yu. Kalynovskyi [22]	1) objective and universal characteristics of objects, which is manifested in the totality of their properties; 2) as a philosopher. category, along with the category of quantity, reflects an important aspect of objective reality
8	Encyclopedic Dictionary [47]	a philosophical category that expresses the essential certainty of an object that makes it this and not the other. Quality – the characteristics of objects, determined in the aggregate of their properties
9	Large Dictionary of the modern Ukrainian language [8]	objective, essential, inseparable from being internal definition, the integrity of objects and phenomena, due to which they are only these, and not other objects

Table 2 shows the content analysis of the concept of «quality» by main features.

Table 2

Content analysis of the concept of «quality» on the main grounds

№ з/п	Ознаки поняття «якість»	Name of scientists								
		standard of Ukraine	S. Plaksty	Ya. Yakhnin	A. Subetto	V. Aleksiev	Glossary of Informatics	O. Danylian, O. Dzoban, Yu. Kalynovskyi	Encyclopedic Dictionary	Large Dictionary of the modern Ukrainian language
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	internal definition, integrity of subjects						+		+	+
2	reflects stable connections		+							
3	the level of achievement of the set goals			+						
4	a set of properties	+			+			+	+	
5	structure				+					
6	dynamicity				+					
7	relativity				+					
8	set of characteristics of the object					+				
9	degree of value, suitability						+			
10	quality						+			

After analyzing the definition of «quality», we can conclude that this concept is understood as a set of features, properties, characteristics of the subject. According to the research topic, the most appropriate, in our opinion, is the definition provided by O. Danilian, O. Dzoban and Y. Kalynovskyi, which we will rely on in our work.

According to V. Luniachek [21, p. 179], «quality of education» is the result of the educational process and indicates the formation of national and universal principles, democratic beliefs, respect for civil rights and traditions and culture of other peoples, the ability to navigate the prospects of social and cultural dynamics, health care, readiness for life in our constantly changing world.

Ye. Korotkov [19] notes that «education, like any process or result of a human activity, has a certain quality, which is defined as a set of characteristics of the educational process, which consistently and practically form competencies and professional consciousness». The scientist identified three groups of characteristics:

- quality of potential (quality of the purpose of education, quality of educational standard, quality of educational program, quality of material and technical base of educational process, quality of teaching staff, quality of students, quality of information and methodical base);

- quality of the process of formation of professionalism (quality of educational technology, control of educational process, quality of motivation of teaching staff for creativity and efficiency of pedagogical work, quality of students' attitude to education, intensity of educational process, education management, methods of presentation of educational achievements);

- quality of educational outcomes (awareness of professionalism, recognition and implementation of individual abilities and characteristics, employment, career and salary, mastering the methodology of self-education, knowledge, practical skills).

This definition is the most acceptable in accordance with the topic of our research.

Next we will consider the concept of «quality of higher education».

In the Law of Ukraine «On Higher Education» «quality of higher education» is interpreted as the level of acquired knowledge, skills, abilities and other competencies, which reflects its competence in accordance with the standards of higher education [28].

During the World Conference on Higher Education Development in the 21st Century [10], the following definition was proposed: «Quality in higher

education is a multifaceted concept that should cover all its functions and activities: curricula and academic programs; research and scholarships; staffing; students; material and technical base; work for society; academic environment».

Based on this definition, scholars Brennan, Williams, Harris, and McNamara interpret the quality of higher education as a multifaceted category. They suggest emphasizing the real facts and phenomena of certain educational institutions and monitoring compliance with the system of standards [48].

M. Talyzin defines «quality of higher education» as a complex category that has certain properties and is characterized by multidimensionality, multifacetedness and multiparametric [36].

To achieve the goal of the research it is necessary to clarify the essence of the key concept «quality of training of future teachers» to this end, we give the interpretation of scientists the concept of «training», the features of which can be taken into account when clarifying the essence of this concept.

O. Romanovska understands professional training as a set of special knowledge, skills and abilities, qualities, work experience and norms of behavior that provide the opportunity to work successfully in a particular profession [30].

According to V. Ashumov, professional training is an organized, systematic process of formation of professional and pedagogical knowledge, skills and abilities necessary for future professional activity [4].

M. Talyzin notes that professional training is a system characterized by the relationship and interaction of structural and functional components, the set of which determines the feature, originality, which ensures the formation of the student's personality in accordance with the goal – to reach a new level of readiness [36].

A. Dyakiv defines the professional training of specialists as a complex psychological and pedagogical system with specific content, the presence of structural elements, forms of relations, features of the educational process, specific knowledge, skills and abilities [14].

According to J. Yakhnin, professional training in higher education is a complex multifunctional system that combines the target setting and contains all methods, types and forms of educational and extracurricular activities aimed at theoretical and practical training of students for future professional activities [46, p. 17].

Summarizing the content of the above definitions of the concept of «training», we note that most scholars define it as a multifunctional system that should ensure the emergence of professional competencies of students to a new level.

According to N. Hluzman [11, p. 93], teacher training – the formation of students' ability to work with information, analyze it and adapt to learning conditions, as well as realize their professional role for these skills and the availability of professionally significant qualities and abilities.

However, in our opinion, disclosing the meaning of this concept, the author does not take into account the practical experience (educational and productive practice) and professional individual approach to each future specialist.

P. Yaremenko emphasizes that the professional training of a teacher is a complex and multifaceted (purposeful) process of mastering professional knowledge, skills and abilities to use them both for work and for research activities [45].

O. Piekhota proposes to make use of the concept of professional individuality of the future teacher in the system of professional training of the teacher.

The scientist notes that the individualization of specialist training is an important condition for the development of creative personality, and the formation of readiness for self-improvement and development of personal qualities is the general direction of reforming pedagogical education [24, p. 3].

V. Kremen emphasizes that the main principles of training are: compliance with the needs of the individual, society, state; priority of universal spiritual values; fundamentalization, humanistic orientation of professional training; advanced character; continuity and gradation of education [20].

N. Pavlova and Y. Batyshkin propose the following general principles of professional training [23]: fundamental, universal, scientific, systematic,

integrative, variability, professionalism, multilevel; connection of theory with practice; harmonious development of students' personality; combination of various forms, methods and means depending on tasks and the maintenance of educational activity; connection of the content of pedagogical practice with the requirements to the personality of the teacher at the present stage, etc.

A comparative analysis of different principles of professional training allowed to single out such principles of professional training of future teachers.

The principle of illustrative purposes – increases the assimilation of the material, because all channels of perception of students are involved – visual, mechanical, auditory and emotional.

The principle of visualization follows from the principle of illustrative purposes: the technology of visualization of educational information is developed. Visualization belongs to the process of forming mental images.

A. Verbytsky defines the process of visualization as the folding of mental content, including various types of information, visual image; being perceived, this image can be deployed and can serve as a support for adequate mental and practical action. The process of visualization contributes to the creation of a problem situation, the solution of which is carried out on the basis of analysis, synthesis, generalization, folding or unfolding of information, with the inclusion of active mental activity. The teacher must use such forms of illustrative purposes, which not only add the verbal information, but also act as carriers of meaningful information. The greater the difficulty of visualization, the higher the degree of mental activity of the student, says A. Verbytsky. Visualized processes support the learning process, during which the interactive whiteboard is the site of the nearest learning area [9].

I. Robert defines computer visualization of educational information as one of the most important didactic goals, which is most effectively realized when using educational software [29].

The implementation of the principles of illustrative purposes and visualization simultaneously allows the application of the principle of consciousness and activity, while building educational process with the help of an interactive whiteboard

students better perceive, understand the essence of the studied material, and increases their mental activity.

The principle of professional development is aimed at improving the methodological system of training future professionals in higher educational institutions and should strengthen the professional orientation of all its components, taking into account the growing requirements for the level of professional competence.

Therefore, to solve the problems of the study, we will rely on certain principles of professional training of future teachers, which are supplemented by general scientific, presented above.

In this context, the next stage of the study involves a detailed analysis of the functions of future professionals training in the relevant field of training.

I. Prytulenko [26] draws attention to the fact that the composition of the functions of training is determined by what skills need to be formed in the training process. The researcher defines such functions as: organizational-informational, analytical, constructive, research.

In her works I. Poluboyaryna [27] notes that the professionalism and professional competence of the teacher are manifested in the main functions of his activities: goal-setting, informational, developmental, individual, stimulating, orienting, constructive, organizational, communicative, gnostic.

Considered the functions of teachers' professional training proposed by domestic researchers, we have identified the following functions of future teachers' professional training:

- organizational and informational (provides: rapid mastery of work with educational and communicative web-technologies; continuous receipt of objective information to all subjects of the educational process; promotes information web-management);
- motivational (helps to increase activity, interest in new methods of teaching professional disciplines, new IT technologies, cloud web-services, remote platforms

(study of their specifics and use in their own activities), which aimed at improving the future teachers' professional competence);

- developmental and communicational (aimed at comprehensive harmonious development, future teachers' self-development with the help of modern visual information and technical resources, cloud technologies, computer modeling tools, computer graphics, multimedia tools of modern professional application software);

- analytical and research (helps to organize the acquired knowledge, skills and abilities of theoretical knowledge as the means of solving practical problems based on the use of information and communication technologies and feedback between participants in the educational process, development of educational sites, blogs, forums and platforms for researching work with students).

The defined functions are realized through integration of modern information and communication, pedagogical technologies, methods, forms and means of training.

The strategy for reforming higher education in Ukraine until 2020 was noted that the aim of the reforms is to create an attractive and competitive national system of higher education in Ukraine, integrated into the European Higher Education Area and the European Research Area. Based on this, the educational sphere is becoming one of the main strategic directions of state formation in Ukraine. Ways to reform higher education are defined by the «On Education» and «On Higher Education» Laws, the Concept of Ukrainian Education Development for the period 2015 – 2025, strategies for reforming higher education in Ukraine until 2020.

E. Hrykov emphasizes that the reform of the education system always begins with certain changes in education management. Therefore, the effectiveness of educational processes largely depends on the effectiveness of management [41].

Theoretical and methodological principles of educational quality management were studied by domestic and foreign scientists: V. Alfimov, E. Deminh, Dzh. Dzhuran, A. Feihenbaum, L. Badalov, A. Hlichev, O. Kryvoruchko, S. Savchenko, T. Sorochan, Ye. Khrykov, V. Shynkarenko and others; quality management of professional training: H. Yelnykova, V. Luhovyi, V. Oliinyk, N. Protasova, A. Kharkivska, Ye. Khrykov and others; use of innovative approaches

to education management: A. Huraliuk, V. Dokuchaieva, V. Lazariiev, V. Maslov, M. Potashnyk, O. Tsymbal, N. Sharata and others.

Within the limits of our research scientific achievements of scientists who have devoted dissertation researches to quality management in educational institutions are important: O. Yanko «Organizational and pedagogical conditions of quality management the work of modern preschool educational institution», T. Sych «Quality management of educational activity of school arts in modern conditions», T. Lukina «State quality management of general secondary education in Ukraine», L. Prudius «Quality management of civil servants' professional training in Ukraine: theoretical and organizational aspect», V. Stelmashenko «Organizational and pedagogical principles of specialists' quality management in colleges of Ukraine», V. Lunyachek «Theoretical and methodological principles of managers' professional training in terms of master's degree in quality management of education».

However, despite the large number of scientific papers on quality management in education, the problem of future teachers' professional training is insufficiently developed.

Thus, in accordance with the research topic, it is necessary to consider the definitions the concepts as: «quality management» (Table 3), «education management» and define the essence of the concept of «quality management of future teachers' professional training».

Table 3

Definitions of «quality management»

№ з/п	Name of scientists	Definition
1	2	3
1.	National standard of Ukraine SSTU ISO 9000: 2015 [33]	coordinated actions to guide and control the organization's quality activities
2.	Yu. Adler [2].	coordinated activities aimed at directing and controlling the organization for quality

1	2	3
3.	H. Kapinos [16].	impact on the production process in order to ensure the required product quality, contains three elements: the subject of management (who influences), the object of management (what is the impact) and the mechanism of influence
5.	O. Tarasova [32].	a continuous process of influencing production through the consistent implementation of logically interrelated functions to ensure quality
6.	L. Klymenko [17].	aspect of the implementation of management functions that define quality policies, goals and responsibilities, as well as implement them through tools such as planning, operational management, quality assurance and its improvement within the quality system
7	M. Shapoval [43]	coordinated activity, which consists in directing and controlling the organization (consider a set of people and means of production with the distribution of responsibilities, powers and relationships) in terms of quality

Content analysis of the concept «quality management» is given in table 4.

Table 4

Content analysis of the concept «quality management» on the main features

№ 3/II	Signs of the concept «quality management»	Name of scientists						
		NSU SSTU ISO 9000: 2015	Yu. Adler	H. Kapinos	Vakulenko A.	O. Tarasova	L. Klymenko	M. Shapoval
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Impact on the production process			+		+		
2	Coordinated activities		+					+
3	Coordinated actions	+						
4	Operational activities				+			
5	Continuous process of influencing production			+		+		
6	Aspect of management functions						+	

Therefore, based on the definitions given by scientists, quality management should be interpreted as a continuous coordinated activity that aims to ensure the quality of a particular production process and it is one of the elements of management in general.

Next, according to the algorithm of our study, we analyze the definitions of the concept «education management», as one of the fundamental for our study.

The opinion of Ye. Khrykov is correct for us, who notes that the definition of the managerial values system will allow to analyze, evaluate management activities, substantiate the directions of its development. In addition, the definition of the managerial values system will make the training process of future professionals more focused. The scientist explains that the main condition for the development of education and education management is a change in the system of values, and the effectiveness of education management to some extent depends on the effectiveness of management [40].

V. Zhukov notes that education management is a type of social management that supports system and forming processes in education [15].

The objects of education management are educational processes, program and methodical, personnel, material and technical, normative and legal support, the purpose is effective use of the potential available in the educational sphere, increase of its efficiency [38].

G. Tsekhmistrova and N. Fomenko define education management as a purposeful activity for planning the organization and control of the educational process in order to achieve the desired result [42, p. 268].

M. Shevchenko understands the management of education as a special type of professional activity aimed the educational system in order to ensure its viability, dynamic development. The essence of education management is the purposeful activity of the state to create social and prognostical, organizational and legal, personnel, psychological and pedagogical, material and financial and other conditions necessary for the optimal functioning and development of the industry, its goal,

and transition to a qualitatively new state and integration into European educational sphere [44].

S. Bobryshev, N. Kolosova and N. Kuksenko emphasize that «education management» is a purposeful, organized process of influencing its structural components [6].

Having analyzed the scientific and pedagogical, special literature, it was found that education management is a purposeful professional activity aimed at achieving educational goals in the presence of certain organizational and pedagogical conditions and competent management activities.

Next, we analyze the definitions of the concept «quality management of professional training».

I. Hnybidenko [12] distinguishes between two approaches to quality management of professional training.

The first, according to the researcher, requires compliance with certain state and methodological requirements. In different countries, this is taken care by special departments, and in Ukraine, in the future by a system of independent assessment of university graduates' knowledge, for example, the National Attestation Service, which operates on a state basis. Graduates who successfully complete the certification procedure will not have employment problems.

The second approach is to meet the economic needs of employers, students, teachers and authorities interested in the development of higher education and quality control of training. Involvement of employers contributes to the development and implementation of a procedure for training quality management, which allows future professionals to be competitive in the labor market. Students play an important role in quality management training. They participate in the control of this process through: questionnaires to conduct internal and external monitoring of quality management training; participation in the work of state agencies for quality management of professional training.

G. Yelnikova [1], notes that the quality management of professional training is based on the control over the observance of state requirements for the level of education and is provided by external (for higher education) procedures for licensing of education.

M. Rossokha [31] defines the quality of training as a complex and multi-component education that combines a system of key processes that are characterized by specific results, aimed at achieving the main goal of the training process and have the characteristics as independent objects of management.

M. Irodov [13] understands the quality and purposeful process of influencing the professional training quality at all levels on the factors and conditions that ensure the optimal quality formation of the future specialist and full use of the knowledge, skills and abilities.

I. Sokolova notes that quality management of future teachers' professional training in two specialties at philological faculties is considered as: purposeful system of strategic and operational actions of subjects directed on quality assurance by application of interdisciplinary educational programs in the format of related subject fields of philological profile specialties, needs, expectations and requirements of educational services consumers – students, teachers, potential employers, applicants, parents; as the activity of the management subjects of the faculty to ensure the formation of the philology future teacher's professional competence [34].

Thus, considering the definitions provided by scientists, we emphasize that the process of quality management training requires a high level of theoretical, methodological, scientific justification of the organization (analysis, planning, and management decisions) and control of the educational process by providing special and properly processed information.

After analyzing the definitions of such concepts, the research «quality management», «education management» and «quality management of training» allowed to define the concept of «quality management of future teachers' training» as a purposeful process aimed at achieving the desired result of future teachers' training (qualifications of the European Higher Education Area and the national

qualifications framework of Ukraine) through analysis, planning, organization, management decision-making, use of a criteria system for evaluating the effectiveness of management, monitoring and control, etc.

Theoretical and methodological principles of future teachers' professional training quality management were considered in the works of such researchers as: O. Abdullina, V. Alfimov, T. Buryak, A. Dyakiv, G. Yelnikova, O. Kovalenko, O. Kozlova, O. Momot, S. Plakhsy, V. Polyansky, M. Potashnyk, N. Seleznyova, S. Savchenko, T. Sorochan, A. Kharkivska, E. Khrykov, P. Yaremenko, P. Yasinets, J. Yakhnin and others.

Determining the theoretical aspect of training quality management requires the study and analysis of methodological approaches that, due to their specificity, are most acceptable for managing the future teachers' quality training. Based on the analysis of scientific and pedagogical, philosophical and special literature, we will use the following methodological approaches: system, competence and marketing.

A systematic approach to quality management of future teachers' professional training structures and systematizes the process of it necessitates the formation of a targeted system of educational process management, which provides an orderly set of interconnected and interacting subjects and objects of professional training, achieving this goal – ensuring future teachers' high qualification.

Competence approach in solving the problems of our study will contribute to the redistribution of target functions of management structures for the partial decentralization of future teachers' professional training quality management.

The application of a marketing approach to the future teachers' professional training management of the quality will increase the level of professional training management (the educational process is based on the motivation of all its participants) creates conditions for development, self-development and self-realization.

Conclusions. Thus, quality management of professional training of future teachers in higher education institutions should be carried out in accordance with certain methodological approaches, principles and functions to ensure the effectiveness of this process.

References:

1. Adaptivne upravlinnia : sutnist, kharakterystyka, monitorynhovi systemy : kol. monohrafiia / za zah. red. H. V. Yelnykovoii. Chernivtsi: Tekhnodruk, 2009. 572 s. [ukr]
2. Adler Yu. P. Vosem pryntsyrov, kotorye meniaiut myr. Standarty y kachestvo. 2001. № 5/6. S. 49–61. [rus]
3. Aleksieiev V. Standart ISO 9001 realizovat lehko. Metody menedzhmenta kachestva. 2005. № 2. S. 52–53. [ukr]
4. Ashumov V. P. Yakict osvity u VNZ. Kyiv : Naukova dumka, 2010. 122 c. [ukr]
5. Bieliavtseva T. V., Ponomareva N. S. Osoblyvosti vykorystannia tekhnolohii web 2.0 u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv matematyky. Novi informatsiini tekhnolohii v osviti dlia vsikh. ITEA-2014 : zb. prats deviatoi mizhnar. konf., 25 – 26 lystopada 2014 r. / Nats. akademiia nauk Ukrainy; M-vo osvity i nauky Ukrainy, Mizhnar. nauk.-navch. tsentr inform. tekhnolohii ta system. Kyiv, 2014. Ch. 1. S. 45–52. [ukr]
6. Bobryshov S. V., Kolosova N. V. Upravlenye obrazovatel'nyim protsessom kak sotsyalnaia tekhnolohyia URL : <http://www.roman.by/r-78396.html> (Access Oct. 18, 2021). [rus]
7. Vakulenko A. V. Upravlinnia yakistiu : navch.-metod. posib. dlia samost. vyvch. dysts. Kyiv : KNEU, 2004. 167 s. [ukr]
8. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin : VTF «Perun», 2009. 1736 c. [ukr]
9. Verbytskyi A. A. Aktyvne navchannia u vyshchii shkol i: kontekstnyi pidkhid. Moskva : Vyssh. shk., 1991. 204 s. [ukr]
10. Vsesvitnia deklaratsiia pro vyshchu osvitu v KhKhI storichchia : bachennia y dii (Paryzh, 5 – 9 zhovtnia 1998 r.). Kurier YuNESKO. 2001. № 1. [ukr]
11. Hluzman N. A. Metodyko-matematychna kompetentnist maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv : .monohrafiia. Kyiv : Vyshcha shkola – KhKhI, 2010. 407 s. [ukr]

12. Hnybidenko I. F. Rynok osvity i rynek pratsi: vzaiemodiiia i vplyv na profesiine navchannia ta proforiorientatsiiu naselennia Ukrainy. Rynok pratsi ta zainiatist naselennia. 2008. № 3. URL : http://www.nbu.gov.ua/Soc_Gum/Rpzn/2008_3/08giftpn.pdf/ (Access Sept. 28, 2021) [ukr]
13. Yrodov M. Y., Razumov S. Y. Sozdanye systemy upravleniya kachestvom podgotovky spetsyalystov v VUZe. Unyversytetskoe upravlenye : praktyka y analiz. 2003. № 2 (25). S. 90–95. [rus]
14. Diakiv A. A. Yakict osvity u VNZ. Kyiv : Naukova dumka, 2011. 231 s. [ukr]
15. Zhukov V. Upravlenye kachestvom v systeme nepreryvnoho pedahohycheskoho obrazovanyia. Standarty y kachestvo. 2002. № 9. S. 74–77. [rus]
16. Kapinos H. I, Babii I. V. Operatsiinyi menedzhment : navch. posib. Kyiv : TsUL, 2013. 352 s. [ukr]
17. Klymenko L. P., Pizintsali L. V., Aleksandrovska N. I., Yevdokymov V. D. Metrolohiia, standartyzatsiia ta upravlinnia yakistiu : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Mykolaiv : ChDU imeni Petra Mohyly, 2010. Ch. 2. 78 s. [ukr]
18. Korotkyi tlumachnyi slovnyk z informatyky ta informatsiinykh system dlia ekonomistiv / uklad. : L. S. Kozlovska, N. M. Polishchuk. Kyiv : KNEU, 2004. 60 s.
19. Korotkov Ye. Kontsepsiia yakosti osvity. Pidruchnyk dlia dyrektora. 2006. № 7. S. 4–24. [ukr]
20. Kremen V. H. Osoblyvosti funktsionuvannia profesiinnoi osvity Ukrainy. Osvita. Tekhnikumy, koledzhi. 2002. № 3 (4). S. 4–7. [ukr]
21. Luniachek V. E. Yakist osvity v konteksti derzhavnoi kadrovoi polityky. Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. 2007. № 16. S. 177–185. [ukr]
22. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia samostiinnoi roboty ta seminarskykh zaniat z navchalnoi dystsypliny «Filosofiiia» dlia studentiv II kursu / uklad. : O. H. Danylian, O. P. Dzoban, Yu. Yu. Kalynovskyi ; Nats. un-t «Iuryd. akad. Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Kharkiv. : Pravo, 2011. 50 s. [ukr]

23. Pavlova N., Batyshkin Yu. Profesiino-pedahohichna pidhotovka maibutnoho vchytelia informatyky do fakhovoi diialnosti. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Uman, 2011. Ch. 3. S. 217–224. [ukr]
24. Piekhota O. M. Indyvidualizatsiia profesiino-pedahohichnoi pidhotovky vchytelia : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 / In-t pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity APN Ukrainy. Kyiv, 1997. 52 s. [ukr]
25. Plakysi S. Y. Kachestvo vyssheho obrazovanyia. Moskva : Nats. yn-t byznesa, 2003. 654 s. [rus]
26. Prytulenko I. V. Formuvannia u maibutnikh molodshykh spetsialistiv z prava profesiinykh umin z lohichnoho strukturuvannia profesiinoi informatsii : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Ukr. inzhenerno-ped. akademiia. Kharkiv, 2013. 203 s. [ukr]
27. Poluboiaryna I. I. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzyky v pedahohichnomu koledzhi : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Khark. nats. un-t vnutrishnykh sprav. Kharkiv, 2008. 250 s. [ukr]
28. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII (zi zminamy № 1415-VIII vid 14.06.2016). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Access Oct. 8, 2021). [ukr]
29. Robert I. V. Suchasni informatsiini tekhnolohii v utvorenni : dydaktychni problemy, perspektyvy vykorystannia. Moskva : Shkola-press, 1994. 202 s. [ukr]
30. Romanovska O. O. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky konkurentozdatnoho fakhivtsia v inzhenerno-pedahohichnykh navchalnykh zakladakh : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Kharkiv. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody. Kharkiv, 2011. 234 s. [ukr]
31. Rossokha M. Yu. Upravlinnia protsesom profesiinoi pidhotovky maibutnikh menedzheriv sfery osvity : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.06 / Cherkas. nats. un-t imeni Bohdana Khmelnytskoho. Cherkasy, 2015. 200 s. [ukr]
32. Systemy upravlinnia yakistiu : nastanovy shchodo zastosuvannia ISO 9001:2000 u sferi osvity : (IWA 2:2003, IDT) : DSTU IWA-P 2:2007. [Uvedeno

vpershe; chynnyi vid 2008-01-01]. Kyiv : Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2008. 62 s. [ukr]

33. Systemy upravlinnia yakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk terminiv : DSTU ISO 9000:2015. Kyiv : Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2016. 88 s. [ukr]

34. Sokolova I. V. Teoretychni ta metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia za dvoma spetsialnostiamy na filolohichnykh fakultetakh vyshchyykh navchalnykh zakladiv : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk. : 13.00.04 / APN Ukrainy, In-t ped. osvity i osvity doroslykh. Kyiv, 2008. 44 s. [ukr]

35. Cubetto A. Y., Celezneva N. A. Комплексный мониторинг «Российское здравоохранение и образование». Проблемы создания комплексного мониторинга качества образования России : итоговые документы шестого симпозиума (г. Москва, 24-27 сентября 1997 г.). Москва : Исслед. центр пробл. качества подгот. специалистов, 1997. 60 с. [ukr]

36. Talyzin M. Problemy yakosti osvity. Kyiv. Naukova dumka. 2006. 112 s.

37. Upravlenye kachestvom y obespechenye kachestva – slovar : mezhdunarodny standart YSO 9000:2015. URL : http://www.vgpgk.vrn.ru/files/SMK/norm/GOST_R_ISO_9000-2015.pdf. (Access Oct. 8, 2021). [rus]

38. Upravlenye obrazovanyem. URL : <http://dictionary.fio.ru/article.php?id=103100> (Access Oct. 18, 2021). [rus]

39. Kharkivska A. A. Yakist osvity v konteksti yevropeiskoho vyboru. Naukovi zapysky. Ser. : Psykholoho-pedahohichni nauky : zb. nauk. pr. / Nizhyn. derzh. un-t imeni M. Hoholia. Nizhyn, 2009. № 2. S. 5–10. [ukr]

40. Khrykov Ye. M. Naukovo-praktychni instrumentarii upravlinnia yakistiu vyshchoi osvity. Vyshcha osvita Ukrainy. Tematychnyi vyp. : Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru. Monitorynh yakosti osvity : materialy Mizhnarod. nauk.-prakt. konf. / za red. I. P. Manokhy. Kyiv, 2007. T. 3. S. 284–289. [ukr]

41. Xpykov Ye. M. Uppavlinnia navchalnym zakladom : navch. posib. Kyiv : Znannia, 2006. 365 c. [ukr]

42. Tsekhmistrova H. S., Fomenko N. A. Upravlinnia v osviti ta pedahohichna diahnostyka : navch. posib. dlia stud. vyshchykh navch. zakladiv. Kyiv : Vydavnychi Dim «Slovo», 2005. 280 s. [ukr]
43. Shapoval M. I. Menedzhment yakosti : pidruch. Kyiv : T-vo «Znannia», KOO, 2003. 476 s. (Vyshcha osvita XXI stolittia). [ukr]
44. Shevchenko M. M. Sutnist derzhavnoho upravlinnia osvitoiu. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/20531/1/218-Shevchenko-347-348.pdf> (Access Oct. 18, 2021). [ukr]
45. Iapemenko P. C. Yakict osvity v Ukrainy. Kyiv : Libpa, 2011. 157 c. [ukr]
46. Iaxnin Ya. K. Cuchacni pidxody do yakosti osvity. Kyiv : Naukova dumka, 2010. 143 c. [ukr]
47. Iakist. Vseslova. URL : <http://vseslova.com.ua/word/Iakist-45688u> (Access Oct. 8, 2021). [ukr]
48. Gordon G. Approaches to effective internal processes to quality management: an initial analysis. Tertiary Education and Management. 1998. Vol. 4, № 4. P. 295–301. [eng]

UDC 378.015.31:001(091)(045)

**CREATIVITY OF A FUTURE TEACHER PERSONALITY
AS A SCIENTIFIC CATEGORY: HISTORICAL
AND THEORETICAL ANALYSIS**

© Odarchenko V., Repko I., Stepanets I.

Information about the author:

Veronika Odarchenko: ORCID ID 0000-0003-1268-0309, nika.odarchenko@gmail.com; Candidate of Pedagogy Sciences, Associate Professor, Professor of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management.

Inna Repko: ORCID ID 0000-0001-8501-4097, inna.repko.hgpa@gmail.com; Candidate of Pedagogy Sciences, Associate Professor, Professor of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work.

Ivan Stepanets: ORCID ID 0000-0003-0600-4389, i.o.stepanets28@gmail.com; Candidate of Pedagogy Sciences, Associate Professor, Professor of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work.

The scientific article is devoted to the historical and theoretical study of the phenomenon of creativity of the individual, in particular the student in the context of future pedagogical activity, based on such concepts as «personality», «creativity», «creative potential», «creative abilities», «pedagogical creativity». Approaches and author's understanding of basic concepts are clarified. Analysis of the results of scientific research and the content of publications made by philosophers, psychologists, educators in their historical retrospect testified the existence of various theories and concepts of personality as a creative individual in ancient and Christian philosophy, in the Enlightenment, in Western philosophy XIX – early XX century, in the twentieth century and so far. The most important result of the scientific research is the establishment of the social conditioning of creativity, in particular the determination of its formation and development by socio and cultural values, professional needs, social activity. Categories of creativity are presented in philosophical, psychological and pedagogical senses, an attempt to compare them is made. The generalizing characteristics of the creative personality concerning its individuality, creative potential, readiness for creative activity are listed in the article. The authorial vision of logic and interrelation of structural components of formation and development of creative personality which is to provide the unity of conditions and means for realization of creative potential of the personality of a future teacher in educational process (training, practice, extracurricular work) is presented. The main results of the study include the establishment of approaches to the problem of creative abilities of the individual, the strategy of creative activity and components of the creative potential of the individual as its systemic characteristics. Generalization of scientific concepts creates a sense of specificity of approaches to defining key categories of creativity and allows to determine their essential characteristics, which creates conditions for a more conscious and effective construction of the educational process, in particular in pedagogical institutions of higher education.

Keywords: personality, creativity, creative potential, pedagogical creativity, formation, development, creative personality, creative activity.

Одарченко В. І., Ренко І П., Степанець І. О. «Творчість особистості майбутнього вчителя як наукова категорія: історично-теоретичний аналіз».

Наукова стаття присвячена історико-теоретичному дослідженню феномену творчості особистості, зокрема здобувача вищої освіти в контексті майбутньої педагогічної діяльності, на основі таких понять, як «особистість», «творчість», «творчий потенціал», «творчі здібності», «педагогічна творчість». З'ясовано підходи та авторське розуміння основних понять. Аналіз результатів наукових досліджень і змісту публікацій філософів, психологів, педагогів в їх історичній ретроспективі засвідчив існування різноманітних теорій і концепцій особистості як творчої особистості в античній і християнській філософії, в епоху Просвітництва, у західній філософії XIX – на початку XX ст., у XX ст. і дотепер. Найважливішим результатом наукового дослідження є встановлення соціальної обумовленості творчості, зокрема детермінації її становлення та розвитку соціокультурних цінностей, професійних потреб, соціальною активністю. Категорії творчості представлені у філософському, психолого-педагогічному аспекті, здійснена спроба їх порівняння. У статті наведено узагальнюючі характеристики творчої особистості щодо її індивідуальності, творчого потенціалу, готовності до творчої діяльності. Представлено авторське бачення логіки та взаємозв'язку структурних компонентів формування та розвитку творчої особистості, що має забезпечити єдність умов і засобів для реалізації творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя в освітньому процесі (навчанні, практиці,

позакласній роботі). Ключовими результатами дослідження є встановлення підходів до вирішення проблеми творчих здібностей особистості, стратегії творчої діяльності та компонентів творчого потенціалу особистості як її системних характеристик. Узагальнення наукових понять сприяє висвітленню специфіки підходів щодо визначення ключових категорій творчості та дозволяє з'ясувати їх сутнісні характеристики, що створює умови для більш усвідомленої та ефективної побудови освітнього процесу, зокрема в педагогічних закладах вищої освіти.

Ключові слова: особистість, творчість, творчий потенціал, педагогічна творчість, становлення, розвиток, творча особистість, творча діяльність.

Relevance of research. The integration of modern Ukrainian education into the world educational space is accompanied by a rethinking of the problem of training highly qualified specialists, in particular for educational institutions. The modern world outlines the formation of a socially active, creative personality, able to adapt quickly and mobile to changing living conditions as the main priority of education. A person-creator, who creates himself, his environment and has creative potential enters the socio and cultural arena.

At the same time, the development of a creative personality is both the most important task and, at the same time, an achievement of society, because it is a catalyst for a progressive movement in all spheres of human activity. That is why the creation of optimal conditions for the effective development of the creative potential of the individual, as a major factor in its self-development, is an urgent problem of modern education. A significant role in this process is given to the teacher, whose activities reflect creative ideas and innovations, humanistic orientation and creative transformation of reality.

In the Professional Standard for such professions as «Primary School Teacher», «General Secondary School Teacher», «Primary Education Teacher (with a diploma of a junior specialist)», approved by the Order of the Ministry of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine № 2736 from 12/23/2020, clearly defined that the purpose of a teacher professional activity is to organize the teaching and education of students during obtaining complete general secondary education by forming key competencies and worldview based on universal and national values,

as well as the development of intellectual, creative and physical abilities necessary for successful self-realization and continuing education [15].

Of course, only a teacher who understands the essence of the phenomenon and has a developed potential for pedagogical creativity is able to effectively form and develop the creative potential of a student in the process of pedagogical activity.

Analysis of the recent researches and publications. The teacher personality, as well as theoretical and practical solutions to the problem of his creative development in the process of professional training have always attracted the attention of scientists (I. Drach, I. Zyazyun, V. Kan-Kalik, H. Kodzhaspirova, O. Makarenko, Y. Ponomarov, M. Potashnyk, K. Ushynsky and others). The question of the creative potential of the individual has found its place in the works of such famous philosophers, psychologists and educators as M. Berdiaev, G. Leibnytz, A. Maslou, H. Olport, O. Radyshchev, H. Skovoroda, B. Spinoza, F. Schelling, W. Stern, L. Feuerbach, J. Fichte, E. Fromm, K. Jung and others.

The attention of some researchers was focused on the phenomenon of developing the creative potential of the individual, in particular on the study of his creative abilities (L. Rudenko, M. Rogovenko, N. Sliusarenko, I. Teplytskyi, M. Tytarenko, L. Tykhenko, L. Shpak), the organization of creative activities (S. Melnyk, O. Raskazova), providing creative activity (L. Baranova, H. Kostiuszko, T. Churpita), etc. Scientists emphasize the need to develop creative potential as a driver of comprehensive development of personality, the realization of opportunities for innovative activities, exploring this phenomenon from the standpoint of philosophy (O. Klepikov, I. Kucheriavyi, L. Kohan, V. Ovchinnikov, R. Ponomarova, O. Chaplygin, etc.), culturology (M. Tsenko, N. Martynovych, L. Moskvychova, etc.), psychology (M. Hnatko, I. Martyniuk, V. Moliako, V. Rybalka, V. Romenets, etc.), pedagogy (E. Hutsalo, G. Kichuk, P. Kravchuk, N. Postaliuk, O. Vyhovska, V. Lisovska, O. Prykhodko, etc.).

The purpose of the article is to substantiate the problem of creative development of the future teacher personality through retrospective analysis

and theoretical generalization of approaches to the origins and modern interpretation of the essence of this phenomenon.

Presenting the main material. Defining the essence of the phenomenon of creative potential of the teacher's personality, we consider it necessary to be founded on a number of key concepts in this context: «personality», «creativity», «pedagogical creativity», «creative potential», «creative abilities». In world and national science, we find a significant number of different theories and concepts of personality, but we associate the formation of the category of personality in the philosophical context with the work of scientists such as F. Bacon, H. Wolf, H. Hehel and others.

One of the first definitions of the term «personality», scientists attribute to H. Wolf, who in the XVIII century emphasized that personality is that which preserves memories of itself and perceives itself as one before and now, but only in the twentieth century this definition become widely used.

Philosopher and psychologist S. Rubinstein considers the individual in the context of «principle of personality determinism», proclaimed by him in the 30s of the twentieth century. The principle was based on understanding of all mental processes inherent to the individual, which allowed to study them not impersonally, but together and in unity with consciousness. It is in this sense that the scientist defines the individual as a «holistic set of internal conditions» through which the causes of the external world operate [17].

In his turn, the psychologist and physician V. Bekhterev defined the individual as a guiding source that governs the thoughts and actions of a man. The scientist emphasized that the personality includes the ability to actively transform the external world and its influences, while enriching the environment.

According to psychologist and educator I. Bekh, personality is manifested through an individual attitude to existing conditions and should be considered not as a spontaneous set of individual phenomena (originality of mind, creativity, will), but as a system, an ordered set of these phenomena that effectively characterize it [2].

The influence and transformative power of personality is considered in the conceptual definitions of creative personality, presented in the scientific works of psychologist V. Moliako. The scientist claims that it is the creative personality who is able to solve both daily and, even more, large-scale long-term tasks that will provide everyone with a full economic and cultural life. According to the author, a creative personality independently determines his actions and makes decisions, develops his own mind and professional skills, is capable of non-standard actions and is aware of his own responsibility to society. According to the scientist the willingness to work creatively in modern social conditions is an important manifestation of creative personality [11].

Philosopher, art critic and pedagogue I. Ziaziun considers the personality in the context of creativity and cultural creativity. The scientist studied the personality as one that plays a central role in any creative act, because each creative product is a reflection of the author personality, which contains his consciousness and subconscious [5].

Analysis of the scientific heritage of famous philosophers, psychologists and educators shows that the categories of «personality» and «creativity» are directly related, especially in the context of philosophical thought and psychological research, so we can say that personality is associated with interaction and integrative set of human qualities that define it. At the same time, we emphasize the importance of the individual ability to actively interact and influence the world around him, to change it and to change himself.

However, creativity, as a basic category in the context of the researched problem, needs a separate study. Mankind has shown interest in creativity, creative act, creative personality since ancient times. In ancient philosophy, creativity was associated with being and was viewed in terms of the divine (as an act of creation of all that exists), and in terms of the human (arts and crafts). Over time, the ideas of creativity changed the conceptual direction.

At the time of the formation of Christian philosophy, creativity was seen as a volitional act of the divine personality. Historical actions of moral and religious character were defined as creativity.

The Renaissance, as well as the formation of the ideas of humanism, adds the cult of man – the bearer of creative origins, to the understanding of creativity. During this period there is interest in creative, artistic acts, the artist's personality and creative reflection.

In the Enlightenment, one of the first completed concepts of creativity is proposed by the thinker and philosopher I. Kant, who considers creative activity as a productive ability to imagine. This ability, according to the philosopher, is a synthesizing force between sensory impressions and the mind. The creative imagination at this time, in contrast to ancient philosophy, is seen as identical to contemplation, and, consequently, creativity is the basis of knowledge.

Western philosophy of the XIX – early XX century generally contrasts the creative activity with technical and mechanical, distinguishing in the work of spiritual and personal essence. According to the philosophical concept of A. Berhson, creativity, as a continuous birth of the new, is the objective essence of being, in contrast to the intellect, which does not create, but combines the existing. During this period, philosophical concepts of creativity are supplemented by scientific works on the implementation and disclosure of the essence of creative personality [12].

This problem is reflected in the works of world-famous philosopher, psychologist and teacher O. Leontiev. He defines the process of birth of an idea and finding a solution as one that gives a creative character to mental activity [8].

In the twentieth century, the phenomenon of creativity and its various aspects attracted the attention of such scientists as K. Akopian, B. Ananiev, V. Afanasiev, D. Bohoiavlenska, Y. Babanskyi, O. Huzenko, V. Kan-Kalik, O. Matiushkin, Y. Ponomarov, N. Rodzhers, N. Talizina and others.

Analysis of the concepts of creativity, highlighted in the scientific works of famous scientists, allowed to identify, in our opinion, the most interesting:

creativity is an integral condition for the development of matter, the emergence of new forms entails new forms of creativity, which, in fact, is a form of matter (Y. Ponomarov); as an activity, creativity is one that generates something qualitatively new that has the characteristics of uniqueness, originality, uniqueness in the socio-historical context (N. Rodzhers); creative activity is naturally immanent to man and human thinking (O. Matiushkin) and, in addition to being socially significant, contributes to the development of both the individual and society (V. Andrieiev). D. Bohoiavlenska interprets the creative act as the result of initiative and motivation of the individual, and O. Dorofieieva, in addition to creating a qualitatively new product, considers the result of transformation and processing of existing scientific knowledge as creativity.

It is important to note that in most scientific works, both philosophical and psychological and pedagogical, there is a determination of creativity by society, culture. Creativity is considered by scientists as an activity aimed at creating a unique product, finding non-standard solutions, unconventional view of solving the problem, while the types of creative act include the generalization of existing experience and its use in practice as a manifestation of adaptability in complex and changing circumstances. The social conditionality of creativity is manifested in the fact that it is determined by the existing cultural values in society, ideals, the formation of personality in the social environment.

Y. Ponomarov notes that at the end of the twentieth century there was a tendency to give signs of creative activity to all types of human activity, this was due to the fact that a person adds his own individual style, unique vision, manner of performance to each type of activity, and this gives signs of uniqueness any act [13].

Creative personality is characterized by characteristics, among which, in addition to the above, distinguish the following: a set of knowledge, skills and abilities that provide a creative lifestyle, which, in turn, is manifested in a constant focus on creativity, inner freedom, mobility. It is the creative personality that has the ability to go beyond the usual, as a result of which it receives a new vision of its own «Self» and evaluates the processes of self-renewal. Scientists also add an intrinsically

motivated need for a new, original to the characteristics of the creative personality. The main characteristic of a creative personality is the existence of creative abilities, which become a condition for successful performance of creative activity.

Thus, we see that creativity is defined as a process and a result (product), and the creative personality is the bearer of unique qualities, such as: inner freedom, mobility, desire for something new, originality, non-standard thinking and so on.

All the qualities identified by researchers are of great importance especially in the context of creative activity of a teacher, because a teacher who has creative qualities and abilities, under the influence of motivated need for something new, tries to realize and develop these qualities and abilities, transforming the world and himself. The study of the specifics of pedagogical creativity is based on certain features of pedagogical activity, in the context of which the teacher creates new, non-standard patterns of life of the subjects of the pedagogical process. The result (product) of his activity, according to V. Andreev, is the «transformation of the surrounding world», which is inherent in pedagogical activity. As a result of such considerations, the researcher compares the creative activity of the teacher with the artistic professions, including writer, sculptor, musician, whose activities are based on the principles of the creative act.

According to the teacher-researcher M. Potashnyk pedagogical creativity, aims to form, educate, develop a unique and inimitable human personality [14]. The study of the specifics of pedagogical creativity is based on the specific features of pedagogical activity, in the context of which the teacher creates new, non-standard patterns of life of participants in the pedagogical process.

According to the teacher and scientist V. Kan-Kalik, pedagogical creativity should be studied from many angles. It is, in particular, about the process of preparing a teacher for pedagogical creativity, about the direct manifestations of creativity in the mode of communication in the educational environment, and so on. Pedagogical communication is understood as an integral component of pedagogical creativity during the teacher's cognition of students in their process of interaction, during the pedagogical influence on students, regulation of their behavior and students, etc. [6]. The aim of pedagogical creativity is to establish

special favorable environment for the creative development of each student in the process of pedagogical interaction.

The personality of a creative teacher has certain characteristics, which the teacher L. Yaroshchuk gives in his research. According to the author, the creative personality of a teacher is characterized by the following parameters: comprehensively educated, psychologically and methodologically erudite teacher with a clear pedagogical orientation. One of the main characteristics of a creative teacher is his creative and individual style and professional image [20].

Thus, in a general sense, we consider creativity as an activity aimed at creating a unique product, meaningful at the personal or social level, to find non-standard ways to solve problem situations. Characteristics of a creative personality are: high mobility, adaptability and efficiency, marked by an internally motivated need for creative activity, in deviation from standards and frameworks.

With regard to pedagogical creativity, we consider it possible to equate it with certain types of artistic creativity, the product of which is recognized by scientists as the formation (education, development) of a unique personality as a holistic integrated system of phenomena. Indispensable in this process is the formed and developed creative personality of the teacher, which has a specific system of worldviews that affect its life.

In a general sense, these characteristics of the creative personality, which become a prerequisite for creativity, are considered as creative potential (from the Latin word «potential», which in the reference literature is referred to as strength, ability and source that can be used to achieve goals, solve certain problems on an individual, society, state level [2]). Scientific generalization gives grounds to claim that the category «potential» is a polyscientific category, which is extremely important in the field of pedagogical science. In philosophical sources, potential is defined as a source and opportunity, as a means or stock that can be used to achieve a goal. In the psychological sciences, potential is studied as a psychological mechanism of action, which is characterized by attitudes, intentions, motives, habits. The potential of the individual can be understood as the presence of latent, unused resources.

These resources are recognized as multifaceted and can be manifested in line with the general talent of man. Potential resources of the individual are expressed in the form of sensory, perceptual, affective, mnemonic, motor functions, which scientists often call the makings.

Some studies focus on the dependence of potential on the circumstances and needs of a particular activity. Thus, the psychologist O. Matiushkin emphasized that the potential, as the level of qualities and abilities of the individual, reflects the degree of conformity of specific personality traits to the type of activity (and relevant tasks) that it performs [9]. The same point of view is held by V. Moliako, who emphasizes that potential should be considered as a set of personality traits that can be revealed during a certain activity, under certain circumstances. That is, it is important not only to have a potential resource, the researcher believes, but also to be able to use it [10].

Thus, we consider potential as a source of development, as a resource necessary for a certain type of activity, as an integral characteristic of the individual, which is a set of qualities and inclinations.

Creative potential was actively explored, in particular in the context of professional training of future teachers. The analysis of theoretical propositions developed by such scientists as T. Brazhe, I. Ziaziun, O. Kolesnikova, M. Kahan, Y. Kuliutkin, O. Matiushkin, V. Moliako, V. Rozov and others allows singling out the definition of creative potential in a broad sense.

Among such definitions are: creative potential is a socio and psychological attitude to unconventional behavior, the search for non-traditional solutions; integrated holistic system of knowledge, beliefs, intentions, natural forces of creative personality; in the broadest sense, the creative potential is interpreted as a certain fund of opportunities for the implementation of new activities of the subject of creativity [4]; the concept of creative potential is understood as a measure of a person's capabilities that he has to solve certain tasks in the field of its activities, while emphasizing the social significance of this activity.

It is advisable to consider the concept of creative personality and creative potential, presented in the study of V. Moliako. The scientist defines creative potential as an integral property of the individual, which shows readiness and ability for creative self-realization and self-development. The author emphasizes that creative potential is a phenomenon that can be completely hidden from observation, sometimes even by the individual himself – the bearer of this potential. After all, potential, as a certain creative opportunity, manifests itself only in the activity, the result of which is to obtain a creative «product», original and new. As long as the creative potential is realized in the form of inventions, works and other creative results, the scientist explains, the creative potential remains an imaginary phenomenon, that does not have its own predictable value yet. This understanding explains the very complex structure of creative potential, to which V. Moliako assigns abilities and inclinations, orientation of personal interests, curiosity and need to create something new, speed of thinking, purposefulness and even skill in performing certain actions, ability to build and implement own individual trajectories development, mobility in finding solutions to problem situations [11].

Scientifically valuable for solving the problem of developing the creative potential of the individual is the concept of V. Moliako, according to which creativity is seen as an activity that promotes the creation, discovery of something previously unknown to a particular individual (subject). The author identifies five strategies of creative activity, extrapolation of the content of which to the life path of the individual allows characterizing them as follows:

1) the strategy of analogy is associated with the use of an already known model of life or part of it, which is not reduced to copying previously created, involves making a new analogue or using a known model of life in other conditions and in a new way;

2) the strategy of combining consists in various permutations, changes in life situations, the actual combination of individual components of known life paths;

3) the strategy of reconstruction is manifested in the construction of a way of life opposite to the previously known, it is associated with the search for a truly different, new, it concerns a particular life situation or life in general;

4) the universal strategy assumes rather uniform application of analogy, combination and reconstruction, and each strategy concerning construction of a way of life is parity concerning others;

5) the strategy of spontaneous actions, random substitutions is carried out when there is no dominant strategy, and the search is carried out as if without a plan, without a certain logic, by random reference or trial and mistakes. It is believed that in terms of life, this strategy is most similar to adolescent «experimentation», when clear life guidelines have not yet been developed [11].

Researchers of V. Slaktionin scientific school include in the understanding of creative potential a set of abilities that a person shows in creative activity [18]. The scientist insists that the creative potential of the individual creates rather invariant conditions for creative activity. After all, it is possible to talk about free creative search only in the case of extremely widely developed creative potential. In this case, the individual will not determine the results of their own creative activity by the demands and needs of society but, on the contrary, their own products of creative activity will form these needs, developing them in the right direction [18].

Teacher E. Adakin defines creative potential as an integrative quality that reflects the degree of possibility of realization of creative abilities of an individual in real activity, aimed at the formation of skills, knowledge, skills, experience, ability to act and the result of their implementation [1]. The author does not limit the creative potential to only one, a certain type of activity, but considers this integral quality common to any professional activity.

Teacher and researcher V. Ryndak interprets creative potential as a system of abilities that allow individuals to make optimal use of ways to solve the problem, taking into account the new conditions. All knowledge, skills, beliefs of the individual, which relate to creative potential (non-standard approach to activities, originality, uniqueness of thoughts and judgments, critical thinking, openness to the new) is a motivating factor for creative self-realization and self-development of the subject [19].

Well-known psychologist D. Bohoiavlenska proposed a qualitatively new approach to the interpretation and study of the creative potential of the individual. As a unit of the research, the scientist proposes to consider intellectual activity. Intellectual activity is an integral property of a hypothetical system, the main components or subsystems of which are intellectual (general mental abilities) and non-intellectual (primarily motivational) factors of mental activity. In this case, mental abilities stimulate the intellectual activity of the individual [3].

Exploring the creative potential of the subject with the help of her own method of «Creative Field», D. Bohoiavlenska obtained results that indicate that the diagnosed human ability to self-development in activity cannot be explained only by the properties of intelligence. The initial hypothesis, which was experimentally confirmed in longitudinal studies, was the assumption that the ability to self-development is an indicator of a holistic personality, and it reflects the interaction of cognitive and affective spheres in their unity. According to the scientist, this creates the original «synthesis» of abilities and personal qualities, which acquires the characteristics of «comprehension». Therefore, the ability to self-development, according to D. Bohoiavlenska, can be considered as a starting point for the analysis of creativity. The method proposed by the author ensures the absence of restrictions in the process of creative thinking [3].

According to the research made by D. Bohoiavlenska, creative personalities show a moderate attitude to others, a desire for informal relations in communication; such individuals are able to empathize and sympathize with other people, they seek to be at the center of the team. These results indicate a relationship between the intellectual activity of the subject and the activity in the field of subject-subject relations [3].

D. Bohoiavlenska also defines creativity as a process of situational unstipulated activity, which is manifested in a person's desire to go beyond the original problem. Psychologist I. Lvova, following to D. Bohoiavlenska approach, identifies four

groups of personal qualities of the creative subject, which constitute the creative potential of the individual:

- Worldview qualities: active life position, optimism, harmony, humanity, devotion to one's ideals and principles, high sense of duty, patriotism, high level of development of aesthetic feelings, desire for creativity, discoveries, spiritual growth, self-knowledge, self-expression, etc.

- Values: friendliness, tact, sincerity, diligence, mercy, tolerance (tolerance for other people), critical thinking.

- Intellectual qualities: foresight (ability to predict events, actions, deeds), curiosity, observation, sense of humor, flexibility of mind (ability to make adequate decisions, depending on the situation), variability of thinking, independence and independence of thought, high level of intuition, erudition, passion for the content of activities, the ability to analyze and synthesize, originality, metaphorical thinking, initiative.

- Volitional qualities: purposefulness, persistence, courage, the ability to complete the work, the ability to assert themselves, endurance, courage and resilience (the ability to endure life's defeats and troubles), great energy, self-confidence. The listed personal features and qualities, in our opinion, are qualities of such personality which is fully developed.

These qualities, according to I. Lvova, are manifested against the background of particularly sensitive, mobile and vivid manifestations of the emotional sphere of man [3].

D. Dolmatova in her work «Personality and impulsive forces of personality development» notes that human individuality is «a set of external and internal features of man, forming its originality, difference from other people, which acts as a holistic characteristic of man – originality, originality of his mental composition – being the personal «Self» by which to know, characterize and evaluate a person as an individual; manifests itself in human abilities, basic needs, interests, inclinations, character traits, self-esteem, worldview, system of knowledge, skills, abilities, level of development of intellectual, creative processes, individual style of activity

and behavior, type of temperament, in the peculiarities of the emotional and volitional spheres, etc. The prerequisite for the formation of human individuality are anatomical and physiological inclinations, which are transformed in the process of development and education, generating a wide variety of manifestations of individuality. Therefore, the realization of individuality is a creative act (introduction into the world of something new, unique, something that did not exist before)» [4].

An interesting formula for measuring the creative potential of I. Podlasnyi, which was derived during his research: $CPS = CPP + PVP + CCA + Pptd$, where CPS – the creative potential of the student; CPP – a constant part of the potential, due to innate abilities; PVP – partially variable part, due to the development of individual abilities in the course of educational activities; CCA- a component that is added through special training (classes in certain activities aimed at personal development); PCP – part of the potential that appears in the process of creative practice [17]. This formula proves that creative potential is a painstaking interaction between a teacher and an educator regarding the development of his abilities, inclinations and interests.

N. Uisimbaieva reveals in her works the problem of forming the creative potential of the individual with the concept of «creative style of activity», which means «a stable combination of methods and means of activity that ensure its creative nature and integrity» [19].

In her works, the scientist characterizes the creative style of activity through a number of certain features, including:

- 1) the ability to see problems as a pivotal sign of creativity;
- 2) originality of thinking – the ability to perceive the object non-stenciled, to see it in a new way;
- 3) ease of association – the ability to quickly and freely switch from the movement of thoughts in one direction to the movement in the opposite;
- 4) flexibility of thinking, which is a free switch of a person from one mental activity to another;
- 5) ease of generating ideas – the ability to generate a large number of ideas with one stimulus;

- 6) critical thinking – a controlled attitude of the subject to the information received;
- 7) the ability to transfer – the transformation of learned patterns of activity in a new situation;
- 8) readiness of memory – systematic, dynamic, orderly thinking.

V. Kolesnikov identified the following elements of creative potential as: creative abilities, which the author considers directly as a potential force; creative needs; creative activity [7].

We understand that abilities are individually psychological features of the person which are shown in activity and are a condition of success of its performance, that is the characteristics of the person expressing a degree of development of some set of activity. The speed, depth, ease and strength of the process of acquiring knowledge, skills and abilities depend on the abilities, but the abilities themselves are not reduced to knowledge and skills [7].

Scientists have outlined the following main indicators of creative abilities [7]:

- Flexibility is a well-developed transposition skill. It provides the ability to easily move from one class of studied phenomena to another, to overcome the fixed methods of decision, in time to abandon the compromised hypothesis, to be prepared for intellectual risk and paradoxes;
- Originality – the ability to create ideas that differ from conventional, paradoxical, unexpected decisions. It is associated with a holistic vision of all the connections and dependencies that are invisible in sequential logical analysis;
- Curiosity – the ability to wonder, curiosity and openness to everything new;
- Accuracy – the ability to improve and give a finished look to your creative product;
- Courage – the ability to make decisions in a situation of uncertainty, not to be afraid of their own conclusions and bring them to an end, risking personal success and reputation;
- Attentiveness – the ability to see and recognize a creative problem;
- Diversity of thinking – the ability to see in the problem as many sides and connections;

- Specificity of thinking – the ability to analyze a creative problem as a system;
- Abstract thinking – the ability to synthesize a creative problem as a system;
- Sense of harmony – a sense of organizational harmony and ideological integrity;
- Independence of thinking – non-conformity of assessments and judgments even under pressure;
- Tolerance of thinking – constructive activity in uncertain situations;
- Openness of perception – susceptibility to everything new and unusual [7].

Among the structural components of the creative potential of the individual, apparently, the central place belongs to *the qualities of thinking*. J. Guilford [21] argues that for creativity such features of thinking as *speed, flexibility, originality and accuracy* are of special importance. E. Torrance covers the same ground [22]. It is natural that productive creative activity requires well-developed *logical thinking*, because the creative process begins with the formulation of the problem situation: analysis of the existing, identifying imperfect, obsolete, setting the ultimate goal, determining the contradiction between the situation and the ultimate goal. No less important in the structure of the individual's creative potential is a well-developed *intuitive thinking*, because the new idea is the result of the intersection of two independent series, a leap of thought aimed at overcoming the psychological barrier at the intuitive level. One of the premises for *creative thinking* (without which it is impossible to solve a creative problem) is the ability of an individual to think independently.

In order for an individual to be able to think independently, he must first have such character trait as *courage*. After all, to find a creative solution to a problem, you need to question its existing solution. To find a problem, to formulate a problem, it is often necessary to challenge the authorities about the completeness of their proposed systems or solutions to certain problems. Of course, courage must be moderately developed, because endemic criticism of other people's work results, rejection of the ideas of others has nothing to do with productive creativity. An individual is required not only to be able to question the validity or completeness of the results obtained by others, but also to offer his own effective solutions to those

previously criticized. Therefore, the boldness of criticism and doubt must be complemented by fears about whether one's own results will be better and more effective. As a result, a *reasonable balance*, which is slightly shifted towards doubt, should characterize the creative potential of the individual.

Summarizing the different approaches to the issue of creative potential of the individual, we note that in the psychological and pedagogical literature the motivational readiness for creativity as a starting factor for the accumulation and realization of creative potential has been allocated. It is noted that if the role of genotype is significant in the process of formation the general intellectual ability, then the environment and motivation are the determining conditions in the development of creative potential. The structural components of creative potential are cognitive needs, in particular, cognitive motivation, which is highlighted through the search activity, is manifested in increased sensitivity of the individual, selectivity to everything new and unusual.

Thus, we can define the creative potential as a systemic characteristic of the individual, which gives him/her the opportunity to create, find something new, make decisions and act in an original and unusual way in different situations.

This system, according to scientists, consists of the following structural components:

- motivational component, which expresses the uniqueness of the interests of the individual, his/her focus on creative activity; at the same time the cognitive motivation of the person plays a decisive role;

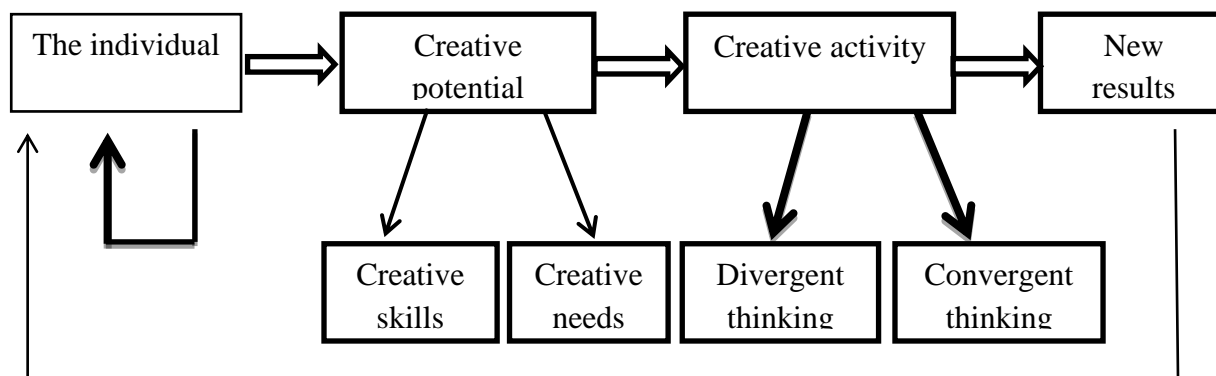
- intellectual component, which is expressed in originality, flexibility, adaptability, speed and efficiency of thinking; ease of associations; in high levels of development the creative imagination; special abilities;

- emotional component that characterizes the emotional support of creativity, emotional attitude to the creative process, which highlights the emotional and figurative characteristics of the psyche;

- volitional component that characterizes the ability of the individual to self-regulation and self-control; quality of attention; independence; ability to volitional

tension; the orientation of the individual to achieve the ultimate goal of creative activity, demanding the results of their own creativity [9].

Thus, structurally and logically the process of formation and development of the creative personality of the future teacher can, in our opinion, be represented as a connection of personal and creative in this way (drawing 1):

Drawing 1. Formation and development of creative personality

Note the main approaches to the problem of creative abilities:

1. In general, it is impossible to single out the creative abilities. Intellectual talent is a necessary but insufficient condition for creative activity of the individual. The main role in the determination of creative behavior is played by motivations, values, personality traits (A. Tannenbaum, A. Olokh, D. Bohoiavlenska, A. Maslou and others). The main features of a creative personality, as researchers include, are cognitive talent, sensitivity to problems, independence in uncertain and complex situations.

2. Creative ability (creativity) is an independent factor, independent of intelligence (J. Guilford, K. Taylor, G. Gruber, J. Ponomarov). However, some scientists note that there is a slight correlation between the level of intelligence and the level of creativity. The most developed concept is E. Torrens's «theory of intellectual threshold»: if IQ is below 115-120, intelligence and creativity form a single factor, with IQ above 120 creativity becomes an independent quantity – there are no creative individuals with low intelligence, but there are intellectuals with low creativity.

In addition, we state that creative activity is considered as the interaction of two mental processes: divergent (making a greater number of possible solutions) and convergent (choosing the optimal solution from a number of possible ones).

For the most part, preference is given to the first one. In general, thinking can be divided into three types:

- a) logical thinking, based on the results of concepts that act as a logical process that ends with the development of inferences;
- b) intuitive thinking, which is woven into practical activities and formed on the basis of subconscious perception, ideas, skills;
- c) discursive thinking, which is the unity of intuitive and logical thinking [11].

Thus, the creative potential of the individual is defined as a set of opportunities for innovative solutions to various professional problems. The creative potential of the individual is a dynamic multifaceted personal structure, which is a component of the personal professional potential of a specialist and develops throughout his/her life. The creative potential of the individual is characterized as a system of knowledge, beliefs, intentions, guidelines and qualities of the individual, which determines the openness to everything new, focus on creativity and requires implementation in creative activities.

The generalization of approaches to understanding the categories of creativity allowed to distinguish common and different in their definition and to draw a conclusion about their most significant characteristics (table 1).

Table 1

**The generalization of approaches to the categories
of creativity in the works of scientists**

Scientific category Definition	In works of		
	Philosophers`	Psycholo-gists`	Educators`
1	2	3	4
THE INDIVIDUAL			
it is that which preserves memories of himself and perceives himself as the same person before and now	C. Wolff		
«A holistic set of internal conditions» through which the causes of the external world operate		S. Rubinstein	
contains the ability to actively transform the outer world and its influences, while enriching the environment		V. Bekhtieriev	

1	2	3	4
system, an ordered set of these phenomena that objectively characterize it		I. Bekh	
CREATIVE PERSONALITY			
independently chooses his actions and makes decisions, develops his own mind and professional skills, is capable of non-standard actions and is aware of his own responsibility to society		V. Moliako	
plays a central role in any creative act, because each creative product is a reflection of the author's personality, which includes his consciousness and subconscious			I. Ziaziun
CREATIVITY			
is the basis of cognition	I. Kant		
continuous birth of the new	A. Berhson		
the process of generating an idea and finding a solution, necessarily gives a creative nature to mental activity		O. Leontiev	
an integral condition for the development of matter, the emergence of new forms of it entails new forms of creativity, which, in fact, is a form of matter			Y. Ponomarov
generates something qualitatively new that has the characteristics of singularity, originality, uniqueness in the socio-historical context			N. Rodgers
is naturally immanent to human and human thinking			O. Matiushkin
is socially significant, promotes the development of both the individual and society			V. Andrieiev
the result of initiative and motivation of the individual			D. Bohoiavlenska
the result of transformation and processing of existing scientific knowledge			O. Dorofieieva
PEDAGOGICAL CREATIVITY			
aims the formation, education and development of unique and singular human personality			M. Potashnyk
the educator or teacher`s creating of special favorable conditions for creative development of every student in the process of pedagogical collaboration			V. Kan-Kalik
formed creative individual style and professional image			L. Yaroshchuk
CREATIVE POTENCIAL			
integral property of the individual, which shows the readiness and ability for creative self-realization and self-development, as a result of obtaining a creative «product», original and new		V. Moliako	

1	2	3	4
a set of abilities that a person shows in creative activity			V. Slaktionin
integrative quality that reflects the possibilities of realization the creative abilities of the individual in real activity, which is aimed at the formation of skills, knowledge, abilities, experience, abilities to action and the result of their implementation			E. Adakin
as a system of abilities that allow individuals to make optimal use of ways to solve the problem, taking into account the new conditions			V. Ryndak
activities that contribute to the creation, the discovery of something previously unknown to a particular individual (subject).		V. Moliako	
the process of situationally unstimulated activity, which is manifested in the desire of man to go beyond the limits of original problem		D. Bohoiavlenska	
distinguishes four groups of personal qualities (worldview, values, intellectual, volitional)		I. Lvova	
realization of individuality		D. Dolmatova	
painstaking interaction of the teacher and the learner on the development of his abilities, inclinations and interests			I. Pidlasyi
a stable combination of methods and means of activity that ensure its creative nature and integrity			N. Uisimbaieva
elements of creative potential: creative abilities, which the author considers directly as a potential force; creative needs; creative activity			V. Kolesnikov
such features of thinking as speed, flexibility, originality and accuracy are of special importance for creativity.			J. Guilford

Summary. Theoretical historical and pedagogical study of the problem shows that the formation and development of creative personality is a complex process, and its effectiveness depends on a number of external and internal factors. The main condition for the realization of the creative potential of the individual is his active interaction with the environment, the impact on the world around him in order to change the world and himself.

Creativity is the most fundamental characteristic of human nature, it is the potential inherent in every human from birth. It is this factor that stimulates the development of a wide range of social and value qualities of the individual, such as initiative, independence, organization, responsibility, communicativity, non-standard thinking. In this case, the creative orientation of the individual is a premise for any creative activity, in the process of which creative abilities and creative potential are formed and developed.

Creative potential (as an integrated system of qualities) determines the attitude and focus of the individual on creativity, demonstrates the ability to create new, original in both social and personal contexts, based on readiness and motivated need for creative self-realization, which is the key to effective and productive activity.

Considering the creative potential as a psychological and pedagogical phenomenon, we have determined that it is, in essence, a complex integrated system of personal and social qualities of the individual, based on both natural features and socio-cultural influence of the environment. The creative potential of the individual is characterized as a system of knowledge, beliefs, intentions, guidelines and qualities of the individual, which determines the openness to everything new, focus on creativity and requires implementation in creative activities.

The development of creative personality is the most important requirement and, at the same time, the achievement of society, because it is a catalyst for progressive movement in all areas of human activity. That is why the creation of conditions for the effective formation of the creative potential of the individual, as a major factor of its development, is an urgent problem of modern education.

Pedagogical creativity is a process, the product of which is the formation of a unique personality as a holistic integrated system of qualities, traits, characteristics.

The facilitative role of the educator in the formation of the individual's creative potential, who is able to effectively form and develop the creative potential of the learner in the process of pedagogical activity, requires further study. Only a teacher who himself has developed and realized creative potential in real pedagogical practice, can be the creator of a creative personality.

References:

1. Adakyn E. E. Teoryia y metodyka razvytyia tvorcheskoho potentsyala studentov vuza : abstract of the dissertation of the doctor of sciences. Kemerovo, 2006. 46 p. [rus]
2. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti : textbook. Kyiv : Lybid, 2008. 272 p. [ukr]
3. Bohoiavlenskaia D. B. Psykholohyia tvorcheskykh sposobnostei. Moscow, 2002. 345 p. [rus]
4. Dolmatova D.T. Osobystist ta rushiini syly rozvytku osobystosti. *Psychological conditions of personality formation in modern society: materials of All-Ukrainian scientific-practical int.-conf. / Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian state pedagogic university.* Kropivnytskyi, 2017. URL : <https://www.cuspu.edu.ua/ua/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy-stanovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6221-osobystist-ta-rushiyni-syly-rozvytku-osobystosti> (date of request: 04.10.2021). [ukr]
5. Ziaziun I. A. Estetychnyi dosvid osoby. *Formuvannia i sfery vplyvu.* Kyiv : Higher school, 1976. 174 p. [ukr]
6. Kan-Kalyk V.A. Uchyteliu o pedahohycheskom obshchenyy : knyha dlia uchytelia. Moscow : Enlightenment, 1987. 190 p. [rus]
7. Kolesnykov V. N. Lektsyy po psykholohyy yndyvydualnosti. Moscow : Institute of Psychology of Russian Academy of Sciences, 1996. 224 p. [rus]
8. Leontev A. N. Opyit eksperimentalnogo issledovaniya myishleniya. *Selected psychological works* : in 2 volumes. Moscow : Pedagogy, 1983. V. 2. Pp. 72–9. [rus]
9. Matiushkin A. M. Myishlenie, obuchenie, tvorchestvo. Moscow. 2003. 368 p. [rus]
10. Moliako V. O. Kontsepsiia vykhovannia tvorchoi osobystosti. *Soviet school.* 1991. № 5. Pp. 47–51. [ukr]

11. Moliako V. O. Psykholohichna teoriia tvorchosti. *A gifted child*. 2004. № 6. Pp. 2 – 9. [ukr]
12. Narisy istorii zakhidnoi filosofii XIX-XX st. : textbook. Lviv : Ivan Franko Lviv National University. 2015. 488 p. [ukr]
13. Ponomaryov Ya. A. Psykholohyia tvorchestva i pedahohyka. Moscow : Pedagogy, 1976. 303 p. [rus]
14. Potashnyk M. M. Kak razvyvat pedahohycheskoe tvorchestvo. Moscow : Knowledge, 1987. 80 p. [rus]
15. Profesiinyi standart za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoii osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)». URL : https://rada.info/upload/users_files/41868892/77dd4226add8e617afd9889da11634d8.pdf (Access Oct. 4, 2021). [ukr]
16. Romenets V. A. Psykholohiia tvorchosti : tutorial. Kyiv : Lybid, 2001. 141 p. [ukr]
17. Rubinstein S. L. Problemy obshchei psykholohii. Moscow : Pedagogy, 1973. 424 p. [rus]
18. Slaktionin V. A., Podyimova L. S. Gotovnost pedagoga k innovatsionnoy deyatelnosti. *Pedagogical education and science*. 2006. № 1. Pp. 32–37. [rus]
19. Uisimbaieva N. Rozvytok tvorchoho potentsialu kerivnyka shkoly. *Proceedings. Ser.: Pedagogical sciences / V. Vynnychenko* Kirovograd State Pedagogical University. Kirovograd, 2012. I. 99. Pp. 231–239. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/53036403.pdf> (Access Oct. 4, 2021). [ukr]
20. Iaroshchuk L. Tvorchia osobystist vchytelia: tvorchy aspekt stanovlennia. *Mountain school of the Ukrainian Carpathians*. 2013. № 8–9. Pp. 146–148. [ukr]
21. Guilford J. P. Creativity: yesterday, today, tomorrow. *Journal of Creative Behavior*. 1967. Vol. 1. P. 3–14. [eng]
22. Torrance E. P. Uniqueness and Creativity. *Educational Leadership*. 1967. Vol. 24. No. 6. P. 493–496. [eng]

УДК 378.011.3-051:[005.575(100)(477)(045)

**PREPARING HIGHER EDUCATION TEACHERS
OF THE NEW GENERATION: FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE**

© **Belmaz Ya., Osova O.**

Information about the author:

Yaroslava Belmaz: ORCID ID 0000-0002-8823-640X, yaroslava_belmaz@ukr.net;
Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Head of the Department of Foreign Philology.

Olha Osova: ORCID ID 0000-0001-7316-1196, osova.olga@gmail.com;
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Foreign Philology.

Integration of Ukraine into the international scientific, economic and cultural space presupposes the reform of educational processes and makes actual the problems of pedagogical science.

In this regard, the issue of preparing higher education teachers of the new generation, capable of productive, creative work and professional development at an innovative level is of particular importance. The article analyzes the experience of preparing higher education teachers in Great Britain and the United States and highlights the approach to solving this problem in Ukraine. It was found that educational programs in Great Britain and the United States are aimed at preparing future higher education teachers of the new generation, who at the end of the course should have research skills, as well as teaching ones. They should be able to choose appropriate learning strategies, taking into account student's needs and the whole pedagogical context, including objectives, content, feedback mechanism, etc., to use pedagogical theories and research in their teaching activities, to evaluate the structure, content, methods of teaching and assessment, to apply the principles of effective assessment and feedback in their teaching activities, to find ways to overcome difficulties. The study has revealed that the reform processes of the modern system of training doctoral students in Ukraine are taking into account new approaches that increase attention to foreign language training, formation of digital, innovative competencies, improving the level of academic honesty, changes in the nature of the interaction between the mentor and the mentee, the implementation of academic mobility and grant research, as well as the optimal combination of theoretical and practical components in the content of educational and scientific programs.

Keywords: higher education teacher, higher education, educational program, new generation, the USA, Great Britain, Ukraine.

Бельмаз Я. М., Осова О. О. «Підготовка викладачів вищої школи нової генерації: зарубіжний та вітчизняний досвід».

Інтеграція України в міжнародний науковий, економічний та культурний простір зумовлює реформування освітніх процесів та актуалізує проблеми педагогічної науки. У зв'язку із цим особливого значення набуває питання підготовки викладачів вищої школи нової генерації, здатних до продуктивної, творчої праці та професійного розвитку на інноваційному рівні. У статті проаналізовано досвід підготовки викладачів вищої школи Великої Британії та США та висвітлено підхід до вирішення цієї проблеми в Україні.

З'ясовано, що освітні програми Великої Британії та США спрямовані на підготовку майбутніх викладачів нової генерації, які по закінченню курсу навчання повинні володіти навичками проведення наукових досліджень, а також обирати відповідні стратегії навчання, враховуючи потреби студентів та весь педагогічний контекст, складати план заняття, включаючи завдання, зміст, механізм зворотного зв'язку тощо, використовувати педагогічні теорії та дослідження у своїй педагогічній діяльності, оцінювати структуру, зміст, методи викладання й оцінювання в навчальних програмах, за якими вони працюють, застосовувати принципи ефективного оцінювання і зворотного зв'язку у своїй викладацькій діяльності, знайти важкі моменти для себе у педагогічній діяльності та шляхи їх подолання. У процесі дослідження виявлено, що реформаційні процеси, характерні для сучасної системи підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти в Україні відбуваються з урахуванням нових підходів, що зумовлюють посилення уваги до іншомовної підготовки здобувачів, формування цифрової, інноваційної компетентностей, підвищення культури академічної доброчесності, зміни характеру взаємодії між наставником та здобувачем, реалізації академічної мобільності та виконання грантових досліджень, а також оптимальним поєднання теоретичної та практичної складових у змісті освітньо-наукових програм.

Ключові слова: викладач, вища школа, освітня програма, нова генерація, США, Велика Британія, Україна.

Relevance of research. An important source for determining the current strategy for the development of the national education system is the analysis of the experience of developed countries in the context of providing them with highly qualified academic staff and increasing competitiveness in the world market by improving the quality of educational services. The current stage of development of national higher education puts on the agenda the issue of preparing a new generation of higher education teachers who would meet the needs of society in the implementation of the «National Doctrine of Education of Ukraine in the XXI century».

A higher educational teacher is a highly intelligent specialist with communication and organizational skills, professionally necessary knowledge. He should be ready for different activities [16].

Analysis of the recent researches and publications. One of the ways to prepare higher education teachers is postgraduate and doctoral studies. However, having received a scientific degree, a scientist is not always fully prepared for the specifics of work in higher education. That is why scientists of many countries have recently touched upon the problem of preparing a higher education teacher for all aspects of professional activity. Over the last 20 – 25 years, there has been

a lot of work on the essence of the doctoral degree (Amsterdamska, Blume, Pole, Hockney) [2; 7; 10].

British Professor G. Gibbs offers 5 approaches to defining academic activity:

A) a set of skills or competencies that a scientist can use for effective activities;

B) a set of activities in which the doctor of sciences is involved in the process of his/her academic activity;

C) products of knowledge used in academic activity (e.g. publications);

D) personality and belonging to a certain society;

E) implementation of academic values [5].

As G. Gibbs points out, not one of these approaches can be the only correct one – they all demonstrate a different but objective understanding of the academic activity.

In the process of preparing a doctor of science to work as a university lecturer, it is proposed to cover all these aspects.

Thus, the academic communities of most countries, including the United Kingdom and the United States, understand the need to reform the special preparing future teachers for all activities and take certain steps in this direction.

Thus, in the United Kingdom, recognizing the need for changes in the paradigm of teacher training for colleges and universities, the development of the program «Preparing Future Academics» was initiated. The program has been operating at York University since 2007. The program aims to prepare doctoral students who plan to work in higher education, harmoniously combining research and teaching activities [15].

Recognizing the need for a paradigm shift in teacher training for colleges and universities, in the early 1990s, the Association of American Colleges and Universities (AACU) and The Council of Graduate Schools (CGS) initiated a program «Preparing Future Faculty Program» (PFF), which later became national and is currently practiced by many American universities.

The main reasons for the initiation of a new paradigm in preparing teachers working in the field of higher education were the studies carried out among teachers and future university teachers in order to find out the degree of satisfaction with

the level of preparation for a higher education teacher's career. These studies revealed a discrepancy between what is taught in doctoral studies and what future PhDs await during their direct work. Often, young professionals feel unprepared for other aspects of their activities besides research work [14].

In the context of the studied problem, scientific investigations on the features of professional training of a higher education teacher in Ukraine, the formation of his/her professional skills (A. Aleksyuk, A. Bondar, S. Vitvytska, O. Dubaseniuk, V. Lozova, H. Ponomarova, D. Chernylevsky, and others) are important.

The purpose of the article of the study is to consider the experience of preparing future teachers for higher education in the UK (Preparing Future Academics program) and the USA (Preparing Future Faculty Program) and to highlight the approach to solving this problem in Ukraine.

Presenting the main material. Studying the experience of preparing higher education teachers in the UK and the USA deserves particular attention in the aspect of our research, as educational programs in these countries are aimed at preparing future teachers of the new generation who would be ready to perform all necessary functions. These programs introduce students who plan to connect their future with an academic career, with the specifics of the work of a higher education teacher.

The Preparing Future Faculty program is based on the statement that preparing PhDs who are interested in an academic career should:

- a) continue to provide the opportunity to develop and gain recognition as a researcher;
- b) include teaching experience;
- c) offer community service experience at the department, on campus, in the community, and be associated with the specialty [1, p. 5].

The national program PFF has three main features. The most significant aspect of the PFF is the cluster nature of the program. A cluster is the main institution or department that prepares PhDs, in cooperation with other partner universities or departments. Clusters are created in order to provide future PhDs studying at the main university the opportunity to get acquainted with other types

of universities, with other types of educational activities, as well as have a «safe» place of practice [1, p. 3].

The next feature is that the program includes not only preparation for teaching but also a full scope of roles and responsibilities, including research work, social activities, while emphasizing that in different types of educational institutions these functions have their own specifics.

The third feature is multiple mentors; it means that doctoral students have not only scientific supervisors but also other instructors who coordinate not only scientific activities but also teaching and other activities of the future university teacher [13, p. 3].

J. Gaff, E. S. Pruitt-Logan, L. B. Sims, and other program founders provide more specific concepts of each aspect of PFF.

Apprenticeship teaching, research, and service experiences should be planned in a way that is consistent with the level of professional development of doctoral students and their achievement in obtaining the degree. For example, doctoral students assigned as teaching assistants, are often viewed as «covering a course section» rather than «developing their own professional knowledge and experience and benefiting themselves and the students». According to the PFF, future faculty (university teachers) need to gradually increase the complexity of the task, give more responsibility and recognition, which is associated with their professional abilities.

Doctoral students should gain knowledge of the higher education teaching profession by engaging them in a variety of professional responsibilities in different types of higher education institutions that may become their place of work. Such engagement provides future doctors with the opportunity to navigate among the many types of universities and choose the one that suits their interests and abilities.

PhD programs should include a formalized mentoring system for all aspects of professional development. Just as a student has a research supervisor, so should there be mentors in teaching and services. There may also be several mentors in the same field of activity, for example, in order to show the specifics of teaching in different types of universities.

The PhD program should prepare future faculty (university teachers) for the significant changes that are taking place in the education system. For example, a new generation of teachers should be knowledgeable both in pedagogy in general and in interdisciplinary curricula, be able to apply the latest, interactive, communication technologies and experimental approaches to teaching and learning. It is also important to understand the diversity of students using a personalized approach.

Professional development experience should be harmoniously integrated into the academic program and degree requirements. If the structure of new activities is simply added to the existing PhD program, it could increase the time required to obtain a degree. Therefore, it is necessary to intelligently and carefully integrate new types of work into an existing program to avoid inconsistencies and contradictions in obtaining a degree.

PFF focuses on already existing high-quality teaching assistant and professional development programs while developing more advanced programs. PFF programs expand training, including teaching experience in different types of HEIs, involving doctoral students in various activities (for example, planning courses, conducting classes, etc.). This allows mentors to evaluate the work and get feedback, demanding responsibilities of various kinds from prospective teachers [12, p. 6 – 7].

For example, activities at the departmental level include:

- Forums for PhDs on how their careers connect with their graduate programs;
- Courses on teaching certain disciplines (within the department);
- Seminars and forums on professional issues, such as requirements for a full-time position, personnel management, etc.;
- Revision of doctoral programs in order to introduce a new approach to preparing future faculty;
- Support for doctoral students in the accumulation of professional experience.

Activities at the university and partner levels can be represented by the following types:

- Seminars on general problems of teaching in higher education;

- Certified programs in the context of the national program «Preparing future faculty»;

- Analysis and improvement of the system of academic management and attracting doctoral students to participate in the professional meeting with faculty of the university;

- Support for doctoral students in teaching;

- Workshops on developing portfolios reflecting all areas of activity of a university teacher;

- Training for mentors [13, p. 5 – 6].

Thus, the program «Preparing future faculty» aims to prepare higher education teachers not only for scientific activity but also for other roles.

Catherine Adams identifies four main areas of preparing future doctors who plan to work as university lecturers:

- 1) teaching;

- 2) scientific (research) activity;

- 3) social activities and academic culture;

- 4) job search.

Teaching is a role that requires more energy and time from a young specialist; this is exactly the responsibility that a novice university teacher should pay attention to in the first place. The educational institution that hires the teacher wants him to be fully prepared to teach. As noted by K. Adams, the preparedness of doctoral graduates is at different levels. So, some graduates have no teaching experience at all, others acted as an assistant in several academic disciplines, someone conducted laboratory classes; some taught an entire course, and some even taught several courses on their own. There are only small fractions of young PhDs who have sufficient teaching experience. Moreover, in traditional doctoral programs, such an important component as teaching is not mandatory in the training of specialists [1, p. 4].

The main problems faced by recent graduates are the number of educational courses that they are offered to teach, insufficient knowledge of pedagogy

and teaching methods. While studying in doctoral studies, future PhDs are used to focusing on their chosen narrow problems within the framework of one discipline. In the workplace, they are expected not only to teach several disciplines but also to develop new curricula in the context of multicultural, international, and interdisciplinary learning approaches. However, these aspects have been largely ignored by traditional doctoral programs. Recently, universities and colleges have raised requirements for the quality of teaching; teachers are required to use new technologies, interactive learning. Moreover, finding himself/herself in the role of a teacher, a fledgling specialist must also perform other functions, for example, supervising the scientific work of students, supervising practice, mentoring, consulting, etc.

It is because of these objective reasons preparing future faculty program is based on the provision of teaching experience during the period of study in doctoral studies. For this purpose, future university teachers are involved in various activities related to the practice of teaching from the first year of study, with special attention to the independent teaching of academic disciplines.

An integral part of preparing higher education teachers are courses in general pedagogy, methods of teaching certain disciplines, seminars, practical classes on teaching problems.

It is important for future higher education teachers not only to gain teaching experience but also to get feedback on the lesson from both their mentors and colleagues. Therefore, each doctoral student is assigned a mentor who guides the preparation for teaching. He gives the mentee advice on the content, methods, forms of teaching, attends the classes of the future teacher, and provides feedback and recommendations for improving the teaching process [1, p. 5].

An important point is that the future higher education teacher, in addition to a research supervisor and mentor on teaching problems, also has a consultant who helps the doctoral student to get acquainted with the peculiarities of academic life in various types of higher educational institutions. Moreover, these consultants change during training in order to be able to get an idea of all types of universities.

Familiarization takes place not only theoretically, but also practically (by visiting universities and observing life «from the inside») [1, p. 9].

According to research by such American scientists as Heiberger, Vick, Cerney, Nerad, a large number of PhDs are not prepared to find work in the scientific and teaching field. [6]. They do not know how best to present their skills and knowledge in order to gain an advantage among other applicants for the position. There are cases when the applicant's resume is not paid attention to due to the fact that it is more in line with the requirements of another type of educational institution. At the interview, it is often necessary to evaluate yourself, the educational institution, potential colleagues, to prove that this particular applicant is the most suitable for this educational institution.

The PFF program prepares its students for job search. Recent graduates can be a useful source of information. They are invited to universities, where they communicate with both doctoral students and the academic staff, telling them what they lacked when looking for a job. Also, special courses or individual classes are being developed, in which students are taught how to write a resume, behave in an interview, be sure to take into account the type of educational institution and the position for which the specialist applies. Information about various positions and the conditions for obtaining them is very important. For example, students are encouraged to rate the pros and cons of the contractual basis for a position, job prospects in community colleges, etc. Thus, the future PhD will know what can be expected in the labor market and what is most attractive to him / her.

The structure and objectives of the Preraring Future Academics program are designed to give doctoral students the opportunity to develop their own teaching style in a safe and supportive environment [3, p. 50].

After completion of the program, doctoral students should have the following skills:

- 1) choose appropriate learning strategies, taking into account the needs of students and the whole pedagogical context;
- 2) make a lesson plan, including tasks, content, feedback mechanism, etc.;

- 3) use pedagogical theories and research in their pedagogical activities;
- 4) evaluate the structure, content, methods of teaching, and assessment in the curricula in which they work;
- 5) apply the principles of effective evaluation and feedback in their teaching activities;
- 6) find difficult moments for yourself in pedagogical activity and ways to overcome them.

To obtain a certificate, doctoral students should meet the following requirements:

- to conduct five training lessons of different types (consultations, lectures, seminars, etc.);
- to attend a propaedeutic lesson «Introduction to the program «Preparing Future Academics»»;
- to attend an event «Meet your mentor»;
- to participate in five obligatory workshops («Development of training courses», «Effective lecture», «Evaluation of student work», «Plagiarism and misconduct in the scientific field», «Evaluation and quality improvement»);
- to take part in at least 2 optional workshops [11, p. 3].

The list of optional disciplines (from which it is necessary to choose at least two) is presented by the following courses:

- Feedback from students.
- Learning styles and student motivation.
- Beginning of academic career.
- Planning classes for a diverse contingent of students.
- Introduction to information technology in the educational process.
- Laboratory and practical classes.
- Teaching in small groups.
- Hidden aspects of an academic career.
- Innovations in teaching in higher school.
- Literature on teaching and learning in higher school.

In addition to the compulsory and optional courses, the program provides one informal course «Portfolio Development». This course is not mandatory, but because the final work of doctoral students is a portfolio, it is highly recommended. It gives doctoral students the opportunity to get answers to questions about the content, structure, process of creating a portfolio, as well as to get acquainted with the best portfolios of graduates of previous years [9, p. 15 – 30].

An important feature of both programs is mentoring. All doctoral students who participate in the programs have at least two mentors: one is a research supervisor, the other is a teaching mentor (a teacher who teaches subjects in the same field as the doctoral student), who supports the professional development of his mentee throughout the course. That is, the uniqueness of the mentoring institution lies precisely in the ability to have several mentors at the same time. The relationship between doctoral students and supervisors is more flexible than the traditional approach and is adaptable to the needs of future PhDs. The PFF program has one more advantage, which lies in the experience of cooperation of a doctoral student with teachers from a partner institute, which makes it possible in practice to get acquainted with the specifics of the activities and management of other types of higher education institutions.

The process for appointing a mentor differs from institution to institution. For example, some heads of educational institutions collect resumes from teachers, and then provide the opportunity for doctoral students to choose their mentors, while others do the opposite – they offer teachers to choose who they would like to work with. Similar processes are taking place in partner universities. An important fact remains that mentoring officially begins only after the establishment of a business and friendly relationship between the two parties. Both parties agree on the tasks that they set for themselves, types of activities, assessment, timing, and frequency of meetings. Some universities have a practice of signing a bilateral agreement between the mentor and the doctoral student (for example, Lincoln University, Nebraska). In this agreement, the doctoral student undertakes, for example, to participate in various activities, such as discussing classes,

a colloquium on teaching problems, etc., to work with a mentor, performing various roles, to discuss scientific publications, etc. The mentor, in turn, takes responsibility for discussing the plans of the doctoral student, cooperation in solving teaching issues, the level of publications of the doctoral student [4, p. 30 – 31].

S. Hunt and A. Schwarz identify five conditions for successful mentoring: diligent preparation, communication, clear goals and objectives, efforts from the mentor and doctoral student, and personal compatibility [8].

Founders of the Preparing Future Faculty Program emphasize that effective mentoring requires mutual respect; the mentoring process is a mutual process, that is, it involves efforts from both parties, moreover, both doctoral students and mentors receive positive results.

In general, there are no identical programs for preparing higher education teachers. Each university, each faculty, each department develops its own programs that reflect its characteristics and are based on the content of certain disciplines. However, each of the programs focuses on the fundamentals of the new paradigm of preparing future higher education teachers. The content of each of the programs is reflected in the main activities: courses for obtaining credits, seminars and laboratory classes, certified programs, activities in partner institutions, mentoring programs, professional activities, assessment and evaluation, scientific activities, etc. It is not necessary for each program to include all elements, but its interactive focus is mandatory.

The analyzed modern programs of preparation of PhDs in Great Britain and the USA for activity in higher educational institutions show that mostly all of them prepare not only for scientific work but also for a number of other roles which are obligatory and important for the higher education teacher: work searching, teaching, social work, etc. Moreover, preparing for teaching is considered in a broad sense.

Thus, a new approach to preparing PhDs as future higher education teachers plays an important role in improving the quality of teaching in higher education.

In Ukraine, which aspires to full membership in the EU, the system of preparing higher education teachers is in the process of reform. Covering all levels

of the academic vertical, the reforms, respectively, have an impact on the structuring of both the educational paradigm and the organization of the educational process, its content, and formulation of goals. The introduction of foreign experience, in particular, the United States and Great Britain, plays an important role. However, domestic scholars emphasize that the use of foreign models of preparing higher education teacher should take into account the national and cultural characteristics of Ukraine. In particular, as N. Torkut notes, «the transformation of the educational paradigm must be accompanied by a serious scientific reflection on the correlation of Western traditions, models and conventions with the socio-cultural and geopolitical challenges facing Ukrainian society today» [24, p. 43 – 48].

Since 2016, Ukraine has been preparing PhD students with a focus on European experience. Adoption of the updated Procedure for preparing students for the degree of Doctor of Philosophy and Doctor of Science in higher educational institutions (scientific institutions) [22], as well as the licensing of relevant PhD programs led to the settlement of certain regulatory issues of graduate school activities, including admission requirements, scholarships, licensing requirements, etc. It is determined that the scope of PhD programs should be 30 – 60 ECTS credits. One of the features of modern PhD programs based on the experience of foreign countries is the implementation of a competency-based approach preparing future higher education teachers, which provides a «dynamic combination of knowledge, understanding, skills, abilities, and capacities that are formed in different disciplines and are assessed on different stages» [23].

In scientific and pedagogical circles it is emphasized that the implementation of the competency approach in the domestic system of preparing future higher education teachers is possible under the following principles:

1. The principle of integration of all components (scientific work, teaching, self-educational activities, pedagogical practice) and subjects (teachers, scientists, consultants, methodologists) of scientific and educational activities and their subordination to clearly defined goals of forming a highly qualified doctor of philosophy.

2. The principle of the phased implementation of the training program through the allocation of system-forming blocks of competencies and structuring them based on the logic of forming a specialist with appropriate diagnostic tools.

3. The principle of ensuring the subjectivity of the doctoral student's position on the basis of the individual trajectory of development in the overall structure of the programmed scientific and educational activities [25].

Analysis of the experience of preparing higher education teachers in graduate schools in Ukraine suggests that a mandatory component of the program is the preparation of doctoral students for the use of information and communication technologies in scientific and teaching activities, as the formation of digital competence is one of the main requirements for modern higher education teachers. For example, in the cycle of general training of Doctor of Philosophy in the specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences on the basis of Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy there is a discipline «Digitalization of educational and scientific space and creating a personal brand on the Internet», in the result of which doctoral students should master the methodological foundations of the use of ICT in educational activities, implement modern ICT to solve educational and scientific problems of modeling, monitoring, and processing the results of the experiment [19].

In the curriculum of training a Doctor of Philosophy in the specialty 011 Educational Sciences on the basis of the Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education NAPS of Ukraine, there is the discipline «ICT in educational and scientific activities», which aims to prepare for the use of information and communication technologies at all stages of pedagogical research, as well as the development of motivation of doctoral students to professional self-improvement and self-development [19].

Based on the analysis of educational and scientific training programs for Doctors of Philosophy in Ukraine, it was found that the formation of digital competence of future higher education teachers occurs within the disciplines «Modern information technology in research», «Methodological aspects of ICT in education», «Modern ICT in education», etc.

Successful implementation of the Council of Europe's recommendation documents on language education and the principles of the Bologna Declaration provide for the acquisition of foreign languages by students at a level not lower than B2. In this regard, a compulsory educational component of the curriculum of training higher education teachers in graduate school is «Foreign language for academic purposes», the main aim of which is the formation of doctoral students' language communicative competence, which will ensure their active participation in foreign language academic and scientific, oral and written discourses.

Studying the disciplines «Foreign language for academic purposes (English)» and «Foreign language for academic purposes (German)» doctoral students of Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy in the specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences will be able to represent themselves and their institution in the academic environment, adhering to the ethical norms of professional communication in scientific and academic circles; to understand authentic academic texts of different types (dissertations, scientific articles, abstracts, etc.), to determine the position of the author and the main idea of his / her research; to write articles, abstracts, annotations, summaries, and other types of academic texts in a foreign language; to present own scientific research, to defend own opinion in a foreign language, to take part in discussions; to evaluate and critically analyze socially, personally and professionally significant problems and suggest ways to solve them, arguing their own point of view; to follow the rules of academic honesty [21]. Analysis of educational and scientific programs for training Doctors of Philosophy in Ukraine suggests that the formation of foreign language communicative competence of future PhDs is carried out in the process of teaching such disciplines as «Foreign language in scientific and professional communication», «Academic writing and translation of scientific texts», «Scientific professional foreign language», «Foreign language for professional purposes», etc.

The ability to cover the results of their own research in a foreign language promotes cross-cultural communication, grant activities, and academic mobility of doctoral students, which is also one of the main objectives of higher education

teacher training programs in the United States and Great Britain. Cooperation of higher education institutions with international and national programs and funds (Foundation for Development of Ukraine, International Renaissance Foundation, Fulbright Program, European Commission, embassies of other countries, German Academic Exchange Service – DAAD, etc.) allows to be in the trend of scientific priorities, understand the trends of European and world research and occasionally join them. One of the examples of the implementation of grant activities by higher education teachers in Ukraine is an individual grant of I. Hlaskova (Berdiansk Pedagogical University) for a research internship «Civic Engagement» on Madeira (Portugal) with the support of the US Department of State, as well as the implementation of the grant program «English Access Microscholarship Program 2017 – 2019» with the support of Project Harmony International and U. S. Embassy in Ukraine. And such cases are not isolated. Among the representatives of the scientific and pedagogical elite who received grants for research are representatives of the Ukrainian in particular, representatives of Catholic University (Dr. of Theology T. Shmanko, Dr. of Historical Sciences, Prof. V. Adadurov), Sumy State University (M. Pogorelov, MD) and others [17].

In terms of the research problem, it should be noted that in order to form the skills of future higher education teachers to seek financial support for their own research, technology transfer centres, international relations departments, project departments take effective actions in that direction (e.g., webinars, seminars, workshops on relevant topics). In this context, it is interesting the experience of training Doctors of Philosophy on the basis of the Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy, where doctoral students are offered the discipline «Fundraising in the field of research», which develops skills to write a grant application, develop a budget, research plan, etc. [19].

Among other areas of implementation of European approaches to preparing higher education teachers, it should be noted the increasing attention to the problems of academic honesty. The study of the experience of graduate and doctoral studies of domestic higher education institutions allows us to state that in recent years there

has been active work on the formation of a culture of academic honesty of doctoral students. Thus, the Council of Young Scientists at the Ministry of Education and Science of Ukraine initiated the organizing the Summer School of Young Scientists, one of the tasks of which was to introduce the principles of academic ethics and honesty and promote the professional level and scientific potential of future higher education teachers of the new generation. The Autumn School of the Skovoroda Academy of Young Scientists also worked in this direction on the basis of H. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Under the auspices of experienced scientists, future doctors of philosophy and doctors of science received even more information and practical cases that helped expand the horizons for their educational and scientific development. Such events as part of the Autumn School of Skovoroda Academy such as the storytelling «Peculiarities of Technical Verification of Scientific Texts for Uniqueness and Plagiarism», the seminar «Rules of Compilation of References and List of Used Sources» helped to avoid incorrect citations, make correct references and form a list of references in scientific publications in accordance with appropriate requirements. It should be noted that on the basis of the Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy there are also regular events (library coaching «Little secrets of large search resources», coaching «Bibliographic managers», «How to choose a scientific journal for publication», workshop «Publications in international editions», the online seminar «Search for information for scientific work», «Academic honesty – the key to quality education», etc.), aimed at improving the culture of academic honesty as one of the most important requirements for future teachers in the new conditions of higher education.

The study suggests that, in addition to the problems above, the issue of fulfilling the role of a mentor (supervisor, research consultant) of doctors of philosophy and doctors of science in the new conditions of higher education also requires increased attention. It should be noted that the experience of involving more than one specialist and even specialists from other countries in scientific supervising, which is emphasized in preparing higher education teachers programs in the United

Kingdom and the United States, in Ukraine needs to be improved. It is also important to change the role of the mentor. As noted by O. Panich, «it should be based less on dominance and more on partnership and mutual respect» [21]. Thus, the interaction between the mentor and the mentee should be advisory in nature and based on subject-subject relations.

One of the important directions of realization of the European approaches to preparing higher education teachers of the new generation is an optimum combination of theoretical and practical components which is realized during the passing of graduate teaching and research assistantship. In addition, according to the study, the components of educational programs for doctors of philosophy of educational institutions of Ukraine include those that have a professional and pedagogical orientation, in particular, «Teaching in higher education: development of courses, assessment methods, methodological documentation». The main objectives of this discipline are to form an idea of the formation of the higher education system in Ukraine, its structure and features of development in the European space of higher education; to help master modern technologies, methods, and tools used in the learning process, including methods of organizing independent, individual teaching and research activities of doctoral students; to form the ability to solve communicative problems that arise in the learning process.

In the context of the analysis of foreign programs, it is also important the problem of preparing higher education teachers of the new generation for innovative activity, which involves mastering innovative knowledge and skills in a particular field, formed a creative and research style of teaching, an innovative approach to the educational process, developed self-reflection, etc. Analysis of the content of modern domestic programs of training of doctors of philosophy allows to state that the innovative component of the content of training the future higher education teacher of the new generation is realized during the teaching such disciplines as «Innovative pedagogical technologies of education», «New technologies of education of higher school», etc. However, as noted by L. Kozak: «The orientation of modern pedagogical education on the formation

of a teacher of innovative type requires updating the content of his / her training» [18]. Therefore, given the rapid pace of informatization, which accordingly affects the development of innovations in education, the innovative component of preparing higher education teachers needs constant updating and improvement.

Conclusions. Thus, the study suggests that the integration of Ukraine into the international scientific, economic and cultural space causes fundamental changes in the domestic system of higher education for the training doctors of philosophy and doctors of science, which requires serious and diverse theoretical and practical work and comparative study of the experience of foreign countries.

Special attention should be paid to the study of preparing higher education teachers in the UK and the US, as educational programs in these countries are aimed at training future teachers of the new generation, who have finished the course of training should have research skills and choose appropriate learning strategies based on student needs and the whole pedagogical context, make a lesson plan, including tasks, content, feedback mechanism, etc., use pedagogical theories and research in their teaching activities, evaluate the structure, content, methods of teaching and assessment, apply principles of effective assessment and feedback in their professional activities, find difficult moments for themselves in teaching and ways to overcome them.

The pan-European consolidation context requires the modernization of preparing future Ukrainian higher education teachers. The study found that the reform processes that are significant for the modern system of postgraduate training are taking into account new approaches that increase attention to foreign language training, formation of digital, innovative competencies, improving the culture of academic honesty, changes in the nature of the interaction between the mentor and the mentee, the implementation of academic mobility and grant research, as well as the optimal combination of theoretical and practical components in the content of educational and scientific programs.

The study does not cover all aspects of the problem but indicates the need for its further development in the direction of studying the possibilities of didactic training in the process of professional development of higher education teachers.

References:

1. Adams K. A. What colleges and universities want in new faculty. Washington D. C. AACU, 2002. 18 p. [eng]
2. Blume S., Amsterdamska O. The role and function of universities: postgraduate education in the 1980s. Paris : OECD, 1987. 212 p. [eng]
3. Clegg K. Preparing Future Academics. Academy Exchange. 2010. № 9. P. 50–51. [eng]
4. Gaff J. G. Pruitt-Logan A. S., Sims L. B., Denecke D. D. Preparing future faculty in the humanities and social sciences. A guide for change. Washington, DC, 2003. 130 p. [eng]
5. Gibbs G. Analysis of strategies for learning and teaching. Bristol : Higher Education Funding Council for England, 2001. 68 p. [eng]
6. Heiberger M. M., Vick J. M. . The academic search book. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1996. 454 p. [eng]
7. Hockney J. A contractual solution to problems in the supervision of PhD degrees in the UK. Studies in Higher Education. 1996. № 21 (3). P. 359 – 371. [eng]
8. Hunt S.W., Schwarz A. T. Preparing Future Faculty: Musings of a mentee and mentor. Presentation at Preparing Future Faculty Symposium. Chicago, 2001. [eng]
9. Peliken Y. The idea of the university: A re-examination. New Haven Yale University Press, 1992. 376 p. [eng]
10. Pole C. Technicians and scholars in pursuit of the PhD: some reflections on doctoral study. Research Papers in Education. 2000. № 15 (1). P. 95 – 111. [eng]

11. Preparing Future Academics 2010. PFA Handbook. The University of York, 2009. 37 p. [eng]
12. Pruitt-Logan A. S., Gaff J. G., Jentoft J. E. Preparing future faculty in the sciences and mathematics. A guide for change. Washington, DC, 2002. 103p. URL : <https://preparing-faculty.org/PFFWeb.PFF3Manual.pdf> (Access Oct. 1, 2021). [eng]
13. The preparing future faculty program : Brochure, 2004. URL : <https://preparing-faculty.org/Brochure.pdf> (Access Oct. 1, 2021). [eng]
14. Belmaz Ya. M. Nove bachennia pidhotovky maibutnikh vykladachiv VNZ u SShA Liudynoznavchi studii : zbirnyk naukovykh prats DDPU im. I. Franka. Drohobych : Redaktsiino-vydavnychiy viddil DDPU im. I. Franka, 2007. №. 15. S. 110–117. [ukr]
15. Belmaz Ya.M. Prohrama «Pidhotovka maibutnikh uchenykh» yak efektyvnyi shliakh pidhotovky vykladachiv vyshchoi shkoly novoi heneratsii (dosvid Velykoi Brytanii). Visnyk LNU im. Tarasa Shevchenka (pedahohichni nauky). 2012. № 22 (257). S. 224–229. [ukr]
16. Belmaz Ya. M. Profesiina pidhotovka vykladachiv vyshchoi shkoly u Velykii Brytanii ta SShA : monohrafiia. Horlivka : HDPIIM, 2010. 304 s. [ukr]
17. Vcheni SumDU otrymaly hrant na provedennia naukovykh doslidzhen u ramkakh prohramy Yevropeiskoho soiuzu HORIZON 2020. URL : <https://news.sumdu.edu.ua/uk/news/9096-vcheni-sumdu-otrimali-grant-na-provedennya-naukovykh-doslidzhen-u-ramkakh-programi-evropeskogo-soyuzu-horizon-2020.html> (Access Oct. 8, 2021). [ukr]
18. Kozak L.V. Zmist pidhotovky maibutnikh vykladachiv doshkilnoi pedahohiky i psykhologii do innovatsiinoi diialnosti. Teoriia i metodyka neperervnoi osvity. Ch. 3. 2013. S. 60–68. [ukr]
19. Osvitno-naukova prohrama pidhotovky zdobuvachiv stupenia doktora filosofii na tretomu rivni vyshchoi osvity u haluzi 01 «Osvita / pedahohika» za spetsialnistiu 011 «Osvitni, pedahohichni nauky» «Pedahohichna osvita i osvita doroslykh v Ukraini i zarubizhzi» / «Pedagogical and Adult Education in Ukraine and Worldwid. bazi Instytutu pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana

Ziaziuna NAPN Ukrainy. 2020. 14 s. URL : <http://ipood.com.ua/phd-011/> (Access Oct. 9, 2021). [ukr]

20. Osova O.O., Belmaz Ya.M. Inozemna mova dlia akademichnykh tsilei u systemi pidhotovky doktoriv filosofii u haluzi pedahohichnykh nauk: praktyky i problemy. Aktualni pytannia vyvchennia hermanskykh, romanskykh i slovianskykh mov i literatur ta metodyky vykladannia inozemnykh mov (donnu.edu.ua): materialy Vseukr. nauk. konf. (25 sichnia 2021 r.). Vinnytsia: DonNu imeni Vasylia Stusa, 2021. S. 82–86. URL : <https://japv.donnu.edu.ua/index> (Access Oct. 10, 2021). [ukr]

21. Panych O.I. Pidhotovka doktoriv filosofii: praktyky i problemy. Pidhotovka doktoriv filosofii (PhD) v umovakh reformuvannia vyshchoi osvity: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konferentsii (Zaporizhzhia, 5 – 6 zhovtnia 2017 r.). Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2017. S. 12–18. [ukr]

22. Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia doktora filosofii ta doktora nauk u zakladakh vyshchoi osvity (naukovykh ustanovakh). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text> (Access Oct. 10, 2021). [ukr]

23. Rozroblennia osvitnykh proham. Metodychni rekomendatsii / V. M. Zakharchenko, V. I. Luhovyi, Yu. M. Rashkevych, Zh. V. Talanova / za red. V. H. Kremenia. Kyiv : DP «NVTs «Priorytety», 2014. 120 s. [ukr]

24. Torkut N.M. Sutnist sotsiokulturnoi kompetentsii doktora filosofii ta yii rol v Ukraini. Pidotovka doktoriv filosofii (PhD) v umovakh reformuvannia vyshchoi osvity: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konferentsii (Zaporizhzhia, 5 – 6 zhovtnia 2017 r.). Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2017. S. 43 – 48. [ukr]

25. Franchuk T.I. Subiektnist pozytsii aspiranta yak osnova formuvannia yoho mobilnosti v sytsemi naukovo-osvitnoi diialnosti. Pidotovka doktoriv filosofii (PhD) v umovakh reformuvannia vyshchoi osvity: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konferentsii (Zaporizhzhia, 5 – 6 zhovtnia 2017 r.). Zaporizhzhia : Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2017. S. 49–52. [ukr]

УДК 378.015.31:57.081.1(045)

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ
ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ЯК ЗАСІБ
СТАНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВОЇ СТРАТЕГІЇ ОСОБИСТОСТІ**

© Молчанюк О.В., Пальчик О.О., Дехтярьова О.О.

Інформація про авторів:

Молчанюк Ольга Василівна: ORCID ID 0000-0002-4695-9917; ov888@ukr.net; доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри природничих дисциплін.

Пальчик Оксана Олександрівна: ORCID ID 0000-0002-7282-9374; oksanapalchik@ukr.net; кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри природничих дисциплін.

Дехтярьова Олена Олександрівна: ORCID ID 0000-0001-9617-333; elena.dekhtiarova@gmail.com; кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри природничих дисциплін.

У статті проаналізовано сутність понять «компетентність» і «компетенція». Схарактеризовано принципи компетентнісного підходу до організації системи виховної роботи у закладі вищої освіти. Автори зазначають, що вироблення різних видів компетенцій особистістю відбувається в освітньому процесі, внаслідок залучення здобувачів вищої освіти до різних видів діяльності (ігрової; рухової, природничої; предметної; зображувальної, музичної, театральної, літературної; сенсорно-пізнавальної; мовленнєвої; соціокультурної тощо), для цього необхідне практичне засвоєння людиною системи елементарних (доступних) знань про себе й довкілля, моральні цінності, уміння доцільно послуговуватися здобутою інформацією. Наголошено на тому, що важливе значення в аспекті проблеми дослідження має екологічна компетентність. Розглядаючи екологічну компетентність в аспекті виховання в майбутніх фахівців ціннісного ставлення до природи, науковці запевняють, що вона властива лише особистості, на відміну від екологічної культури, що є ознакою суспільного й особистісного. Обґрунтовано, що екологічну компетентність у виховному процесі можна визначати як здібність, потенціал і досвід людини щодо здійснення складних екологоподібних видів діяльності, а екологічну компетенцію як відповідну нормативну вимогу до змісту цієї здібності, потенціалу, досвіду тощо.

Зроблено висновок, що прагнення сучасних науковців до пошуку шляхів виховання компетентних майбутніх учителів, аналізу кризових факторів, залучення майбутніх учителів до виховання загальнокультурних цінностей, завдяки яким відбувається самореалізація та самовиховання людини, спонукає до ґрунтовного дослідження процесу виховання сучасної молоді, що є важливим для теорії та практики.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, педагогічний заклад вищої освіти, виховання духовно-інтелектуальної особистості, екологічна компетентність, життєво компетентна особистість.

Olha Molchaniuk, Oksana Palchik, Olena Dekhtiarova «A competent approach to the education of the values of nature as a way of establishing a personality's life strategy».

The article is devoted to analysing the essence of the concepts «competency» and «competence». The principles of the competence approach to the organization of the system of educational work in the higher education institution are described. The authors notes that the development of different types of personal competences occurs in the educational process, due to students' involvement in various activities (game; motor, natural; subject; visual, musical, theatrical, literary; sensory-cognitive; speech; socio-cultural, etc.). It requires a person to acquire practically a system of elementary (accessible) knowledge about themselves and the environment, moral values, the ability to use the information obtained. The importance of the ecological competency in the framework of the research is stressed. Considering ecological competency in terms of forming future specialists' value attitude to nature, scientists are saying that it is intrinsic only to the individual, in contrast to ecological culture, which is a sign of social and personal. It is substantiated that ecological competency in the educational process can be defined as the ability, potential and experience of a person to carry out complex environmental activities, and environmental competence is treated as a relevant regulatory requirement for the content of this ability, potential, experience, etc.

The conclusion is drawn that modern scientists' aspiration to find ways to educate competent future teachers, analyze crisis factors, involve future teachers in the formation of cultural values, which contributes to personal self-realization and self-education, encourages a thorough study of modern youth, which is important for theory and practices.

Key words: competency, competence, competence approach, higher education pedagogical institution, educating spiritual and intellectual personality, ecological competency, vitally competent personality.

Актуальність дослідження. У сфері виховання людини пріоритетне значення має компетентнісний підхід. Основна ідея компетентнісного підходу до виховання – це засіб становлення оптимальної життєвої стратегії особистості, отже, виховання має не просто декларуватися рівноправною складовою освітнього процесу.

Лише спільними цілеспрямованими зусиллями учасників виховного процесу вдасться плідно впливати на розвиток життєвокомпетентної особистості майбутнього фахівця, вирішувати актуальні виховні завдання.

Отже, реальний досвід майбутнього учителя біології, його переконання, орієнтації які формуються в процесі виховання, залежить від його компетенції.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід у сфері виховання вичерпно проаналізований у працях зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема Р. Бадера, Д. Мертенса, А. Шелтена, І. Беха, Н. Бібік, Л. Ващенко,

І. Єрмакова, О. Локшина, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та інших. Розглядаючи виховну функцію педагога вчені зазначають, що культурологічний і компетентнісний підходи значною мірою перетинаються один із одним. Охоплюючи елементи культурологічної концепції (знання, засвоєні способи й накопичений індивідуальний досвід репродуктивної і творчої діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до дійсності як компоненти змісту освіти), за компетентнісного підходу виховання ціннісного ставлення до праці, природи, особистості спрямоване на практичну реалізацію здобутих знань, вироблених умінь і навичок, на розвиток здібностей ефективно діяти за межами ситуацій і сюжетів, що вивчаються в освітньому процесі, на збагачення суб'єктного досвіду й осмислення власної життєдіяльності.

На переконання О. Савченко [10], вибір найважливіших загальних компетентностей (ключових) у виховному процесі має відбуватись на фундаментальному рівні, із урахуванням актуальних світоглядних ідей щодо суспільства, індивідуума та їх взаємодії. Також необхідно зважати на вплив культурного та інших контекстів того чи іншого суспільства та країни.

Компетентнісний підхід, за Г.Селевко [11], покладено в основу сучасної теорії виховання й означає поступову переорієнтацію провідної освітньої парадигми з трансляцією знань і формуванням навичок створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, що становлять потенціал, означають спроможність майбутнього фахівця до виживання та стійкої життєдіяльності за умов сучасного розмаїтого соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно-комунікаційно насиченого простору.

Подібних тверджень дотримується і В. Химинець [14], яка вважає, що за компетентнісного підходу акценти переміщуються з процесу накопичення нормативно визначених знань, вироблення умінь і навичок у площину виховання людини, що впливає на формування і розвиток в особистості спроможності активно діяти та творчо реалізовувати здобуті знання і набутий досвід у різних життєвих ситуаціях. Реалізація вищезазначеного можлива за умови розкриття потенціалу кожної особистості у процесі виховання.

Освітньо-виховний процес педагогічного закладу вищої освіти відбувається в соціокультурному середовищі, яке є носієм найважливіших чинників, що визначають суть процесу формування компетентної особистості.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні компетентнісного підходу до виховання ціннісного ставлення до природи, як засобу становлення життєвої стратегії особистості.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи стратегії розвитку виховання О. Глузман [1] виокремив й узагальнив основні ідеї компетентнісного підходу:

- компетентнісний підхід не є принципово новим для вищої освіти, оскільки освітяни завжди орієнтувалися на віднайдення узагальнених способів діяльності;

- компетентністю не протиставляється знанням, умінням, навичкам, нею вони охоплюються, хоча не є їх простою сумою;

- компетентність охоплюється не тільки когнітивна й операціонально-технологічна складові, а й мотиваційна, етична, естетична, соціальна, поведінкова, до того ж результати навчання, система ціннісних орієнтацій, тому компетентності формуються не тільки під час навчання, а й під впливом родини, друзів, роботи, політики, релігії тощо.

Так, принципи компетентнісного підходу до організації системи виховної роботи у закладі вищої освіти обґрунтовано І. Єрмаковим [3]: принцип суб'єктивності виховання – процес виховання варто зорієнтувати на становлення того, хто навчається як суб'єкта власної життєдіяльності, життєтворчості; принцип рефлексивності – у більшості випадків більш важливою є не сама виховна дія, а її осмислення вихованцем й аналіз педагогом; одним із найважливіших, стрижневих завдань інтелектуального й морального виховання є прищеплення вихованцю здатності аналізувати й поцінювати власні дії; принцип творчості – ефективність виховання залежить від спроможності педагога віднайти нестандартне, творче вирішення виховного завдання; справжня суть виховання – в організації життя особистості, колективу; принцип результативності – процес виховання

має позначатися конкретними життєвими результатами; принцип проектування і конструювання виховного простору – основним чинником розвитку життєвої компетентності є не окремий виховний вплив, а саме життя освітньої установи, той виховний простір, яким вона є.

Розглядаючи проблему виховання в майбутніх учителів ціннісного ставлення до природи, важливо звернутись до аналізу праць американського психолога Роберта Уайта (Robert W. White) 1959 року, який уперше запропонував термін «компетенція» [19]. Учений розглядав компетенцію як здатність організму ефективно взаємодіяти з довкіллям.

Компетентнісний підхід до виховання в освітньому середовищі активно розглядався С. Шишовим, автор запропонував сприймати «компетентність» як уміння в конкретній ситуації реалізовувати здобуті знання і досвід, зважаючи на зовнішні обставини; деяку загальну здатність людини, що базується на її знаннях, досвіді, цінностях і здібностях і яка не зводиться ні до конкретних знань, ні до навичок, а позначається як можливість установлення зв'язку між знанням і ситуацією [17].

Як стверджує Г.Філіпчук, на зміст компетентнісного підходу, зокрема на його ціннісно-смісловий аспект, позитивно вплинули рішення стосовно сутності і ролі освіти, яка всіляко сприяє збереженню та відновленню загальнокультурного рівня суспільства, прищеплює і виховує значущі соціальні та громадянські цінності. Гуманізм, громадянськість, рівність, толерантність, повага, гідність ставали визначальними якостями компетентнісних характеристик [13, С.283].

Педагогічний заклад вищої освіти – це центр культури кожної особистості, саме у цьому осередку виховується компетентний фахівець, здатний до самореалізації, саморозвитку та життєтворчості. Компетентність учителя – поняття багатоаспектне й водночас, таке, що вимірюється в системі освіти. Нині існують різні тлумачення поняття та класифікації компетентності.

У психолого-педагогічній літературі тлумачення понять «компетентність» і «компетенція» поширилось порівняно недавно, тому на цьому етапі розвитку

педагогічної науки не існує їх точного визначення. Різні вчені висувають свої гіпотези щодо цього питання [9].

Найбільш прийнятною нам видається думка А. Хуторського [15, 16].

На увагу заслуговує розглянута А. Хуторським трирівнева ієрархія компетенцій учителя. Компетенції розрізняються за провідною метою загальної освіти, за структурним уявленням соціального досвіду й досвіду особистості вчителя, завдяки чому він виробляє навички життя та практичної діяльності в суспільстві. Автор виокремив сім ключових освітніх компетенцій учителя, зокрема – ціннісно-світоглядну, загальнокультурну компетенції, навчально-пізнавальну компетенцію, інформаційну компетенцію, комунікативну компетенцію, соціально-трудова, компетенцію особистісного самовдосконалення [15].

Ціннісно-світоглядною компетенцією забезпечується механізм самовизначення вчителя в ситуаціях навчальної, виховної або іншої діяльності. Зазначена компетенція сприяє формуванню світогляду людини її ціннісних орієнтирів та установок, що допомагає усвідомленню свого значення у світі природи. На нашу думку, у процесі виховання ціннісного ставлення до природи вагоме значення має визначена А. Хуторським загальнокультурна компетенція, яка є основою духовного, морального та соціального життя майбутнього вчителя біології.

Навчально-пізнавальна компетенція. Це сукупність компетенцій учителя у сфері самостійної пізнавальної діяльності, якою охоплюються елементи логічної, методологічної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними об'єктами, які пізнають. Сюди відносять знання й уміння цілепокладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності.

Інформаційна компетенція. Цією компетенцією передбачаються навички діяльності вчителя з інформацією, що стосується навчальних предметів й освітніх галузей, а також навколишнього світу.

Комунікативна компетенція. На наш погляд, сучасний фахівець має вирішувати глобальні екологічні проблеми, а це можливо за умови сформованості комунікативної компетенції. Зазначена компетенція передбачає взаємодію та співпрацю людей у соціумі, знання різних мов, які допомагають вирішувати глобальні проблеми людства на різних рівнях у всьому світі. Компетенція особистісного самовдосконалення має первісне значення у процесі духовного, морального, фізичного, інтелектуального саморозвитку особистості.

Загальнопредметні (базові) компетенції вчителя моделюються на основі загальнопредметного змісту освіти, пов'язані з визначення його місця на кожному етапі – початковому, основному, середньому. Мета освіти на кожному етапі визначається особливостями функціонування освітньої установи і є прогнозованими комплексами освітніх результатів, загальних навчальних умінь і навичок, узагальнених способів навчальної діяльності й освітньої компетенції, що діагностуються, тобто рівня розвитку особистості вчителя, пов'язаного з якісним змістом освіти. В освітній компетенції втілюються всі компоненти загальнопредметного змісту освіти.

Проаналізувавши вищезазначені види компетенцій, вважаємо за важливе зазначити, що в процесі виховання в особистості ціннісного ставлення до природи вагоме значення має творча компетентність, завдяки чому сучасний фахівець творчо мислить. Саме творче мислення сприяє виробленню у вчителя-біолога навичок адекватно реагувати на зміни в соціумі, віднаходити оптимальний спосіб розв'язання глобальних екологічних проблем, досягати бажаного результату, самовдосконалюватись у різних видах діяльності. Досліджуючи проблему, варто особливу увагу привернути до компетентності саморозвитку й самоосвіти особистості. За умов глобальних екологічних проблем, сучасний учитель біології повинен чітко усвідомлювати нагальні проблеми й вміти самостійно віднаходити інформацію щодо їх розв'язання, знати у який спосіб розвивались ці проблеми раніше. Із цією метою майбутній фахівець повинен наполегливо працювати над собою, постійно самовдосконалюватися, що автоматично буде впливати на рівень його

самоосвіти й саморозвитку[8]. Отже, вищезначені компетенції взаємопов'язані з життєтворчими компетенціями, детально схарактеризованими О. Дубасенюк. Із погляду О. Дубасенюк, життєтворча компетенція – складова життєвої компетентності й життєтворчого потенціалу особистості, що виникає в площині їх перетину; система здібностей особистості свідомо та творчо визначати і проживати власне життя сприймати його як індивідуально-особистісний життєвий проєкт [2, 6].

Говорити про виховання духовно-інтелектуальної особистості, людини культури можливо на переконання вченої, у разі сформованості у майбутнього фахівця життєтворчих компетенцій, якими передбачається спроможність і готовність особистості до: 1) *життєпізнання* (пізнання закономірностей і принципів, логіки життя; самопізнання і пізнання сутності та призначення власного індивідуального життя, осмислення свого ставлення до нього; формування життєвого досвіду); 2) *життєпередбачення* (прогнозування можливих альтернативних траєкторій життєвого шляху, моделей життя, життєвої мети; передбачення способів і засобів їх здійснення, передбачення наслідків життєвого вибору); 3) *життєвизначення* (визначення магістральної траєкторії життєвого шляху постановного конкретній життєвій мети, їх ціннісне та ресурсне обґрунтування й деталізацію в життєвому проєкті); 4) *життєздійснення* (досягнення життєвої мети в реальній життєдіяльності, протидії випадку й конкуренції; досягнення реальних життєвих результатів, самореалізація й життєвий успіх); 5) *життєорганізації* (організації свого життєвого часу та простору); 6) *життєвдосконалення* (самовдосконалення відповідно до вимог життєвого проєкту, необхідністю його реалізації в життєздійсненні) [2].

Аналіз теорії та педагогічної практики дозволяє стверджувати, що вироблення різних видів компетенцій особистістю відбувається в освітньому процесі, внаслідок залучення здобувачів вищої освіти до різних видів діяльності (ігрової; рухової, природничої; предметної; зображувальної, музичної, театральної, літературної; сенсорно-пізнавальної; мовленнєвої;

соціокультурної тощо), для цього необхідне практичне засвоєння людиною системи елементарних (доступних) знань про себе й довкілля, моральні цінності, вміння доцільно послуговуватися здобутою інформацією. Життєво компетентна особистість поводить себе самодостатньо й конструктивно в різних соціальних і життєвих ситуаціях [18]. Зазначений факт сприяє вихованню активної позиції майбутніх учителів біології.

Важливе значення в аспекті проблеми дослідження має екологічна компетентність. Розглядаючи екологічну компетентність в аспекті виховання в майбутніх фахівців ціннісного ставлення до природи, Л. Титаренко, зазначено, що вона властива лише особистості, на відміну від екологічної культури, що є ознакою суспільного й особистісного [12].

О. Колонькова визначила екологічну компетентність як систему знань, умінь і навичок у галузі екологічної діяльності, завдяки чому виробляються внутрішня позиція та вирішуються екологічно важливі завдання, здійснюються спостереження та контроль за дотриманням екологічних норм і вимог у різних сферах життєдіяльності згідно з екологічним законодавством України [4].

Слід зазначити, що в «Концепції екологічного виховання» визначені окремі ознаки та складові екологічної компетентності [5]. Очевидно, що екологічну компетентність у виховному процесі можна визначати як здібність, потенціал і досвід людини щодо здійснення складних екологоподібних видів діяльності, а екологічну компетенцію як відповідну нормативну вимогу до змісту цієї здібності, потенціалу, досвіду тощо.

Ураховуючи вищезазначене, у дослідженні поняття «компетентність» будемо розглядати як інтегративну якість високомотивованої особистості, що позначається в готовності до реалізації особистісного виховного потенціалу під час продуктивної діяльності, заснований на знаннях і досвіді, сформований упродовж життя, що запропоновано Ю. Шапраном.

Компетентність майбутніх учителів біології доцільно розглядати з урахуванням мотивації, ціннісних орієнтацій, установок, теоретичних знань, технологічних навичок, професійних якостей і рефлексії.

Висновок. На сьогодні методологічна основа процесу виховання в особистості ціннісного ставлення до природи зазнала істотних змін у зв'язку із переходом нашої планети в еру інформаційного суспільства, чим зумовлені принципи, якісні зміни людської цивілізації, стала ґрунтуватися на природних загальнонаукових синергетичних процесах; в екологічній освіті здійснюються різні підходи, що пояснюється усвідомленням науковими школами екологічної кризи та способів виходу з неї. Антропоцентрична концепція взаємодії людини та природи змінилась гуманно – орієнтованою біоцентричною (екоцентричною) концепцією. Вона базується на визнанні багатьох підходів (глобально-біосферного, культурологічного, ціннісного, соціоакмеологічного, особистісно орієнтованого, продуктивного, проблемного, природничо-наукового, натуралістичного, компетентнісного, ноосферного тощо) і спрямована на формування екологічної свідомості, екологічної культури суспільства й особистості [7].

Отже, прагнення сучасних науковців до пошуку шляхів виховання компетентних майбутніх учителів, аналізу кризових факторів, залучення майбутніх учителів до виховання загальнокультурних цінностей, завдяки яким відбувається самореалізація та самовиховання людини, спонукає до ґрунтовного дослідження процесу виховання сучасної молоді, що є важливим для теорії та практики.

Перелік використаних джерел:

1. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 51–61.
2. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога : монографія. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. 367 с .
3. Життєва компетентність особистості : від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005. 640 с.
4. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. *Теоретико-методичні*

проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2007. Вип. 10. Т.1. С. 379–387.

5. Липова Л., Лукашенко Т., Малишев В. Український науковий журнал «Освіта регіону». *Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти*. 2012. № 3. С. 246.

6. Молчанюк О. В. Актуальність дослідження проблеми виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Компетентнісно орієнтований підхід до освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 04 груд. 2014 р.). Харків : ФОП Шейніна О. В., 2014. С. 229–232.

7. Молчанюк О. В. Вплив екологічних факторів на здоров'я людини. *Екологічні проблеми природокористування на сучасному етапі, стан та шляхи вдосконалення екологічного виховання молоді* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22-23 жовт. 2009 р.) / М-во освіти і науки Укр., Харків. гуманітар.-пед. ін-т. Харків, 2009. С. 165–168.

8. Молчанюк О. В. Критерії визначення компетентності і компетенції майбутнього учителя в аспекті вирішення проблеми виховання ціннісного ставлення до природи. *Теорія і практика управління сучасними освітніми системами* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 квіт. 2018 р.). Харків : ФОП Петров В. В., 2018. С. 128–130.

9. Молчанюк О. В. Методологічні підходи до дослідження проблеми виховання ціннісного ставлення до природи майбутніх учителів. *Теорія і методика навчання і виховання* / Харків. нац. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за заг. ред. А. В. Троцько. Харків, 2018. Вип.44. С. 66–79.

10. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики* / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. С. 34–52.

11. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 138–143.

12. Титаренко Л. М. Формування екологічної компетентності студентів біологічних спеціальностей університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 22 с.
13. Філіпчук Г.Г. Освітні стратегії: глобальні і національні тенденції. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2016. Вип. 6 (75). С.273–288
14. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя. URL : <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49> (дата звернення : 06.12.2018).
15. Хуторской А. В. Дидактика : учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. Санкт-Петербург : Питер, 2017. 720 с.
16. Хуторской А. В. Компетентностный подход в обучении : науч.-метод. пособие. Москва : Эйдос ; Изд. Ин-та образования человека, 2013. 73 с.
17. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 1999. № 2. С. 30.
18. Ponomarova G., Kharkivska A., Molchaniuk O. Theoretical aspects of teachers training and analysis of development programs quality in institutions of higher pedagogical education. *Проектування життєвої компетентності учнівської молоді*: колективна монографія / за заг. ред. проф. О. В. Кузьміної Hamelen : Inter GING, 2018. С. 99–115.
19. White R. W. Motivation reconsidered : the concept of competence. *Psychol. Rev.* 1959. Vol. 66. N 5. P. 297–332.

References:

1. Hluzman O. V. Bazovi kompetentnosti: sutnist ta znachennia v zhyttievomu uspiyku osobystosti. *Pedahohika i psykhohohiia*. 2009. № 2. S. 51 – 61. [ukr]
2. Dubaseniuk O. A. Teoriia i praktyka profesiinoi vykhovnoi diialnosti pedahoha : monohrafiia. Zhytomyr : ZhDU im. Ivana Franka, 2005. 367 s. [ukr]

3. Zhyttieva kompetentnist osobystosti : vid teorii do praktyky : nauk.-metod. posib. / za red. I. H. Yermakova. Zaporizhzhia : Tsentrion, 2005. 640 s. [ukr]
4. Kolonkova O. O. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy dystantsiinoi osvity. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi : zb. nauk. prats. Kam'ianets-Podilskyi, 2007. Vyp. 10. T.1. S. 379 – 387. [ukr]
5. Lypova L., Lukashenko T., Malyshev V. Ukrainskyi naukovyi zhurnal «Osvita rehionu». Ekolohichna kompetentnist osobystosti v umovakh fundamentalizatsii osvity. 2012. № 3. S. 246. [ukr]
6. Molchaniuk O. V. Aktualnist doslidzhennia problemy vykhovannia tsinnisnoho stavlennia do pryrody maibutnikh uchyteliv. Kompetentnisno oriientovanyi pidkhid do osvity : materialy Vseukr. nauk.-prakt.konf. (m. Kharkiv, 04 hrud. 2014 r.). Kharkiv : FOP Sheinina O. V., 2014. S. 229 – 232. [ukr]
7. Molchaniuk O. V. Vplyv ekolohichnykh faktoriv na zdorov`ia liudyny. Ekolohichni problemy pryrodokorystuvannia na suchasnomu etapi, stan ta shliakhy vdoskonalennia ekolohichnoho vykhovannia molodi : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 22-23 zhovt. 2009 r.) / M-vo osvity i nauky Ukr., Kharkiv. humanitar.-ped. in-t. Kharkiv, 2009. S. 165 – 168. [ukr]
8. Molchaniuk O. V. Kryterii vyznachennia kompetentnosti i kompetentsii maibutnoho uchytelia v aspekti vyrishennia problemy vykhovannia tsinnisnoho stavlennia do pryrody. Teoriia i praktyka upravlinnia suchasnymy osvitnimy systemamy : materialy Rehion. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 25 kvit. 2018 r.). Kharkiv : FOP Petrov V. V., 2018. S. 128 – 130. [ukr]
9. Molchaniuk O. V. Metodolohichni pidkhody do doslidzhennia problemy vykhovannia tsinnisnoho stavlennia do pryrody maibutnikh uchyteliv. Teoriia i metodyka navchannia i vykhovannia / Kharkiv. nats. un-t imeni H. S. Skovorody ; za zah. red. A. V. Trotsko. Kharkiv, 2018. Vyp.44. S. 66 – 79. [ukr]
10. Savchenko O. Ya. Uminnia vchytysia yak kliuchova kompetentnist zahalnoi serednoi osvity. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti : svitovyi

dosvid ta ukraïnski perspektyvy. Biblioteka z osvïtoï polityky / za zah. red. O. V. Ovcharuk. Kyiv : K.I.S., 2004. S. 34 – 52. [ukr]

11. Kompetentnosti i ih klassifikacija. Narodnoe obrazovanie. 2004. № 4. S. 138 – 143. [rus]

12. Tytarenko L. M. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti studentiv biolohichnykh spetsialnosti universytetu : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 2007. 22 s. [ukr]

13. Filipchuk H.H. Osvitni stratehii: hlobalni i natsionalni tendentsii. Dukhovnist osobystosti : metodolohiia, teoriia i praktyka: zb. nauk. prats / hol. red. : H. P. Shevchenko. Luhansk : Vyd-vo Skhidnoukr. nats. un-tu im. V. Dalia, 2016. Vyp. 6 (75). S.273 – 288 [ukr]

14. Khymynets V. Kompetentnisnyi pidkhid do profesiinoho rozvytku vchytelia. URL : <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49> (Access Oct. 6,2021). [ukr]

15. Hutorskoj A. V. Didaktika : uchebnik dlja vuzov. Standart tret'ego pokolenija. Sankt-Peterburg : Piter, 2017. 720 s. [rus]

16. Hutorskoj A. V. Kompetentnostnyj podhod v obuchenii : nauch.-metod. posobie. Moskva : Jeidos ; Izd. In-ta obrazovanija cheloveka, 2013. 73 s. : il. (Serija «Novye standarty»). [rus]

17. Shishov S. E. Ponjatie kompetencii v kontekste kachestva obrazovanija. Standarty i monitoring v obrazovanii. 1999. № 2. S. 30. [rus]

18. Ponomarova G., Kharkivska A., Molchaniuk O. Theoretical aspects of teachers training and analysis of development programs quality in institutions of higher pedagogical education. Proiektuvannia zhyttievoi kompetentnosti uchnivskoi molodi: kolektyvna monohrafiia / za zah. red. prof. O. V. Kuzminoi Hamelen : Inter GING, 2018. S. 99–115. [eng]

19. White R. W. Motivation reconsidered : the soncept of sompetence // Psychol. Rev. 1959. Vol. 66. N 5. P. 297–332. [eng]

UDC 378.015.31:37.064.1]:373.3(045)

**THE SYSTEM OF TRAINING A RESPONSIBLE ATTITUDE
OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INTERACTION
WITH THE FAMILY OF A JUNIOR SCHOOL STUDENT**

© Babakina O., Lytvyn V., Bakhmat L.

Information about the author:

Oksana Babakina: ORCID ID 0000-0001-6900-6513, babakinaoksana0910@gmail.com;
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Pedagogy,
Psychology, Primary Education and Education Management, Dean of the Faculty of Psychology
and Pedagogy.

Valentyna Lytvyn: ORCID ID 0000-0001-6943-792X, mrs.valentynka@gmail.com;
Doctor of Philosophy, Lecturer at the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education
and Education Management.

Liudmyla Bakhmat: ORCID ID 0000-0002-4990-0443, mila.bakhmat@gmail.com;
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Foreign Philology.

The article substantiates the structural-logical model of the system of training a responsible attitude of future primary school teachers to interact with the family of junior school students, the components of which are structured, interconnected and are logically oriented.

The main elements of this model are: purpose, subjects, tasks, content, forms, methods and means of work (lectures, practical classes, educational activities, trainings, gamified classes, flash mob book-crossing, web-quests, training and communicative exercises, storytelling, solving pedagogical issues and analysing pedagogical situations using the Case-study method, participation in pedagogical practice, workshops, press conferences, scientific-practical conferences, discussion cafes, master -classes, etc.), pedagogical conditions (designing a developmental environment, which contributes to a professional role of junior school teachers, forming value motivation, interests and attitudes, which serve as an indicator of theoretical and practical ability of future specialists to interact with the family of a junior school students; using a complex of various forms, methods and means of educational influence on future specialists in the aspect of solving a research issue; improving practical training, enriching different types of practical trainings with tasks aimed at a responsible interaction of future primary school teachers with the family of a junior student), components (motivational, cognitive, activity, reflexive). The following criteria for forming a responsible attitude of future primary school teachers to interact with families of junior students are selected (value-motivational, knowledge-creative, communicative-activity, analytical-evaluation criterion). The levels of a responsible attitude formation of future primary school teachers to interact with families of junior school students are determined: creative, reconstructive, reproductive. It is assumed that solving the tasks, implementing components of the content of the developed structural-logical model of the system, selecting and using appropriate forms, methods and means, providing appropriate pedagogical conditions should lead to the result – training of a responsible attitude of future primary school teachers for interaction with families of junior school students.

Keywords: system, modeling, model, structural-logical model, interconnected elements of the model.

Бабакіна О. О., Литвин В. А., Бахмат Л. В. «Система виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра».

У статті обґрунтовано структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, складові якої структуровані, взаємопов'язані та мають логічну орієнтованість.

Головними елементами цієї моделі виступають: мета, суб'єкти, завдання, зміст, форми, методи та засоби роботи (лекції, практичні заняття, виховні заходи, тренінги, гейміфіковані заняття, тренінгові вправи, комунікативні вправи, флешмоб-буккроссинг, web-квест, сторітелінг, розв'язання педагогічних задач та аналіз педагогічних ситуацій за допомогою методу Case-study, участь у круглих столах, прес-конференціях, науково-практичних конференціях, дискусійних кафе, майстер-класах тощо), педагогічні умови (конструювання у педагогічному закладі вищої освіти розвивального середовища, яке сприяє становленню професійної ролі вчителя початкової школи, формуванню його ціннісної мотивації, інтересів і установок, які слугують показником теоретичної і практичної спроможності майбутнього фахівця до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; використання комплексу різноманітних форм, методів та засобів виховного впливу на майбутніх фахівців в аспекті реалізації проблеми дослідження; удосконалення практичної підготовки, насичення різних видів педагогічної практики завданнями, що спрямовані на відповідальну взаємодію майбутніх учителів початкової школи з сім'єю молодшого школяра), компоненти (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний). Розроблено критерії сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра (ціннісно-мотиваційний, знаннево-креативний, комунікативно-діяльнісний, аналітико-оцінний) та їх показники. Обрано рівні дослідження (творчий, реконструктивний, репродуктивний) сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Визначено, що розв'язання поставлених завдань, реалізація компонентів змісту запропонованої структурно-логічної моделі системи, вибір та використання відповідних форм, методів і засобів роботи, забезпечення відповідних педагогічних умов повинні призвести до результату – сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Ключові слова: система, моделювання, модель, структурно-логічна модель, взаємопов'язані елементи моделі.

Research relevance. In order to increase the efficiency of the process of training a responsible attitude of future primary school teachers to interact with the family of primary school students, it is necessary to develop an appropriate system. In modern society, a universal means of implementing the system is a model as holistic reflection of a real object, in ideal form, as an optimal way to demonstrate scientific knowledge. Therefore, the article is to substantiate the structural-logical model of the system of training a responsible attitude of future primary school teachers to interact with the family of primary school students.

Analysis the recent research and publications. The need to carry out system-structural research in pedagogy is studied A. Arseniev, V. Afanasiev, Yu. Babansky, V. Ilyin, Yu. Konarzhevsky, F. Koroliov, A. Kuznetsov, B. Lykhachov, L. Novikova, V. Sadovsky, Yu. Sokolnikov, etc. After analysing the researches by the abovementioned scientists, it can be argued that characteristic features of any systemic formation is a developed relationship between its elements and order, which in turn determines the holistic nature of this formation.

The modeling method is widely used in modern scientific and pedagogical research (O. Bida, O. Budnyk, N. Hluzman, V. Hryniova, O. Dubaseniuk, H. Yelnykova, O. Matvienko, M. Marusynets, O. Molchaniuk, O Savchenko, S. Sysoeva, L. Khomych, V. Chaika, etc.).

The purpose of this article. To substantiate the structural-logical model of the system of training a responsible attitude of future primary school teachers to interact with the family of primary school students.

Presenting the main material. While analysing the references, it was noted that N. Kuzmina [12] defines system as a set of interconnected structural and functional components, subordinated to educational goals, training and education of the younger generation and adults. N. Kuzmina points out that the main structural components of the pedagogical system are the goal, teachers, students, educational information, and means of pedagogical communication.

According to T. Ilyina, the pedagogical system is «an ordered set of interconnected elements, united by a common functioning, common purpose and unity of management, which interacts with the environment as a whole» [7].

V. Korbutiak determines that the main system characteristics can be attributed primarily to a set of elements. Under certain conditions, the elements, respectively, can be considered as systems; significant links between the elements and (or) their properties, which prevail over the connections of these elements, with those that do not belong to the system [11].

The authors find the definition of system by L. Novikova appropriate. Here is the quotation «the pedagogical system is an organized set of interconnected tools,

methods and processes (technology) needed to create purposeful and special pedagogical interaction to form a personality with the given qualities», where school (educational institution) is considered as a holistic living organism in which everything is interconnected as a phenomenon of pedagogical reality [19].

Thus, it can be concluded that the system does not set the number of elements, but the nature of system-forming connections and relationships, and therefore for the system to function and be effective, it is necessary to follow clearly established structural-logical connections. The analysis of the references gives grounds to single out the main features of the *system* concept: integrity, unity of elements, complexity, orderliness and interconnectedness of its components, which are taken into account when developing a structural-logical system model of training a responsible attitude of future primary school teachers to interact with the family of primary school students.

The following aspect to be analyzed is the definition of *modeling* and *model*.

Modeling is the process of developing and studying models of objects and phenomena of the surrounding world to determine or improve their characteristics, streamline application and management.

H. Yelnykova [22] believes that modeling is a creative purposeful process of constructive-design, analytical-synthetic activity in order to reflect the object as a whole or its characteristic components, which determine the functional orientation of the object and ensure stability and development.

The Ukrainian pedagogical dictionary states that the model is «a conditional image (image, scheme, description) of an object (or system of objects), which preserves the external similarity and proportions of the parts, with a certain schematization and conditionality of images» [4 , p. 213].

A. Kharkivska notes that in modern conditions such models of the educational process are developed that help to establish qualitatively new relationships between its participants. These relations are aimed at humanizing and activating educational and cognitive activities of the participants in the educational process, to ensure their

intensive mastery of knowledge, skills and abilities, as well as harmonious development of future specialists and easy adaptation to modern conditions [25].

M. Fitsula defines the model as a «semantically» presented and materially realized system that adequately reflects the research subject (for example, models optimization and management of the educational process, etc.), is a means of theoretical study of pedagogical phenomena through imaginary creation (modeling) of life situations; helps to outline the pattern of human behavior in various situations [24].

V. Shtoff notes that the model is «an imaginary represented or materially realized system; it reflects the study object and gives new information about the object» [28, p. 7].

Based on the above definitions, the model is a conditionally created system that reflects the study object.

It should be noted that models are classified according to certain characteristics, so there are many types and kinds. A. Viedienov offers to classify models according to implementation, namely: 1) substantial models – created taking into account the substantial approach, according to which it is possible to identify basic substances for scientific analysis; when structural components relations matter most; 2) structural models – when the most significant are relationships between structural components; 3) functional models – functions of all components and their role in achieving the expected result are takes into account; 4) mixed models, which combine the properties of two or all of the above mentioned models [3].

Therefore, after analyzing the ideas, a model is a system that reproduces the essence and the most important qualities of the original and is intended for studying the original.

N. Nichkalo [17] argues that when modeling a system it should be borne in mind that it is based on uniting purpose, objectives, various activities, organizational forms, criteria to make sure the system can function as a whole and its individual subsystems.

Based on the above information, a structural-logical model of the system for training a responsible attitude of future primary school teachers to interact with the family of primary school students is developed. Below, it will be substantiated in detail.

The structural-logical model of the system is a set of interconnected elements. The main elements are as follows: purpose, subjects, tasks, content, forms, methods and means of work, pedagogical conditions, components, criteria, indicators and levels of formed responsible attitude to interaction with the family of a junior student.

In general, the purpose of this structural and logical model of the system is to train a responsible attitude of future primary school teachers to interact with the family of a junior school student.

While training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with the family of junior students, interpersonal interaction of teachers and students should be aimed at achieving the goal by combining theoretical and practical aspects of learning and education, subject-subject relations and meaningful cooperation.

In the process of personal interaction, lectures promote organizing cognitive activities of students, which reflect internalizing interpersonal social ties, that influence a responsible attitude of future primary school teachers to interact with families of junior students.

The developed structural-logical model of the system has a student at pedagogical higher education institutions - future primary school teacher – as an object of management and a subject of self-government. The subject of management is a lecturer.

Goal realization becomes possible by solving a number of tasks. S. Vazhynsky and T. Shcherbak note that «the goal is specified and developed in the research tasks. Tasks should be considered as the main stages of scientific research. They cannot be formulated as studying, researching and others, because in this way

they do not indicate the result of scientific development, but individual technological processes. The study objectives are defined in order to more specifically fulfill the purpose» [2, p. 16].

Sharing a common view of scientists, the authors believe that defining the research purpose and objectives is an important step in solving a scientific problem.

In the study, the following tasks are set: 1) forming value motivation, interests and attitudes of university students to interact with families of junior students; 2) upbringing in the process of professional training while studying disciplines and increasing educational potential; 3) forming knowledge that reflects understanding a professional role of primary school teachers and importance of school-family interaction; 4) mastering pedagogical skills of future primary school teachers in this direction of educational activity; 5) forming practical ability to interact with families of junior students.

Solving the issues predefined the components of the structural-logical model of the system, the following are chosen: motivational, cognitive, activity and reflexive components. Let's reveal their essence.

The motivational component includes motivating factors aimed at developing a value-motivational sphere of future primary school teachers, professional orientation to successful educational work, internal motivation to organize joint educational work with families of junior students, motivation for responsible behavior and self-development.

The cognitive component involves systematic intellectual content of psychological-pedagogical, scientific-methodological knowledge of university students about importance of school-family interaction, formation a responsible attitude of future teachers to interaction with families of junior students.

The activity component includes forms, methods and means that will help in the theoretical and practical ability of future primary school teachers to responsibly interact with families of junior students.

The reflective component mirrors the indicators of a formed responsible attitude of future primary school teachers to interact with families of junior students, provides for evaluation and self-evaluation.

Implementing the components of the content of the structural-logical model of the system leads to introducing appropriate forms, methods and means that provide targeted inclusion of issues and research (lectures, practical classes, educational activities, trainings, gamified classes, flash mob book-crossing, web-quests, training and communicative exercises, storytelling, solving pedagogical issues and analysing pedagogical situations using the Case-study method, participation in pedagogical practice, workshops, press conferences, scientific-practical conferences, discussion cafes, master-classes, etc.) in the activities of higher education elements.

It is understandable that introducing the above-mentioned modern forms, methods and means of work helps to increase efficiency of the process of training future primary school teachers to take a responsible attitude to interaction with families of primary school students.

Each component of the content of the structural-logical model of the system is provided not separately, but comprehensively when implementing relevant pedagogical conditions.

The references analysis showed that the concept *pedagogical conditions* is often used in pedagogical literature and dissertation research, so next the authors are set to clarify the definition:

- pedagogical conditions are defined as rules in any sphere of life or activity [1];
- a set of objective possibilities, content, forms, methods, pedagogical techniques and environment aimed at solving research issues [15];
- a certain circumstance or situation that affects (accelerates or inhibits) the formation and development of pedagogical phenomena, processes, systems, personality traits [26];
- an effective element of the pedagogical system, a set of interconnected and interdependent measures aimed at achieving a specific pedagogical goal [16];

– circumstances under which the components of the educational process (academic disciplines, methods of teaching, training and education) are presented in the best relationships and interconnections that allow teachers to teach effectively, to manage the learning process, and allow students to study successfully [6];

– a category defined as a system of certain forms, methods, material conditions, real situations that are objectively formed or subjectively created, necessary to achieve a specific pedagogical goal [10].

In the study, O. Lystopad [14, p. 138] notes that there are various definitions of the concept «*condition*» available in pedagogy, which can be combined into two groups. The former interprets *condition* as a factor that something depends on; the latter – as the environment, situation, circumstances in which the phenomenon occurs, or without which it cannot exist. However, in all cases it is noted that it is pedagogical conditions that determine appropriateness of a certain tool influence and effectiveness of pedagogical system functioning.

After analyzing the opinions of various researchers on the definition *pedagogical conditions* it is possible to argue that conditions are an integral part of the pedagogical system and reflect possibilities of educational and upbringing environment, implementing pedagogical conditions ensures development and effectiveness of the pedagogical system.

Taking into consideration the above-stated, in the study the authors consider pedagogical conditions as specially created circumstances that ensure effectiveness of training future primary school teachers to take a responsible attitude to interaction with families of primary school students.

The following pedagogical conditions are singled out: 1) constructing a developmental environment in a pedagogical institution of higher education, which contributes to the professional role of primary school teachers, the formation of value motivation, interests and attitudes that serve as an indicator of theoretical and practical ability of future professionals to interact with families of junior school students; 2) using various forms, methods and means of educational influence on future professionals in terms of implementing the research problem; 3) improving

practical training, enriching different types of pedagogical practice with tasks aimed at responsible interaction of future primary school teachers with families of junior students. Below each pedagogical condition is characterized.

Implementing the first pedagogical condition involves constructing a developmental environment in a pedagogical institution of higher education.

The concept *developmental environment* was first substantiated by the American psychologist John Raven, who compared it to the space of competence development, in which people have an opportunity to pursue goals of interest, and while achieving them to develop competence. Based on the analysis of scientific works by psychologists L. Vygotsky, P. Halperin, V. Davydov, D. Elkonin, L. Zankov, O. Leontiev, it can be argued that a developmental environment is an orderly educational space in which developmental learning is carried out. In a broad context, an educational developmental environment is any socio-cultural space in which personal development is carried out spontaneously or with varying degrees of organization.

According to V. Yasvin, an educational developmental environment is an educational environment that has a number of opportunities for self-development of all subjects of pedagogical process [29, p. 218].

Undoubtedly, a developmental environment is one that does not lessen real life manifestations of future primary school teachers, but, on the contrary, promotes their implementation, formation and improvement.

Based on the works by O. Pysarchuk, it can be conclude that a developmental environment is «a system of influences and conditions of personality formation, as well as opportunities for its development, contained in spatial-subject, psychological-didactic, cognitive-motivational and social communicative components» [20, p. 15].

A developmental environment of a higher education pedagogical institution is a functional association of education subjects, between which interpersonal interactions are established.

Analyzing the dissertation by S. Smolyuk [21, p. 25], one can assume that the main purpose of education and upbringing in the educational developmental environment is to create conditions for developing a unique personality that seeks maximum self-realization, open to new perceptions, able to make choices in unusual situations.

The authors agree with I. Karabayeva's opinion who notes [9] that «for an educational environment to be developmental, it must have certain qualities: flexibility (ability of educational structures to quickly restructure accordingly to the changing needs of the individual, as well as to changes in the environment, society); continuity (interaction and continuity in the activities of the elements); variability (anticipation of changes in a developmental environment in accordance with the needs of educational services); integrational (ensuring the solution of educational tasks by strengthening the interaction of the structures); openness (anticipation of wide participation of all education subjects in management, democratization of forms of training, education and interaction); joint activity communication of all participants of educational process on the basis of pedagogical support».

Moreover, the authors share the opinion of Yu. Kuliutkin and recognize that formation of an educational developmental environment means orientation of the content, forms, methods, means, nature of participants' interaction in the educational process on the individual, which promotes development of an intellectual, creative, spiritual potential, emotional-volitional qualities, culture, forming an individual's ability for independent activities. Organizing an educational developmental environment in general includes: creating an atmosphere of friendliness; targeting more trained subjects; providing an opportunity to work independently [13].

Thus, the authors believe that constructing a developmental environment in a pedagogical institution of higher education will increase creating a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school children, contribute to a professional role of primary school teachers, values,

interests and attitudes, which serve as an indicator of theoretical and practical ability of the future specialist to interact with families of primary school children.

Applying the second pedagogical condition involves using a variety of forms, methods and means of educational influence on future professionals in terms of implementing the research problem (described above) (lectures, practical classes, educational activities, trainings, gamified classes, flash mob book-crossing, web-quests, training and communicative exercises, storytelling, solving pedagogical issues and analysing pedagogical situations using the Case-study method, participation in pedagogical practice, workshops, press conferences, scientific-practical conferences, discussion cafes, master-classes, etc.). It is noteworthy that using the offered forms, methods and means in a comprehensive interaction helps to increase the level of forming a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students.

The third pedagogical condition was chosen to be improvement of practical training, enriching various types of pedagogical practice with tasks aimed at a responsible interaction of future primary school teachers with families of junior students.

According to an ancient Chinese saying, «Tell me and I will forget. Show me and I'll remember. Let me do it and I will learn» [27, p. 155]. It is necessary to emphasize special semantic significance of the above saying because it is during practical training that theoretical knowledge, acquisition and improvement of practical skills and abilities obtained by university students gets consolidated. It is during practical training that the most intensive mastering of all aspects of future work, critical and meaningful attitude to pedagogical activity happens, reflection mechanisms are included, fundamentals of self-estimation and self-analysis of professional activity are formed.

It should be emphasized that in the encyclopedia of education [5, p. 647] practical training is interpreted as a mandatory component of the educational process of pedagogical universities, which provides professional training of teachers and their training and aims to teach university students to creatively use in teaching scientific

and theoretical knowledge and practical skills acquired when studying pedagogy, psychology, certain methods and special disciplines, and application in practice; to promote acquisition of modern forms and methods of organizing the educational process in schools, etc.

Practical training is an integral part of the educational process and aims to teach future primary school teachers to creatively apply in teaching scientific-theoretical knowledge and practical skills acquired in higher educational, to promote development of sustainable interest in professional activities by future professionals [8, p. 11].

Analysing the references on importance of pedagogical practice in future professional activity of teachers, it can be argued that pedagogical practice is a defining link in the system of training future primary school teachers to have a responsible attitude for interaction with families of junior students.

The authors believe that improving practical training, enriching various types of practical training with tasks aimed at responsible interaction of future primary school teachers with families of junior students, for example, (developing a plan of educational work of class teachers; having class hours with parents, developing a program of workshops, press conferences for parents on various issues of educational work with children, having master classes for parents, etc.) helps to increase the level of a responsible attitude of future primary school teachers for interaction with families of junior students.

Effectiveness of implementing the developed the structural-logical model of the system is determined through feedback. The feedback elements include criteria, indicators and levels of a responsible attitude formation in future primary school teachers to interact with families of primary school students.

In the Dictionary of the Ukrainian language [18] *criterion* (from the Greek *criteria* – means, judgment, measure) is a basis for evaluating, defining or classifying something; a measure. The indicator is a criterion component that characterizes specific manifestation of the essence of process or phenomenon qualities, characteristics are to further measured.

V. Ternopil'ska and O. Derevyanko define the indicator as «quantitative or qualitative characteristics of forming quality, properties, characteristics of the object under study, the degree of criterion formation» [23, p. 265].

Thus, the qualitative formation of the criterion and its degree is reflected in specific indicators. The criterion is a broader concept than the indicator. The indicator is a typical and specific expression of the essence of the qualities of the process or phenomenon to be studied, and is also a component of the criterion.

Thus, components, criteria and indicators are in unity and interconnectedness, confirming the systemic and integrity of the studied phenomenon, as well as correlations between them.

The following criteria for forming a responsible attitude of future primary school teachers to interact with families of junior students are selected:

- *value-motivational criterion* determines formation of value orientations of future primary school teachers to interact with families of junior students; motivational orientation of the teacher to be responsible for interacting with families of junior students;

- *knowledge-creative criterion* is determined by the level of mastering systematic knowledge about the content, purpose, specifics, functions and forms of interaction between school and family by future teachers; ability to make new, creative forms, methods and means of working with parents of primary school children;

- *communicative-activity criterion* involves applying acquired knowledge in practice and implementing educational capabilities; determines an ability of future primary school teachers to interact with families of junior school students; orientation of future teachers to ensure interaction with families of junior school students; formation of future teachers' responsible attitude to interaction with families of junior school students;

- *analytical-evaluation criterion* determines assessing the ability of university students to interact with families of junior students; provides control of the achievement process; exercising self-control over own actions; forecasting ways and means to increase productivity.

According to the criteria, indicators of forming a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of junior students are selected.

Value-motivational indicator (motivational-value orientations of the individual; motivation for responsible behavior and self-development; desire for creative and professional self-realization and self-improvement);

Cognitive-creative indicator (systemic intellectual content of professional knowledge about the content, purpose, specifics, functions and forms of interaction between school and family; developing professional-pedagogical, creative thinking, consciousness, a responsible attitude to interaction with families of junior students);

Communicative-activity indicator (applying acquired knowledge in practice; realizing organizational and educational abilities of future primary school teachers during practical training; an ability of future teachers to interact with families of junior school students);

Analytical and evaluation indicator (self-assessment of the ability to interact with families of junior school students, control of the achievement process; self-analysis of professional activity; forecasting ways and means of improving educational work in the area).

The levels of a responsible attitude formation of future primary school teachers to interact with families of junior school students are determined: creative, reconstructive, reproductive. Further they will be characterized in detail.

- *Creative level* (*value-motivational criterion*: clearly expressed motivational-value orientations of the individual; motivation for responsible behavior and self-development; desire for creative and professional self-realization and self-improvement; *knowledge-creative*: systemic intellectual content of professional knowledge about content, purpose, purpose and forms of interaction between school and family, development of professional-pedagogical, creative thinking, consciousness, a responsible attitude to interact with families of junior students, *communicative-activity*: applying acquired knowledge in practice, creative implementation and educational abilities of future primary school teachers during practical training, the ability of future teachers to interact with the family of a junior

student; *analytical-evaluative*: clearly expressed ability to self-assessment, control, self-control and forecasting ways and means to increase productivity in interaction with the family of a junior school student).

- *Reconstructive level (value-motivational criterion*: consciously expressed motivational-value orientations of personality; partial motivation for responsible behavior and self-development; fragmentary aspirations for creative and professional self-realization and self-improvement; *cognitive-creative*: reconstructive intellectual and professional knowledge, functions and forms of interaction between school and family, situational development of future teachers of professional and pedagogical, creative thinking, consciousness, responsible attitude to interaction with the family of a junior student; *communicative-activity*: applying acquired knowledge in practice, partial implementation organizational and educational abilities of future primary school teachers during practical training, fragmentary ability of future teachers to interact with families of junior students, *analytical-evaluative*: reconstructive ability to self-assessment, control, self-control and forecasting ways and means to increase productivity in interaction with families of primary school students).

- *Reproductive level (value-motivational criterion*: almost no motivational-value orientations of personality and motivation for responsible behavior and self-development; almost no desire for creative and professional self-realization and self-improvement; *cognitive-creative*: reproductive intellectual content of professional knowledge, content, functions and forms of interaction between school and family, insufficient development of future teachers of professional pedagogical, creative thinking, consciousness, responsible attitude to interaction with families of junior students, *communicative-activity*: reproductive manifestation of applied knowledge in practice, fragmentary implementation organizational and educational abilities of future primary school teachers during practical training, weakly expressed ability of future teachers to interact with the family of a primary school student; *analytical-evaluative*: almost no ability to self-assessment, control, self-control and forecasting and means of increasing productivity in cooperation with the family of a junior school student).

Conclusions. Thus, in order to instill in future primary school teachers a responsible attitude to interaction with the family of the junior school student, an appropriate model of the system was developed. The main elements of this model are: purpose, subjects, tasks, content, forms, methods and means of work, pedagogical conditions, components: *motivational* (includes motivational factors aimed at developing the value-motivational sphere of the future primary school teacher, professional focus on successful implementation of educational work, internal motivation to organize joint educational work with the family of a primary school student, motivation for responsible behavior and self-development); *cognitive* (provides systematic intellectual content of psychological-pedagogical, scientific-methodological knowledge of university students about the importance of interaction between school and family, formation a responsible attitude of future teachers to interaction with the family of a junior student); *activity* (contains forms, methods and means of work that will help in theoretical and practical ability of future primary school teachers to be responsible in interaction with the family of a junior student); *reflexive* (reflects the indicators of forming a responsible attitude of future primary school teachers to interact with the family of a junior student, provides for evaluation and self-evaluation).

The criteria for a responsible attitude formation of future primary school teachers to interact with families of junior students as well as their indicators: *value-motivational* (motivational-value orientations of the individual; motivation for responsible behavior and self-development; desire for creative and professional self-realization and self-improvement); *knowledge-creative* (systemic intellectual content of professional knowledge about the content, purpose, specifics, functions and forms of interaction between school and family; development of professional-pedagogical, creative thinking, consciousness, responsible attitude of future teachers to interaction with families of junior students); *communicative-activity* (applying acquired knowledge in practice; realizing organizational and educational abilities of future primary school teachers during practical training; ability of future teachers to interact with the family of a junior schoolchild); *analytical-evaluation* (self-

assessment of the ability to interact with the family of a junior student, control of the achievement process; self-analysis of professional activity; forecasting ways and means of improving educational work in this area). The levels of a responsible attitude formation of future primary school teachers to interact with families of junior school students are determined: creative, reconstructive, reproductive

It is assumed that solving the tasks, implementing components of the content of the developed structural-logical model of the system, selecting and using appropriate forms, methods and means, providing appropriate pedagogical conditions should lead to the result – training of a responsible attitude of future primary school teachers for interaction with families of junior school students.

References:

1. Briukhanova N. O. Teoriia i metodyka proektuvannia systemy pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04 / Luhanskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Luhansk, 2011. 43 s. [ukr]
2. Vazhynskyi S. E., Shcherbak T. I. Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen : navch. posibnyk. Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2016. 260 s. [ukr]
3. Vedenov A. A. Modelirovanie elementov myishleniya. Moskva : Nauka, 1988. 334 s. [rus]
4. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk / hol. red. S. Holovko. Kyiv : Lybid, 1997. 373 s. [ukr]
5. Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy ; hol. red. V. H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. 1040 s. [ukr]
6. Zahrebelna L. V. Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh menedzheriv u ekonomichnykh navchalnykh zakladakh. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fikhivtsiv : metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* : zb. nauk. prats / redkol. I. A. Ziazium. Kyiv ; Vinnytsia : Planer, 2005. № 8. S. 291–296. [ukr]

7. Ilina T. A. Strukturno-sistemnyiy podhod k organizatsii obucheniya. Moskva : Znanie, 1972. № 1. 72 s. [rus]
8. Kazakova N. V. Orhanizatsiino-metodychni zasady pedahohichnoi praktyky maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly v umovakh stupenevoi pidhotovky : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 2005. 22 s. [ukr]
9. Karabaieva I. I. Poniatiino-terminolohichne zabezpechennia protsesu stvorennia rozvyvalnogo osvitnogo seredovyshcha DNZ. URL : <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/15.pdf> (Access Oct. 10, 2021). [ukr]
10. Kovalchuk L. Modeliuvannia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen : navchalnyi posibnyk. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2020. 520 s. [ukr]
11. Korbutiak V. I. Metodolohiia systemnogo pidkhodu ta naukovykh doslidzhen : navch. posibnyk. Rivne : NUVHP, 2010. 176 s. [ukr]
12. Kuzmina N. V. Metodyi sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya. Leningrad : LGU, 1980. 172 s. [rus]
13. Kulyutkin Yu. Obrazovatel'naya sreda i razvitie lichnosti. *Novyie znaniya*. 2001. № 1. S. 6–7. [rus]
14. Lystopad O. A. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia profesiino-tvorchoho potentsialu maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv : dys. d-ra. ped. nauk : 13.00.04. Odesa, 2016. 529 s. [ukr]
15. Maksymenko N. B. Vzaiemozviazok dydaktychnoi ta metodychnoi pidhotovky vchytelia pochatkovoii shkoly u pedahohichnomu vuzi : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Kyiv, 1995. 24 s. [ukr]
16. Marusynets M. M. Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi refleksii maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv. *Nauka i osvita*. 2011. № 4. S. 257–261. [ukr]
17. Nichkalo N. G. Razvitie v Ukraine issledovaniy po problemam pedagogiki i psihologii professionalnogo obrazovaniya na rubezhe stoletiy / Evrop. fond obrazovaniya ; Nats. nablyud. tsentr Ukraina. Kiev : Nauk. svIt, 2004. 67 s. [ukr]

18. Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy : 42 000 sliv : u 4 t. : dlia stud. vyshch. ta sered. navch. zakl. / uklad. : V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv : Akonit, 1998. T. 2. 910 s. [ukr]

19. Novikova L. I. Vospitatelnaya sistema kak fenomen pedagogicheskoy deystvitelnosti. *Teoretiko-metodologicheskie problemy nauki v usloviyah stanovleniya i razvitiya tselostnoy sistemy nepreryivnogo obrazovaniya*. Moskva : NII OP APN SSSR, 1988. S. 79 – 82. [rus]

20. Pysarchuk O. T. Pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovoï shkoly do orhanizatsii osvितno-rozvyvalnoho seredovyshcha : avtoref. dys... kand. ped. nauk : 13.00.04. Ternopil, 2016. 21 s. [ukr]

21. Smoliuk S. V. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy stanovlennia rozvyvalnoho osvितnoho seredovyshcha v systemi pochatkovoï osvity Ukrainy (kinets KhKh – pochatok KhKhI st.) : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Skhidnoievropeiskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. Lutsk, 2017. 272 s. [ukr]

22. Teoretychni i metodychni zasady modeliuвання fakhovoï kompetentnosti kerivnykiv zakladiv osvity : monohrafiia / H. V. Yelnykova, O. I. Zaichenko, V. I. Maslov ta in. ; za red. H. V. Yelnykovoï. Kyiv ; Chernivtsi : Knyhy – KhKhI, 2010. 460 s. [ukr]

23. Ternopil'ska V. I., Derevianko O. V. Vyznachennia kryteriiv sformovanosti profesiinoï kompetentnosti maibutnikh hirnychukh inzheneriv. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Ser. 5 : Pedahohichni nauky* : zb. nauk. pr. 2010. № 31. S. 264 – 267. [ukr]

24. Fitsula M. M. Pedahohika vyshchoï shkoly : navch. posib. Kyiv : Akademvydav, 2010. 456 s. [ukr]

25. Kharkiv'ska A. A. Systemnyi pidkhid ta innovatsii v suchasniï pedahohichniï nautsi. *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk* : zb. nauk. st. za materialamy KhKhVII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Uzhhorod – Budapesht, 26 – 29 lystopada 2013 roku. Uzhhorod : DVNZ «UzhNU», 2014. № 8 (27). S. 31 – 35. [ukr]

26. Khomych L. O. Zahalni pryntsypy orhanizatsii protsesu profesiino-pedahohichnoi pidhotovky vchytelia. *Poltavskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut im. V. H. Korolenka. Ser. : Pedahohichni nauky : zb. nauk. prats. Poltava, 1999. № 1(5). S. 110–119. [ukr]*

27. Cherkas H. V. Pedahohichna praktyka u systemi pidhotovky vchyteliv. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. 2008. № 8. S. 155–158. [ukr]*

28. Shtoff V. A. Vvedenye v metodolohiyu nauchnogo poznanyia : ucheb. posobyе. Lenynhrad : LNU, 1972. 191 s. [rus]

29. Iasvyn V. A. Obrazovatelnaia sreda : ot modelyrovaniya k proektyrovaniyu. Moskva : Smyhal, 2001. 365 s. [rus]

УДК 378. 041-043.84(045)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АКТИВІЗАЦІЇ
САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

© Бєляєв С.Б., Потапова Н.В.

Інформація про авторів:

Бєляєв Сергій Борисович: ORCID ID 0000-0003-1272-2038, Belyaev_12@rambler.ru; доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту.

Потапова Наталя Валеріївна: ORCID ID 0000-0001-7891-6770, remnattaly@gmail.com; кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту.

Стаття присвячена проблемі активізації самостійної навчальної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти. Розкрито поняття самостійної діяльності в освітньому процесі, визначено її особливості у підготовці майбутніх учителів та шляхи підвищення ефективності її організації. Проаналізовано поняття пізнавальної активності, що є базовим для розуміння суті самостійної діяльності у закладі освіти. Наведено приклади самостійних завдань різного рівня пізнавальної активності, які доцільно використовувати у викладанні загальної педагогіки. Увага акцентується на структурі самостійної навчальної діяльності у вищій школі. Було визначено компоненти самостійної діяльності та проаналізовано

фактори, що сприяють активізації кожного з компонентів самостійної діяльності здобувачів освіти. На цій основі було обґрунтовано умови активізації самостійної навчальної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти: забезпечення стимулювання здобувачів освіти до самостійної діяльності шляхом переведення зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви; удосконалення умінь і навичок самостійної діяльності майбутніх педагогів.

З огляду на першу умову активізації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти було проаналізовано фактори формування внутрішньої мотивації майбутніх педагогів та запропоновано низку конкретних заходів. Також було обґрунтовано важливість зворотного зв'язку в організації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти та запропоновано шляхи його забезпечення.

Із метою реалізації другої педагогічної умови висвітлено способи формування у майбутніх учителів різних груп навчальних умінь, що є необхідними для продуктивного виконання самостійної роботи: уміння ставити цілі самостійних завдань, раціонально організувати їх виконання, грамотно опрацьовувати інформаційні джерела та здійснювати рефлексію виконаної діяльності.

Ключові слова: самостійна навчальна діяльність, пізнавальна активність, активізація самостійної навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, мотивація самостійної навчальної діяльності, аудиторна самостійна робота, позааудиторна самостійна робота, компоненти самостійної навчальної діяльності, загальнонавчальні вміння, зворотний зв'язок в організації самостійній діяльності здобувачів вищої освіти.

Sergiy Belyaev, Natalia Potapova «Pedagogical conditions of activation of independent educational activity of applicants for higher education of the pedagogical institution of higher education».

The article focuses on the problem of activization of independent training activities in the pedagogical higher educational establishment. The definition of independent activities in the educational process is revealed, their features in training of future teachers and ways of increasing the efficiency of their organization are determined. The definition of cognitive activities that is basic for understanding of independent activities essence in the educational establishment is analysed. Examples of educational independent tasks of different level of cognitive activities which are reasonable for general pedagogics teaching are given. Attention is focused on the structure of independent educational activities in high school. Components of independent activities are defined, and factors that lead to activization of every component of independent activities of students are analysed. On this basis conditions of activization of independent educational activities in the pedagogical higher educational establishment are proved: ensuring of stimulation of students to independent activities by transferring of outer motives into inner ones; development of abilities and skills of independent activities of future teachers.

Considering the first condition of activization of independent educational activities of students factors of forming of inner motivation of future teachers were analysed, and list of particular actions are recommended. Importance of feedback in organization of independent activities of students is also were proved, and ways of its providing are proposed.

In order to implement the second pedagogical condition ways of forming of different groups of educational abilities of future teachers which are necessary for productive independent study are outlined: competence to set goals of study tasks, to do them rationally, to work with information sources competently and to reflect on work done.

Keywords: independent training activities, cognitive activities, activization of independent training activities of students, motivation of independent training activities, classroom based independent activities, extracurricular independent activities, components of independent training activities, general educational abilities, feedback in organization of independent activities of students.

Актуальність дослідження. Сучасна освітня система підготовки фахівців вимагає істотних змін, адже випускники закладів вищої освіти повинні вміти працювати з великим обсягом інформації, що швидко оновлюється, обирати найсуттєвіший контент, застосовувати отримані знання у нестандартних ситуаціях тощо. Поряд з цим здобувачі освіти мають бути умотивованими до самостійного здобуття знань, постійного професійного вдосконалення. У роботі майбутніх учителів така вимога є однією з ключових позицій професіограми.

Проблема ефективної організації самостійної навчальної діяльності майбутніх педагогів є особливо важливою в сучасному суспільстві, де стрімко зростає діджиталізація, а електронні матеріали, з якими працюють здобувачі освіти, виходять на перший план. Важливо привчити здобувачів вищої освіти до грамотного пошуку необхідних джерел інформації, до якісного виконання завдань та рефлексії виконаної діяльності. Окрім того, згідно з кредитною трансферно-накопичувальною системою в освітньому процесі, велику частку теоретичного матеріалу здобувачі освіти мають опрацьовувати самостійно.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти організації самостійної діяльності здобувачів освіти розглядалися багатьма науковцями. Науковці В. Буряк, В. Євдокимов, Б. Єсипов, П. Підкасистий, О. Малихін досліджували суть і зміст самостійної навчальної роботи. Аналіз різних аспектів самостійної діяльності здобувачів вищої освіти здійснено О. Жерновніковою, Л. Журавською, В. Козаковим, Т. Лободою, В. Луценко, В. Морозом, О. Муковозом, С. Шаровим, І. Семенишиною та іншими. Проблемою організації самостійної навчальної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти займалися Т. Балицька, З. Кучер, Н. Сидорчук, М. Солдатенко, В. Хрипун, І. Шайдур, Н. Шишкіна,

А. Крижановський, Н. Левчук та інші науковці. Але, незважаючи на велику кількість досліджень даної проблеми, питання ефективної організації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти є актуальним з огляду на сучасні зміни у методологічних підходах організації освітнього процесу.

Мета статті – розкрити види й форми самостійної навчальної діяльності здобувачів вищої освіти педагогічного закладу вищої освіти, визначити перспективні шляхи підвищення ефективності організації самостійної навчальної діяльності в умовах закладів вищої освіти, обґрунтувати умови активізації самостійної навчальної діяльності майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі існує кілька визначень самостійної навчальної діяльності. З огляду на специфіку організації освітнього процесу у вищій школі визначають специфічні ознаки самостійної навчальної діяльності. Самостійну навчальну діяльність здобувачів освіти визначають як навчальну роботу, за якої пропонуються готові навчальні завдання й керівництво для їх виконання. Виконання такої роботи потребує розумового напруження, а сама робота проводиться без участі педагога, але під його керівництвом. Самостійна навчальна діяльність здобувачів вищої освіти також розглядається як система індивідуальної та групової навчальної діяльності, що здійснюється під опосередкованим керівництвом викладача під час аудиторних і позааудиторних занять, завдяки чому забезпечується стимулювання пізнавальної активності, розвиток інтелектуальних здібностей і потреби здобувачів вищої освіти у самоосвіті. Сучасна дослідниця проблеми організації самостійної діяльності у вищій школі О. Жерновнікова обґрунтовує самостійну діяльність здобувачів вищої освіти як форму навчання, за якої здобувач освіти без допомоги викладача оволодіває навчальним матеріалом як у процесі аудиторних, так і позааудиторних занять, що сприяє розвитку мислення, творчому підходу до завдань, самоорганізації, самоконтролю, самостійному пошуку і запам'ятовуванню інформації [2].

Отже, аналіз визначень поняття «самостійна діяльність здобувачів вищої освіти» дозволяє виокремити такі її ознаки, які необхідно враховувати під час організації самостійної роботи в освітньому процесі:

- активна позиція суб'єкта у навчальній діяльності, виявлення пізнавальної активності;
- охоплення різних видів і форм діяльності: аудиторної і позааудиторної, індивідуальної та групової;
- поєднання освітніх, розвивальних та виховних задач у самостійній навчальній діяльності: формування необхідних компетентностей, розвиток інтелектуальних здібностей, умінь самоконтролю та самоорганізації, формування потреби у самоосвіті тощо.
- опосередковане керівництво і контроль викладача за виконанням самостійної діяльності.

У педагогічному закладі вищої освіти завдання самостійної освітньої діяльності здобувачів освіти можна сформулювати таким способом: навчити самостійно розв'язувати педагогічні задачі й аналізувати проблемні ситуації, озброїти загальнопедагогічними, методичними та іншими знаннями, без яких неможливе подальше самовдосконалення особистості вчителя. Вирішення цих завдань потребує розвитку творчого мислення, вироблення прагнення нестандартно підходити до педагогічних проблем, самостійно освоюючи навколишню дійсність. Для того, щоб самостійна навчальна діяльність із педагогічних освітніх компонентів сприяла не лише закріпленню знань, а й формуванню професійно значущих умінь у майбутніх учителів, необхідно її пов'язувати із залученням здобувачів освіти до спілкування з учителями й методистами шкіл, із дослідженням педагогічних процесів та явищ під час педагогічної практики.

Найбільш розповсюджена класифікація самостійних завдань – за структурою пізнавальної діяльності, адже одна з найголовніших ознак самостійної роботи – включення здобувачів освіти у пізнавальну активність. Існують такі види самостійної діяльності: робота за зразками (відтворювальна),

реконструктивно-варіативна самостійна робота, частково-пошукова самостійна робота (евристична), творчо-дослідна самостійна робота [1]. Поступове ускладнення видів самостійної роботи сприяє міцному засвоєнню матеріалу. Поєднання всіх зазначених видів роботи за структурою пізнавальної діяльності у підготовці майбутніх учителів забезпечує закріплення і поглиблення професійних знань, удосконалення інтелектуальної сфери, розкриття творчого потенціалу майбутніх педагогів, розвиток у них уміння осмислювати, аналізувати проблеми психолого-педагогічного характеру та знаходити шляхи їх розв'язання. Розглянемо зміст кожного з названих видів самостійної роботи у викладанні загальної педагогіки.

Завдання, що забезпечують відтворювальну самостійну роботу, мають репродуктивний характер і потребують виконання за зразком із метою закріплення та поглиблення педагогічних знань. До таких видів роботи належать виписування цитат і тез з підручників, посібників та інших джерел, опрацювання нормативних документів та занотовування ключових ідей, складання тематичного словника з визначеної теми, складання таблиць та опорних схем лекцій, підготовка відповідей на запитання репродуктивного характеру, розв'язання педагогічних задач за зразком. Зазначений вид самостійної навчальної діяльності є важливим на етапі засвоєння лекційного матеріалу, і тому такі завдання необхідно пропонувати під час вивчення кожної теми.

Реконструктивно-варіативні самостійні завдання мають на меті здійснення аналізу, синтезу, систематизації навчального матеріалу. Виконуючи такий вид самостійної роботи, здобувачі вищої освіти пов'язують теорію з практикою, осмислюючи досліджувані проблеми, здійснюють глибоке теоретичне узагальнення основних педагогічних процесів та явищ. Серед самостійних завдань, які доцільно запропонувати майбутнім педагогам, варто виділити наступні:

- тлумачення висловів та педагогічних ідей, їх конкретизація прикладами;

- аналіз педагогічних ситуацій та розв'язання педагогічних задач, де слід запропонувати ефективні шляхи вирішення проблем, спираючись на теоретичні положення;

- складання порівняльної характеристики схожих процесів та явищ;
- тлумачення педагогічних понять за допомогою складання асоціативних кущів, сінквейнів – однієї з технологій розвитку критичного мислення, що допомагає проаналізувати різні аспекти будь-якого поняття.

Евристичні самостійні завдання передбачають наявність певного ступеня проблемності. У такій самостійній діяльності здобувачі освіти застосовують теоретичний матеріал у нетипових ситуаціях, шукаючи нові шляхи розв'язання проблем, доповнюючи педагогічні ідеї власними думками. Серед таких завдань варто виокремити творчі роботи: написання творів-роздумів та есе, підготовку презентацій та лепбуків, створення коміксів за визначеним шаблоном з метою ілюстрації певної педагогічної ситуації, написання педагогічних казок, оповідань тощо. Також до частково-пошукової самостійної навчальної діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти належать завдання, пов'язані з підготовкою рефератів і доповідей, складанням пам'яток, проведенням та аналізом спостережень за визначеним планом (наприклад, спостереження та аналіз занять), складання бібліографії з певної проблематики.

Творчо-дослідна самостійна робота забезпечує максимальну пізнавальну активність здобувачів освіти, бо спирається на уміння комплексно застосовувати педагогічні знання на практиці, розв'язувати актуальні проблеми, проводити педагогічні дослідження та демонстрацію власних методичних розробок. Прикладами таких завдань можуть бути розробка анкет для школярів за різними темами й проведення інтерв'ю серед учителів, розробка авторських проектів навчальних планів та робочих програм, добір завдань для учнів з певного освітнього компонента або створення добірки виховних заходів, розробка тематики батьківських зборів, складання характеристики на класний колектив або окремого учня, складання виховних програм, розробка конспектів уроків або їх фрагментів тощо.

Освітній процес у вищій школі передбачає використання двох форм самостійної роботи здобувачів освіти: аудиторної та позааудиторної. Аудиторною самостійною роботою передбачено організацію самостійної діяльності під час лекцій, семінарських і практичних занять згідно з робочим навчальним планом. Самостійна діяльність здобувачів освіти поза аудиторією передбачає підготовку до практичних і семінарських занять, виконання домашніх самостійних завдань, самостійне опрацювання й доопрацювання програмного матеріалу, а також науково-дослідну роботу [10].

У педагогічному закладі вищої освіти доцільно використовувати такі види аудиторної самостійної роботи:

- робота з лекційним матеріалом: конспектування, створення і заповнення опорних структурно-логічних схем, таблиць тощо;
- робота з навчальними посібниками, підручниками, періодичними виданнями з метою пошуку інформації та відповідей на запитання, що доповнюють лекційний матеріал;
- обговорення проблемних запитань, аналіз психолого-педагогічних ситуацій та розв’язання педагогічних задач на лекційних заняттях;
- участь у дискусіях, рольових, операційних, ділових та інших видах педагогічних ігор, соціально-психологічних тренінгах у межах практичних занять;
- виступи з доповідями, участь у «круглих столах», «прес-конференціях» у межах семінарських занять;
- виконання педагогічного моделювання з метою розробки здобувачами вищої освіти рекомендацій, планів та заходів навчально-виховного характеру, що передбачає індивідуальну або групову діяльність здобувачів освіти на практичних заняттях;
- аналіз та обговорення відеоматеріалів (фрагментів уроків та виховних годин, документальних фільмів з життя видатних педагогів), фотокарток, лепбуків, презентацій тощо.

Позааудиторна самостійна робота має прямі зв'язки з аудиторною, продовжуючи у такий спосіб та поглиблюючи її. Розглянемо шляхи організації самостійної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти поза аудиторією:

- опрацювання педагогічних і наукових джерел (підручники та навчальні посібники, нормативні документи), конспектування їх основних ідей;
- опрацювання праць видатних педагогів, виписування тез і цитат;
- письмова і усна підготовка відповідей на запитання різного рівня складності;
- розв'язання педагогічних задач, аналіз проблемних ситуацій;
- виконання завдань творчого та пошукового характеру (розробка проєктів, складання пам'яток, укладання планів-конспектів занять, написання творів, звітів, лекцій для батьків тощо);
- підготовка до семінарських і практичних занять (опрацювання літератури, написання рефератів, підготовка доповідей);
- спостереження та аналіз роботи вчителів у школі під час практики;
- проведення виховних годин та уроків під час практики;
- робота над курсовими і дипломними проєктами;
- написання наукових статей, тез доповідей, участь у науково-практичних конференціях;
- консультування здобувачів освіти під час виконання ними науково-дослідної роботи і різноманітних самостійних завдань поза аудиторією.

Аналіз педагогічної літератури з даної проблеми [1, 5, 6, 9, 10, 11] дає змогу виокремити низку вимог, яких мають дотримуватись викладачі вищої школи, щоб забезпечити максимальну ефективність організації самостійної діяльності здобувачів освіти:

- дотримання принципів дидактики в організації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти;
- використання самостійної діяльності на всіх ланках освітнього процесу;

- чітке планування самостійної діяльності й постановка конкретних цілей до кожного самостійного завдання, спонукання здобувачів освіти до усвідомлення важливості самостійної діяльності, рефлексії виконаної роботи;
- забезпечення всіх етапів організації самостійної діяльності здобувачів освіти, починаючи від роз'яснення мети виконання самостійних завдань і закінчуючи контролем за якістю їх виконання;
- стимулювання здобувачів освіти до пізнавальної активності, забезпечення їхнього суб'єктного досвіду в організації самостійної діяльності;
- позитивне психологічне налаштування здобувачів вищої освіти на самостійну навчальну діяльність, формування стійкої мотивації до виконання самостійних завдань;
- систематичне проведення індивідуальних і групових консультацій;
- озброєння здобувачів освіти раціональними способами виконання самостійних завдань, ознайомлення їх з основними положеннями наукової організації педагогічної праці.

Ефективність організації самостійної навчальної діяльності визначається активністю суб'єкта діяльності. Необхідність забезпечення активності здобувачів освіти виходить з обґрунтування дидактичного принципу активності особистості у навчанні, що передбачає дотримання системи вимог до освітнього процесу.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності передбачає створення освітнього середовища, у якому представлена сукупність психологічних і педагогічних факторів, що дають можливість викладачу організувати активну навчальну діяльність здобувачів освіти. Аналіз психолого-педагогічної літератури [3, 8, 12] дозволяє виокремити низку чинників, що сприяють забезпеченню активізації навчальної діяльності. Розглянемо їх з урахуванням специфіки освітнього процесу у педагогічному закладі вищої освіти.

Ключовими чинниками активізації навчально-пізнавальної діяльності є забезпечення єдності освітньої, розвивальної та виховної мети освітнього процесу; дотримання основних дидактичних принципів. Із метою реалізації

цих чинників необхідно правильно будувати освітній процес із дидактичного та методичного погляду.

Наступним чинником активізації навчальної діяльності здобувачів освіти є спрямованість методів, прийомів і засобів навчання на розвиток активної дослідницької діяльності. У підготовці майбутніх педагогів реалізація цього чинника забезпечується включенням в освітній процес завдань, які спрямовані на роботу з педагогічною пресою і творами видатних педагогів, дослідження особливостей дитячого колективу та окремих учнів, розробку різноманітних педагогічних проєктів.

Використання системи психолого-педагогічних стимулів також активізує аудиторну й позааудиторну роботу здобувачів вищої освіти. Прикладами таких стимулів є:

- надання здобувачам можливості вибору завдань;
- довіра здобувачу освіти з боку викладача, що забезпечується максимально можливим зняттям зовнішнього контролю;
- створення на заняттях атмосфери співпраці та взаємної поваги;
- яскраво виражене захоплення викладача педагогічною діяльністю, його високий професіоналізм і доброзичливе ставлення до здобувачів.

Активізації навчально-пізнавальної діяльності у закладах вищої освіти також забезпечується шляхом використання елементів проблемного навчання в аудиторній і позааудиторній самостійній роботі. Проблемне навчання являє собою сукупність дидактичних прийомів, що забезпечують активізацію розумової діяльності здобувачів освіти на всіх етапах навчальних занять шляхом створення проблемної ситуації [8]. Серед функцій проблемного навчання слід виокремити розвиток пізнавальної самостійності й творчих здібностей, формування навичок творчого засвоєння і застосування знань. Отже, проблемне навчання сприяє успішній організації самостійної діяльності на продуктивному рівні.

Проблемне навчання доцільно запроваджувати як під час аудиторної, так і в позааудиторній самостійній роботі здобувачів. Під час позааудиторної

самостійної роботи елементи проблемного навчання доцільно використати у процесі виконання домашніх завдань евристичного й творчо-дослідного характеру, під час проходження педагогічної практики та написання курсових і дипломних проєктів, а також виконання інших видів науково-дослідної роботи (написання наукових статей, тез конференцій, підготовка творчих проєктів тощо). Позааудиторна самостійна робота обов'язково передбачає систематичне консультування здобувачів освіти. Постановка проблем, уміння побачити раціональні шляхи їх розв'язання – важливі питання, що є предметом обговорення на групових та індивідуальних консультаціях.

В аудиторній роботі проблемне навчання є універсальним для будь-якої форми занять. Його доцільно впроваджувати на лекціях, семінарських і практичних заняттях, а й на лекціях. На проблемних лекціях інформація подається за допомогою проблемних питань, задач, ситуацій. При цьому процес пізнання здобувачів вищої освіти у співпраці та діалозі з викладачем наближається до дослідницької діяльності, що значно активізує увагу здобувачів освіти до нового матеріалу, сприяє виникненню пізнавального інтересу.

Упроваджуючи проблемне навчання на практичних та семінарських заняттях, доцільно залучати здобувачів до самостійного створення проблемної ситуації та пошуку шляхів її розв'язання самостійно або за допомогою викладача. На таких заняттях доцільно працювати колективно, у мікрогрупах методом «мозкового штурму», що стимулює найбільшу ефективність мислення під час розв'язання проблем.

Освітньо-професійна програма педагогічних спеціальностей передбачає поступове сходження майбутніх учителів від нижчих до вищих рівнів пізнавальної самостійності. Спочатку здобувачі освіти розв'язують навчальні проблеми на лекціях і практичних заняттях. Згодом вони проходять пасивну практику, спостерігають і аналізують уроки вчителя в школі. На наступному етапі професійної підготовки відбувається проведення пробних уроків за педагогічної підтримки методиста. На старших курсах проводиться науково-

експериментальне дослідження, що передбачає формулювання гіпотези, складання плану дослідження і проведення педагогічного експерименту, а також самостійне узагальнення та систематизацію результатів дослідження. Така логіка побудови освітнього процесу дозволяє виробити у майбутніх педагогів культуру мислення, сприяє поступовому формуванню пізнавальної самостійності та спрямовує на подальше самовдосконалення у майбутній професійній діяльності.

Найкращою організаційною формою проблемного навчання під час практичних та семінарських занять є сумісна навчально-пізнавальна діяльність здобувачів освіти. Науковцями виокремлено кілька форм співпраці учасників цієї діяльності: диспут, дискусія, інсценування конференції гомогенних і гетерогенних підгруп, інсценування виступу, мнемотурнир, «Мозкова атака», «Синтез думок», «Вогонь по підгрупі», «Вогонь по однокурснику», «Вогонь по організатору», інсценування відбивання, а також інсценування гри. Зазначені форми співпраці в освітньому процесі активізують інтелектуальну діяльність здобувачів вищої освіти, сприяють більш емоційному розв'язанню навчальних проблем, підвищують мотивацію навчальної діяльності.

Отже, використання колективних видів і форм роботи є наступним фактором активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. На заняттях необхідно надавати здобувачам вищої освіти можливості спілкуватися між собою, обмінюватися досвідом і думками, співпрацювати і допомагати один одному. У підготовці майбутніх учителів доцільно організовувати роботу в малих групах під час обговорення шляхів розв'язання педагогічних задач, колективну розробку педагогічних проєктів та їх презентацію на практичних заняттях; доцільним є також рецензування й взаємне оцінювання відповідей здобувачів.

Важливою вимогою до організації освітнього процесу у вищій школі є відповідність навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти характеру їх майбутньої професійної діяльності. У підготовці майбутніх учителів доцільним є розробка і проведення навчальних ігор, які дозволяють здобувачам

освіти діяти в обстановці, максимально наближеній до майбутньої професійної сфери (на педагогічних засіданнях, у кабінеті директора, під час відвідування батьків учнів тощо).

Навчальна гра є цікавою та ефективною формою проведення практичних і семінарських занять у вищій школі; вона максимально активізує навчальну діяльність здобувачів, зокрема й самостійну роботу в аудиторії. Дослідниця О. Жукова пов'язує ігрову діяльність з високим рівнем мотивації, результативністю, відповідністю соціальним нормам та активізацією діяльності здобувачів освіти [3, с. 75]. Характеризуючи навчальні ігри у вищій школі, варто назвати низку переваг ігрових методів у порівнянні з традиційними, серед яких – максимальне узгодження цілей занять з практичними потребами майбутніх фахівців, інтенсивна соціальна взаємодія учасників ігор, глибина і багатоаспектність осмислення навчальних проблем, виявлення особистісного потенціалу кожного здобувача освіти тощо.

Дослідник проблеми організації навчальних ігор у процесі підготовки майбутніх учителів П. Щербань охарактеризував навчально-педагогічну гру як групову вправу з вироблення оптимальних рішень, застосування методів і прийомів у штучно створених умовах, що відтворюють реальну обстановку чи психолого-педагогічну ситуацію на заняттях у школі та в міжособистісних стосунках. Завдання навчально-педагогічних ігор, за П. Щербанем, є такими:

- заглиблювати здобувачів вищої освіти в атмосферу інтелектуальної діяльності, гранично близьку з практичною професійною діяльністю вчителя;
- у повній відповідності з реальністю створювати учасникам гри динамічно змінну картину залежності від їхніх дій;
- формувати професійне відчуття реальної відповідальності за знання, вихованість і долю майбутніх учнів;
- учити створювати оптимальний психологічний клімат і оволодівати педагогічною етикою у спілкуванні з учнями, їхніми батьками й колегами по роботі [12, с. 34].

У процесі правильно організованого ігрового навчання в майбутніх учителів розвивається цілий ряд професійних компетентностей:

- уміння аналізувати вихідні умови педагогічної дії та формулювати навчально-виховні завдання, передбачати психолого-педагогічну ситуацію і впливати на її розвиток;
- уміння програмувати розв'язання педагогічних задач, правильно обираючи потрібні для цього форми й засоби впливу;
- уміння керувати освітнім процесом і розв'язанням педагогічних задач на практиці, встановлювати доброзичливі стосунки між учнями та колегами;
- уміння оцінювати результати розв'язання тих чи інших задач, аналізуючи конкретні дії вчителів, вихователів і керівників шкіл, виявляючи й усуваючи їхні помилки.

У викладанні освітнього компонента «Загальна педагогіка» доцільно використовувати систему навчальних ігор, що активізує роботу здобувачів освіти на практичних і семінарських заняттях з вивчення усіх тем відповідного освітнього компонента [7]. Наведемо кілька прикладів ігрових занять:

- інтерактивне ігрове моделювання «Діалог епох» (семінарське заняття, присвячене темі «Розвиток педагогіки як науки»);
- імітаційна гра «Планерка у дитячому оздоровчому таборі» (практичне заняття під час вивчення теми «Робота з дитячим колективом»);
- операційна гра «Бесіда класного керівника з батьками учнів під час відвідування їх удома» (практичне заняття під час вивчення теми «Робота класного керівника»);
- ігрове моделювання «Створення інтелект-карти за інтеграційним підходом Нової української школи» (практичне заняття під час вивчення теми «Зміст освіти»);
- рольова гра «Спрощене судове слухання з питань оцінювання навчальних досягнень учнів» (практичне заняття під час вивчення теми «Контроль і оцінювання навчальних досягнень школярів»);

- діловий театр «Прийом у директора» (практичне заняття під час вивчення теми «Управління закладами загальної середньої освіти»).

Проте навчально-пізнавальна діяльність здобувачів освіти потребує активізації не лише під час практичних та семінарських занять, а й на лекціях. Використання на лекційних заняттях проблемних запитань, елементів дискусії, ігрових ситуацій, відступів сприяє осмисленій роботі здобувачів вищої освіти, активному включенню їх в обговорення лекційного матеріалу, підвищенню інтересу до нього. Шляхами забезпечення цього чинника активізації навчальної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти є:

- наведення переконливих прикладів з педагогічної діяльності;
- співставлення думок різних авторів у роз'ясненні педагогічних понять, процесів та явищ;
- колективне вирішення проблем;
- надання здобувачам можливості самостійно узагальнити матеріал, підвести підсумки.

Наступним чинником активізації навчальної діяльності здобувачів вищої освіти виступає орієнтування здобувачів на систематичну позааудиторну самостійну роботу. Із метою залучення майбутніх фахівців до самостійної діяльності та вироблення позитивного ставлення до неї необхідно роз'яснювати здобувачам освіти важливість виконання самостійних завдань; включати позааудиторну самостійну роботу у всі ланки освітнього процесу; використовувати графіки самостійної роботи здобувачів вищої освіти, здійснюючи регулярний контроль за виконанням самостійних завдань. Поряд з цим, позааудиторну самостійну роботу здобувачів вищої освіти активізує виконання творчих завдань. Тому до системи самостійної роботи майбутніх педагогів у закладах вищої освіти доцільно включити якомога більше тих завдань, що пов'язані з творчим самовираженням здобувачів вищої освіти (написання творів, виготовлення лепбуків, створення збірок педагогічних афоризмів тощо).

Продуктивна навчально-пізнавальна діяльність здобувачів вищої освіти можлива за умови озброєння їх методами наукового пізнання, підвищення культури їхньої розумової праці. Це є наступним чинником активізації навчальної діяльності майбутніх фахівців, який забезпечується систематичним проведенням консультацій із метою роз'яснення технології продуктивного виконання навчальних завдань; ознайомленням здобувачів із раціональними прийомами розумової праці під час аудиторних занять.

Наявність певних особистісних якостей здобувачів освіти також позитивно впливає на продуктивне виконання ними самостійної роботи. Виховання у здобувачів цілеспрямованості, спостережливості, ініціативності, креативності, відповідальності сприяє активізації навчальної діяльності. Із метою виховання цих якостей у майбутніх учителів доцільно запропонувати низку заходів:

- роз'яснення мети і технології виконання самостійних завдань;
- установлення чітких термінів виконання самостійних завдань;
- організацію добору здобувачами навчальних завдань, організація взаємоперевірки та взаємооцінювання виконання здобувачами освіти завдань;
- залучення здобувачів до самоконтролю та самооцінювання;
- заохочення до активної участі у розв'язанні педагогічних проблем на заняттях;
- організацію спостереження та подальший аналіз педагогічного процесу під час перегляду відеозапису або під час проходження педагогічної практики;
- організацію системи доручень здобувачам під час практики;
- проведення виховних заходів, спрямованих на роз'яснення важливості вчительської професії та вироблення прагнення до професійного самовдосконалення.

Описані вище фактори безпосередньо впливають на організацію самостійної діяльності здобувачів вищої освіти, здійснюють її активізацію: якщо самостійна діяльність буде організована у правильний спосіб, то вона забезпечуватиме активне включення здобувачів вищої освіти у роботу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури [2, 8, 9] дає змогу визначити активізацію самостійної діяльності здобувачів вищої освіти як цілеспрямовану діяльність викладача, що передбачає розробку системи засобів організаційно-методичного й дидактичного характеру з метою підвищення активності здобувачів вищої освіти у виконанні самостійної роботи з певного освітнього компонента.

Самостійна навчальна діяльність є складним і багатокomпонентним поняттям і включає в себе сукупність структурних компонентів, які забезпечують ефективну її організацію. Функціонування кожного з її компонентів має активізувати самостійну діяльність здобувачів освіти. Якщо виходити із структури процесу навчання, можна виокремити п'ять його компонентів:

- мотиваційний, що включає потреби, інтереси, мотиви навчання;
- орієнтаційний, з яким відбувається постановка здобувачем освіти мети навчальної діяльності, планування й прогнозування результатів;
- змістово-операційний, що включає систему знань, якими має оперувати здобувач освіти, і способи учіння, за допомогою яких знання здобуваються, переробляються і застосовуються на практиці;
- ціннісно-вольовий, без якого не може бути емоційного забарвлення дій у процесі навчання, докладання вольових зусиль тощо;
- оцінний, до якого входить систематичне отримання зворотної інформації про виконання дій, що забезпечує самоуправління освітнім процесом [11].

Аналогічні компоненти слугують основою для самостійної діяльності, складають невід'ємну частину освітнього процесу. Щоб активізувати самостійну діяльність здобувачів вищої освіти, доцільно забезпечити активізацію кожного з її компонентів.

Самостійна навчальна діяльність мотивується потребою у нових знаннях, що виникають у процесі розв'язання пізнавальних задач. Перед початком виконання самостійного завдання необхідно спланувати свою діяльність,

поставивши мету й передбачивши кінцевий результат. У відповідності з наміченим планом здобувач освіти визначає засоби досягнення мети. Після цього він виконує завдання з поточним контролем своєї діяльності, а після цього – здійснює самоаналіз та рефлексію, перевіряючи ступінь досягнення поставленої мети. Отже, структура самостійної діяльності здобувачів вищої освіти включає стимулювально-мотиваційний, цільовий, когнітивно-операційний та контроль-регулювальний компоненти. Для забезпечення ефективної самостійної роботи у закладі вищої освіти необхідна наявність усіх зазначених компонентів. Розглянемо кожен із них.

Стимулювально-мотиваційний компонент розкривається в сукупності мотивів, які спонукають здобувачів освіти до здійснення самостійної навчальної діяльності. Мотиви будь-якої діяльності, зокрема й навчальної, пов'язані з джерелами активності людини. Ці джерела можна об'єднати в три групи: внутрішні, зовнішні й особисті джерела. Внутрішні джерела активності визначаються потребами людини. Серед потреб особливе місце для мотивації навчання посідають потреби в інформації, в активності тощо. Зовнішні джерела виходять з умов життєдіяльності людини. До них належать вимоги, очікування, можливості. Особисті джерела пов'язані з інтересами, прагненнями, настановами, переконаннями, світоглядом людини. Задача викладача – забезпечити перетворення цих джерел у мотиви навчання, пов'язати потреби, прагнення, можливості, особисті цінності здобувачів вищої освіти з освітнім процесом і майбутньою професійною діяльністю.

Особливе значення в самостійній діяльності мають мотиви, що породжуються пізнавальною потребою та впливають на здобувача освіти як внутрішні стимули – внутрішні мотиви. Така мотивація самостійної діяльності здобувачів освіти представлена пізнавальним (інтерес до знань) і професійним (бажання досконало оволодіти педагогічною спеціальністю) мотивами.

У дослідженні проблеми мотивації навчальної діяльності ми виокремили п'ять характеристик внутрішньої мотивації: прагнення до новизни; прагнення

до рухової активності; прагнення до ефективного освоєння світу; прагнення до самодетермінації; самореалізація, самоактуалізація. Також можна виокремити сім умов організації навчальної діяльності, що максимально сприяє розвитку внутрішнього мотиваційного потенціалу здобувача вищої освіти. Розглянемо суть цих умов та їх реалізацію у вищій школі, зокрема у підготовці майбутніх учителів.

Першою умовою розвитку мотивації є надання здобувачам освіти свободи вибору. Свобода вибору може виражатися у наданні здобувачу можливості обирати завдання, одногрупників, з якими він співпрацюватиме під час сумісної діяльності. Це викликає почуття відповідальності за результати виконаної роботи.

Максимально можливе зняття зовнішнього контролю у навчальній діяльності також підвищує внутрішню мотивацію здобувачів освіти. Так викладач виражає довіру здобувачам. Проте контроль з боку викладача має зменшуватися поступово, у поєднанні із спонуканням майбутніх фахівців до самоконтролю та взаємоконтролю.

Із метою підвищення мотивації навчальної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти викладач має також забезпечити відповідність результатів навчання потребам здобувачів. У підготовці майбутніх учителів доцільно створювати на заняттях атмосферу майбутньої педагогічної діяльності, розв'язувати педагогічні задачі й аналізувати проблемні ситуації, проектувати подальшу педагогічну діяльність з урахуванням розв'язаних задач, організовувати заняття у формі «круглих столів», педагогічних нарад, методичних об'єднань, даючи можливість здобувачам вищої освіти відчувати себе справжніми педагогами. Поряд із цим, необхідно забезпечувати позитивну психологічну атмосферу на заняттях, що спонукає до співпраці, довіри та взаємної поваги.

Індивідуальний підхід в організації навчальної діяльності кожного здобувача вищої освіти є таким чинником підвищення мотивації самостійної роботи. Без урахування індивідуальних можливостей та прагнень кожного

здобувача вищої освіти (так званих особистих стандартів досягнень) неможливо виховати в них бажання самовдосконалюватися, забезпечити якісну підготовку майбутніх фахівців. Говорячи про організацію самостійної роботи з окремого освітнього компонента, слід розробляти завдання різного рівня складності з кожної теми, пропонуючи здобувачам освіти їх виконання на вибір або з урахуванням їх навчальних можливостей.

Особистість педагога й характер його ставлення до студентської аудиторії також має велике значення у формуванні внутрішньої мотивації здобувачів освіти. Викладач, який готує майбутніх учителів, має бути особистістю з яскраво вираженим захопленням педагогічною діяльністю, високим професіоналізмом, упевненістю у своїх силах, розвиненою самоповагою.

Наступною умовою формування внутрішньої мотивації здобувачів є використання спеціально організованих мотиваційних тренінгів. У підготовці майбутніх учителів доцільним є розробка і проведення тренінгових вправ із формування умінь педагогічного спілкування, рольових ігор, діагностування мотиваційно-ціннісної сфери здобувачів освіти.

Окрім цього, підвищенню мотивації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти сприяють завдання проблемного, творчого, дослідницького, професійно орієнтованого характеру, створення атмосфери творчого пошуку на заняттях.

Мотиви самостійної діяльності тісно пов'язані з її цілями. Реалізація цільового компонента можлива лише за умови усвідомлення здобувачами освіти завдань самостійної діяльності, сформованості в них умінь ставити перед собою мету виконання самостійних завдань.

До завдань самостійної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти ми відносимо:

- формування компетентностей, що сприяють професійній самоосвіті майбутніх педагогів;
- підвищення інтересу до педагогічної професії;

- вироблення потреби у систематичному професійному самовдосконаленні;
- забезпечення засвоєння здобувачами вищої освіти навчального матеріалу в обсязі, передбаченому робочою програмою з освітнього компонента;
- озброєння здобувачів освіти необхідними вміннями й навичками раціональної організації розумової праці;
- вироблення творчого ставлення до знань, нестандартного підходу до розв'язання педагогічних проблем; закладання основ формування професійної позиції;
- виховання в майбутніх учителів пізнавальної активності, ініціативності, креативності, вольових якостей, відповідальності, самокритичності та інших особистісних якостей, що сприяють успішному професійному самовдосконаленню.

Цільовий компонент самостійної діяльності здобувачів вищої освіти можна реалізувати за умови, якщо мета самостійної роботи, поставлена викладачем, згодом усвідомлюється здобувачами вищої освіти та стає їх особистим надбанням. Проте це відбувається лише за умови, якщо здобувачі освіти вмотивовані до виконання самостійних завдань. Постановка мети самостійної роботи визначається прогнозуванням очікуваних результатів, об'єктивних і суб'єктивних умов її реалізації, оцінюванням своїх реальних можливостей для досягнення поставлених цілей.

Сформованість цільового компонента самостійної діяльності здобувачів вищої освіти передбачає розвиненість умінь цілепокладання у навчальній та майбутній професійній діяльності. Для майбутніх педагогів цілепокладання знаходить своє вираження у правильному визначенні цілей у розробці навчально-виховних занять та фрагментів уроків, визначенні місця конкретної навчальної дисципліни в системі навчання, виховання та розвитку особистості кожного учня, визначення мети і завдань викладання кожної дисципліни, формулювання комплексу цілей кожного заняття. Для вироблення

та вдосконалення вмінь цілепокладання майбутніх педагогів доцільно порівнювати мету, сформульовану здобувачами, з постановкою мети викладачем та обговорювати її на заняттях; виховувати наполегливість і цілеспрямованість для просування до наміченого результату без перешкод.

У визначенні кінцевих результатів самостійної діяльності здобувачів вищої освіти необхідно орієнтувати їх на конкретний кінцевий результат. Кінцевими результатами самостійної діяльності майбутніх учителів можуть бути: складені таблиці; звіт про опрацьовані документи, педагогічні праці або проаналізовані уроки; розроблені навчальні плани, конспекти занять, різноманітні проєкти тощо. Також важливо, щоб це були результати творчого пошуку, тоді вони будуть сприйматися здобувачем освіти в якості власних надбань.

Наступним компонентом самостійної діяльності є когнітивно-операційний. Він виражається у різноманітних навчальних діях, які здобувач освіти виконує без допомоги педагога, володіючи системою знань про сукупність навчальних дій та способами їх виконання. Комплекс навчальних дій, спрямованих на розв'язання різноманітних навчальних завдань, називають навчальними стратегіями. Основними компонентами навчальних стратегій є: цілі, що визначають організацію навчальної діяльності; способи досягнення поставлених цілей; ресурси, що забезпечують управління навчальною діяльністю [5]. Отже, самостійна діяльність потребує комплексу розумових, практичних, організаційних дій, що дозволяють зрозуміти навчальну задачу, спланувати перебіг її виконання, проконтролювати й оцінити отриманий результат, тобто передбачає наявність системи відповідних навчальних умінь.

Уміння характеризується свідомим оволодінням сукупністю певних навчальних операцій та мають такі ознаки: свідомість, цілеспрямованість, плановість дій, довільність, поєднання розумових і практичних дій, ефективність виконання дій, варіативність у виборі способів досягнення цілей.

Важливе місце у виконанні самостійної діяльності належить загальнонавчальним умінням: навчально-організаційним, навчально-інформаційним та навчально-інтелектуальним. До навчально-організаційних

умінь учений відносить: уміння ставити мету діяльності, раціонально планувати діяльність, створювати сприятливі умови діяльності на робочому місці. Навчально-інформаційні уміння включають: уміння здійснювати бібліографічний пошук, працювати з джерелами інформації, здійснювати спостереження. До групи навчально-інтелектуальних умінь можна віднести вміння осмислювати, аналізувати, синтезувати, систематизувати, узагальнювати навчальний матеріал, уміння уважно сприймати інформацію, переробляти її та раціонально запам'ятовувати. Також до цієї групи умінь належать уміння мотивувати свою діяльність, самостійно виконувати різноманітні вправи та завдання, добираючи правильні способи дій, уміння здійснювати самоконтроль у навчально-пізнавальній діяльності [6].

Для продуктивного виконання самостійних завдань здобувачами вищої освіти необхідні наступні загальнонавчальні вміння:

- навчально-організаційні вміння (передбачають раціональне планування самостійної діяльності, створення сприятливих умов діяльності на робочому місці);
- вміння цілепокладання як окрема категорія навчально-організаційних умінь (пов'язані з мотивацією самостійної діяльності, передбачають формулювання її мети);
- інформаційно-інтелектуальні вміння (забезпечують отримання і переробку інформації під час конспектування на аудиторних заняттях та самостійного бібліографічного пошуку, раціональне опрацювання джерел інформації);
- рефлексивні вміння як різновид навчально-інтелектуальних умінь (уміння здійснювати самоконтроль, самоаналіз і рефлексію виконаної самостійної роботи, коригувати її перебіг, попереджуючи можливі труднощі).

Удосконалення різних груп навчальних умінь – необхідна умова активізації когнітивно-операційного компонента самостійної діяльності здобувачів вищої освіти. Із цією метою необхідно вчити їх працювати з літературою, проводити консультації з питань раціонального виконання

самостійних завдань, доцільно організовувати виконання ними завдань творчого, проблемного і дослідницького характеру, пропонувати завдання з метою вдосконалення інтелектуальних умінь, проводити заняття у вигляді навчально-педагогічних ігор з подальшою рефлексією виконаних ролей.

Важливим компонентом самостійної діяльності здобувачів вищої освіти є контроль-регулювальний, що забезпечує оцінювання результативності виконаних завдань, дозволяє аналізувати й корегувати перебіг і результати самостійної діяльності. Самостійна діяльність як частина освітнього процесу має двобічний характер – передбачає взаємодію здобувачів освіти й педагога. Тому, аналізуючи самостійну діяльність майбутніх учителів, необхідно виокремити дії здобувача вищої освіти та викладача. До дій здобувача у виконанні самостійної діяльності варто віднести:

- участь в освітньому процесі під час аудиторної самостійної роботи (сприйняття, осмислення та конспектування навчального матеріалу, участь у практично-семінарських заняттях із закріплення і застосування матеріалу, отримання завдань для самостійної роботи та інструктажу щодо їх виконання);
- формулювання й усвідомлення цілей самостійної діяльності;
- планування самостійної роботи, визначення методів і засобів досягнення поставлених цілей;
- розв'язання поставлених задач (за допомогою викладача або без неї);
- здійснення поточного самоконтролю і корекції своїх дій під час виконання самостійних завдань;
- рефлексію виконаної самостійної діяльності.

Без допомоги викладача дії здобувачів освіти не будуть відзначатись правильністю, точністю, раціональністю. Під час організації самостійної діяльності майбутніх педагогів викладачу необхідно провести велику підготовчу роботу, що передбачає:

- вивчення професіограми вчителя відповідно до спеціальності;
- аналіз навчального плану спеціальності;
- визначення можливого обсягу годин самостійної роботи;

- визначення кола вмінь і компетентностей, які мають бути сформовані в здобувача, а також системи знань, яких набуватиме здобувач вищої освіти під час виконання самостійних завдань;

- розробку системи самостійних завдань, різноманітними за дидактичною метою і рівнем пізнавальної активності;

- розробку критеріїв оцінювання виконаних завдань;

- визначення періодичності контролю;

- вироблення системи інформування здобувачів освіти про їхні досягнення;

- створення і добір необхідного інформаційно-методичного забезпечення для викладачів і здобувачів вищої освіти (добір самостійних завдань з певного освітнього компонента, перелік рекомендованої літератури для якісного виконання роботи, вимоги та інструкції для виконання завдань, рекомендації викладачам кафедри з перевірки й оцінювання самостійних завдань);

- розробку календарного плану-графіка на основі плану самостійної роботи здобувачів вищої освіти з освітнього компонента.

У безпосередній взаємодії зі здобувачами освіти під час організації самостійної діяльності викладач виконує такі дії:

- організацію самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти під час аудиторних занять (активізація роботи здобувачів вищої освіти на лекційних заняттях шляхом організації розв'язання педагогічних задач, обговорення проблемних питань, проведення дискусій; організація практично-семінарських занять, заснованих на активних методах навчання);

- систематичне проведення інструктажу з роз'яснення мети і способів виконання самостійних завдань на заняттях та під час консультацій;

- організацію виконання здобувачами вищої освіти позааудиторної самостійної роботи з поточним індивідуальним консультуванням;

- контроль самостійної діяльності здобувачів вищої освіти з її аналізом і наступною корекцією;

- облік та оцінювання виконаних самостійних завдань.

Отже, контроль-регулювальний компонент самостійної діяльності передбачає забезпечення зворотного зв'язку між викладачем і здобувачем освіти. Систематичний та якісний зворотний зв'язок є важливою передумовою ефективної організації самостійної діяльності. Із метою забезпечення міцного зворотного зв'язку в самостійній діяльності здобувачів вищої освіти, окрім зазначених дій, викладачу необхідно: аналізувати та оцінювати самостійну діяльність здобувачів вищої освіти на лекційних і семінарсько-практичних заняттях; обговорювати під час аудиторних занять та на консультаціях можливі труднощі у виконанні самостійних завдань та шляхи їх попередження; здійснювати регулярний контроль виконання здобувачами освіти самостійної роботи.

Отже, наявність усіх описаних вище компонентів у їх структурній єдності – стимулювально-мотиваційного, цільового, когнітивно-операційного і контроль-регулювального – дає підстави стверджувати, що самостійна діяльність є цілісною системою, у якій відведено окреме місце кожній навчальній дії здобувача вищої освіти для якісного виконання ним самостійних завдань. Функціонування та активізація кожного з цих компонентів, зв'язки між ними забезпечують активізацію самостійної діяльності здобувачів вищої освіти.

Активізація самостійної діяльності пов'язана з поняттям «пізнавальна активність». На основі аналізу науково-педагогічної літератури її слід розуміти як рису особистості, що знаходить вияв у готовності, прагненні до самостійної діяльності, якості її здійснення, виборі оптимальних шляхів для досягнення поставленої мети, виявляючи тим самим своє ставлення до конкретної діяльності та її результатів.

Показниками високого рівня пізнавальної активності є систематичність, самостійність, цілеспрямованість, організованість у пізнавальній діяльності, пізнавальна ініціативність, а також орієнтація на професійне самовдосконалення [8, с. 76-89]. До цих показників уважаємо за доцільне додати наступні: відповідальність і дисциплінованість у виконанні роботи, оригінальність діяльності, здійснення переносу знань і умінь у нову ситуацію.

Визначаючи рівень пізнавальної активності здобувача вищої освіти, викладач має змогу здійснити індивідуальний підхід у доборі самостійних завдань, забезпечити мотивацію майбутніх фахівців його до самостійної діяльності.

У наукових джерелах визначено кілька видів пізнавальної активності: репродуктивна, реконструктивна і творча. Репродуктивна активність характеризується відтворювальним характером і виражає готовність і спроможність здобувача виконувати завдання за зразком. Реконструктивна активність дає змогу здобувачам освіти переносити здобуті знання у практичні ситуації, свідомо їх застосовуючи та аналізуючи свої дії. Творча активність відображає найвищий ступінь навчальних можливостей майбутніх фахівців, дозволяє застосовувати знання у нетипових ситуаціях [9]. Запропоновані рекомендації стануть у нагоді в розвитку творчої активності здобувачів освіти:

- освітній процес має бути побудований аналогічно дослідженню, тобто підготовка фахівців має будуватися на принципі організації навчально-пошукової та наукової роботи здобувачів;
- виховання у здобувачів освіти відповідних вольових і моральних якостей: дисциплінованості, наполегливості, рішучості, спостережливості, прагнення вносити свої зміни у способи виконання завдань тощо;
- викладання має поєднуватися з озброєнням здобувачів вищої освіти методами наукового пізнання, адже без цього неможливий процес активного засвоєння знань і творчий пошук в освітньому процесі.

Аналіз педагогічних праць, присвячених питанням організації самостійної діяльності здобувачів освіти, розвитку пізнавальної активності та забезпеченню активізації кожного з компонентів самостійної діяльності, дає підстави для виокремлення факторів, що сприяють ефективній організації, результативності самостійної діяльності здобувачів:

- реалізація функцій управління самостійною діяльністю, що включають у себе планування, організацію, мотивацію, контроль самостійної діяльності, інформаційну й аналітичну функцію;

- урахування індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти у змісті та видах самостійних завдань;
- взаємодія викладача і здобувачів вищої освіти на основі особистісно орієнтованого підходу;
- розробка й використання комплексу методичного забезпечення самостійної діяльності;
- збалансоване управління та самоуправління системою самостійної діяльності;
- цілеспрямований розвиток інтелектуальної та вольової сфер майбутнього фахівця як особистості;
- озброєння здобувачів вищої освіти уміннями й навичками самостійної діяльності;
- активне залучення здобувачів вищої освіти до дослідної діяльності та розв'язання завдань проблемного характеру, спрямованість на оволодіння вміннями самостійно розв'язувати творчі завдання;
- попереднє роз'яснення здобувачам мети й змісту самостійної діяльності, подання інструкцій щодо виконання самостійних завдань;
- поєднання індивідуальних і колективних форм роботи в організації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти.

Перелічені чинники дають підстави виокремити педагогічні умови, що сприятимуть активізації самостійної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти:

- забезпечення стимулювання здобувачів освіти до самостійної діяльності шляхом переведення зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви;
- удосконалення вмінь і навичок самостійної діяльності в майбутніх учителів.

Реалізація двох вищезазначених педагогічних умов у комплексі забезпечує активізацію всіх компонентів самостійної діяльності здобувачів: стимулювально-мотиваційного, цільового, когнітивно-операційного, контрольного-регулювального.

Розглянемо детально педагогічні умови та шляхи їх реалізації.

Перша умова – забезпечення стимулювання здобувачів освіти до самостійної діяльності шляхом переведення зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви – передбачає використання різноманітних стимулів до самостійної діяльності в освітньому процесі й формування на цій основі внутрішньої мотивації здобувачів вищої освіти до самостійної діяльності.

Дослідниця проблеми педагогічного стимулювання О. Жерновнікова визначає це поняття як «... рушійну силу навчального процесу, що забезпечує сприятливі умови між педагогом і студентом з метою навчання на основі об'єднання суб'єктивного досвіду студентів зі знаннями педагога, застосування методів одних дисциплін для самостійного вирішення проблем з інших дисциплін, переносячи набуті знання, вміння, навички самостійної навчальної діяльності як у нові ситуації навчання, так і професійну діяльність» [2, с. 7].

Стимул як педагогічне поняття визначається як зовнішній вплив на особистість, колектив, групу людей, який активізує їхню мотиваційну сферу, а через неї й певну діяльність. Усі педагогічні стимули об'єднані в три групи: стимули, що пов'язані зі змістом навчального матеріалу; стимули, пов'язані з організацією й характером перебігу навчальної діяльності; стимули, що пов'язані зі стосунками між педагогом і здобувачем вищої освіти. До першої групи дослідниця відносить такі стимули: стимул новизни змісту, стимул оновлення засвоєних знань, стимул історизму, стимул практичної необхідності знань для подальшого життя. Друга група включає такі стимули: стимул різноманітних форм самостійної діяльності, стимул проблемності в навчанні, стимул творчості, стимул практичних робіт здобувачів освіти. До третьої групи стимулів належать: емоційність педагога, взаємна підтримка між педагогом і здобувачем освіти, елементи змагань.

За умови правильно організованого освітнього процесу стимули мають вплинути на емоційно-вольову сферу здобувачів освіти й викликати в них внутрішнє спонукання до здійснення навчальної діяльності, пов'язані з пізнавальним інтересом і усвідомленням важливості отриманих

компетентностей у майбутній професійній діяльності. Також педагогічні стимули сприяють вихованню вольових якостей здобувачів освіти, заохоченню їх до роботи над собою, виробленню прагнення виконувати навчальну роботу вчасно, якісно, керуючись почуттям обов'язку та відповідальності. Отже, застосування стимулів в освітньому процесі є передумовою підвищення його ефективності, зокрема в організації самостійної діяльності.

Шляхами реалізації першої педагогічної умови є наступні заходи, що сприяють розвитку мотивації самостійної діяльності майбутніх учителів:

- роз'яснювати суть і завдання самостійної діяльності в цілому та при вивченні певних освітніх компонентів; орієнтувати майбутніх учителів на постановку мети самостійних завдань перед їх виконанням, здійснення самоконтролю та рефлексії, проектування результатів самостійної діяльності;
- забезпечувати індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти: включати в самостійну роботу різноманітні за типом пізнавальної активності завдання, надавати майбутнім педагогам можливість здійснювати вибір у виконанні самостійних завдань;
- використовувати навчальні ігри на семінарсько-практичних заняттях;
- заохочувати майбутніх учителів до роботи на заняттях, проведених у формі нетрадиційних лекцій, що сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти;
- пропонувати творчі та проблемно-пошукові завдання для індивідуального та групового виконання здобувачами освіти, організовувати дискусії на заняттях;
- добирати цікавий матеріал, яскраві приклади та ілюстрації для лекційних занять;
- створювати комфортну атмосферу на заняттях для вільного висловлювання думок здобувачами освіти.

Зазначені заходи мають на меті активізацію цільового та стимулювально-мотиваційного компонентів самостійної діяльності.

Стимулювання самостійної діяльності майбутніх учителів також передбачає наявність зворотного зв'язку в організації самостійної діяльності здобувачів освіти. Задача викладача – організувати роботу здобувачів освіти, скеровувати її у правильне русло, створювати комфортні умови для її виконання. Це сприяє виробленню у здобувачів вищої освіти дисциплінованості, відповідальності у виконанні самостійних завдань.

Значна частина навчального матеріалу відводиться для самостійного опрацювання та доопрацювання матеріалу здобувачами освіти. Тому важливою складовою зворотного зв'язку в організації самостійної діяльності здобувачів є систематичний контроль та облік самостійно опрацьованого матеріалу.

Із метою створення оперативного зворотного зв'язку в організації самостійної діяльності майбутніх педагогів продуктивними є наступні заходи:

- використання плану-графіка самостійної роботи з певного освітнього компонента із зазначенням переліку самостійних завдань, бібліографії, форми контролю кожного завдання й терміну його виконання; організація контролю самостійної роботи згідно з розробленим графіком;
- щотижневе проведення індивідуальних і групових консультацій;
- систематичне проведення контрольних зрізів з метою перевірки якості самостійно опрацьованого навчального матеріалу;
- організація щомісячного звіту на основі здійснення здобувачами вищої освіти рефлексії власної самостійної діяльності за допомогою спеціального графіка, у якому майбутні вчителі мають аналізувати якість виконання своєї роботи.

Отже, забезпечення зворотного зв'язку в організації самостійної діяльності у педагогічному закладі вищої освіти передбачає активізацію контрольного-регулювального її компонента.

Друга педагогічна умова активізації самостійної діяльності майбутніх учителів – удосконалення їхніх умінь і навичок самостійної діяльності – передбачає організацію роботи з удосконалення у здобувачів освіти комплексу

навчальних умінь, без яких неможливо ефективно виконувати самостійну роботу, і забезпечення переходу вмінь у навички.

Когнітивно-операційний компонент самостійної діяльності майбутніх учителів складається з чотирьох груп навчальних умінь: умінь цілепокладання, навчально-організаційних, інформаційно-інтелектуальних та рефлексивних умінь. Розглянемо шляхи вдосконалення цих груп навчальних умінь.

Уміння цілепокладання передбачають постановку здобувачами освіти мети самостійних завдань та аналіз отриманих результатів з урахуванням поставленої мети, поточний контроль протягом виконання завдань. Перед тим, як здійснювати роботу з розвитку цих умінь у майбутніх учителів, доцільно проаналізувати самостійну діяльність з точки зору її користі для майбутньої професійної діяльності здобувачів освіти, окреслити ті завдання, що стоять перед самостійною роботою з професійно орієнтованих освітніх компонентів. Із метою вдосконалення вмінь цілепокладання доцільно пропонувати здобувачам вищої освіти завдання сформулювати мету виконання тієї чи іншої самостійної роботи. Із метою аналізу поставленої мети самостійних завдань та перевірки викладачем правильності її постановки необхідно фіксувати сформульовану мету в спеціальних щоденниках.

Навчально-організаційні вміння є важливою складовою ефективною організації самостійної діяльності. Вони передбачають уміння здійснювати раціональне планування самостійної діяльності та створювати сприятливу атмосферу на робочому місці, що включає: правильне розміщення меблів, матеріалів для роботи, відповідне освітлення, повітряний режим, забезпечення оптимального рівня шуму та інших санітарно-гігієнічних вимог, дотримання правил роботи в бібліотеці та за комп'ютером.

Із метою вдосконалення цієї групи умінь доцільними є такі напрями роботи: проведення консультацій з метою ознайомлення здобувачів освіти з науковою організацією праці, організація опрацювання здобувачами вищої освіти відповідної літератури; проведення детального інструктажу перед виконанням кожного самостійного завдання; попереднє ознайомлення

здобувачів із планом-графіком самостійної роботи з певного освітнього компонента. Окрім цього, доцільно пропонувати здобувачами вищої освіти складати алгоритм виконання самостійних завдань та розраховувати час, необхідного на виконання кожної окремої частини завдання.

Інформаційно-інтелектуальні вміння передбачають уміння працювати з інформацією та забезпечуються розвиненою інтелектуальною сферою особистості, тобто вміннями здобувачів освіти аналізувати, синтезувати, систематизувати й узагальнювати матеріал, порівнювати й зіставляти виучувані процеси та явища, давати їм ціннісну оцінку. Здобувачі вищої освіти, які досконало володіють інформаційно-інтелектуальними вміннями, здійснюють раціональний пошук інформації; правильно конспектують матеріал на лекційних заняттях та під час позааудиторної роботи; вміють працювати з книгою, використовуючи різні види читання; володіють розумовими операціями для обробки навчального матеріалу. Із метою вдосконалення цих умінь та формування відповідних навичок пропонуємо такі напрями роботи: ознайомлювати здобувачів вищої освіти з культурою розумової праці; ознайомлювати майбутніх фахівців із правильною технологією конспектування матеріалу на лекціях і під час позааудиторної самостійної роботи; удосконалювати інтелектуальні вміння здобувачів вищої освіти через використання в освітньому процесі творчих вправ.

Удосконалення рефлексивних умінь самостійної діяльності майбутніх учителів пов'язується з привчанням здобувачів освіти до осмислення самостійних завдань, постановки мети завдань та співвідношення поставленої мети з отриманими результатами; до аналізу труднощів, з якими стикаються здобувач вищої освіти під час виконання самостійних завдань, та пошуку їх причин; до виокремлення та аналізу тих способів дій, які обрав і застосував здобувач для досягнення поставленої мети.

Отже, удосконалення зазначених чотирьох груп навчальних умінь здобувачів освіти забезпечує активізацію трьох компонентів самостійної діяльності: цільового, когнітивно-операційного та контрольного-регулювального.

Висновок. Компоненти самостійної діяльності здобувачів вищої освіти тісно пов'язані між собою. Мотивація у виконанні самостійних завдань (стимулювально-мотиваційний компонент) впливає на постановку мети самостійної діяльності (цільовий компонент). Зв'язок стимулювально-мотиваційного та когнітивно-операційного компонентів пояснюється появою інтелектуальних емоцій під час виконання розумових дій. Когнітивно-операційний компонент має тісний зв'язок з контрольно-регулювальним, адже виконання певного комплексу дій дає кінцевий результат, який необхідно проаналізувати й зробити відповідні висновки щодо його правильності, ефективності та подальшої організації діяльності. Окрім того, контрольно-регулювальний компонент доповнює кожний з інших компонентів самостійної діяльності, починаючи від постановки мети самостійної діяльності, контролюючи перебіг діяльності та скеровуючи подальші дії у правильне русло. Отже, взаємозв'язок компонентів самостійної діяльності передбачає її функціонування як цілісної системи.

Обґрунтовані педагогічні умови – забезпечення стимулювання здобувачів до самостійної діяльності шляхом переведення зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви; вдосконалення вмінь і навичок самостійної діяльності в майбутніх учителів початкових класів – є оптимальними, оскільки вони передбачають активізацію всіх компонентів самостійної діяльності здобувачів освіти.

Перелік використаних джерел:

1. Бажміна Е. А. Самостійна робота студентів в системі навчально-виховного процесу вищої школи. *Вісник Запорізького національного університету : Педагогічні науки*. Запоріжжя, 2018. № 2 (31). С. 38–44.

2. Жерновникова О.А. Дидактичні умови стимулювання самостійної навчальної діяльності студентів медичного коледжу: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.09 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2009. 20 с.

3. Жукова О.А. Дидактична гра як педагогічна технологія. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків: Видавничий центр ХНУ, 2008. Вип. XX. С. 67–78.
4. Крижановський А. І. Організація самостійної роботи майбутніх учителів початкової школи з використанням веб-проектів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ – Вінниця, 2018. Вип. 50. С. 175–180.
5. Левчук Н.В. Педагогічні умови організації самостійної пізнавальної діяльності в процесі еколого-педагогічної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін. *Актуальні питання сучасної біологічної науки та методики її викладання: збірник наукових праць звітної наукової конференції викладачів за 2019-2020 н.р.* Вінниця, 2020. С. 169–181.
6. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. 307 с.
7. Навчальні ігри з педагогіки : метод. посібник до практичних і семінарських занять / Л. О. Петриченко, О. О. Бабакіна, О. М. Акімова та ін. ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2020. 108 с.
8. Олексюк О.Є. Активізація пізнавальної діяльності студентів у процесі загальнопедагогічної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Центр ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ, 2005. 346 с.
9. Семенишина І.В. Самостійна робота здобувачів вищої освіти та методи активізації. *Наука XXI ст.: виклики та перспективи*. Колективна монографія. Том 1. Суспільні науки. Тернопіль, 2021. С. 231–241.
10. Сушко О.В., Колодій О.С. Управління самостійною роботою студентів ЗВО у процесі професійної підготовки. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти* : зб. наук.-метод. праць. Мелітополь, 2020. Вип. 23. С. 109–115.

11. Шаров С.В. Самостійна робота як умова формування професійної компетентності майбутніх фахівців. *Сучасні тенденції розвитку української науки*: матеріали Всеукр. наук. конф. (21–22 липня 2017 р., м. Переяслав-Хмельницький). Переяслав-Хмельницький, 2017. № 5. С. 35–38.

12. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 207 с.

References:

1. Bazhmina E. A. Samostiina robota studentiv v systemi navchalnoho-vykhovnoho protsesu vyshchoi shkoly. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu : Pedagogichni nauky. Zaporizhzhia*, 2018. № 2 (31). S. 38–44. [ukr]

2. Zhernovnykova O.A. Dydaktychni umovy stymuliuvannia samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv medychnoho koledzhu: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kand. ped. nauk: 13.00.09 / Khark. nats. ped. un-t im. H.S. Skovorody. Kharkiv, 2009. 20 s. [ukr]

3. Zhukova O.A. Dydaktychna hra yak pedagogichna tekhnolohiia. *Naukovi zapysky kafedry pedagogiky*. Kharkiv: Vydavnychiy tsentr KhNU, 2008. Vyp. XX. S. 67–78. [ukr]

4. Kryzhanovskyi A. I. Orhanizatsiia samostiinoi roboty maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly z vykorystanniam veb-proektiv. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*. Kyiv – Vinnytsia, 2018. Vyp. 50. S. 175–180. [ukr]

5. Levchuk N.V. Pedagogichni umovy orhanizatsii samostiinoi piznavalnoi diialnosti v protsesi ekoloho-pedagogichnoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv pryrodnychikh dystsyplin. *Aktualni pytannia suchasnoi biologichnoi nauky ta metodyky yii vykladannia: zbirnyk naukovykh prats zvitnoi naukovoï konferentsii vykladachiv za 2019-2020 n.r.* Vinnytsia, 2020. S. 169–181. [ukr]

6. Malykhin O. V. Orhanizatsiia samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv: teoretyko-metodolohichni aspekt : monohrafiia. Kryvyi Rih : Vydavnychi dim, 2009. 307 s. [ukr]
7. Navchalni ihry z pedahohiky : metod. posibnyk do praktychnykh i seminarskykh zaniat / L. O. Petrychenko, O. O. Babakina, O. M. Akimova ta in. ; Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv, 2020. 108 s. [ukr]
8. Oleksiuk O.Ye. Aktyvizatsiia piznavalnoi diialnosti studentiv u protsesi zahalnopedahohichnoi pidhotovky : dys. ... kand. ped. Nauk : 13.00.04 / Tsent. in-t pisliadyplom. ped. osvity APN Ukrainy. Kyiv, 2005. 346 s. [ukr]
9. Semenyshyna I.V. Samostiina robota zdobuvachiv vyshchoi osvity ta metody aktyvizatsii. Nauka XXI st.: vyklyky ta perspektyvy. Kolektyvna monohrafiia. Tom 1. Suspilni nauky. Ternopil, 2021. S. 231 – 241. [ukr]
10. Sushko O.V., Kolodii O.S. Upravlinnia samostiinoiu robotoiu studentiv ZVO u protsesi profesiinoi pidhotovky. Udoskonalennia osvitno-vykhovnoho protsesu v zakladi vyshchoi osvity: zb. nauk.-metod. prats. Melitopol, 2020. Vyp. 23. S. 109–115. [ukr]
11. Sharov S.V. Samostiina robota yak umova formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv. Suchasni tendentsii rozvytku ukrainskoi nauky: materialy Vseukr. nauk. konf. (21–22 lypnia 2017 r., m. Pereiaslav-Khmelnyskyi). Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2017. № 5. S. 35–38. [ukr]
12. Shcherban P.M. Navchalno-pedahohichni ihry u vyshchykh navchalnykh zakladakh: navch. posib. Kyiv: Vyshcha shkola, 2004. 207 s. [ukr]

КОМПЛЕКС ЦІННОСТЕЙ У ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В ЖИТТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

© Школа О. М., Фоменко О. В., Сичов Д. В.

Інформація про авторів:

Школа Олена Миколаївна: ORCID ID 0000-0003-3013-0423, alesikk1974@gmail.com; кандидат педагогічних наук, професор, викладач вищої категорії, завідувач кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення.

Фоменко Олена Валеріївна: ORCID ID 0000-0003-0929-807X, lena.fomenko.78@ukr.net; кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення.

Сичов Дмитро Володимирович: ORCID ID 0000-0002-5195-4301, d.sycov84@gmail.com; викладач кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення, викладач вищої категорії.

Стаття присвячена дослідженню комплексу ціннісних орієнтацій життєвих пріоритетів сучасної української молоді. Мета статті – проаналізувати взаємозв'язок між заняттями фізичною культурою і спорту та комплексом життєвих цінностей сучасної молоді; підвищити рівень розвитку духовних рис та рівень фізичних якостей під час занять фізичною культурою і спортом сучасної молоді. Методи дослідження: аналіз наукової, методичної та спеціальної літератури, у якому розробляються теоретичні та практичні аспекти формування і діагностики цінностей особистості в галузі фізичної культури і спорту. Простежено вплив фізкультурно-спортивної діяльності на формування системи цінностей та світогляду молоді. Розкриваються основні складові особистих цінностей у галузі фізичної культури і спорту; розглядається освітня галузь «фізична культура і спорт», у процесі освоєння якої багатогранно розкриваються індивідуальні особистісні якості та особливості людини; пропонується специфіку даної галузі максимально використовувати в практиці викладання. Також розглядається система цінностей, установок і мотивів поведінки студентської молоді, ступінь її відповідальності за дії та вчинки по відношенню до самих себе та інші, узгоджується з ідеями поваги, свободи, добра, любові, здорового способу життя. Розглянуто напрямки формування комплексу особистих цінностей людини під впливом занять фізичною культурою і спорту. Обґрунтовано позитивний вплив занять з фізичного виховання і спорту на підвищення комплексу цінностей особистості. Результати аналізу літературних джерел свідчать про те, що фізична культура особистості – одна з характеристик її загальної духовності зі специфічними ознаками в галузі фізичної культури і спорту. Основними ознаками фізичної культури особистості є ведення здорового способу життя та систематичні заняття фізичними вправами. Виховання фізичної культури особистості – процес формування у неї потреб, мотивів та інтересів до духовних цінностей фізичної культури і до систематичних занять фізичною культурою, який здійснюється за рахунок використання людиною різноманітних видів фізкультурно-спортивної діяльності.

Ключові слова: фізична культура, спорт, цінності, духовність, виховання, здоровий спосіб життя.

Olena Shkola, Olena Fomenko, Dmytro Sychov «Complex of values in the field of physical culture and sport in the life of modern youth».

The article is devoted to the study of spiritual value orientations of life priorities of modern Ukrainian youth. The purpose of the article is to analyze the relationship between physical education and sports and the complex values of modern youth, to increase the level of spiritual traits and the system of various qualities of a young person, to analyze the problem of forming these qualities during physical culture and sports. Research methods: analysis of special literature, which develops theoretical and practical aspects of the formation of physical culture of the individual. The influence of physical culture and sports activities on the formation of the system of values and worldview of youth is traced. The main components of personal values in the field of physical culture and sports are revealed; the educational branch «physical culture and sports» is considered, in the course of development of which individual personal qualities and features of the person are revealed in many ways; it is proposed to use the specifics of this field as much as possible in teaching practice. The system of values, attitudes and motives of student youth, the degree of their responsibility for actions and deeds in relation to themselves and others, is consistent with the ideas of respect, freedom, goodness, love, healthy lifestyle. The directions of formation of a complex of personal values of the person under the influence of occupations of physical culture and sports are considered. The positive influence of physical education and sports classes on increasing the complex of personal values is substantiated. The results of the analysis of literary sources indicate that the physical culture of the individual is one of the characteristics of his general spirituality with specific features in the field of physical culture and sports. The main features of physical culture of the individual are a healthy lifestyle and regular exercise. Education of physical culture of the individual – the process of formation of needs, motives and interests in the spiritual values of physical culture and systematic physical education, which is carried out through the use of various types of physical culture and sports activities.

Keywords: physical culture, sport, values, spirituality, education, healthy lifestyle.

Актуальність дослідження. Фізкультурно-спортивна діяльність представляє собою один із шляхів, на якому людина може проявити свою досконалість, використовуючи фізичні можливості для досягнення певних результатів. Вона має високу мотивацію, чіткі критерії оцінювання результатів, потребує активності від людини [7]. Значення додаткової фізичної активності зростає з кожним роком. Це відбувається внаслідок зменшення кількості фізичної праці, а також бурхливого розвитку технологій, що «полегшують» життя. Сьогодні недостатність фізичної активності поширена більше, ніж будь-які інші класичні фактори ризику хронічних захворювань – куріння, гіпертензія, високий рівень холестерину в крові та надмірна вага тіла. Оцінка стану людини дозволяє викладачу або тренеру прийняти правильне рішення щодо засобів та методів тренування. Порівнюючи вихідні дані з результатами наступних

вимірів, представники навчально-тренувального процесу отримують уявлення про спрямованість змін, що відбуваються, і можуть зробити висновки про ефективність застосовуваних заходів.

Одну з основних цілей занять фізичними вправами слід пов'язувати з переконанням того, що це має велику духовну цінність у житті сучасної молоді. Для цього важливо, щоб людина постійно усвідомлювала красу і задоволення від таких занять, фізично відчувала радість. Необхідно так будувати спортивний процес, щоб він сприяв розвитку здатності вбачати не тимчасові, а вічні і святі цінності життя, переживати такі миттєвості, які сприяють відчуттю певного досягнення, повноти радощів буття, мати позитивні емоційні переживання [1; 2; 3].

Людина за своєю суттю є поєднанням духа, душі й тіла. У своєму розвитку людина здебільшого робить наголос на певному одному аспекті. На цей вибір впливає середовище, в якому вона живе, але важливо, щоб цей розвиток був гармонійним. Сучасна секулярна культура далеко не на перше місце ставить духовний вимір людини, а такий феномен, як спорт у її цінностях займає не останнє місце. Тому сьогодні важливо дати оцінку цьому суспільному інституту в світлі духовного життя людини [1].

Таким чином, дослідження впливу фізкультурно-спортивної діяльності на формування системи духовних цінностей та життєвих пріоритетів сучасної молоді досить актуально, оскільки результати досліджень можуть служити орієнтиром у роботі з молоддю на різних освітніх рівнях. Освітньо-виховні та соціокультурні процеси, що відбуваються в Україні, дозволяють переконатися в тому, що формування комплексу цінностей в галузі фізичної культури і спорту є актуальною науково-практичною проблемою.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз спеціальної літератури свідчить про те, що останніми роками провідними науковцями приділяється велика увага до проблеми формування особистісної фізичної культури [1; 4; 5; 9].

Протягом тисячоліть людина розвивалася, видозмінювалася та еволюціонувала, забезпечуючи собі оптимальні умови функціонування відповідно до умов довкілля. Можна сказати, що форми життя відповідали її зовнішньому середовищу. Ідеться про температурний і світловий режими, певний хімічний склад повітря та їжі, рівні та характер рухової активності тощо. Проте розумна діяльність людини дала величезні можливості для зміни середовища, його проживання з метою створення умов, більш комфортних для життя і сприяла більш продуктивному задоволенню своїх фізіологічних потреб. Штучне освітлення дозволило довільно планувати періоди сну, ігноруючи внутрішні біоритми, теплий одяг створював штучний мікроклімат незалежно від зміни сезонів природи, інтенсифікація виробництва продуктів харчування дала необмежені можливості задоволення потреб людини у їжі. Унаслідок життєдіяльності людини істотно змінився хімічний склад води, повітря, продуктів харчування. Зміни в організмі людини, обумовлені його еволюційним розвитком, не встигають за настільки стрімкими змінами довкілля його проживання. Організм людини принципово нічим не відрізняється від організму далекого предка. Існування в новому, неприродному, а часто досить агресивному для нього середовищі, функціонування, що відрізняється від природного, призводить до всіляких порушень тих чи інших його систем. При цьому погіршується не тільки фізичне, а також і психічне та духовне здоров'я людини.

Отже, стало очевидним, що на фізичний та психічний розвиток людини впливає комплекс певних цінностей із галузі фізичної культури і спорту, культуро-дозвілєвої діяльності.

Духовні цінності, на думку А. Максименко, запропоновані історично відібраними та апробованими на практиці фізичними вправами, сконцентрованими у формі гімнастики, спорту, гри та туризму, заснованими на фізичній активності [1; 9].

До духовних цінностей фізичної культури належать також накопичені практикою та наукою спеціальні фізкультурні знання, які відображені у відповідних теоріях фізичної культури та спорту і містяться в різних методичних посібниках, підручниках, монографіях, правилах змагань. Хосе Ортега-і-Гассет оцінював фізичну культуру і спорт як діяльність великого культурного потенціалу, оскільки вона як одна з форм ігрової діяльності – поряд із мистецтвом – рятує сучасну людину від серйозності життя. Торжество спорту означає перемогу молодіжних цінностей над цінностями старості [8].

С. Архангельський розподіляє цінності на матеріальні й духовні залежно від характеру потреби та засобу її задоволення. Духовні цінності, своєю чергою, поділяються на пізнавальні, наукові, естетичні, художні, моральні [1; 9].

Сьогодні кожна людина більшою чи меншою мірою пов'язана з фізичним вихованням і спортом. Історично фізичне виховання є одним із найдавніших компонентів загальної культури особистості. Щодо цього існують різні погляди. Одні вчені головне значення надають біологічним факторам, другі – особистісно-психологічним, треті – педагогічним, четверті – соціальним.

Слід зазначити, що всі ці чинники в процесі зародження та розвитку фізичного виховання та спорту знаходяться у взаємодії. На відміну від інших результатів діяльності, наприклад виробничої, спортивний результат не відокремлюється від суб'єктів діяльності, а органічно поєднаний із його якісними і кількісними характеристиками. Тому на перші позиції виступає проблематика навчання людини техніці рухових дій та виховання її фізичних здібностей.

Фізіологія, гігієна, екологія людини та інші науки вивчають одні й ті ж явища – вплив чинників середовища на організм людини. Серед факторів, що впливають на організм і здоров'я дітей і підлітків, переважне значення, поряд з іншими, мають навчальні фактори. Здоров'я і навчання – взаємопов'язані й взаємозумовлені. Є безліч різних суперечливих даних про вплив умов навчання на морфофункціональний стан організму молоді.

Однак серед них переважає погляд про негативний вплив нераціонально організованого процесу навчання і підвищення навчального навантаження на здоров'я майбутнього трудового потенціалу країни.

Методологічною основою прогнозування та оцінки управління здоров'ям має стати встановлення причиново-наслідкових зв'язків між значущими факторами і функціональним станом організму молоді. У зв'язку з цим доцільно встановлювати на якомога ранньому етапі всі ті зміни в організмі, які мають зворотний характер, і вживати своєчасні ефективні профілактичні заходи.

Мета статті – проаналізувати взаємозв'язок між заняттями фізичною культурою і спорту та комплексом життєвих цінностей сучасної молоді; підвищити рівень розвитку духовних рис та рівень фізичних якостей під час занять фізичною культурою і спортом сучасної молоді.

Методи дослідження: аналіз наукової, методичної та спеціальної літератури, у якому розробляються теоретичні та практичні аспекти формування й діагностики цінностей особистості в галузі фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні сучасний учитель чи викладач повинен уміти визначати рівень здоров'я і стан організму молоді, щоб вчасно зафіксувати порушення фізіологічної рівноваги і внести корективи в процес навчання і виховання, орієнтуючись на головну мету – забезпечення здоров'я майбутніх поколінь.

Фізкультурно-спортивна діяльність людини, має чимале духовне навантаження. Ще П'єр де Кубертен висловився про те, що головна сила і досягнення спорту в тому, що він є школою морального благо родства та чистоти, фізичної витривалості та енергії. У спорті особливо чітко виражаються всі людські якості: характер, ставлення до справи, воля, совість, чесність. Це саме той вид діяльності, де особливо чітко перевіряються та формуються морально-вольові якості людини.

Роль фізичної культури і спорту в становленні гармонійно-розвинутої особистості полягає у його перетворювальних діях, заснованих на певних

психологічних закономірностях. Наші пращури бігали досить енергійно, щоб врятуватися від диких тварин або принести видобуток. Сила та витривалість дозволили їм пережити війни та переселення народів, тощо. І за всієї цієї біганини, штовханини та переслідуваннях вони примудрялися знаходити час на продовження роду, передачі традицій свого народу та культурному розвитку. Забезпечення духовного розвитку особистості через заняття фізкультурно-спортивною активністю і зараз набуває великого соціального значення. При характеристиці особистості варто мати на увазі зрілість його громадянської свідомості, стійкість характеру, високі моральні якості [6].

Існує думка, що спорт – це сфера тільки фізичного розвитку, яка не має духовних і моральних цінностей. Ця думка ніяк не відповідає реальному значенню спорту. Ведучи мову про духовність, часто ми таке явище, як спорт, не вписуємо у її категорії, залишаємо йому місце тільки для тіла. Справді, спорт є ефективним засобом для підтримки тіла у чудовій фізичній формі, однак на цьому його користь для людини не завершується [5; 10].

Велику кількість сучасної молоді можна побачити на спортивних майданчиках. Вони приходять туди не з метою збагачення або самоствердження, а для підтримки стану здоров'я. Спорт може приносити користь як фізичному, так і духовному здоров'ю, служити для гармонійного розвитку тіла і духа. Спортивні змагання та тренування не тільки стосуються фізичного розвитку та спортивного результату, але й впливають на свідомість молоді. Спорт ніколи не може бути самоціллю, а лише засобом. Все залежить від того, яку поставимо мету. Якщо метою будуть духовні цінності, то спорт буде ефективним засобом для їх досягнення [7; 10].

До духовних цінностей фізичної культури відносяться твори мистецтва, присвячені фізичній культурі і спорту – живопис, скульптура, музика, кіно; система управління фізкультурною діяльністю в державі; наука про фізичне виховання. У цілому духовні цінності втілюються в результатах наукової, теоретичної, методичної діяльності [3; 8]. Однак, за певного поступального розвитку української культури сучасну, ситуацію в державі визнати

позитивною неможливо. Оскільки має місце надмірна комерціалізація освітніх закладів і установ, зростають ціни на користування закладами культури, зменшується кількість бібліотек, культурно-просвітніх центрів, клубів, творчих об'єднань та інше, що негативно позначається на духовному житті сучасної української молоді.

Так, з погляду багатьох досліджень [1; 6; 8; 10], значний інтерес становить розгляд структури дозвілля. Сьогодні проводяться чисельні опитування та анкетування щодо прояву будь-яких цінностей у сучасної молоді, їхнього здоров'я та його зміцнення, а також формування комплексу цінностей у людини, зокрема в галузі фізичної культури і спорту.

Отже, серед опитаних 61,9 % віддають перевагу прослуховуванню музики, перегляду телепередач, відеофільмів. При цьому дуже низький відсоток здобувачів вищої освіти, які читають художню літературу – 13,3 %, займаються художньою творчістю – 9,3 %, оскільки відбувається надмірне зростання цін на користування закладами культури, тільки 6 % респондентів відвідують культурно-мистецькі та оздоровчо-фізкультурні заклади [10].

Таким чином, соціологічні дані свідчать про те, що спостерігається позитивний вплив фізкультурно-спортивної діяльності на формування кращих рис характеру особистості. У фізичній культурі та спорті криються величезні можливості для комплексного духовного впливу на особистість. Спорт дозволяє свідомо та ефективно впливати на різноманітні фізичні, психічні, духовні якості та здібності людини [5].

Проведений вище аналіз свідчить про те, що в понятті особистісна фізична культура об'єднано два ключових положення. По-перше, стверджується, що фізична культура особистості – це елемент загальної культури людини зі специфічними ознаками. По-друге, узагальнююче положення полягає в тому, що основними ознаками особистісної фізичної культури є ведення здорового способу життя та систематичних занять фізичними вправами, спрямованими на всебічне вдосконалення людиною своєї фізичної природи; ступеню її орієнтації на турботу про своє здоров'я та різноманіття засобів, які вона

використовує для досягнення цієї мети; її організаційно-методичні вміння щодо побудови самостійних занять фізкультурно-оздоровчого спрямування; готовність допомогти іншим людям в їх оздоровленні. Але в сучасному суспільстві сформувати особистість, яка б відповідала всім вищевказаним критеріям, практично неможливо. Однак можливо сформувати комплекс духовних якостей фізично культурної особистості залежно від напряму впливу та соціальних умов, в яких розгортається цей процес [9].

Виникає потреба у діагностиці фізичного та психічного розвитку, фізичної та психологічної підготовленості людини. Проблема діагностики фізичної підготовленості людини – одна з найбільш розроблених у теорії та методиці фізичного виховання. Спеціально їй присвячено багато наукових досліджень [3; 4; 6; 10].

Відомо, що сучасне життя характеризується зростанням інформаційних навантажень за умов високої невизначеності середовища та жорсткого обмеження часу для прийняття рішення. Тому активна фізична та розумова діяльність людини супроводжується зростанням психічного та функціонального напруження організму. Інтенсивна розумова діяльність не тільки підвищує активність головного мозку, але й здійснює помітний вплив на роботу серця та його регуляторні системи. Тому для вирішення цієї проблеми потрібна психодіагностика особистості [4; 5].

Сучасний етап розвитку країни вимагає підготовки фахівців високого рівня [3; 5]. Заклади освіти повинні випускати досконалу, всебічного підготовлену особистість. Одним із засобів такого розвитку особистості щодо формування основ здоров'я, енергійності, соціальної впевненості є фізична культура. Правильно обраний напрям занять фізичними вправами для кожної людини – це могутній засіб вирішення її фізичних і психологічних проблем.

Сьогодні діагностика як специфічний вид наукового дослідження охопив найрізноманітніші сфери діяльності людей: екологію, соціологію, психологію, політику, економіку, освіту. Є підстави говорити, що залишилося досить мало

галузей діяльності, де тією чи іншою мірою не використовувався б діагностичний інструментарій [4].

Діагностика є досить складним і неоднозначним явищем. Вона застосовується в різних сферах і з різними цілями, але при цьому має певні характеристики та властивості [5]. Діагностувати певні здібності людини важливо для оцінки правильного вибору форм, методів і засобів навчально-тренувального процесу з різних видів рухової активності або отримання справедливої інформації щодо зміцнення здоров'я населення.

Діагностика – процес спостереження за об'єктом, оцінювання його стану, здійснення контролю за характером подій, що відбуваються, попередження небажаних тенденцій розвитку. Діагностичні дослідження здійснюються через певні системи, що виконують відповідні функції [4; 5].

На сьогодні накопичено величезний досвід роботи щодо розробки діагностичної системи оцінки рівнів фізичного розвитку, фізичної підготовленості та психофізіологічних властивостей як в Україні, так і поза її межами, але повністю методологічний апарат діагностування не опрацьований: системи тестування фізичного здоров'я населення розрізняються як за збиранням тестів і шкалами їхньої оцінки, так і за технологіями збору, зберігання, обробки й розповсюдження інформації.

Для визначення особливостей функціонального стану, фізичної підготовленості й психофізіологічних можливостей людини застосовуються такі методи:

1. Антропометричні методи дослідження.

2. Фізіологічні методи дослідження (визначення частоти серцевих скорочень (ЧСС) у стані спокою та після фізичних навантажень, визначення артеріального тиску (АТ), ортостатична проба, час затримки дихання на вдиху (проба Штанге), час затримки дихання на видиху (проба Генчі, проба Летунова).

3. Педагогічна діагностика, що містить стандартні тести з фізичної підготовленості. Визначаючи рівень розвитку рухових якостей,

використовуються тести, передбачені вимогами навчальної програми з фізичного виховання учнів або здобувачів вищої освіти, що оцінюють силу, спритність, швидко-силові якості, витривалість і гнучкість. Тести виконуються двічі: як контрольні нормативи на початку та як залікові нормативи наприкінці навчального року.

Показники сили визначаються за результатами підтягування на перекладині у юнаків і згинання-розгинання рук в упорі лежачи у дівчат, а також за результатами піднімання тулуба в положення сидячи за 1 хв. Показники спритності фіксуються за результатами човникового бігу 4x9 м; гнучкості – за результатами нахилу тулуба вперед з положення сидячи; витривалості – за результатами бігу на час або заданої дистанції; швидко-силові якості – за результатами стрибка у довжину з місця.

4. Психодіагностичні методи дослідження (дослідження рівня уваги за методикою Горбова «Червоно-чорна таблиця», дослідження розумової працездатності за методикою «таблиці Шульте», дослідження здатності до зосередження методом коректурної проби (Тест Бурдона), тепінг-тест.

5. Психофізіологічні методи дослідження: швидкість простої та складної реакції на світловий вплив, швидкість простої реакції на звуковий вплив, точність відтворення і скорочення наполовину заданого інтервалу часу за світловим і звуковим сигналом, визначення обсягу короткочасної пам'яті. Тестування психофізіологічних здібностей проводиться за допомогою комплекту комп'ютерних програм, розроблених різними науковцями.

Система діагностичних (моніторингових) досліджень має чітко заданий для всіх типів освітніх закладів набір тестових вправ, анкет і форм звітної документації. При правильно організованій роботі викладачі ці дані можуть взяти із системи поточного педагогічного контролю, додавши тести системи діагностики в план-графік опрацювання навчального матеріалу.

Використання діагностичного інструментарію як тестів, що єдині для закладів дошкільної освіти (ЗДО), закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), середніх спеціальних закладів освіти (ССЗО) та закладів вищої освіти

(ЗВО), і які входять майже в усі програми педагогічного контролю, дозволяє уникнути дублювання цих заходів.

Тести діагностичної системи добре узгоджуються з сучасною системою тестів «Єврофіт», розробленою Комітетом з розвитку спорту при Раді Європи. Це дозволяє порівнювати отримані дані з даними інших країн, інтегрованих у цю систему. Дані, отримані в результаті діагностичних вимірів, є підґрунтям для аналітичного аналізу, формують стратегію ухвалення управлінських рішень і розробки соціальних програм на різних рівнях.

Фізичний розвиток – це сукупність морфологічних і функціональних ознак, що визначають фізичну працездатність людини на певному етапі життя. Для оцінки фізичного розвитку використовують дані вимірювань людини, які прийнято називати антропометричними. Антропометричні вимірювання дозволяють дістати об'єктивні дані про морфологічні параметри тіла й функціональні можливості організму. До їх складу належать такі показники:

- соматометрії – вимірювань довжини, ваги тіла, обхвату голови та грудної клітини;
- соматоскопії – оцінки будови тіла за зовнішніми ознаками;
- фізіометрії – вивчення функцій організму за допомогою фізичних приладів.

Систематичне спостереження за фізичним розвитком дітей і молоді є важливою ланкою в системі контролю за функціональним станом організму і здоров'ям молодого покоління та розробки заходів для його оздоровлення.

Рухові тести використовують для дослідження рівня фізичної підготовленості людини. Вони спрямовані на конкретну рухову активність. Є певні норми оцінювання фізичного, психічного розвитку та рівня фізичної підготовленості людини. Фізична підготовленість є результатом фізичної активності людини, її інтегральним показником, бо при виконанні фізичних вправ взаємодіють практично всі органи і системи організму. Добираючи спеціальні вправи-тести, можна визначити рівень функціонування окремих систем організму, від яких безпосередньо залежить результат фізичної вправи

(Л. Сергієнко, 2001; Т. Круцевич, 2011 та ін.) [5]. Включаючи відповідні вправи до оздоровчих і тренувальних занять, можна цілеспрямовано впливати на стимуляцію окремих систем, підвищуючи рівень їхнього функціонування, а також і рівень здоров'я.

Отже, правильно підібрані тести і показані в них результати можуть служити не тільки критерієм оцінки рівня розвитку фізичних якостей, але й визначати рівень функціонування основних систем організму в цілому, як показника фізичного здоров'я здобувачів і викладачів педагогічного ЗВО.

Руховий тест – це виконання конкретної вправи для визначення рівня розвитку однієї визначеної рухової властивості. Теорія тестів висуває спеціальні вимоги до вправ. До них належать: інформативність, надійність і об'єктивність [4]. Тести, у яких дотримано вимоги надійності на інформативність, називаються автентичними, або достовірними (Л. Сергієнко, 2010). За норму фізичної підготовленості визначають результат фізичної вправи, який відповідає оцінним вимогам відповідної фізичної підготовки.

У теорії та практиці фізичного виховання існують поняття порівняльних, індивідуальних і нормативних норм. Порівняльні норми встановлюють після порівняння досягнень людей, що належать до однієї спільноти. Визначення таких норм полягає в тому, щоб знайти середні величини і стандартні (середньоквадратичні) відхилення конкретної групи людей. Індивідуальні норми встановлюють шляхом порівняння показників людини у різних її станах [4; 5].

Норми встановлюють на підставі вимог, що висувають до людини умови життя, професія, заняття спортом тощо. Основне завдання фізичного виховання в закладі освіти – оздоровче. Через це належною нормою фізичної підготовленості людей буде та, яка забезпечить високий рівень їх здоров'я.

Критерієм нормативу рухових якостей людини повинна бути не порівняльна норма, що базується на середніх стандартах, а належна, яка ґрунтується на відповідності її високому рівневі здоров'я, професійній

і побутовій працездатності. Проте можемо твердити, що між рівнем фізичних якостей і рівнем здоров'я може й не бути лінійної залежності. Цей зв'язок можна представити трьома рівнями (Я. Вайнбаум, 1991):

I – при низькому рівні розвитку фізичних якостей може бути виражений негативний вплив на здоров'я (особливо низький рівень витривалості). Так, людина, яка не здатна виконати тест на витривалість або яка показала низький результат, більш схильна до захворювань серцево-судинної системи і володіє меншою професійною працездатністю, ніж та що виконує тест (за однакових умов);

II – оптимальний, або належний рівень розвитку рухових якостей – позитивний вплив на стан здоров'я. Ступінь цього впливу суттєво не залежить від значних коливань рівня фізичних якостей у діапазоні норми. Так, немає даних, що людина, яка здатна підтягуватись на перекладині 10 – 12 разів, поступається станом здоров'я людині, яка може підтягуватись 20 – 30 разів;

III – високий рівень розвитку фізичних якостей відповідає вимогам професійного спорту, що потребує напруження всіх систем організму, отже, може навіть супроводжуватися зниженням стійкості до захворювань внаслідок зниження функції імунних механізмів захисту.

Зважаючи на цю схему, фізичні якості доцільно розвивати і підтримувати на нормативному рівні. Цей рівень фізичних якостей є необхідною і достатньою умовою для високого рівня здоров'я і відповідно може кваліфікуватися як належний. Наднормативний рівень фізичних якостей є категорією індивідуальної потреби і може розглядатися як хобі. Щоб обґрунтувати нормативи рухових якостей, необхідні об'єктивні дані, за якими можна було б встановити, що люди, які виконали нормативи фізичної підготовленості, мають вищий рівень здоров'я, більшу стійкість до хвороб і втоми, ніж ті, які не виконали нормативи [4; 5].

Таких досліджень здійснено дуже мало. Навчальні нормативи часто встановлюють емпіричним шляхом, на підставі рекомендацій фахівців або за середніми стандартами тестів для певної статево-вікової групи.

Такий норматив не є об'єктивно обґрунтованим, бо середня величина не завжди є саме тією, що відповідає високому рівню здоров'я і працездатності. Середньовікові нормативи для здобувачів вищої освіти і викладачів педагогічних ЗВО можна використовувати як орієнтовні для оцінювання фізичної підготовленості стосовно визначеної вікової групи.

Оцінювання фізичної підготовленості в основному здійснюють або за абсолютними показниками, або за процентним відношенням виконання вимог, нормативів, або шляхом виставлення диференційованих оцінок за виконання навчальних норм чи набраними балами.

Викладачі часто використовують міжгрупові таблиці оцінювання. Вони запропоновані різними авторами [1; 4; 5] і не мають єдиної методологічної основи. Навіть удаючись до методу сигмальних відхилень розрахунок проводять по-різному. Одні автори в основу обчислень таблиць беруть 0,5 сигми (\pm) від генеральної середньої величини, інші – 0,67 (\pm), ще інші – 1,0 сигми. Водночас необхідна експрес-оцінка рівня фізичної підготовленості людини, бо це дає змогу вдосконалювати методику диференційованого підходу, розробляти індивідуальні програми фізкультурно-оздоровчих занять, а також за величиною і спрямованістю зрушень у фізичній підготовленості коригувати педагогічний процес [5].

Фізичне виховання можна розглядати як вид діяльності, спрямований на задоволення певних потреб людини і суспільства. Діяльність – це специфічна форма відношення людини до навколишнього середовища, змістом якої є цілеспрямовані зміни та перетворення.

Фізична культура є діяльністю і водночас її результатом. Вона спрямована на формування людини як частини світу. Основою діяльності є свідомо визначена мета, яка перебуває поза діяльністю, у сфері мотивів, ідеалів, цінностей. Специфіка фізичного виховання полягає в тому, що усвідомлена інформація стає мотивом, стимулюючи до виконання фізичних вправ, використання природних засобів і формування такого способу життя, який би сприяв досягненню як особистих, так і суспільних цілей. Критерієм

ефективності цього процесу повинен бути рівень здоров'я дітей, підлітків, їхня фізична працездатність і соціальна активність. Поведінку людини визначають її потреби, які свідомо чи несвідомо спонукають її до діяльності. Незадоволення або неповне задоволення потреб, пов'язаних із навчанням, побутом, трудовою діяльністю, може спонукати до пошуку їх задоволення в сфері фізичного виховання і спорту [5].

Потреби – це необхідність у чому-небудь для організму, особистості, соціальної та вікової групи, суспільства в цілому, тобто потреба є внутрішнім стимулом активності. У психології потреби розглядають як особливий психічний стан індивіда, відчуття незадоволення, яке виявляє себе у неусвідомлених величинах та усвідомлених мотивах поведінки [5].

Потреби є стимулом до пошуку засобів їх задоволення. У сфері фізичного виховання можна виокремити такі групи стійких потреб: біологічні, соціальні, ідеальні. Біологічні (вітальні) – це потреби в рухові, зміні діяльності (активний відпочинок), харчуванні. Соціальні потреби можуть бути задоволені шляхом спілкування з іншими людьми – це самоствердження, лідерство, підлеглість, співчуття, наслідування (мода). Ідеальні потреби – це духовні особистісні потреби в самовираженні, пізнанні (через гру пізнається світ), творчості, розвагах, емоційному функціонуванні (отримання позитивних емоцій), діяльності для досягнення мети (рефлекс мети), самовираження. Не тільки біологічні та соціальні, але всі потреби особистості можуть бути реалізовані в сфері фізичної культури та виступати неусвідомленим стимулом для занять фізичними вправами, іграми, спортом. Потреби трьох груп не замінюють одна одну. Будь-який рівень задоволення потреби одного виду не можна компенсувати незадоволенням потреб іншого. Переважання у певний період життя саме цієї, а не іншої потреби, мотивація, вибір способів досягнення мети визначається значною мірою природними задатками людини, соціальними умовами (мораллю, законами, ціннісними орієнтаціями), а найголовніше – вихованням. Спонукають до занять з фізичного виховання і спортом можуть усвідомлені особистісні потреби (мотиви, прагнення, цілі): зміцнення здоров'я,

підготовка до трудової діяльності, служба в армії, спілкування з друзями, матеріальні блага (у спорті), суспільне визнання, організація вільного часу, подорожі тощо [4; 5].

Мотив – усвідомлена причина активності людини, спрямована на досягнення мети. Він починає формуватися, коли в людини з'являється потреба. Виникнення потреби спонукає до вчинків, які супроводжуються внутрішньою психічною і зовнішньою руховою активністю, прагнення позбутися внутрішньої напруги. Внаслідок цього людина хоче знайти вихід із ситуації, що склалася. Таким чином, з'являється мета, спочатку ідеальна, така, що існує тільки в уяві людини. Проте вона спрямовує її активність на певний шлях [5].

Потреби і мета не є тотожними. Одна й та ж потреба може бути задоволена шляхом реалізації різних цілей. Мотив включає поняття через що і для чого людина повинна проявляти зовнішню активність. Формування мотивів перебуває під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Першими є умови (ситуації), у яких перебуває людина, другі – бажання, захоплення, інтереси, переконання, особистості. Вивчення мотивів до занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю різних вікових груп населення, факторів і методів, що сприяють їх формуванню, позитивно вплине на залучення людей до систематичних занять фізичним вихованням і спортом, на управління процесом фізичного виховання.

У дитинстві, в період навчання в закладі освіти фізичне виховання виконує функцію творення особистості: засвоєння знань, умінь, навичок, формування світогляду, культури, що пов'язано з покращенням фізичного розвитку, фізичної підготовки, формуванням естетики тіла і культури рухів. Основу мотивації на цьому етапі складає прагнення усвідомити себе як особистість.

Інтерес – це позитивне емоційне прагнення людини до пізнання. Задоволення інтересу (на відміну від звичайної цікавості) не зумовлює його зникнення. Навпаки, інтерес може зміцнюватися, посилюватися, ставати глибшим, різностороннім. Інтерес є постійним каталізатором (підсилювачем)

енергії людини: він або полегшує виконання діяльності (якщо людині цікаво, її не треба змушувати), або ж допомагає виявити терпіння, наполегливість, підтримує цілеспрямованість [5].

Аналіз інтересів молоді до різних видів спорту показує, що популярність традиційних видів (гімнастика, легка атлетика, волейбол, баскетбол) падає, і молодь віддає перевагу іншим. Юнаки захоплюються атлетичною гімнастикою, різними видами боротьби, плаванням, футболом. Дівчата – вправами, що виконуються під музику: аеробікою, шейпінгом, степ-аеробікою, чер дансом, аквааеробікою тощо.

Методами вивчення потреб, мотивів, інтересів і мотивації є опитування та психологічне тестування. До опитування належить анкетування, інтерв'ю, бесіда. Ці методи мають спільну ознаку – інформацію отримують зі словами повідомлень опитування (респондентів), що, з одного боку, дає змогу досліджувати мотиви поведінки, наміри, думки, але, з іншого боку, надає цим методам суб'єктивного характеру.

Однак окремі соціологи твердять, що навіть найдосконаліша методика опитування ніколи не може гарантувати повної достовірної інформації. Відповідно, треба так організовувати опитування, щоб спонукати опитуваних дати повні та правильні відповіді на поставлені питання [5].

Висновок. Отже, проблема тестування фізичної підготовленості людини – одна з найбільш розроблених в теорії і методиці фізичного виховання. За останні десятиліття накопичено величезний і найрізноманітніший матеріал. У зв'язку з цим, вміщена в статті інформація про діагностичний інструментарій з оцінки комплексу цінностей (фізичного, розумового та духовного розвитку) обмежується головним чином оглядом та наданням викладачам педагогічних ЗВО найбільш поширених у світі тестів і є лише незначною часткою, описаною у світовій літературі. Ми зупинилися на тому, що є доступним учителям, викладачам фізичної культури, тренерам, інструкторам зі спорту, тренерам для практичного використання з метою здійснення контролю ефективності освітнього процесу. Для того, щоб викладачі та здобувачі вищої освіти могли

зіставити можливості конкретних осіб із нормативами, розробленими фахівцями, прийнятими нормами і рівнями розвитку конкретних фізичних здібностей молоді.

Усі вищеназвані й інші подібні наукові та практичні завдання діагностики повинні бути адаптовані до використання здобувачами освіти і викладачами. Доказано, що між заняттями фізичною культурою і спортом та підвищенням рівня духовного розвитку існує тісний взаємозв'язок. Спорт може привести сучасну молодь до відкриття в неї духовного. Це зможе відкрити багатство скарбів духовного світу, стати стимулом не тільки для фізичного вдосконалення та досягнення спортивних результатів, але й для духовного зросту.

Результати аналізу літературних джерел свідчать про те, що фізична культура особистості – одна з характеристик її загальної духовності зі специфічними ознаками в галузі фізичної культури і спорту. Основними ознаками фізичної культури особистості є ведення здорового способу життя та систематичні заняття фізичними вправами. Виховання фізичної культури особистості – процес формування у неї потреб, мотивів та інтересів до духовних цінностей фізичної культури і до систематичних занять фізичною культурою, який здійснюється за рахунок використання людиною різноманітних видів фізкультурно-спортивної діяльності. Отже, потреби, мотиви й інтереси людини до духовних цінностей та значущості систематичних занять фізичною культурою і спортом є психологічним механізмом перетворення суспільних цінностей в особисті духовності людини. Отже, дослідження комплексу цінностей щодо пріоритетів сучасної молоді досить актуально, скільки результати досліджень можуть служити орієнтиром у роботі з молоддю на різних рівнях.

Поза розглядом залишилося величезне коло питань, так чи інакше пов'язаних із цією проблемою: аналіз зміни фізичної підготовленості залежно від віку, статі, стану здоров'я, генетичних і середовищних факторів, рухових умінь, функціональних можливостей органів і систем організму. Також цікаво

розглянути вплив на цей процес морфологічних особливостей організму і розвиток окремих фізичних здібностей, способи життя, рухової активності, занять різними видами спорту зокрема, зумовленість фізичної підготовленості психічним процесам, якостям і станам (мотивами, волею, темпераментом) тощо.

Перелік використаних джерел:

1. Виховний потенціал професійно-прикладної фізичної підготовки у формуванні ціннісних орієнтацій учнівської молоді / О. М. Школа, А. В. Осіпцов, В. М. Пристинський, А. О. Житницький. *Вісник Чернігівського педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт.* Чернігів : ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка, 2017. Вип. 147. Т. 1. С. 329–337.
2. Грибан Г. Методологічні аспекти духовності в фізичному вихованні та спорті. *Спортивний вісник Придніпров'я. Науково-теоретичний журнал Дніпропетровського держ. ін-ту фіз. культури і спорту.* Дніпропетровськ. 2015. № 2. С. 19–21.
3. Грибан Г. П. Соціальні та духовні виміри особистості студента у фізичному вихованні та спорті. *Спортивний вісник Придністров'я: наук.-теорет. журнал Дніпропетровського держ. ін-ту фіз. культури і спорту.* 2017. № 2 – 3. С. 78–81.
4. Круцевич Т. Ю., Вороб'єв М. І., Безверхня Г. В. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді. Київ : Олімпійська література, 2011. 224 с.
5. Психолого-педагогічна діагностика якості у педагогічних закладах вищої освіти: практично.-метод. посіб. у 3 частинах / Г. Ф. Пономарьова, А. А. Харківська, Л. О. Петриченко та ін. Ч. 3 : Діагностика фізичного розвитку та фізичної підготовленості особистості ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ФОП Бровін О.В., 2019. 368 с.

6. Сухомлинська О. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ : Всеукраїнський фонд «Добро». 2016. 204 с.

7. Фізичне виховання студентів ВНЗ: навч.-метод. посіб. / О. М. Школа, Д. В. Пятницька, А. В. Бойченко та ін. Харків : СПДФО Бровін О. В., 2016. 456 с.

8. Шаронова Н. Духовність, соціалізація і освіта: механізми взаємодії в сучасному суспільстві. *Духовність і художньо-естетична культура*. Київ : НДТ «Проблеми людини». 2016. Вип. 17. С. 45–48.

9. Шевченко Г. П. Духовна безпека: духовна культура і духовні цінності сучасної людини. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 3 (78). 2017. С. 361–374.

10. Tarasenko N., Rasskazova O. et al. Innovative methods and technologies for training future teachers and social workers in the context of the Covid-19 pandemic. *Journal for Educators, Teachers and Trainers (JETT)*. Vol. 12(3). 2021. P. 21–29.

References:

1. Vykhovnyi potentsial profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky u formuvanni tsinnisnykh oriientsatsii uchnivskoi molodi / O. M. Shkola, A. V. Osiptsov, V. M. Prystynskyi, A. O. Zhytnytskyi. *Visnyk Chernihivskoho pedahohichnoho universytetu. Ser. : Pedahohichni nauky. Fizychno vykhovannia ta sport*. Chernihiv : ChDPU imeni T. H. Shevchenka, 2017. Vyp. 147. T. 1. S. 329–337. [ukr]

2. Hryban H. Metodolohichni aspekty dukhovnosti v fizychnomu vykhovanni ta sporti. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia. Naukovo-teoretychnyi zhurnal Dnipropetrovskoho derzh. in-tu fiz. kultury i sportu*. Dnipropetrovsk. 2015. № 2. S. 19–21. [ukr]

3. Hryban H. P. Sotsialni ta dukhovni vymiry osobystosti studenta u fizychnomu vykhovanni ta sporti. Sportyvnyi visnyk Prydnistrov'ia: nauk.-teoret. zhurnal Dnipropetrovskoho. derzh. in-tu fiz. kultury i sportu. 2017. № 2 – 3. S. 78–81. [ukr]
4. Krutsevych T. Yu., Vorobev M. I., Bezverkhnia H. V. Kontrol u fizychnomu vykhovanni ditei, pidlitkiv i molodi. Kyiv : Olimpiiska literatura, 2011. 224 s. [ukr]
5. Psykholoho-pedahohichna diahnostyka yakosti u pedahohichnykh zakladakh vyshchoi osvity: praktychno.-metod. posib. u 3 chastynakh / H. F. Ponomarova, A. A. Kharkivska, L. O. Petrychenko ta in. Ch. 3 : Diahnostyka fizychnoho rozvytku ta fizychnoi pidhotovlenosti osobystosti ; Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv : FOP Brovin O.V., 2019. 368 s. [ukr]
6. Sukhomlynska O. Dukhovno-moralne vykhovannia ditei ta molodi: zahalni tendentsii y individualnyi poshuk. Kyiv: Vseukrainskyi fond «Dobro». 2016. 204 s. [ukr]
7. Fizychno vykhovannia studentiv VNZ: navch.-metod.posib. / O. M. Shkola, D. V. Piatnytska, A. V. Boichenko ta in. Kharkiv : SPDFO Brovin O. V., 2016. 456 s. [ukr]
8. Sharonova N. Dukhovnist, sotsializatsiia i osvita: mekhanizmy vzaiemodii v suchasnomu suspilstvi. Dukhovnist i khudozhno-estetychna kultura. Kyiv: NDT «Problemy liudyny». 2016. Vyp. 17. S. 45–48. [ukr]
9. Shevchenko H. P. Dukhovna bezpeka: dukhovna kultura i dukhovni tsinnosti suchasnoi liudyny. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. 3 (78). 2017. S. 361–374. [ukr]
10. Tarasenko N., Rasskazova O. et al. Innovative methods and technologies for training future teachers and social workers in the context of the Covid-19 pandemic. *Journal for Educators, Teachers and Trainers (JETT)*. Vol. 12(3). 2021. P. 21–29. [eng]

**POLYASPECTIVITY IN THE TRAINING
OF FUTURE SPECIAL EDUCATION TEACHERS**

© Proskurniak O., Kalinina T.

Information about the author:

Olena Proskurniak: ORCID ID 0000-0002-8909-3834, ponolena.2008@gmail.com;
Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head at the Department of Correctional Education and Special Psychology.

Tetiana Kalinina: ORCID ID 0000-0002-6618-1268, kalinina16@gmail.com;
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Correctional Education and Special Psychology.

The article considers the problem of student's readiness to work with children with special educational needs, and their ability to arrange, implement and manage pedagogical activities.

According to the theoretical analysis of special psychological and pedagogical literature dedicated to the research topic, the spheres of professional activity of a special education teacher include: prevention, diagnostics and counseling, and pedagogical correction. It has been found that effective preparation for correctional work is possible only if it considers the components of future activities and requirements for student's personality. In addition, the structure of professional readiness of a correctional teacher has been defined.

The article considers and analyzes the professional readiness of future correctional teachers and its components, namely, motivation component, personal and emotional component, behavior and communication component, professional and pedagogical component. It reveals the concept of «personal readiness», which acts as an integral formation in student's readiness for correctional work with disabled children.

The article defines 3 levels of professional readiness of special education students to work with children with special educational needs: low, average and high, and provides characteristics of each level.

The conducted experiment revealed the unfavorable nature of pedagogical communication in future correctional teachers and confirmed that most students have an average level of professional readiness. Also, it helped to reveal the relationship between the year of study and the level of pedagogical communication. This indicates the need to arrange a special psychological correctional and developmental impact which would occur gradually in stages.

The article proves the effectiveness of the «Program for Developing Student's Personal Readiness to Work with Children with Special Educational Needs», the need for comprehensive motivation, personal and emotional, behavior and communication, professional and pedagogical components, as well as the development of personal qualities of students (empathy, reflection and tolerance).

Keywords: student's readiness, children with special educational needs, correctional teacher, professional readiness, correctional work, motivation component, personal and emotional component, behavior and communication component, professional and pedagogical component, empathy.

Проскурняк О. І., Калініна Т. С. «Поліаспектність підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти».

У статті розглянуто проблема вивчення готовності здобувачів освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, їх здатності до організації, виконання і регулювання педагогічної діяльності.

За результатами теоретичного аналізу спеціальної психолого-педагогічної літератури, яка висвітлює проблему дослідження, визначено сфери професійної діяльності педагога системи спеціальної освіти: профілактика, діагностика і консультування, педагогічна корекція, з'ясовано, що ефективна підготовка до корекційної роботи можлива за умови врахування компоненту майбутньої професійної діяльності майбутніх фахівців спеціальної освіти та вимог до їх особистості, розглянуто структуру професійної готовності корекційного педагога.

Розглянуто та проаналізовано компоненти професійної готовності майбутніх корекційних педагогів: мотиваційний, особистісно-емоційний, поведінково-комунікативний, професійно-педагогічний. Розкрито поняття «особистісна готовність», яке виступає інтегральним утворенням у структурі готовності здобувачів до корекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами до професійного становлення.

Встановлено та виділено три рівні сформованості професійної готовності здобувачів вищої спеціальної освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: низький, середній, високий та надано їхню характеристику.

Проведений експеримент дозволив виявити несприятливий характер педагогічного спілкування у майбутніх корекційних педагогів і підтвердив, що більшість здобувачів освіти мають середній рівень сформованості професійної готовності, а також залежність між роком навчання здобувачів освіти і рівнем педагогічного спілкування. Це свідчить про необхідність організації спеціального цілеспрямованого психологічного корекційно-розвиткового впливу, який би відбувався поступово, поетапно.

Встановлено ефективність «Програми формування особистісної готовності студентів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами», необхідність комплексності мотиваційного, особистісно-емоційного, поведінково-комунікативного, професійно-педагогічного компонентів, а також розвитку особистісних якостей здобувачів вищої освіти (емпатії, рефлексії, толерантності).

Ключові слова: здобувачі освіти, діти з особливими освітніми потребами, корекційний педагог, професійна готовність, корекційна робота, мотиваційний компонент, особистісно-емоційний компонент, поведінково-комунікативний компонент, професійно-педагогічний компонент, емпатія.

Relevance of research. Due to modern requirements of Ukrainian society to the development, education and upbringing of children with special educational needs, which require creating an inclusive environment, applicants for «Special Education» program require practical training to work with children in a variety of disorders, including those that complicate socialization and adaptation.

The number of children with mental and physical disabilities is steadily increasing. Therefore, the problem of training special education professionals who will provide timely and high-quality psychological and pedagogical support to this category of children remains relevant. The profession of correctional teacher at the present stage of formation and development is widely used and supported by the demands of society. Therefore, there is a need to increase the readiness of correctional teachers for their professional activities.

Analysis of the recent researches and publications. Scientists like V. Bondar, T. Degtyarenko, S. Mironova, N. Pakhomova, S. Yakovlev, and others paid attention to various aspects in the training of correctional teachers. However, the range of developmental disorders and environmental conditions, as well as the composition of students who choose special education as their future profession are constantly changing and this problem requires further study.

Psychological and pedagogical research (N. Nazarova, F. Rau, D. Shulzhenko, etc.) identifies the following areas of professional activity of special education teachers: prevention, diagnosis and counseling, pedagogical correction, participation in psychological and psychotherapeutic care, educational and social pedagogical activity, organization and management of special education, teaching activity and research activity.

Domestic scientists focused on finding effective ways to correct disorders of mental areas (N. Bazyma, I. Lohvinova, I. Mamaychuk, H. Saiko, T. Skrypnyk, V. Tarasun, G. Khvorova, D. Shulzhenko) of children with special educational needs. Nevertheless, research on special education applicants and their readiness to work with children of the above category highlights some of its aspects (V. Sinyov, S. Mironova, N. Pakhomova, L. Rudenko, H. Saiko, E. Sinyova, V. Turchynska, M. Sheremet, O. Shulzhenko), but doesn't provide any integral study.

The purpose of the article: considers and analyzes the professional readiness of future correctional teachers to work with children with special educational needs.

Analyzing the processes of personality formation throughout professional activity, G. Kostyuk emphasizes the relation between the external and internal

conditions, and notes that individuality is not only determined by relative independence from direct environmental conditions or self-regulation of own behavior, but also by the ability to change the existing living conditions. At the same time, realizing their achievements and shortcomings, comparing themselves with the requirements of society and their long-term life goals, individuals seek self-education and self-improvement, including it to their own professional activities [6].

Readiness for pedagogical activity can be determined by professional self-awareness, attitude to activity, motives, knowledge of the subject and methods of activity, skills and abilities of practical implementation of these methods, as well as personal qualities significant for this profession.

H. Saiko notes that the professional readiness of a correctional teacher is a synthesis of the properties and qualities of his / her personality, which allows to perform the long-term work with minimal errors, in a confident and independent manner, without significant emotional stress and in different (often unpredictable) conditions [13].

Analyzing the practical work during postgraduate pedagogical education, V. Gladush states that the practical work of special education professionals should have a clear, logical and consistent dynamics. First of all, it should teach how to implement theoretical knowledge of special education in practice in a timely and comprehensive manner, improve to the appropriate level of methodological skills, stimulate the need for continuous self-improvement, and ensure the quality educational process in special education institutions [3]. A correct, structured postgraduate pedagogical education of correctional professionals can positively influence their methodological skills in the conditions of a special needs school.

S. Mironova developed and implemented a personal-activity model, which includes different work types and directions, as well as characteristics of professional functions, namely: diagnostic, orientation-prognostic, constructive-design, corrective, organizational, information-explanatory, communicative-stimulating, analytical-evaluative and research-creative activities [9].

Effective preparation for correctional work is possible provided that the component of professional activity and the requirements for their personality are taken into account. The readiness of graduates for correctional work is defined by personal, cognitive, and activity components.

Special education needs teachers work in various educational institutions, both special and general, in orphanages and boarding schools, and carry out individual home training for children with developmental disabilities.

We believe that it is important for a correctional teacher to master pedagogical skills, which can be understood as the ability to master modern pedagogical tools; effectively use these tools in all activities, as well as apply pedagogical techniques (a necessary component of pedagogical skills).

G. Kostyuk identifies the following system of special education quality: physical endurance, resistance to infectious diseases, absence of speech defects or significant decrease in vision, as well as mental health [6].

According to N. Nazarova, the most important traits of a professional are: kindness, responsibility, patience, ability to empathize, energy, enthusiasm, respect and love for students, professional honesty and integrity [11].

Thus, G. Kostyuk focuses on the physical and mental state, while N. Nazarova focuses on the personal virtues of a special education teacher.

The ability of a correctional teacher to work with special needs children is determined by vocation; it is subjectively significant for the individual, acts as an indicator of individual's attitude and reflects the physical, mental and psychological characteristics of the individual in the period preceding professional activity. Readiness determines individual's behavior, accelerating and facilitating the achievement of results. The readiness for professional activity is manifested, first of all, in individual's ability to arrange, perform and manage pedagogical activity. In addition, readiness is determined by many other factors, like personal qualities, vocation (a set of knowledge and skills required for work), emotions and will, as well as aptitudes and interests that are directly related

to the educational process and expressed through personality in order to form characterological properties, important skills and abilities.

Determining the importance of practical activities for correctional teachers, L. Fomichova emphasizes the importance of using active forms of learning, as they have a contextual similarity with the real profession [16].

According to D. Shulzhenko, the defining component of professional competence is autopsychological competence, which refers to a person's readiness and ability to purposefully work on changing one's own personality and behavioral characteristics, ability to develop and use one's own mental resources, create a positive situation due to changes in the internal state, the ability to master, consolidate and control new knowledge and skills, to restructure activities in case of unforeseen circumstances, as well as to create a strong-willed attitude to achieve significant results [17].

V. Semichenko notes that readiness for professional activity is a mental state that consists of: a) operational readiness, which requires urgent activation of a teacher, and his/her involvement at a certain level; b) functional readiness, which means that a teacher is aware of his/her goals, is able to evaluate the existing postulate and determine the most probable means of action; c) personal readiness, which consists of prolonged high activity of a teacher in the production process, prolonged necessity and distribution during motivational, volitional and intellectual efforts, assessment of the probability of achieving success in life through activity [15].

Presenting the main material. To determine the personal readiness of applicants to work with children with special educational needs, we recommend to consider the components of professional readiness of a correctional teacher, namely:

- * Motivation: the presence of motivation to succeed, self-confidence, and job satisfaction.

- * Personal and emotional: lack of emotional tension, ability to regulate emotional states, as well as volitional powers.

* Behavior and communication: methodological reflection, reaction to student behavior, adequate fatigue, communicative behavior.

* Professional and pedagogical: ability to make appropriate decisions in non-standard situations, knowledge and skills (professional, psychological, pedagogical or general), need for self-education and self-improvement [7].

According to H. Saiko, personal readiness for professional activity is a mental state, a pre-start activation of «self», which means that a person is aware of his / her goals, is able to assess the existing conditions, determine the most probable action steps, forecast motivational, volitional and intellectual efforts and the probability of achieving results, collect his/her strength and be self-motivated in achieving goals [13].

Based on the above, let's consider the personal readiness of applicants to work with children with special educational needs.

Motivation: student's incentive to provide qualified psychological, pedagogical, correctional assistance to children with emotional and volitional disorders, their parents and other professionals.

First of all, motivation of a correctional teacher is based on his/her moral aspirations and qualities: desire to help children with special needs, tolerant attitude to others, understanding of equal rights and equal opportunities for children with special needs. The motivation component is formed throughout the academic process, which is why teachers of special disciplines should encourage the love for the profession and the desire to work in special education after gaining professional competence.

Criteria for the formation of the motivation component include: professional competence, adequate response to situations, self-control, self-regulation, self-determination, self-development, as well as focus on altruism, work, results and freedom, as well as professional development throughout one's life.

In order to analyze the system of correctional teachers training, let's turn to the changes in the motivation component, which has 4 stages.

The first (motivational) stage determines the student's willingness to change his / her behavior and prepare for these changes.

During the second (cognitive) stage, students begin to realize and evaluate their own professional and personal capabilities as they abandon their habitual behaviors.

During the third stage (affective) stage, in the process of practical work, students feel the ability to make changes in professional activities.

During the fourth (behavioral) stage, future correctional teachers have a desire to try new forms of behavior in professional activities.

The stages marked by the author are also relevant in the formation of the motivation component of future correctional teachers.

As already mentioned, the personal and emotional component contains endurance, tolerance, student's ability to control the emotional state, as well as volitional powers. Criteria for the formation of the personal and emotional component include: empathy, positive attitude towards children, stress resistance, emotional stability, emotion management, ability to analyze own emotions and the emotions of others. Finally, psychological and pedagogical skills to work with children with emotional and volitional disorders include:

- ability for self-assessment, which contributes to the expectation of success in various spheres of life;
- emotional stability, which affects the success of pedagogical interaction;
- strengthening of positive expectations from the results of own activity;
- ability for self-adjustment, which determines the confidence and persistence in achieving the goal;
- motivation to acquire new knowledge, skills and abilities, which affects the success of professional activity.

Let's consider the behavior and communication component.

The professional activity of future special education teachers, as well as their professional competence directly depends on communication skills, as they will have to interact not only with colleagues but also with children with various mental and physical disabilities, their parents, and representatives of various social

institutions. Thus, communication plays a leading role when training special education students.

Let's analyze the professional and pedagogical component: reasonable decisions in accordance with knowledge and skills (professional, psychological, pedagogical and general).

Based on the components described above, the concept of «personal readiness» becomes an integral part of individual's (in this case, we refer to special education applicants) readiness for professional development.

We understand psychological readiness as a set of knowledge, skills and abilities, motives and personal qualities that ensure the effectiveness of professional activity. On the one hand, it includes professional knowledge, skills and abilities, while on the other hand it contains personal traits: beliefs, pedagogical abilities, interests, professional memory, thinking, attention, pedagogical orientation of thought, efficiency, emotionality and moral potential that will ensure the successful performance of professional activities. Psychological readiness is based on moral qualities and psychological capabilities. According to V. Slastyonin [14], it consists of integral characteristics of personality, which include intellectual, emotional and volitional aspects, professional and moral beliefs, needs, habits, knowledge, skills and pedagogical abilities. Personal readiness is seen as a set of motives, cognitive attitude to the outside world, available communication tools and skills, desire to communicate, sufficient level of emotional and volitional development, empathy and reflection.

The applicant becomes a subject of activity, a bearer of personal qualities, including those that are important in working with children with special educational needs, like intrinsic motivation, flexible thinking, desire for self-improvement, empathy, tolerance, self-regulation, professional skills and knowledge of children.

Criteria for the formation of the professional and pedagogical component of personal readiness include: the presence of own intellectual professional space, intellectual personal autonomy, professional competence, and integration of socially acceptable lifestyles. This component contains a system of scientific knowledge

which ensures that teachers are ready to work with children and adolescents who have mental or physical disabilities. This component focuses on providing scientific knowledge that ensures the readiness for correctional work with children. It consists of a system of general intellectual, practical and specific skills and abilities that are the basis of pedagogical activity. The experience of applying the acquired knowledge in practice allows future correctional teachers to navigate in different situations and to find new solutions. The personal experience of a correctional teacher is a system of professional guidelines, values, interests, and the desire for professional self-improvement.

Let's move on to consider the behavior and communication component.

The communication activity of students in the process of professional training is influenced by both external and internal factors. External factors include the communicative space of the educational institution, the influence of the subjects of communication, mass media, etc. Internal factors include personal qualities and feelings, as well as attitudes to others, to the future profession, or to children with mental or physical disabilities.

We believe that by influencing the internal and external conditions of the communication, the subjects can have a certain positive impact on their communication activities.

According to psychologists who have devoted their work to the study of communication activity (I. Bekh [1], A. Bodalov [3], G. Kostyuk [6], B. Lomov [8]), dynamic changes in social, economic and political life exacerbates the problems of communication activity among people, especially children and adolescents. Social changes affect the socialization of young people and lead to the internalization of universal values, since adolescence is the period of active changes in the ontogenetic development. The way individual interacts with the others changes significantly at this age, creating numerous intrapersonal, interpersonal and social contradictions. Facing the need to communicate with disabled children and adolescents in practice, students often have difficulty in establishing a proper communication. Of course, they can improve their communication skills during

practical classes. The new information, as well as communication with mentally or physically disabled children can sometimes lead to communication disorders (no desire to communicate with others, etc.), mental discomfort, anxiety and crisis in interpersonal relationships.

Behavior and communication component aims to develop communication qualities that can help to perform professional activities, interact with representatives of different nosologies, their parents, teachers and medical staff; improve student's communication activity, communication culture, tolerance and tact.

To make communication activity the leading factor in the future professional activity, special education students should master the following competencies:

- ability to model (predict) communication with disabled children, to plan the communication during future activities in accordance with the defined goal and objectives; to adjust to the process of communication with children, their parents, and other members of the pedagogical process; to consider the individual psychological characteristics of children with mental and physical disabilities;

- ability to arrange communication with the group: to specify and refine of the model of communication with children and adolescents with mental and physical disabilities; to consider the conditions of communication; to implement the initial stage of communication;

- ability to select an adequate method of communication activity: to establish psychological contact with the group, to select adequate situations, methods of knowledge transfer (use of elements of conversation, rhetorical questions, interesting examples, etc.), to create situations of compatible reasoning through a system of psychological means, which is necessary in all types of communication activity and which involves all communicative components;

- ability to eliminate psychological barriers both between children with disabilities and in an inclusive environment, intensifying the communicative activities, expanding the range of communicative interaction;

- ability to motivate children and adolescents with mental and physical disabilities to intensify interpersonal communication both in and outside school;

- ability to create an integral relationships within the systems «child-child», «child-parents» and «child-teachers» to activate their communication potential.

The professional activity of correctional teachers does not fit into the framework of traditional pedagogical activity, since correctional and educational work involves interaction with social pedagogy, diagnostics, counseling, psychotherapy and other activities aimed at solving the main task, that is, to assist a person with mental or physical disabilities, to facilitate his / her socialization, adaptation and integration into society through special education.

Sometimes first-year students at special education departments are not psychologically ready for the difficulties that may arise when interacting with children with autism spectrum disorders, intellectual or sensory disorders. Failures in communication with disabled children exacerbate the state of internal discomfort, which can not be compensated for high performance in other areas of life, namely in education. This condition negatively affects self-esteem, self-regulation, self image and reflectivity, and becomes a source of anxiety.

Teachers who tutor special education students need to focus on the development of professional competence, which is not only expressed in the formation of professional skills, but also in the development of communication activities, and the ability to communicate with different categories of disabled people.

We consider the professional readiness of future correctional teachers based on the research of I. Bekh [1], O. Bodalyov [2], B. Lomov [8], and V. Slastenin [14]. Given the aspects of the training of correctional teachers, their professional readiness is defined as an integrated psychological and pedagogical ability to carry out correctional and developmental work with mentally and physically disabled children.

Readiness for professional activity first of all means the developed ability for pedagogical communication, pedagogical skills, emotional stability, ability for empathy, psychological and pedagogical thinking, which allows to establish cause-and-effect relations of pedagogical process, analyze the activities and predict the outcomes [6].

Within the communication component of pedagogical activity, experts emphasize the need to develop the teacher's communication skills, which are the basis for effective pedagogical activities (V. Kan-Kalik, G. Kostyuk). In particular, they emphasize that the results of professional activity largely depend on the choice of forms of subject-subject interaction with children and the development of communication with parents, teachers and other staff at special education institutions.

Communication at higher education institutions mostly happens between teachers and students. Human relationships in the educational process should be built on a subjective basis, with both parties communicating as equals. This condition helps to establish an interpersonal contact instead of an inter-role teacher-student contact and, as a result, build a dialogue and create the optimal basis for positive changes in the cognitive, emotional and behavioral spheres. In the system of higher education, such communication creates the best conditions for the development of student's creativity and personality, provides a favorable psychological climate and helps to avoid psychological barriers in communication [10].

Educational communication can be characterized in different ways. The most important features include: 1) teacher's individual style of communication; 2) teacher's focus on individual students; 3) personal characteristics of students; 4) level of team development; 5) the presence of professional communication skills.

We believe that educational communication is a complex phenomenon. Subject to the general scientific-based laws of communication, it has its own specific characteristics [2]. In functional (in this case, educational) communication, the whole system becomes professional, as the need for information exchange is dictated not only by personal but also by educational tasks [1; 3; 6; 12]. Similarly, other components of communication change in the professional direction [5].

Pedagogical communication as a separate important issue was considered in the works of I. Zymnya, V. Kan-Kalik, Y. Kolominsky, O. Leontiev, S. Maksymenko. Analyzing the available research, they classified the scientific approaches in psychology as:

- 1) behavior represented by the reactions of teachers and students (behaviorism);

2) interpersonal contacts, identified and arranged in situations in which the teacher and students may be involved during training (psychoanalysis);

3) interpersonal relationships that create opportunities for personal growth (self-actualization of teachers and students (humanistic psychology));

4) a tool for the development of intellectual skills and abilities, shaping student's cognitive structures, rules and values (cognitive psychology);

5) a system of interactions in the process of developing and changing social values and situations by teachers and students (interactionism).

It has been noted that pedagogical communication is different from general psychology in the following aspects (V. Kan-Kalik):

1) the teacher simulating future communication with the class and the audience to prepare for direct activities with children (prognostic stage);

2) direct communication with the class or the audience arranged at the time of the initial interaction with them (the initial period of communication);

3) communication management in the pedagogical process;

4) analysis of the implemented communication system and modeling of the communication system for future activities [5].

It has been established that at stage 2 and 3 the teacher introduces a complex of communication between the subjects on three levels: emotional, cognitive and social psychological. The emotional level determines the convenience of the communication, but does not characterize its content. The cognitive level is related to the subject side of communication, providing an explanatory process, which is a core element of personal-group pedagogical communication. The social psychological level determines the interpersonal and group relations between the teacher and the students [18].

The dialogue in pedagogical communication is characterized by: 1) personal equality, «subject-subject» relations between the teacher and students; 2) focusing not only on own needs but also on the needs of students; 3) accumulating potential for consent and cooperation; 4) freedom of discussion, transfer of norms and knowledge as a personal experience, which enforces students to think

individually; 5) desire for creativity, personal and professional growth, improvisation and experiments; 6) desire for objective control of student performance, applying individual approach and taking into account their polymotivation [18]. In general, the majority of studies related to special education teachers consider the ways to improve the training system at different stages by adding additional tasks and categories of children (N. Pakhomova, L. Fomichev and others). A significant place in the research was given to the relationship between communication and training of future teachers (N. Pakhomova, V. Sinyov and others).

Based on the research of A. Mishchenko [10], we analyze the structural components of professional readiness of students of «Special Education» program in terms of communicative activity as a leading professional competence.

We have identified three levels of professional readiness of special education students to work with disabled children, namely, low, medium and high, and provided their characteristics. Thus, the professional readiness of applicants is a dynamic phenomena. In view of this, we have identified the following basic criteria and included them in the questionnaire: «professional knowledge», «communication skills», «methods of communication with disabled children», and «emotional support during communication».

Let's describe each level. Low level is the second among those characterizing insufficient professional development, with fragmentary theoretical knowledge, insufficient skills and lack of correctional techniques, poor reflection and lack of empathy for children with disabilities.

Medium level generally means that students are ready to work with disabled children. Students demonstrate theoretical knowledge, have sufficient skills and are capable of reflection and empathy, and are guided by the aspects of communication activity of disabled children.

High level is characterized by high professional development of special education students. Students demonstrate deep theoretical knowledge, good communication skills and professional mastery of communication methods, high level of empathy, as well as sympathy for disabled children.

The recent study involved 85 students mastering the educational and professional program «Special Education» (bachelor degree) of the municipal institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council. As a result of the study, 15 students were at high level (17.6 %), 42 students demonstrated average level (49.4 %), while 28 students were at low level (33 %). It should be noted that the study revealed relationship between the year of study and the level of professional readiness, with low level recorded in 18 (21 %) of first-year and second-year students.

During the educational process, students complete various cycles of training, including:

- 1) the cycle of human, social and economic science;
- 2) the cycle of natural science;
- 3) the cycle of professionally-oriented training, including disciplines that provide professional and pedagogical training and special techniques.

By mastering different cycles of training, future special education professionals improve their knowledge of the methodological foundations of general and special pedagogy and psychology; get to understand the general patterns and features of the development of mentally and physically disabled children; learn ways to correct and compensate for the impaired development. In addition, preparation for practical assignments, seminars, laboratory research, tests or exams helps to develop communication skills. Analyzing the pedagogical activity of different teachers, it should be noted that having enough knowledge of the basics and methods of educational work is not enough. It is an indisputable fact that all the knowledge and practical skills of a teacher can be transferred to students only through live and direct communication. Many teachers agree with the fact that students often transfer the teacher's attitude to the subject. That is why pedagogical culture, organization and communication skills are the essential elements in the work of every teacher.

Based on the theoretical analysis of the issue of personal readiness for future professional activity, we proposed the «Program for Developing Student's Personal

Readiness to Work with Children with Special Educational Needs». It includes psychological training to actualize the potential of personal readiness for professional activity, as well as recommendations to develop subject-personal readiness for professional activity. According to the program, we have performed practical work to develop motivation component, personal and emotional component, behavior and communication component, as well as professional and pedagogical (own intellectual and professional space) component in order to drive subject-personal readiness for professional activity.

These components are embodied in the program for developing teacher's personal readiness for professional activities, which is divided into 3 parts:

* Part 1. «Development of Professional Competence in Working with Children with Special Educational Needs» aimed to increase the level of students' knowledge about the problems of psychological diagnosis.

* Part 2. «Interaction with Children with Special Educational Needs» aimed to deepen the knowledge of teachers on the use of art therapy and other techniques.

* Part 3. «Training Sessions» aimed to form the motivation, personal and emotional components of teacher's readiness for professional activities.

Thus, the program includes 3 elements:

- element 1: aimed at the formation of students' personal qualities and motivation for professional activity, namely, friendliness towards others, empathy, tolerance (topics like «Attitudes Towards Children with Special Educational Needs», «Motivation for Correctional and Developmental Work with Children with Special Educational Needs», etc.);

- element 2: aimed at developing the emotional and volitional sphere of personality: values, creative potential, self-control, reflexive abilities (topics like «Developing Pedagogical Reflection», «Personality of a Future Correctional Teacher», etc.);

- element 3: provides for the development of own professional competence (topics like «Achieving Success in Professional Activities», «Competence of Correctional Teachers», etc.).

Thus, the above topics were aimed at forming the readiness of students to work with children with special educational needs.

It has been recorded that the average level of professional readiness after the program implementation reaches 56 %; 33 % of students demonstrate high level of professional readiness, while 11 % of students show low level of professional readiness to work with children with special educational needs.

Thus, the training of special education applicants aims to develop a system of knowledge about the psychological and pedagogical characteristics of disabled children, their cognitive abilities, education, upbringing, as well as about types of correctional and pedagogical activities aimed at reducing the number of negative states among students, methods of correction, and independent work with sources of information. Particular attention should be paid to student's awareness of the knowledge and skills they acquire. Thus, the classes transform the theoretical knowledge into practical skills and communication skills with children with special educational needs.

The balance of knowledge in the study of human, social and economic sciences and professionally-oriented disciplines allows students to develop knowledge and skills in the field of correctional and pedagogical activities.

Training of bachelors in correctional education involves the use of certain teaching methods and tools. The traditional forms of teaching (lectures, seminars, practical classes) should be combined with forms that mimic student's future professional activities, like situational role-playing games or trainings. This will help students to develop their ability to work both independently and in a group, the ability to apply the acquired knowledge in practice, and the ability to plan their activities.

The characteristics of educational process, first of all, include the interdisciplinary scientific and educational basis, the optimal ratio of theoretical and practical activities, and, finally, the peculiar aspects of the region.

The educational process is based on the coordinated use of traditional and modern educational technologies, as well as on active forms of education which, on the one hand, are focused on problem methods and, on the other hand, are focused

on individual learning, improved planning of collective and group activity, and schemes of the educational process.

Focus on the psychological readiness to work with disabled children plays a leading role in the training of correctional teachers. Among other things, it means:

- * arranging a favorable psychological climate in the team;

- * being aware of the goals and target structure of the situation, its rules, content, roles of participants and their repertoires, partners of behavior and the means of self-correction of negative mental states;

- * knowledge of dynamic phenomena and awareness of own involvement in situations that arise in the process of interpersonal interaction;

- * developing social and psychological skills and ability for self-correction;

- * developing social sensitivity (ability to accept the states and opinions of other people).

Conclusions. To sum up, we should note that the training of correctional teachers is a relevant and complex process which should be focused on integral approach, namely the integration of motivation component, personal and emotional component, behavior and communication component and professional pedagogical component, as well as the development of personal qualities of students (empathy, reflection, tolerance, etc.). The program can be improved further by optimizing the development of professional qualities of «Special Education» discipline applicants.

References

1. Bekh I. D. *Osobistisno zorientovane navchannya*. Kyiv : IZMN. 1998. [ukr]
2. Bodalev A. A. *Problemy gumanizatsii mezhlichnostnogo obshcheniya i osnovnye napravleniya ikh psikhologicheskogo izucheniya*. *Voprosy psikhologii*. Moscow, 1989. № 6. P. 74 – 81. [rus]

3. Gladush V.A. Teoriya i praktika pislyadiplomnoï pedagogichnoï osviti defektologiv v Ukraïni (druga polovina XX - pochatok XXI stolittya) : avtoref. dis. ... dok.-ra ped. nauk : 13.00.03. Kyiv. 2013. 41 p. [ukr]
4. Velitchenko L.K. Pedagogichna vzaemodiya : teoretichni osnovi psikhologichnogo analizu : monografiya. Odesa : PNTs APN Ukraïni, 2005. 302 p. [ukr]
5. Kan-Kalik V.A. Uchitelyu o pedagogicheskom obshchenii. Moscow: Prosveshchenie, 1987. 190 p. [rus]
6. Kostyuk G. S. Izbrannye psikhologicheskie trudy Moscow: Pedagogika, 1988. 304 p. [rus]
7. Kuzikova S. B. Psikhologichni osnovi stanovlennya sub'ekta samorozvitku v yunatskomu vitsi : monografiya / S. B. Kuzikova: Sumskiy derzh. ped. un-tim. A. S. Makarenka. Sumi : MakDen, 2012. 410 p. [ukr]
8. Lomov B. F. Osobennosti poznavatelnykh protsessov v usloviyakh obshcheniya. *Psikhologicheskii zhurnal*. 1981. № 5. P. 23–45. [ukr]
9. Mironova S. P. Model pidgotovki vchitelya-defektologa do korektsiynoi roboti. *Visnik Luganskogo natsionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenko*, Kyiv. 2008. № 12. P. 185–189. [ukr]
10. Mishchenko A.I. Pedagogicheskaya deyatelnost kak sposob realizatsii uchitelskoy professii. *Khrestomatiya po pedagogike*: uch. posobie dlya uch-sya ped. un-v, inst-v i kolledzhey. 1999. V 2 ch. Ch. I. B.: BGPU, P.16–21. [bel]
11. Nazarova N.M. Integrirovannoe (inklyuzivnoe) obrazovanie: genezis i problemy vnedreniya. URL : [http:// www.mgpu.ru](http://www.mgpu.ru) [rus]
12. Pakhomova N.G. Integratsiya mediko-psikhologichnoï ta pedagogichnoï skladovikh profesiynoi pidgotovki maybutnikh logopediv : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya dok.-ra ped. nauk : 13.00.03 «Korektsiyna pedagogika» Nats. ped. un-t im. M. P. Dragomanova. Kyiv, 2013. 41 p. [ukr]
13. Sayko Kh. Sub'ektno-osobistisna gotovnist korektsiynogo pedagoga do vikhovannya ditey z autizmom .dis... kand. psikhol. n., Kyiv, 2016. 205 p. [ukr]

14. Slastenin V.A. Vvedenie v pedagogicheskuyu professiyu / V.A. Slastenin, I.F. Isaev, A.I. Mishchenko, Ye.N. Shiyanov. *Pedagogika* : Uch. posobie dlya studentov ped. uch. zavedeniy. Moscow : Shkola-press, 1998. P. 5–72. [ukr]
15. Semichenko V. A. Prioriteti profesiynoi pidgotovki: diyalnisniy chi osobistisniy pidkhid? *Neperervna profesiyna osvita: problemi, poshuki, perspektivi*. Kyiv: VIPOL, 2000. P. 176–203. [ukr]
16. Fomichova L. I. Problemi psikhologii vishchoi shkoli. *Psikhologiya ta pedagogika: spetsialni*: u 2–kh kn.: zb. nauk. pr. Kyiv: NPU im. M. P. Dragomanova, 2003. Kn. 1. P. 51–55. [ukr]
17. Shulzhenko D. I. Pidgotovka vchiteliv zagalnoosvitnikh zakladiv do konstruyuvannya roboti z autichnimi ditmi. *Didaktichni ta sotsialno-psikhologichni aspekti korektsiynoi roboti u spetsialniy shkoli*: nauk.-metod. zb. / za red. V. I. Bondarya, V. V. Zasenka. Kyiv : Nauk. 2005. svit., Vip. 6. P. 228–231. [ukr]
18. Yatsishina V.M. Stil spilkuвання pedagoga yak faktor vplivu na motivatsiyu uchbovoi diyalnosti studentiv VUZu. *Postmetodika*. 2012. № 2 – 3 (40 – 41). P. 130–134. [ukr]

УДК 378.011.3-051:376]:37.043.2(045)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕР ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ ТА ГЕНДЕРНОЧУТЛИВОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

© Волкова К.С., Белоліпцева О.В.

Інформація про авторів:

Волкова Катерина Сергіївна: ORCID ID 0000-0003-1905-3295, volkova.katya@meta.ua; кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи.

Белоліпцева Олена Василівна: ORCID ID [0000-0002-3240-3985](https://orcid.org/0000-0002-3240-3985), beloliptseva27@gmail.com; кандидат педагогічних наук, доцент.

Стаття присвячена проблемі підготовки майбутніх фахівців педагогічної та соціальної сфер до професійної діяльності в інклюзивному та гендерночутливому середовищі.

Проведено аналіз наукових праць та нормативних документів щодо стану функціонування інклюзивної освіти, формування гендерної культури, гендерночутливого середовища. Визначено актуальні проблеми розбудови інклюзивного освітнього середовища, принципи підготовки фахівців до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Запропоновано перелік освітніх компонентів, які сприяють формуванню інклюзивної компетентності здобувачів освіти (майбутніх вихователів, учителів, соціальних педагогів, соціальних працівників). Проаналізовано вплив залучення здобувачів освіти до волонтерської діяльності на процес формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами. Наголошено на необхідності урахування в освітньо-професійних програмах закладів фахової передвищої та вищої освіти освітніх компонентів, спрямованих на формування інклюзивної компетентності.

Зосереджено увагу на вирішенні проблем забезпечення рівних можливостей в умовах гендерночутливого освітнього середовища. Надано авторське визначення «гендерна культура здобувачів вищої освіти у контексті підготовки до роботи у інклюзивному освітньому просторі» як суб'єктивно обумовленої системи цінностей, гендерних знань, особистісних якостей, що сприяють реалізації у практичній діяльності здібностей учнів з інвалідністю як рівних осіб, формують гендерні якості особистості. Розкрито етапи впровадження інтерактивних форм роботи щодо формування гендерної культури. Проаналізовано досвід роботи Центру гендерної освіти як інноваційної платформи впровадження гендерних підходів в освітньому процесі. Визначено, що функціонування такої структури сприяє забезпеченню рівних прав та можливостей усіх осіб, ліквідації всіх форм дискримінації, запобіганню насильству у всіх сферах життя.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивна компетентність, гендерна культура, інклюзивне середовище, гендерночутливе середовище.

Kateryna Volkova, Olena Bieloliptseva «Preparation of future pedagogical and social specialists for professional activity in inclusive and gender sensitive environment».

Preparation of future pedagogical specialists for professional activity in inclusive and gender sensitive environment. The article is dedicated to the problem of training future specialists of pedagogical and social areas for professional activity in an inclusive and gender – sensitive environment. It was analyzed the scientific works and normative documents on the state of functioning inclusive education, formation of gender culture in gender- sensitive environment. It was defined the actual problems of development of inclusive educational environment and principles of specialist's preparation for professional activity in inclusive educational environment. It was proposed the list of educational components that help to the formation of inclusive competence of students (future educators, teachers, social educators, social workers). The influence of involving students in volunteering on the process of forming a tolerant attitude towards people with special educational needs was analyzed.

The focus is on solving the problems of ensuring equal opportunities in a gender-sensitive educational environment. It was provided the author's definition of «gender culture of higher education in the context of preparation for work in an inclusive educational space» as a subjectively determined system of values, gender knowledge, personal qualities that help to the realization of the students' abilities of with disabilities as equals people form gender qualities personality. It was disclosed the stages of introduction of interactive forms of work on the formation of gender culture. The experience of the Center for Gender Education as an innovative platform for implementing gender approaches in the educational process is analyzed. It was determined that

the functioning of such structure helps to ensure equal rights and opportunities for all persons, elimination of all forms of discrimination and prevention of violence in all of life's areas.

Keywords: inclusive education, inclusive competence, gender culture, inclusive environment, gender-sensitive educational environment.

Актуальність дослідження. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013) якісну освіту було визнано необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, а серед гострих проблем, які стримують розвиток і перешкоджають становленню якісної освіти в Україні, зазначено обмеженість доступу до освіти окремих категорій населення (діти, які проживають у сільській місцевості, діти з особливими освітніми потребами, обдарована учнівська молодь, діти мігрантів). Відповідно, були поставлені завдання – створення безпечного освітнього середовища та забезпечення функціонування ефективної системи інклюзивної освіти.

Інклюзивна модель освіти, згідно з міжнародними документами, має забезпечити соціальний, емоційний та когнітивний розвиток особистості через урахування потенційних можливостей та індивідуальних особливостей розвитку кожної особи, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним суб'єктом соціального середовища. Розвиток таких якостей можливий саме в інклюзивному суспільстві, ознакою якого є забезпечення рівних можливостей для усіх суб'єктів, включених у процес інклюзивної освіти, зокрема на засадах гендерної рівності.

Реалізація цілей сталого розвитку та забезпечення принципів інклюзивності, спрямованих на досягнення нової якості освітніх процесів, стала можлива саме завдяки забезпеченню гендерної рівності, яка є сполучною ланкою між поняттями «доступність», «можливості», «толерантність» та «рівність». Важливо, що необхідність успішного соціального розвитку особистості з інвалідністю, розвиток її соціальної активності та її готовність до соціальної мобільності зосереджують увагу на вирішенні проблем забезпечення рівних можливостей в умовах гендерночутливого освітнього середовища.

Аналіз основних досліджень і публікацій. За час упровадження інклюзивної освіти в нашій державі було приведено у відповідність до стандартів, визнаних міжнародною спільнотою, законодавчу базу України, що позитивно вплинуло на перехід до соціальної моделі надання освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами, яка на відміну від медичної моделі зосереджує увагу на бар'єрах, які існують у середовищі й викликають труднощі, а не на самому порушенні. Так, у сфері освіти варто відмітити Закон України «Про освіту» (2017), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» (2013), «Про затвердження положення про інклюзивно-ресурсний центр» (2017), «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» (2019), «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (2021).

У той же час проведені наукові дослідження, присвячені різним аспектам інклюзивної освіти (О. Рассказова, 2014; М. Андреева, 2014, І. Кузава, 2015; М. Чайковський, 2016; Н. Софій, 2017; Т. Гладун, 2020; О. Ферт, 2020 та інші), вагоме місце серед яких зайняли дисертаційні дослідження з питань підготовки відповідних кадрів: вихователів (О. Кас'яненко, 2018; Н. Суховієнко, 2018), учителів (І. Демченко, 2016; З. Шевців, 2018; М. Бевзюк, 2019; М. Буйняк, 2019; О. Дорошенко, 2020), корекційних педагогів та фахівців зі спеціальної освіти (М. Берегова, 2019, О. Мартинчук, 2019; Г. Мицик, 2019), асистента вчителя (І. Луценко, 2017), учителів-реабілітологів (А. Чередник, 2020), фахівців психолого-педагогічного профілю (І. Малишевська, 2018), психологів (І. Калиновська, 2020) та інших.

Переосмислення традиційних уявлень про підготовку здобувачів вищої освіти до роботи у інклюзивному освітньому просторі на засадах гендерної теорії відображені у наукових дослідженнях (Т. Говорун, 2003; І. Грабовської, 2004; М. Марусинець, 2012; Павлущенко, 2009; С. Харченко, 2013) та інших.

Проте, як показує дослідження потреб стейкхолдерів у забезпеченості якості освіти в аспекті впровадження інклюзивного навчання, проведене

на замовлення Державної служби якості освіти України (грудень 2020-січень 2021рр.), у якому проаналізовано чинники організації якісного інклюзивного навчання (наявність нормативно-правової бази, підготовка кадрів до роботи в умовах інклюзивної освіти, раннє виявлення особливих освітніх потреб та підготовка батьків до взаємодії з фахівцями; формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, наявність матеріально-технічного забезпечення у закладі та готовність до співпраці всіх учасників освітнього процес), залишається ще достатньо проблем, вартих уваги науковців і педагогів-практиків [5, с. 6].

У даних вище згаданого дослідження відмічено, що документам, які регламентують інклюзивне навчання, бракує структурованості й алгоритмів дій залучених до інклюзивного навчання шкіл, ІРЦ, батьків і учнів з ООП. Щодо наявності професійно підготованих фахівців, то вчителі є мотивованими підвищувати свої компетенції та знання у сфері інклюзивної освіти, однак їм не вистачає системної підтримки, а фахівці інклюзивно-ресурсних центрів потребують методичної підтримки та активізації співпраці із закладами освіти, зворотного зв'язку від педагогів щодо якості, доступності та практичного втілення висновків ІРЦ.

Серед різних категорій сімей, з позиції наявності бар'єрів щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами, найбільш вразливими визначено родини внутрішньо переміщених осіб, сім'ї, у яких дорослі члени родини мають порушення розвитку (інтелектуальні, психічні тощо), а також сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей з яких влаштовують в установи інтернатного типу.

Посиленої уваги потребує й підготовка батьків дітей з особливими освітніми потребами до взаємодії із закладом освіти; просвітницька робота з щодо посилення рівня толерантності та зниження рівня упередженого ставлення до дітей з ООП; матеріально-технічна база шкіл та чітка гармонізована співпраця між сторонами: інклюзивно-ресурсний центр – батьки – школа [5, с. 7].

Наявність визначених проблем взято до уваги і у Національній стратегії зі створення безбар'єрного середовища до 2030 року (2021) у напрямі «Освітня безбар'єрність», а саме: недостатній рівень підготовки педагогічних працівників, психологічних служб закладів освіти для роботи з особами з особливими освітніми потребами, нестача досвідчених фахівців в інклюзивно-ресурсних центрах, упередженість у ставленні до безбар'єрності, інклюзії та низький рівень поширення культури прийняття серед учасників освітнього процесу, низький рівень залученості батьків та опікунів до освітнього процесу та недостатній рівень інтеграції досвіду батьків до організації навчання дітей, присутні дискримінація та булінг у закладах освіти щодо дітей з особливими освітніми потребами [11].

Мета статті: розкриття особливостей підготовки майбутніх фахівців педагогічної та соціальної сфер до професійної діяльності в інклюзивному та гендерночутливому середовищі через формування в них інклюзивної компетентності та гендерної культури.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових досліджень із питань підготовки фахівців до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, практичного досвіду підготовки таких фахівців та окреслених вище проблем дозволяє акцентувати увагу на дотриманні важливих положень, визначених наступними принципами [2, с. 94–96]:

– принцип цілісності освітнього процесу забезпечує підпорядкованість змісту освіти визначеним меті, завданням, принципам, компетентностям і результатам навчання;

– принцип відповідності змісту освіти вимогам розвитку суспільства дозволяє скоригувати й доповнити зміст освітніх компонентів темами, опанування якими сприятиме підготовці майбутніх фахівців до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти;

– принцип професійної спрямованості передбачає в процесі викладання освітніх компонентів роз'яснення значення теоретичного матеріалу для майбутньої практичної діяльності, використання завдань із професійно-

орієнтованим змістом, створення умов для інтегрованої системи компетенцій, що дозволяють майбутньому фахівцю ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах інклюзивної освіти;

– принцип науковості вимагає ознайомлення здобувачів освіти з об'єктивними науковими фактами, теоріями, законами, закономірностями, поняттями, розкриття причинно-наслідкових зв'язків і відношень між ними;

– принцип єдності освітньої та наукової діяльності сприяє підвищенню рівня професіоналізму майбутніх фахівців у сфері інклюзивної освіти, більш ґрунтовному оволодінню змістом освітніх компонентів, втіленню досягнень науки в практичну підготовку;

– принцип індивідуалізації дозволяє працювати на різних рівнях складності, що відповідають особливостям сприйняття, уваги, пам'яті, розумових процесів, темпераменту й вольових якостей здобувачів освіти, їхньої індивідуальної мотивації, генерувати власну індивідуальну освітню траєкторію;

– принцип суб'єктивності досвіду здобувача освіти (знаходиться у тісному взаємозв'язку з попереднім принципом) передбачає опору на їхній особистісний досвід, що залежить від рівня розвитку інтелекту, здібностей, наявних бажань, ступеня досягнутих успіхів, формується під впливом особливостей мислення, сприйняття і пізнання навколишнього світу, та дає можливість ефективно поєднати індивідуалізацію та диференціацію в освітньому процесі за рахунок вибору системи педагогічних впливів, спрямованих на конкретну особистість;

– принцип варіативності педагогічної освіти вимагає перегляду змісту підготовки майбутніх фахівців, зважаючи на індивідуалізацію (використання інтерактивних методів навчання), стимулювання самостійної та дослідницької діяльності здобувачів (практика, наукові дослідження), упровадження тематичних курсів і модулів з актуальних питань інклюзивної освіти;

– принцип творчої активності полягає в наданні кожному учаснику освітнього процесу права на творчу діяльність, можливість розвитку й реалізації власного потенціалу;

– принцип рефлексивності дозволяє майбутньому фахівцю аналізувати і оцінювати свою діяльність, проектувати подальший шлях професійного самовдосконалення, при цьому у здобувача освіти формується не тільки власна «Я- концепції» як система ціннісних орієнтацій у професійній діяльності, а й здатність до формування «Я-концепції» у суб'єктів, які включаються у процес інклюзивної освіти.

Під час визначення змістового наповнення процесу підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, необхідно враховувати, що в освітньо-професійних програмах закладів фахової передвищої та вищої освіти має бути передбачено формування інклюзивної компетентності та упроваджено відповідні освітні компоненти.

Інклюзивну компетентність, виходячи із визначення обґрунтованого у дослідженні теорії і практики соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору М. Чайковським [13, с. 202–203], розуміємо як відносно самостійну частину загальної професійної компетентності; інтегративне особистісне утворення, що обумовлює здатність здійснювати професійні функції в процесі інклюзивної освіти, зокрема забезпечувати особливі освітні потреби здобувачів освіти, сприяти розвитку їхньої соціальності, адаптації (соціально-педагогічній, педагогічній, психологічній) та інтеграції в освітнє середовище, створювати умови для їхнього повноцінного розвитку та саморозвитку.

У Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради формуванню інклюзивної компетентності здобувачів освіти (майбутніх вихователів, учителів, соціальних педагогів, соціальних працівників) сприяє вивчення таких освітніх компонентів як «Основи інклюзивної освіти», «Теорія і практика інклюзивної освіти», «Інклюзивна освіта в школі», «Організація інклюзивної освіти: проблеми та перспективи», «Моніторинг освіти інклюзивного простору», «Інклюзивна дошкільна освіта», «Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти», «Інклюзивна освіта та програмно-

методичне забезпечення інклюзивної освіти», «Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї», «Робота асистента вчителя в інклюзивному класі», «Робота гувернера з дітьми з особливими освітніми потребами», «Робота з дітьми та молоддю в інтегрованому та інклюзивному освітніх середовищах», «Робота працівників соціальної сфери в інклюзивному середовищі», «Асистивні технології у спеціальній та інклюзивній освіті», «Психолого-педагогічне консультування в інклюзивній освіті», а також під час проходження різних видів практики в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти, реабілітаційних центрах, які займаються підготовкою до включення дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивне середовище закладів освіти. Окрім цього, освітні компоненти професійної підготовки, які формують відповідні компетентності щодо володіння освітніми технологіями та методиками роботи, збагачені темами, які розкривають особливості та специфіку роботи з особами з особливими освітніми потребами, відповідно до контексту навчальних дисциплін.

У контексті підготовки майбутніх фахівців педагогічної та соціальної сфер до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі необхідним є формування у них толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами. Усвідомлення поняття «особливі освітні потреби», розуміння відмінностей між людьми, формування внутрішнього переконання у соціальній рівності усіх людей, незалежно від їхніх особливостей є практично неможливим без організації активного спілкування та спільної діяльності з людьми, які мають особливі освітні потреби.

У закладі вищої освіти позитивний вплив на формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами здійснює організація їхньої взаємодії під час залучення здобувачів освіти до волонтерської діяльності. Добровільна участь майбутніх фахівців у якості волонтерів у різноманітних заходах сприяє поглибленню інтересу до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти; розвитку почуття відповідальності;

набуттю практичного власного досвіду організації взаємодії з особами з особливими освітніми потребами та їхніми батьками; свідомому визначенню своєї майбутньої сфери професійної діяльності; розвитку комунікативних здібностей, умінь організовувати ситуації спілкування для дітей з різним рівнем здоров'я, соціального статусу тощо, формуванню емоційної стійкості тощо.

Досвід участі здобувачів освіти у волонтерській діяльності переконливо свідчить, що така діяльність позитивно впливає на розвиток соціальної активності та сприяє формуванню у майбутніх фахівців педагогічної та соціальної сфер професійно значущих умінь, зокрема [2, с. 190]:

- комунікативні вміння, що передбачають володіння культурою спілкування, налагодження контакту під час взаємодії з дітьми, батьками та педагогами;

- аналітичні вміння спрямовані на аналіз процесів, що відбуваються в соціумі, стані дитини та впливів на дитину мікросоціуму;

- організаторські вміння, що передбачають створення та розвиток взаємодії між дітьми, батьками та різнопрофільними спеціалістами з метою визначення індивідуальної освітньої траєкторії розвитку дитини;

- проєктувальні вміння, що дозволяють створювати програми діяльності дітей з особливими освітніми потребами на основі визначення їх збережених можливостей та потенціалу тощо.

Серед інноваційних форм роботи можемо відзначити залучення до роботи кіноклубів, на засіданнях яких здобувачі спільно з викладачами й кураторами переглядали художні й документальні фільми про людей із особливостями розвитку, процес їхньої соціалізації, труднощі та досягнення, що сприяло більш глибокому усвідомленню проблем людей з особливостями розвитку та усвідомленню необхідності створення сприятливих умов для повноцінної соціалізації та самореалізації таких людей, розумінню можливостей, що відкриває створення інклюзивного освітнього середовища та визначення власної ролі в реалізації провідних завдань інклюзивної освіти.

Важливо у майбутніх фахівців сформувати чітке усвідомлення умов виховання толерантності у підростаючого покоління. Погоджуємося із думкою Н. Заверико та Т. Соловйової, що першою умовою виховання толерантності у школярів є формування толерантності у педагогів, другою – толерантність батьківської спільноти. Все ще можна спостерігати, що батьки дітей із нормативним розвитком виявляють негативне ставлення до інклюзивного навчання через побоювання, що увага вчителів буде зосереджена на дітях із особливими освітніми потребами, і тим самим будуть порушені права інших дітей на якісну освіту. Також існує проблема толерантного ставлення батьків дітей з особливими освітніми потребами до інших учасників освітнього процесу, що пов'язано з цілою низкою причин, серед яких об'єктивні (попередні роки тотальної сегрегації, традиційне сподівання на соціальну допомогу) та суб'єктивні (індивідуальні особливості, риси характеру, небажання взяти на себе відповідальність) [7].

У дослідженнях науковців, представників середовищного підходу в педагогічній науці (О. Рассказова, М. Чайковський, О. Ярошинська), визначено, що правильно спроектоване освітнє середовище буде сприяти формуванню толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами через різноманітні інтегровані навчальні стратегії та ресурси; відкрите і сприятливе спілкування, доброзичливу атмосферу, програми підтримки здобувачів освіти, доцільний розподіл обов'язків та відповідальності усіх учасників освітнього процесу.

Створення інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти, як зазначає Н. Заборчук, це складова гуманітарної політики держави, яка свідчить наскільки її суспільство готове свідомо захищати невід'ємні права людини, яка сприяє формуванню суспільної уваги і поваги до різноманітності та унікальності кожної дитини, що, у свою чергу, забезпечує кращу якість освіти для всіх на засадах партнерства і толерантності [6].

Зокрема, одним із напрямів гуманітарної політики держави, починаючи з 2000 р., є посилення уваги як до питань інклюзивної освіти, так і до питань

гендерної рівності, які посідають провідне місце у розвитку нашої країни та роботі більшості міжнародних організацій і світової спільноти загалом. Саме Цілі сталого розвитку сприяли впровадженню ідей гарантованого припинення дискримінації відносно ознак за станом здоров'я, статтю, зовнішніх чи національних індикаторів у всьому світі.

Так, однією з найважливіших є Ціль 5 «Гендерна рівність», а саме: «Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток». Важливо зазначити, що заходи із забезпечення гендерної рівності одночасно сприяють становленню інклюзивного суспільства загалом та формуванню інклюзивної освіти зокрема. Завдання з досягнення рівності між усіма учасниками освітнього процесу, не залежно від наявності особливих потреб, відображено майже в кожній з 17 Цілей сталого розвитку, проте найбільшою мірою – у Цілі 3 «Міцне здоров'я», Цілі 4 «Якісна освіта». Припинення всіх форм дискримінації не лише забезпечує одне з базових прав людини, воно має також вирішальне значення для прискорення сталого розвитку [15]. Протягом останніх 15 років кількість осіб з інвалідністю, які не мали змоги отримувати рівноцінно освітні послуги, суттєво знизилася.

Значним проривом в українському суспільстві стали роки законодавчо врегульованої інклюзивної освіти та розвитку гендерночутливого простору (починаючи з 2010 року), коли у сучасному освітньому середовищі спостерігається значний прогрес у досягненні гендерної рівності та процесі забезпечення інклюзії, розширенні прав та свобод здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, визнанні ролі рівності їх прав та можливостей у спорті, науці та повсякденному житті в цілому. Сьогодні все більше осіб з інвалідністю поповнюють ринок трудових ресурсів, займаються політикою, обіймають керівні посади, руйнуючи суспільні стереотипи.

Проте, суперечливим залишається відношення українського суспільства до гендерних стратегій, вважаючи їх головною загрозою існуванню соціальному порядку, попри те, що у західноєвропейській спільноті рівність

прав і можливостей не залежно від особливостей стану здоров'я, зовнішніх ознак, етнічних приналежностей вважається запорукою миру та сталого суспільного розвитку.

Вирішення таких суперечностей особливого значення набуває в закладах вищої освіти, період, коли, у процесі здобуття професійних навичок, у здобувачів освіти відбувається повне переосмислення життєвої позиції, формування духовних цінностей, розвиток ініціативності, здатність до соціально активної поведінки. Такі взаємопов'язуючі процеси обумовлені необхідністю підготовки фахівців освітньої та соціальної сфер до професійної діяльності в інклюзивному просторі, здатних впроваджувати ідеї гендерної рівності, недискримінаційного підходу.

Доцільність включення гендерної складової в систему підготовки майбутніх фахівців педагогічної та соціальної сфер визначається загальнодержавною орієнтацією на входження України в освітній простір Європи, основними ідеями якого є підвищення конкурентоспроможності фахівців, покращення якості професійної підготовки, що потребує врахування гендерних аспектів. Необхідність упровадження гендерного компоненту в національну систему підготовки фахівців задекларована в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.), Наказі Міністерства освіти і науки України № 839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009 р.) та низка міжнародних законодавчих актів. Зокрема, оголошені Цілі сталого розвитку полягають у забезпеченні до 2030 р. доступності та рівності у всіх сферах життєдіяльності для всіх жінок і чоловіків.

Специфіка підготовки здобувачів освіти до впровадження ідей гендерної рівності в умовах інклюзивного освітнього простору відображає глибокі суспільні проблеми в Україні, спричинені певними стереотипами, застарілою системою соціального захисту, слабким потенціал національного механізму щодо поліпшення становища осіб з інвалідністю. Зокрема, особливої уваги у процесі підготовки здобувачів вищої освіти педагогічних закладів до роботи

в інклюзивному освітньому просторі потребує питання формування гендерної соціалізації та гендерної культури серед учнівської молоді.

Досліджуючи питання гендерної соціалізації, особливої уваги привертають питання формування умінь у здобувачів освіти педагогічних спеціальностей та фахівців соціальної сфери щодо гендерної ідентичності на підлітковій стадії учнів з інвалідністю. Вирішенню цієї задачі сприяє сформованість у здобувачів вищої школи знань щодо форм спілкування у підліткових групах, які є одним із джерел інформації з питань статі. Майбутні фахівці мають розуміти, що саме у середовищі однолітків дитина з інвалідністю випробовує себе як представника певної статі, обговорює інтимні питання.

Гендерна соціалізація ґрунтується на наявних у закладі освіти цілеспрямовано орієнтованих стандартах гендерної поведінки. Важливо, щоб фахівці освітнього процесу уміли організувати та контролювати такі сфери гендерної соціалізації як поведінкова, сфера спілкування і сфера самосвідомості [8, с. 20].

Уміння майбутніми педагогічними працівниками та фахівцями соціальної сфери організувати та контролювати поведінкову сферу гендерної соціалізації в інклюзивному освітньому просторі передбачає викоренення у процесі навчання та виховання розподілу праці в залежності від статі; відмінностей у змісті і засобах виховання здорових дітей та дітей з інвалідністю. У контексті сфери спілкування, важливим є уміння забезпечувати безперервний процес спеціально організованої взаємодії здорових дітей та дітей з інвалідністю, у якому здійснювалася б передача набутого соціального досвіду. Розвиток самосвідомості особистості з інвалідністю відчувається як формування образу Я, як представника статі.

Ураховуючи, що процес гендерної соціалізації у інклюзивному освітньому просторі має особливий характер, у сукупності така соціалізація створює для осіб з інвалідністю розширенні можливості, де вони спілкуються, пізнають і діють, засвоюючи не тільки своє найближче мікросередовище, але й всю систему соціальних відносин.

Зазначимо, що неодмінною умовою у процесі підготовки здобувачів вищої освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі має бути організоване системне навчання, результатом якого має є сформовані уміння конструювати в освітньому середовищі спілкування здорових дітей та дітей з інвалідністю так, щоб останні під час нього могли реалізувати потребу в обміні досвідом, набуті індивідуальності і домогтись визнання у колективі.

Важлива також підготовка здобувачів освіти до формування у дітей та підлітків з інвалідністю знання про себе, свого «Я», зокрема, гендерної ідентичності. Такий підхід у підготовці регламентується кількістю запитів від учнів та батьків до соціально-психологічної служби навчального закладу. Стереотипи дітей з інвалідністю щодо відповідності суспільним критеріям до статі, викликають у них підвищену тривожність, збудливість, страх, адже суспільно прийнято, що хлопчики мають турбуватися про розвиток фізичної сили, а дівчатка про зовнішню привабливість, а наявні функціональні обмеження можуть заважати у реалізації подібних запитів.

У межах виділених нами основних складових гендерної соціалізації та спираючись на проведенні дослідження, ми можемо припустити, що цей процес відбувається у конкретному соціально-культурному оточенні із засвоєнням гендерної нормативної системи освітнього середовища, рівень якої залежить від рівня сформованих знань та умінь педагогічних працівників у результаті гендерноорієнтованого навчання. Зокрема, практика показує, що формування гендерної культури здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей позитивно впливає на систему суспільних відносин в умовах інклюзивного освітнього простору.

У сучасному житті гендерна культура є дефіцитом, хоча і має величезний виховний потенціал. Актуальність гендерного підходу у процесі підготовки майбутніх педагогів та фахівців соціальної сфери, зумовлена ще й необхідністю формування й виховання рівних, незалежних від статі можливостей самореалізації особистості з особливими освітніми потребами, наукового

пошуку шляхів створення паритетних умов для гармонійного існування осіб з інвалідністю.

Особливістю формування гендерної культури у процесі підготовки здобувачів вищої освіти до роботи в інклюзивному освітньому просторі є створення такого освітнього простору, у якому можлива гармонізація стосунків між здоровими дітьми та дітьми з інвалідністю як членів суспільства, які є рівноправними в можливостях самореалізації, самовираження, виконання соціальних ролей, незважаючи на різні фізіологічні, психологічні та індивідуальні особливості.

З урахуванням вищенаведеного, у процесі дослідження визначено, що гендерна культура здобувачів вищої освіти у контексті підготовки до роботи у інклюзивному освітньому просторі є суб'єктивно обумовленою системою цінностей, гендерних знань, особистісних якостей, що сприяють реалізації у практичній діяльності здібностей учнів з інвалідністю як рівних осіб, формують гендерні якості особистості.

Ми погоджуємося з думкою Л. Мандрик, яка вважає, що показником культури нації та невід'ємною умовою особистісного зростання є гендерна рівність, що сприяє самореалізації особистості у різних сферах життєдіяльності [9, с. 98]. Адже саме заклад вищої освіти як один із соціальних інститутів, виконує функції передачі та поширення знань, вмінь, цінностей і норм у майбутніх фахівців, закладає основи формування гендерної культури особистості.

Зважаючи на те, що організація, зміст забезпечення гендерної рівності в інклюзивному освітньому просторі залежить від рівня сформованих гендерно орієнтованих знань самих фахівців педагогічної та соціальної сфер в умовах спеціально організованого навчання актуальним постає питання створення системи роботи осередків неформальної освіти, яка б характеризувалась інноваційною спрямованістю та мотивувала сучасних здобувачів освіти до активності.

Так, новітньою, інноваційною платформою для впровадження ідей рівності, формування гендерної культури в інклюзивному освітньому просторі стали Центри гендерної освіти, як осередки неформальної освіти, які виступають чинниками гендерної просвіти здобувачів освіти та діють на базі закладу вищої освіти. Підкреслимо, що у процесі формування гендерної культури здобувачів вищої освіти саме засоби неформальної освіти, які впроваджуються у Центрах гендерної освіти, впливають на рівень реалізації виховних траєкторій, від чого залежить створення умов для максимальної самореалізації і розкриття здібностей осіб з інвалідністю.

Аналіз більшості висновків дослідників української наукової школи [3, 4, 8, 9, 10, 12, 14], дозволяє констатувати, що рівень гендерної культури здобувачів вищої освіти, у процесі підготовки до роботи в інклюзивному освітньому просторі, залежить від рівня впровадження елементів неформальної освіти, що характеризується нетрадиційним підходом до організації навчально-пізнавальної діяльності, високим ступенем гнучкості та різноманітності технологій навчання та високим рівнем адаптованості до індивідуальних потреб кожної особистості.

Висвітлюючи досвід діяльності Центрів гендерної освіти, наголосимо, що саме завдяки такій інноваційній платформі зростають можливості вдосконалення гендерних підходів в освітньому процесі. Основною метою діяльності таких центрів є забезпечення рівних прав та можливостей усіх осіб, ліквідація всіх форм дискримінації, запобігання насильству у всіх сферах життя. Робота таких осередків неформальної освіти здійснюється з метою інформаційно-методичної підтримки усіх суб'єктів освітнього процесу; створення єдиного інформаційного ресурсу з гендерної проблематики; налагодження співпраці з регіональними та міжнародними державними установами та громадськими організаціями; сприяння налагодженню діалогу зі спеціалістами, які вже здійснюють практичну діяльність в осередках освіти та соціальної допомоги; поточний моніторинг стану реалізації гендерної

політики; проведення інформаційно-освітніх заходів, спрямованих на протидію усім проявам дискримінації.

Відповідно до поставлених завдань щодо формування гендерної культури та інклюзивної компетентності основними напрямками роботи Центру гендерної освіти може бути:

- формування гендерночутливого освітнього середовища;
- створення системи цінностей, що базується на засадах рівності, паритетності взаємин;
- формування уявлення про гендерні стандарти, що стан здоров'я не є підставою для дискримінації, що особи з інвалідністю мають право на самореалізацію;
- розвиток вміння враховувати особливості позицій людей, зумовлених відмінностями за станом здоров'я;
- розвиток вміння проводити просвітницько-інформаційну роботу з педагогами;
- формування основ егалітарних знань та системи цінностей.

Зазначимо, що основними методами, які позитивно впливають на рівень сформованості гендерної культури та інклюзивної компетентності можуть бути аналіз гендерних кейсів, групові дискусії з гендерної проблематики; ігрові методи, а формами роботи: рефлексивна робота з використанням методів арт-терапії, ігрова діяльність з елементами плейбек театру, творча робота з використанням ресурсів фото виставок та матеріалів соціальної реклами, аналіз художніх творів, казок, наукових журналів та рекламних матеріалів, перегляд кінофільмів з обговоренням, форуми, акції, тренінги, вправа «Традиційні уявлення про чоловіка та жінку», вправа «Вчора, сьогодні, завтра» (мета: підвести групу до розуміння гендерних ролей); вправа «Відмінності у вихованні» (мета: сформувати чітке уявлення, що педагогічні вимоги мають бути однакові для всіх категорій дітей) тощо [1, с. 86].

Наголосимо, що у процесі роботи Центрів гендерної освіти, доцільно було б орієнтувати майбутніх педагогів та фахівців соціальної сфери на дотримання

у своїй практичній діяльності системи принципів розвивального навчання із врахуванням гендерного підходу. Зокрема, принцип доступності (зміст навчально-виховної роботи має відповідати здібностям і можливостям усіх учасників навчального процесу); принцип цілісності (відбір такого змісту навчання та виховання, яке допоможе дітям та підліткам пізнати гендерні стереотипи суспільства); принцип врахування індивідуальних можливостей та здібностей (постійна педагогічна підтримка та соціальний супровід учнів з інвалідністю); принципи егалітаризму (навчання має сприяти розвитку індивідуальності усіх учасників навчально-виховної діяльності не залежно від стану здоров'я, не обмежуючись традиційними стереотипами) принцип гармонізації (врахування індивідуальних особливостей учнів з інвалідністю). Прийняття кожної дитини такою, як вона є, допомагає забезпечити психологічну захищеність, емоційний комфорт та бажання самореалізації школярів у навчально-виховному процесі школи. Дотримання вище наведених принципів сприяє врахуванню особливостей стану здоров'я, становлення установок та моделей поведінки щодо рівності тощо.

Зокрема, для реалізації означених принципів варто сформувати у здобувачів освіти уміння здійснювати практичну роботу в умовах інклюзивної освіти за такими етапами: просвітницько-інформаційний (формування знань, способів та прийомів роботи з розвитку гендерної культури у педагогічних працівників, батьків та осіб, що їх замінюють); гендерно-зорієнтований (створення в освітньому осередку емоційного комфорту та культурного середовища на засадах егалітарного підходу, розвиток гендерної чутливості та толерантності); навчальний (формування цінностей, нівелювання стереотипів у відношенні «здоровий – хворий», формування навиків рівноправної взаємодії один з одним).

Відзначимо, що шляхи розв'язання проблеми підготовки фахівців до навчання та виховання дітей з інвалідністю, на сучасному етапі розвитку системи вищої освіти, ми вбачаємо у запровадженні у освітньому середовищі

системи усунення гендерного дисбалансу засобами саме неформальної освіти та гендерночутливого освітнього простору.

Висновок. У цілому, проведений вище аналіз проблеми підготовки майбутніх фахівців педагогічної та соціальної сфер до професійної діяльності в інклюзивному та гендерночутливому середовищі дозволяє зробити такі узагальнення:

- на сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти в цілому розроблено нормативно-правову базу, яка відповідає основним положенням міжнародного законодавства, проте потребують доопрацювання питання конкретизації посадових обов'язків та алгоритмів дій фахівців, залучених до інклюзивної освіти;

- подальшої уваги потребує проблема формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами, яку потрібно продовжувати вирішувати через формування відповідного ставлення у фахівців педагогічної та соціальної сфер, батьківської спільноти;

- формування толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами визначає вірно спроектоване освітнє середовище, через різноманітні інтегровані навчальні стратегії та ресурси; відкрите і сприятливе спілкування, доброзичливу атмосферу, програми підтримки здобувачів освіти, доцільний розподіл обов'язків та відповідальності усіх учасників освітнього процесу;

- інклюзивна компетентність фахівців обумовлює здатність здійснювати професійні функції у процесі інклюзивної освіти, зокрема забезпечувати особливі освітні потреби здобувачів освіти, сприяти розвитку їхньої соціальності, адаптації (соціально-педагогічній, педагогічній, психологічній) та інтеграції в освітнє середовищі, створювати умови для їхнього повноцінного розвитку та саморозвитку;

- соціокультурні та освітні умови розвитку дітей з інвалідністю довгий час не враховували необхідності гендерної соціалізації та гендерної культури через існування суспільних стереотипів, психологічних бар'єрів, проте сьогодні

складаються під впливом інклюзивних тенденцій в освіті, з урахуванням програм антидискримінаційного освітнього контенту;

- формування гендерної культури фахівців педагогічної та соціальної сфери позитивно впливає на розвиток гендерної ідентичності учнів з інвалідністю, що сприяє формуванню базових настановлень стосовно статевих ролей, не відчуваючи при обмежень у доступі до інформації, спілкуванні з однолітками;

- досвід роботи Центру гендерної освіти як інноваційної платформи впровадження гендерних підходів в освітньому процесі свідчить про його сприяння забезпеченню рівних прав та можливостей усіх осіб, ліквідації всіх форм дискримінації.

Перелік використаних джерел:

1. Белоліпцева О. В. Практичний досвід формування гендерної культури фахівців соціальної сфери в неформальній освіті дорослих. Освіта та педагогічна наука. 2021. № 1 (176). С. 81–88.

2. Волкова, К. С. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності в умовах інклюзивної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми, 2017. 290 с.

3. Говорун Т. В. Право на гендерну рівність. Формування гендерної культури молоді : проблеми та перспективи : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Тернопіль : ТДПУ, 2003. С. 3–6.

4. Грабовська І. М. Суспільство гендерної рівності як принцип сучасної європейської демократії та українські реалії. Проблеми освіти. Київ, 2004. С. 54–163.

5. Дослідження якості інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами (грудень 2020 – січень 2021). URL : <http://surl.li/ruxt> (дата звернення : 18.10.2021).

6. Заборчук Н. В. Створення інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини як показник рівня свідомості нації. URL : <https://conf.zipro.net.ua/?p=204> (дата звернення : 28.10.2021).

7. Заверико Н., Соловйова Т. Виховання толерантності у школярів як умова розвитку інклюзивної освіти в Україні. URL : <http://surl.li/anjfg> (дата звернення : 26.10.2021).

8. Курдибаха О. М. Психологічні особливості гендерної соціалізації підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2017. 237 с.

9. Мандрик Л. М. Проблема виховання гендерної культури в загальноосвітніх навчальних закладах. Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. 2009. Вип. 166. С. 97–101.

10. Марусинець М. М. Професійна рефлексія майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика формування: монографія. Івано-Франківськ, 2012. 419 с.

11. Національна стратегія зі створення безбар'єрного середовища до 2030 року: схвалено КМУ від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL : <http://surl.li/хаоq> (дата звернення : 24.10.2021).

12. Павлущенко Н. М. Педагогічні аспекти гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку. Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. Чернівці, 2009. Вип. 468. С. 176–183.

13. Чайковський М. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору: дис. ... д-р пед. наук : спец.: 13.00.05 / Міністерство освіти і науки України ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 570 с.

14. Харченко С. Я. Гендерна освіта і виховання студентської молоді в процесі соціалізації : теорія та практика : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 258 с.

15. Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform Our World. 2018. URL : <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (Access Oct. 24, 2021).

References:

1. Bieloliptseva O. V. Praktychnyi dosvid formuvannia hendernoï kultury fakhivtsiv sotsialnoi sfery v neformalnii osviti doroslykh. Osvita ta pedahohichna nauka. 2021. № 1 (176). S. 81–88.

2. Volkova, K. S. Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do otsiniuvanoi diialnosti v umovakh inkliuzyvnoi osvity : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi un-t im. A. S. Makarenka. Sumy, 2017. 290 s.

3. Hovorun T. V. Pravo na hendernu rivnist. Formuvannia hendernoï kultury molodi : problemy ta perspektyvy : zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf. Ternopil : TDPU, 2003. S. 3–6.

4. Hrabovska I. M. Suspilstvo gendernoï rivnosti yak pryntsyp suchasnoi yevropeiskoi demokratii ta ukrainski realii. Problemy osvity. Kyiv, 2004. S. 54–163.

5. Doslidzhennia yakosti inkliuzyvnoho navchannia dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy (hruden 2020 – sichen 2021). URL : <http://surl.li/ruxt> (Access Oct. 18, 2021).

6. Zaborchuk N. V. Stvorennia inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyscha dlia zabezpechennia vsebichnoho rozvytku dytyny yak pokaznyk rivnia svidomosti natsii. URL : <https://conf.zippo.net.ua/?p=204> (Access Oct. 28, 2021).

7. Zaveryko N., Soloviova T. Vykhovannia tolerantnosti u shkoliariv yak umova rozvytku inkliuzyvnoi osvity v Ukraini. URL : <http://surl.li/anjfg> (Access Oct. 26, 2021).

8. Kurdybakha O. M. Psykholohichni osoblyvosti hendernoi sotsializatsii pidlitkiv v umovakh pozashkilnykh navchalnykh zakladiv : dys. ... kand. psykhn. nauk : 19.00.07. Kyiv, 2017. 237 s.

9. Mandryk L. M. Problema vykhovannia hendernoi kultury v zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladakh. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia : Pedahohichni nauky. 2009. Vyp. 166. S. 97–101.

10. Marusynets M. M. Profesiina refleksiiia maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia i praktyka formuvannia: monohrafiia. Ivano-Frankivsk, 2012. 419 s.

11. Natsionalna stratehiia zi stvorennia bezbariernoho seredovyscha do 2030 roku: skhvaleno KМУ vid 14 kvitnia 2021 r. № 366-r. URL : <http://surl.li/xaog> (Access Oct. 24, 2021).

12. Pavlushchenko N. M. Pedahohichni aspekty hendernoho vykhovannia ditei molodshoho shkilnoho viku. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Seriiia : Pedahohika ta psykholohiia : zb. nauk. pr. Chernivtsi, 2009. Vyp. 468. S. 176–183.

13. Chaikovskiyi M. Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z moloddu z osoblyvymy potrebamy v umovakh inkliuzyvnoho osvithnoho prostoru: dys. ... d-r ped. nauk : spets.: 13.00.05 / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy DZ «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». Starobilsk, 2016. 570 s.

14. Kharchenko S. Ya. Henderna osvita i vykhovannia studentskoi molodi v protsesi sotsializatsii : teoriia ta praktyka : monohrafiia. Luhansk : Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2013. 258 s.

15. Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform Our World. 2018. URL : <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (Access Oct. 24, 2021).

УДК 378.011.3-051:004.738.5(045)

METHODICAL TOOLKIT FOR PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS TO USE CLOUD SERVICES

IN THE EDUCATIONAL PROCESS

© Khmil N., Kyselova O., Shcherbak I.

Information about the author:

Nataliia Khmil: ORCID ID 0000-0002-1218-8042, nkravc0@gmail.com;
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Informatics.

Olesia Kyselova: ORCID ID 0000-0002-8176-1615, o.kyselyova@gmail.com;
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor
at the Department of Informatics.

Iryna Shcherbak: ORCID ID 0000-0002-3675-5611, osvita2019.2020@gmail.com;
Candidate in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department
of Informatics.

In the article the authors highlight the problem of preparing future teachers to use cloud services in the educational process. It is emphasized that over the past 5 years there has been an increase in the number of publications in this area. The paper substantiates that the selection of methodological tools is important to rely on the principles of learning that help higher education students to better remember and independently develop new material: the principle of visibility, the principle of support, the principle of professional orientation, unity of individual and group approach, consciousness and activity in training.

The researchers also noted that for the organization of the learning process aimed at preparing future teachers to use cloud services in the educational process, elements of contextual, interactive and blended learning are important. It is taken into account that the organization of educational and cognitive activities of higher education seekers is ensured by the introduction of different groups of teaching methods: stimulating the motivation of educational activities; problematic presentation of material; monitoring and analysis of student academic achievements.

Emphasis is placed on the importance of using cloud learning tools in the training process, by which the authors understand cloud services used in various types of educational activities to solve specific educational problems.

The authors proposed the following groups: data storage services; services for creating postcards, resumes, movies, cartoons, online games; services for planning for teachers and students in the educational process; services for the organization of joint work; information visualization services; services for creating didactic tools; services for creation and filling with the developed didactic materials of the educational and information environment in the form of a site.

Keywords: cloud services, professional training, future teacher, methodical toolkit, educational process.

Хміль Н. А., Кисельова О. Б., Щербак І. В. «Методичний інструментарій професійної підготовки майбутніх учителів до використання хмарних сервісів в освітньому процесі».

У статті авторами висвітлено проблему підготовки майбутніх учителів до використання хмарних сервісів в освітньому процесі. Акцентується увага, що за останні 5 років спостерігається зростання кількості публікацій у цьому напрямі. У роботі обґрунтовано, що при доборі методичного інструментарію важливим є опора на принципи навчання, які допомагають здобувачам вищої освіти краще запам'ятовувати та самостійно опрацьовувати новий матеріал: принцип наочності, принцип опори, принцип професійної спрямованості, єдності індивідуального та групового підходу, свідомості та активності в навчанні.

Також науковцями зазначено, що для організації процесу навчання, спрямованого на підготовку майбутніх учителів до використання хмарних сервісів в освітньому процесі, важливим є елементи контекстного; інтерактивного та змішаного навчання. Ураховано, що організація навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти забезпечується запровадженням різних груп методів навчання: стимулювання мотивації навчальної діяльності; проблемний виклад матеріалу; моніторингу й аналізу навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

Акцент зроблено на важливості застосування в процесі професійної підготовки хмарних засобів навчання, під якими автори розуміють хмарні сервіси, застосовувані в різних видах навчальної й виховної діяльності для вирішення конкретних освітніх завдань.

Авторами запропоновано такі їх групи: сервіси зберігання даних; сервіси для створення листівок, резюме, фільмів, мультфільмів, онлайн-ігор; сервіси планування діяльності вчителів та учнів в освітньому процесі; сервіси для організації спільної роботи; сервіси візуалізації інформації; сервіси для створення дидактичних засобів; сервіси для створення і наповнення розробленими дидактичними матеріалами навчально-інформаційного середовища у вигляді сайту.

Ключові слова: хмарні сервіси, професійна підготовка, майбутній учитель, методичний інструментарій, освітній процес.

Relevance of research. The digital transformation of modern secondary education requires the modernization of the training of future teachers who will be able not only to adapt to educational innovations introduced by information and communication technologies, but also to effectively use it to solve professional problems. The modern school needs teachers who are able to generate, develop, implement and disseminate innovative ideas, find new tools, forms and methods of teaching; are aware of the didactic possibilities of modern digital technologies, are able to independently and competently use them for the comprehensive development of the student's personality. The growing didactic potential of cloud

technologies, the multifaceted nature of their of pedagogical opportunities , the rapid improvement of cloud services necessitate improving the quality of teacher training for the effective use of these services in the educational process.

A new impetus to the development and diversification of methods of using cloud services was provided by the spread of coronavirus infection and the need to organize distance learning in higher education. This allowed higher education institutions to keep pace in the implementation of vocational training tasks for future professionals and to implement personal communication with students when it was possible in an epidemiological situation.

Analysis of the recent researches and publications. Practices of using cloud services in the educational process are becoming more common in higher education. According to the indicators of the open search engine of full-text scientific publications Google Academy, the number of works on the above topics has been growing for the last 5 years (Fig. 1).

The theoretical and methodological basis for the study of our problem were the scientific works of domestic scientists, which highlighted a range of issues of training future teachers of various subject specializations to use cloud technologies, in particular: primary school (N. Bakhmat, O. Kuchai, E. Markova, O. Szyman and others); computer science (T. Arkhipova, T. Vakalyuk, T. Zaitseva, O. Korotun, V. Oleksyuk, N. Stetsenko, T. Tkachuk, etc.); mathematics (M. Popel); astronomy (I. Tkachenko); experience of training teachers-practitioners (A. Bukach, S. Kaplun, L. Klotz, S. Litvinova, N. Soroko, L. Familyarskaya, M. Shinenko, etc.). Despite the existence of existing scientific works on the preparation of future teachers for the use of cloud technologies in the educational process and the importance of this problem for higher pedagogical education, it remains underdeveloped. Various aspects of it need more thorough research.

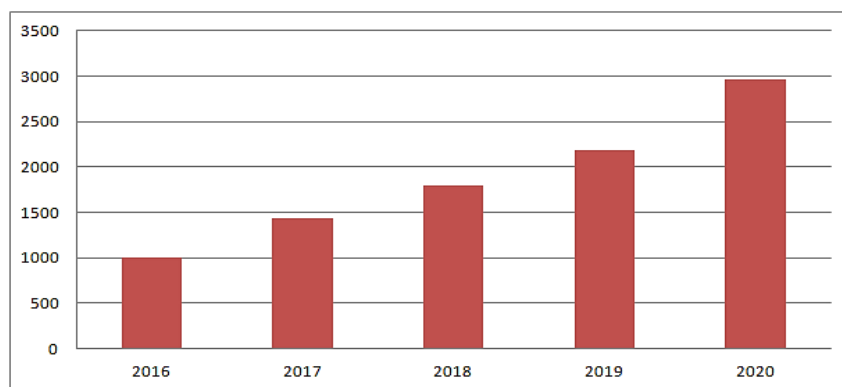

Figure 1. Growing number of publications in the Google Academy on the subject of cloud services

The purpose of the article is to substantiate the content, methods, forms and means of preparing future teachers for the use of cloud services in the educational process.

Presenting the main material. The selection of methodological tools is in accordance with the purpose of training. To do this, you must follow specific principles of learning. In the scientific and pedagogical literature, they are the most general guidelines, which reflect the basic patterns and requirements for the content, organization and methods of teaching [13, p. 193].

According to the logic of our study, we briefly will describe the principles of learning defined by us. They are all interconnected.

Following the *principle of visibility*, the learning process is intensified by regulating the ratio and relationship of illustrations, demonstrations, laboratory work, references to real-life examples and facts. Accordingly, this principle provides for the demonstration of cloud services websites, their interface, examples of training materials developed by means of cloud services, and created training and information environments.

The principle of support in the preparation of future teachers for the use of cloud services in the educational process is, in fact, work with didactic schemes, graphical algorithms, etc., in which the educational material is clearly structured. This makes it easier for students to understand the place of the phenomenon being studied in the general system of knowledge, as well as more effectively forming

a holistic system of ideas about the possibilities of using cloud services in future professional activities.

In compliance with the *principle of practical (professional) orientation* in the learning process it is necessary to introduce a set of professionally oriented tasks, performing which students simulate real pedagogical situations that arise in the pedagogical activities of teachers and to solve which cloud services can be used.

The purpose of the *principle of unity of individual and group approach* is to rely on individual characteristics of students, their life experience, abilities, needs and desires to improve the productivity of knowledge acquisition, improve skills and abilities to work with cloud services for further implementation in the educational process. The implementation of this principle is possible by organizing the educational activities of students during the implementation of both individual and group projects.

According to the *principle of consciousness and activity in teaching* future teachers to use cloud services in the educational process, the organization of their educational and cognitive activities is provided, which increases students' motivation, the need to acquire knowledge, improve skills and abilities. To implement it in the process of preparing future teachers for the use of cloud services, it is advisable to introduce active teaching methods. In this way, a friendly, calm, informal atmosphere is created, and this contributes to productive mental work and increased interest in the topic being studied.

To organize the learning process aimed at preparing future teachers to use cloud services in the educational process, it will be important to introduce elements of contextual, interactive and blended learning. Let us briefly describe them.

An essential characteristic of contextual learning is the modeling of the subject and social content of future pedagogical activity by symbolic means (language of academic disciplines) [9]. Training is carried out (T. Poveda) [15, p. 123] with the introduction of a system of new traditional forms and methods of teaching, modeling the subject and social content of future professional activity with

the reproduction of real professional situations. In contextual learning (I. Zhukova) [4, p. 143] it is important to form a professional motivation for personal development. Therefore, the content of the student's educational activity is not only the logic of academic subjects, but also the model of the professional, the logic of future professional activity.

The importance of introducing contextual learning is to organize the learning process of students, when their activities are aimed at reviving cognitive activity and developing their self-learning skills, as well as forming their ability to use cloud services in the educational process in solving specific professional problems.

Among the most important competencies of a modern specialist are the ability to act within the agreed goals and objectives; ability to coordinate their actions with the actions of the partner (respect the opinions of others); ability to live together: to cooperate, go to kompromis; the ability to develop independently, even if there is a lack of abilities. The formation and development of such competencies is provided by interactive learning [18], which plays an important role in the process of professional training of future teachers to use cloud services in the educational process. In particular, in the process of performing various educational tasks, students' motivation increases; the ability to think out of the ordinary, the ability to justify their own position is formed; the ability to cooperate is improved.

Blended learning provides a way to organize interaction, combining the benefits of face-to-face teaching and e-learning. This is a form of learning, the feature of which is the transfer of learning new material in the educational and information environment and the organization of interactive interaction of participants in the educational process in real time.

Given the purpose of our study, blended learning will mean an organization of learning in which the introduction of cloud services can combine different forms of learning and self-education to enhance the cognitive activity of students in mastering the principles of working with cloud services.

Recognizing that blended learning is characterized by interactivity, information accessibility, diversity of presentation of educational materials and ensuring network

interaction of all participants in the educational process, we believe that its introduction can increase the amount of material to learn and create an individual learning trajectory for each student. Such training will promote the development of critical thinking and the ability of future teachers to work independently.

The organization of educational and cognitive activities of students is ensured by the introduction of different groups of teaching methods.

Among all their diversity in our study, we will consider those that have been adapted and implemented by us in the process of training future teachers in this area.

The requirements for their selection include:

- formation of students' interest and motivation to use cloud services in the educational process;
- promoting the conscious development of information technology skills and abilities, as well as skills of joint interaction when working with cloud services;
- the desire for self-improvement in the direction of their active use in future professional activities.

Of particular interest for our study are the following methods:

- stimulating the motivation of educational activities («Press-method», the method of «Brainstorming», «Circle of ideas», collaborative learning);
- problem statement (problem learning, project method; web quest);
- monitoring and analysis of students' academic achievements (web portfolio, reflection).

The «*Press-method*» is introduced when students must not only express their own opinion on the solution of the task, but also justify it. With the introduction of this method, students develop the skills of reasoned expression of their own opinions on the issue under discussion. Note that to facilitate the organization of work by this method and the simultaneous demonstration of one of the ways to use cloud services in the educational process, we can refer to the capabilities of virtual interactive whiteboards services (Padlet, LinoIt, Jambord).

The «*Brainstorming*» method should be introduced for collective discussion of a problem that requires non-traditional approaches. With the introduction of this

method, finding ways to solve a specific problem encourages students to make creative statements – suggestions for further discussion.

The introduction of the «*Circle of Ideas*» method is, in fact, the involvement of all students in the discussion during the general discussion of a particular issue. The result is a list of ideas. For example, one of the options for its application may be to organize the search for ideas on possible ways to use the Google Forms cloud service by a teacher in the educational process, taking into account the types of his professional activities (teaching, educational, organizational).

Collaborative learning (cooperative learning) is aimed at the formation of certain skills and abilities, mastery of concepts, academic and professional knowledge provided by the program [18, p. 100], is introduced to improve the skills of cooperation of group members. As an option, this method can be offered during the development and joint creation by students of an educational web quest, website or blog, using cloud services. The introduction of this method helps to develop students' skills to organize joint activities based on the principles of cooperation, to participate in it, to form in them the skills of joint interaction and teamwork, which is so important in future pedagogical activities. The use of this method contributes to the formation of group consciousness for the quality of the task.

Introducing the *method of problem-based learning*, provides consistent proposals to future teachers of problem situations of professional and practical orientation with the use of cloud services. The problem is a cognitive difficulty, to overcome which students must acquire new knowledge or make intellectual efforts [14, p. 119].

It should be noted that during the implementation of the *method with the use of cloud services*, students' interest in learning the material increases, there is an opportunity to organize both individual work and communication in small groups. Thus, in the process of introducing the method of problem-based learning in classes, students' interest in learning increases, there is an internal interest; cognitive activity of future teachers on mastering of cloud services and definition of possibilities of their service in the future professional activity becomes more active; students develop skills of self-study. In this way, students not only acquire

knowledge, but also revive activity, independence in gaining some experience. With the introduction of the above methods, students have the opportunity not only to learn to analyze the task, proposals, formulate their own opinion, draw conclusions and reason them, but also to get acquainted with the methods of using cloud services, including interactive virtual boards.

The project method is introduced to stimulate students' interest in mastering the necessary knowledge and skills to solve a particular problem. With the introduction of this method, cognitive activity is activated, creativity develops and at the same time certain personality traits are formed.

Having introduced the project method, we focus students on the awareness of current knowledge and the acquisition of new ones (in particular – self-education), a combination of classroom and independent extracurricular activities. According to this method, we always focus students on independent activities: individual, pair, group, which they carry out during a certain period [10, p. 145; 18, p. 121]. In general, a project activity is an effective way to collaborate on an agreed topic or issue.

When introducing this method in the process of professional training of future teachers to use cloud services in the educational process, you can offer students to create a personal learning environment or a variety of subject projects using different cloud services. The main task of the teacher in organizing the work of students on the project is to bring them to an understanding of how exactly you can use cloud services in the educational process. Working on the project, future teachers not only participate as its participants, but also get acquainted with the methods of organization and implementation of project-based learning using the capabilities of cloud services.

The introduction of this *method stimulates the interest of future teachers to work with cloud services*; communicative and creative abilities develop, skills of goal-setting, self-organization and self-education are improved; joint interaction while working with different cloud services, the ability to develop criteria for evaluating

projects, to represent the process and results of research. Students are also encouraged to comprehend their own educational and cognitive activities – reflection.

Continuing, we testify to the importance of introducing the *method of «web-quest»* in the process of preparing future teachers for the use of cloud services in the educational process. Its introduction is aimed at the implementation of independent cognitive, research, creative activities through a specially created by the teacher Internet resource.

Introducing a web-quest as a didactic structure, the teacher forms the search activity of students, sets the parameters of this activity and determines its time limit [16, p. 69–70].

When introducing the above method in the process of forming the professional readiness of future teachers to use cloud services in the educational process, it is important to offer students topics that would be concise and at the same time easy to remember, for example, «Clouds travel in the educational process of the school», «Clouds in the informatization of the school». Work on such web-quests contributes to: the formation of understanding of the role and innovative potential of web-quest technology in the educational process, the importance of designing their pedagogical scenarios; revitalization of students' cognitive activity, improvement of creative abilities, development of research skills and solution of practical problems; gaining knowledge about data protection and copyright, awareness of responsibility for their violation; formation of the ability to generate and implement ideas for the implementation of cloud services; formation of skills to critically evaluate the information obtained from the Internet and knowledge of methods of checking its reliability; developing teamwork skills (planning, division of functions, mutual assistance, mutual control); formation of skills to find several ways to solve problem situations, to determine the most rational option, to justify their choice; improving communication skills.

Continuing, we emphasize the importance of introducing methods of monitoring and analysis of student achievement.

With the introduction of the *method «web portfolio»* it is possible to organize the work of students to collect, systematize, represent and analyze the results of educational achievements (reports on laboratory work, individual and joint research and creative tasks, projects, etc.) on a specially created web resource. They reflect the educational and professional achievements, which is an indicator of the formation of a sufficient level of acquired competencies in students [7].

The main purpose of the student's portfolio is to track and account for academic progress, demonstration of his creative abilities, discipline, ability to focus on various aspects of their own professional activities. To create a web portfolio, it is advisable to offer students to use such cloud resources as: 1) <https://drive.google.com/>; 2) <http://blogger.com>; 3) <https://sites.google.com/>; 4) <http://www.youtube.com/>.

As we noted earlier [7], the introduction of this method gives students the opportunity to develop the ability to structure their own work, creatively and aesthetically represent their own achievements in terms of implementing cloud services in the educational process, to determine the progress of their own educational achievements. Such activities intensify creative activity, increase the level of ICT competence of students. When applying this method, it is possible to organize a space for reflection, self-assessment and self-analysis of students, to form a new culture of learning.

The next method is *reflection*. Its essence lies in the active personal rethinking by students of the content and results of their own activities. We agree with the statement of G. Dyagtyar that for successful learning the student must be able, aware of the essence and basis of the actions, reflexcialy assess their compliance with the purpose and conditions of activity and determine on this basis the most effective ways of learning [2, p. 1].

We emphasize the importance of involving students in reflective activities with the use of cloud services. Gives the opportunity to visualize the algorithms for the proposed tasks, as well as helps to ensure the interactivity of the educational process, the organization of joint assessment activities of future teachers. This encourages them to self-assess to determine the level of mastery of cloud services,

self-analysis of pedagogical activities for planning and using them in the educational process; self-control and self-regulation of determining ways to improve pedagogical activities with the use of these services. For such activity it is expedient to offer: services of virtual interactive boards, for example: Padlet, LinoIt, Poplet; Google cloud services (Docs, Spreadsheets, Presentations, Forms, etc.); Office 365 services; knowledge map services, such as Bubbl.us, etc. [6].

Concluding the description of teaching methods, we note that in the learning process we introduce other methods, including the following: storytelling, conversation, explanation, instruction, practical exercises. We will not characterize these methods.

Given that the concepts of forms and methods of teaching are almost always considered together, we turn to the characteristics of forms of teaching, the introduction of which will form the professional readiness of future teachers to use cloud services in the educational process.

It should be noted that in the process of professional training of future teachers to use cloud services in the educational process, it is advisable to introduce both classical and innovative forms of education.

Among the classic forms are: lectures, practical and laboratory classes, consultations and independent work.

Types of lectures such as mini-lecture, lecture-visualization, lecture-dispute and lecture «brainstorming» are important for our research. Let us briefly describe them.

In preparing future teachers for the use of cloud services in the educational process, we consider it appropriate to conduct a *mini-lecture*. Its essence, according to O. Bryukhovetskaya, is that it can be held at the beginning of any type of classroom lesson (seminar, practical or laboratory) for ten minutes on one of the topics of study [1].

The visualization-lecture provides a coherent, detailed commentary on the prepared visual materials, which fully reveals the topic of the lecture. Using such materials, the teacher provides a systematization of students' knowledge,

providing new information, creating problem situations and the possibility of solving them [12, p. 221]. The importance of the lecture-visualization is that working with different visualization (visual algorithms for working with different cloud services; videos, such as serving a particular cloud service for classes, etc.) increases the level of learning material. Students are able to comprehend it, they have a growing cognitive interest, they perceive the material more accurately, and, as a result, will learn it more successfully. In the learning process, it is important to show students a wide arsenal of cloud services, their interface, principles and techniques of working with them, and examples of their application in the educational process. It is advisable to provide illustrations of algorithms for working with a particular cloud service and methods of creating a variety of teaching materials, using services.

The lecture-dispute provides for the presentation of lecture material as an exchange of views and views on a specific problem. Applicants for higher education learn to express themselves logically, argue and convincingly prove and justify their own opinion on the topic being studied and at the same time acquire new knowledge [13, p. 209]. Thus, in the lecture-dispute the educational and cognitive activity of students is activated, and the teacher corrects collective thoughts. Its effectiveness depends on the organization and proper selection of questions for discussion. As an example, the following issues can be discussed: Cloud technologies in the educational process at school: advantages and disadvantages; Restrictive reasons for the active introduction of cloud technologies in educational practice; Possible options for using cloud services in educational practice; You are a young teacher. What cloud services can you use to improve student learning? etc.

For the development of creative thinking, the formation of skills of cooperation in the process of joint decision-making is important *lecture-brainstorming* as a kind of problem lecture. During the lesson, the teacher creates a problem situation and encourages students to find a solution. He monitors not only the correctness of the answer, but also the argument, and if necessary, he gives a detailed comment [1].

We agree with L. Zelenska that «today such a lecture is effective, during which the leading role of the teacher is combined with high student activity based on the use of modern innovative (interactive, multimedia, information) technologies» [20, p. 223]. In this context, in the process of studying topics related to the peculiarities of the introduction of cloud learning tools in the educational process, it is important for future teachers to give lectures using the capabilities of cloud services to solve a problem. The peculiarity of such classes is the involvement of students in active activities, the development of new information to solve the problem and the constant interaction with the teacher.

In our research, this is a *lecture with an analysis of specific situations*. During such a lecture, the cognitive activity of future teachers to analyze and compare the capabilities of cloud services and identify ways out of the situation identified by the teacher with their application is revived. This contributes to a more optimal involvement of students in the learning process, the lecture becomes more dynamic.

Continuing our research, we note that in the process of preparing future teachers to use cloud services in the educational process, it will be important to introduce such non-standard forms of organizing their education as webinars, video lectures, trainings and workshops. Consider their capabilities more thoroughly.

The webinar («online seminar», «virtual seminar») reproduces the conditions of a common form of classes of different types with the use of audio and video data exchange and joint activities of its participants, despite a certain distance between them [11].

The peculiarity of webinars is that all participants can actively interact with each other in defining tasks or discussing ways to perform them. Also, the organizer of the webinar (it can be both a teacher and a student) has the opportunity, if necessary, to organize the work of participants in groups, to monitor or adjust their activities. As an example, we held a webinar "Organization of control of students' knowledge in the cloud environment Google Classroom" and others.

Video lecture [8] provides a consistently thought-out audio presentation of educational material using the capabilities of modern software for processing video and audio information.

V. Ekhalov, K. Kushch and N. Khobotova express the opinion that their main advantage «is the practical visualization of the material and the impact on visual, sound, logical, associative and other types of memory, which provides maximum quality and motivation for the learning process» [19, p. 41]. In our case, the importance of video lectures lies in the effective organization of independent work of students in the process of studying the possibilities of using cloud services in the educational process.

Educational *training* in our study will be understood as purposeful, specially organized active interaction of teachers and students in the process of their professional training.

In the process of professional training of future teachers for the use of cloud services in the educational process, students can be offered a set of training sessions, united by a common theme «The use of cloud services in the educational process». Their purpose is to form in students a conscious perception of the requirements for the modern teacher in terms of the introduction of cloud technologies in the educational process; acquaintance with pedagogical and functional possibilities of cloud services; formation of information-technological knowledge and instrumental-technological skills, on which the teacher's activity is based on the organization of pedagogical interaction between the subjects of the educational process due to various cloud services. When developing tasks, it is necessary to demonstrate to students the real situations that arise in the pedagogical activities of the teacher, to solve which you can use cloud services [5].

Master class in our study is understood as a form of training to create conditions for future teachers to develop skills to work with a particular cloud service. From the point of view of L. Solomenko, the master class creates conditions for full identification and improvement of the skills of its participants in the space organized for professional communication with the exchange of work experience [17].

In the master classes it is possible to involve students in practical work as much as possible, they increase their interest in the proposed problems and motivation for further deepening of knowledge for its solution, their mental activity is activated. Such classes are aimed at reproducing and modeling activities, communicative relations [5].

As an example, during the organization of the faculty week, students can be invited to prepare and conduct various workshops: «Using virtual interactive whiteboards in educational work», «Assessment in Google Classroom», creating collages using various cloud services on «School of the Future» and more. Their implementation is based on the position «learn yourself – teach others». During such activities, students develop various skills of working with the audience and reflection, and participants – skills of working with the service, the ability to analyze and compare the opportunities with the capabilities of other services.

Continuing, we note that important forms of organization of educational activities in the process of preparing future teachers for the use of cloud services in the educational process are practical and laboratory classes. In practical and laboratory classes, students are offered such practical tasks, performing which students would be involved in real situations that arise in the pedagogical activities of the teacher, to solve which you can use certain cloud services. For example, in the practical lesson «Google Forms cloud service in the educational process: creating questionnaires, questionnaires, quizzes with multimedia content», we offer students to complete tasks for competitions, evaluation forms (eg, presentations), collecting statistical information about students in the class (gender, date of birth, information about parents, availability of benefits, attendance at clubs, etc.).

When organizing such activities, students develop the following skills: to study independently, to obtain and use information resources to solve problems that arise in everyday life and the learning process, to work in a team, to work on creative ideas.

Given that the feature of cloud services is their constant updating, students should be prepared for lifelong learning. This requires the skills of self-mastery of new material for further implementation in professional activities. Performing

independent work contributes to the expansion, consolidation and deepening of knowledge acquired during classroom activities; active acquisition of new knowledge, skills development; formation of ability to self-study; implementation of a creative approach to solving the problem.

To develop skills of independent work with various cloud services, students can be offered to master the capabilities of services for creating smart maps, interactive posters or videos, comics, e-books and more. The peculiarity of such tasks is that future teachers must learn to work with the proposed services without the instruction of the teacher. Performing the task, they must not only determine for themselves the strategy of mastering the principles of working with a particular cloud service, but also to determine the possibilities of their application in the educational process, to propose an appropriate methodology.

Continuing our research, we will focus on the characteristics of the necessary learning tools.

In the educational and pedagogical literature, the means of teaching is understood as «a set of objects, ideas, phenomena and methods of action, due to which the educational process is realized» [3, p. 111]. Among this set, methodologists consider models, models, textbooks and manuals, technical, computer and electronic teaching aids, and so on.

In our study, we will focus on cloud learning tools, by which we mean cloud services used in various types of educational activities to solve specific educational problems.

In our study, we propose to use the following groups of cloud services:

- data storage services (Google Drive, One Drive тощо);
- services for creating postcards, resumes, movies, cartoons, online games (Canva, PownToo, LearningApps, ClassTools.net, WeVideo тощо);
- planning services for teachers and students in the educational process (Google Календар, Google Keep, Trello тощо);
- collaboration services (Google Docs, integrated office applications (Documents, Spreadsheets, Presentations, Forms), Google Site, Google Classroom; virtual interactive whiteboards (LinoIt, Padlet, etc.); Zoom, Hangouts, etc.);

- information visualization services (services for creating mental maps (Bubbl.us, Cacao, Mindomo, FreeMind, etc.), interactive posters (Glogster, H5P, etc.), e-books (Storyjumper, Ourboox, etc.), comics (Pixton, ToonDoo and others)) etc.);
- services for creating didactic tools (Kahoot, Quizizz, etc.); services for creation and filling with the developed didactic materials of the educational and information environment in the form of a blog or a site (Blogger, Google Site).

Conclusion. So, concluding, we state:

1. In selecting methodological tools for the training of future teachers to use cloud services in the educational process, it is advisable to adhere to such principles as: the principle of visibility (demonstration of cloud services websites, their interface, examples of educational materials developed by means of cloud services, created educational and information environments is provided); *the principle of support* (the student realizes the place of the studied phenomenon in the general system of knowledge, he has an idea of a holistic picture of the possibility of implementing cloud services in future professional activities); *the principle of practical (professional) orientation* (is realized by performance by students in the course of training of a complex of professionally oriented tasks with application of cloud services); *unity of individual and group approach* (is realized by the organization of educational activity of students during performance of various projects, both individual, and group); *consciousness and activity in learning* (learning to use the capabilities of cloud services in the educational process with the introduction of active learning methods).

2. Among the methods of teaching future teachers to use cloud services in the educational process, we consider the most effective: stimulating the motivation of educational activities («Press-method», «Brainstorming» method, «Circle of ideas», collaborative learning); problem statement (problem learning, project method; webquest); monitoring and analysis of students' academic achievements (portfolio, reflection). Among the forms of organization of the learning process leading in our study will be considered classical forms (lectures: introductory, mini-lecture, lecture-visualization, lecture-dispute and lecture brainstorming

«brainstorming», practical, laboratory, seminars, consultations and independent work), as well as innovative (webinars, lectures with analysis of specific situations, video lectures, training and master class).

3. In the process of professional training of future teachers to use cloud services in the educational process, it is important to use cloud learning tools. Among their significant number are important virtual interactive whiteboards, work with which in the process of preparing future teachers to use cloud services in the educational process will contribute to the formation of students' search, research, communication, reflective skills, collaborative skills; will stimulate their cognitive interest; will bring up responsibility for joint results.

References:

1. Briukhovetska O. V. Innovatsiyni format universytetskoï lektsii v suchasnomu osvithomu protsesi. Pisliadyplomna osvita. 2012. № 2 (21). S. 50–61. URL : <https://tinyurl.com/y9ggwdqgf> (Access Sept. 25, 2021). [ukr]

2. Dehtiar H. O. Formuvannia refleksyvnoi kultury studentiv pedahohichnykh universytetiv : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Kharkiv. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody. Kharkiv, 2006. 19 s. [rus]

3. Fitsula M. M. Pedahohika vyshchoi shkoly. Kyiv : Akademvydav. 2006. 351 s. [ukr]

4. Ishchuk V. V. Vykorystannia kontekstnoho navchannia v profesiinii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv. Visnyk Luhan. nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky. 2012. № 22 (7). S. 141–148. [ukr]

5. Khmil N. A. Navchalni treninhy u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv do vykorystannia khmarnykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. Zaporizhzhia, 2017. Vyp. 52 (105). C. 350–359. [ukr]

6. Khmil N. A. Orhanizatsiia refleksyvnoi diialnosti maibutnykh uchyteliv v protsesi formuvannia yikhnoi hotovnosti do vykorystannia khmarnykh tekhnolohii

u navchalno-vykhovnomu protsesi. Zbirnyk nauk. prats Kherson. derzh. un-tu. Pedahohichni nauky. Kherson, 2016. Vyp. 73(1). C. 144–149 [ukr]

7. Khmil N. A. Web-portfolio yak zasib formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh uchyteliv do vykorystannia khmarnykh tekhnolohii v osvithomu protsesi. International Academy Journal Web of Scholar. 1 (19), Vol. 4, January 2018. P. 44–48. [ukr]

8. Kononets N.V. Videoleksiia yak efektyvna forma resursnooriientovanoho navchannia studentiv ahrarnykh koledzhiv. Problemy pidhotovky fakhivtsiv-ahrariiv u navchalnykh zakladakh vyshchoi ta profesiinoi osvity : materialy Kh Vseukr. nauk.-metod.konf. Kamianets-Podilskyi, 2014. S. 407–411. [ukr]

9. Levkivskyi M. V. Novi navchalni tekhnolohii. Visnyk Zhytomyr. derzh. un-tu imeni Ivana Franka. 1999. № 3. S. 14–18. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/795/1/99lmvnt.pdf> (Access Oct. 15, 2021). [ukr]

10. Mazokha D. S. Na shliakhu do pedahohichnoi profesii (Vstup do spetsialnosti) : navch. posib. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury, 2005. 168 s. [ukr]

11. Morze N. V., Ihnatenko O. V. Metodychni osoblyvosti vebinariv, yak innovatsiinoi tekhnolohii navchannia. Informatsiini tekhnolohii v osviti. 2010. № 5. S. 31–39. [ukr]

12. Ortynskyi V.L. Pedahohika vyshchoi shkoly : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury, 2009. 472 s. [ukr]

13. Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly : navch. posibnyk / L.L.Tovazhnianskyi ta in. Kharkiv : NTU «KhPI», 2005. 600 s. [ukr]

14. Pedahohika vyshchoi shkoly : navch. posib. / za zah. red. Z. N. Kurliand. 3-tie vyd., pererob. i dop. Kyiv : Znannia, 2007. 495 s. [ukr]

15. Poveda T. P. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv na zasadakh kontekstnoho navchannia. Zb. nauk. prats Kamianets-Podil. nats. un-tu imeni Ivana Ohiiienka. Seriiia : Pedahohichna. 2015. Vyp. 21. S. 123–126. [ukr]

16. Savchenko L. O. Vykorystannia veb-kvest tekhnolohii u vyshchyi shkoli pry pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv. Pedagogika vyshchoi ta serednoi shkoly. 2017. № 1. S. 67–74. [ukr]
17. Solomenko L. D. Polozhenye o «master-klasse» kak forme professyonalnogo obucheniya uchyteli. Praktyka admynstratyvnoi rabotu v shkole. 2004. № 5. S. 46. [rus]
18. Sysoieva S. O. Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh : navch.-metod. posibnyk / NAPN Ukrainy, In-t ped. osvity i osvity doroslykh. Kyiv : VD «ЕКМО», 2011. 324 s. [ukr]
19. Yekhalov V. V., Kushch K. O., Khobotova N. V. Interaktyvni formy nadannia lektsiinoho materialu v pisliadyplomnii medychnii osviti. Pivdenoukrajnskyi medychnyi naukovyi zhurnal. 2017. № 17 (17). S. 40–42. [ukr]
20. Zelenska L. D. Lektsiina forma navchannia v konteksti transformatsiinykh vyklykiv suchasnosti. Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity. 2016. № 50–51. S. 219–225. URL : <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5495/1/30.pdf> (Access Sept. 25, 2021). [ukr]

УДК 378.091.21:51]-024/87(045)

**УПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
ПРИ ВИКЛАДАННІ МАТЕМАТИЧНИХ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ**

© Босін М.Є., Дригач Т.Г.

Інформація про авторів:

Босін Марк Євгенович: 0000-0003-3840-6439, markbosin40@gmail.com;
доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри математики та фізики.

Дригач Тетяна Григорівна: 0000-0002-0278-2777, drigachtg@ukr.net;
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри математики та фізики.

У статті піднімаються питання зниження рівня знань здобувачів освіти з математичних освітніх компонентів, розглянуті основні напрями впровадження на заняттях елементів дистанційного навчання з урахуванням математичної специфіки. Перший блок впровадження елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів – це залучення здобувачів освіти до роботи з освітніми онлайн-платформами, зокрема

зі студією онлайн-освіти Ed-era, платформою онлайн-освіти Prometheus. Другий – це використання платформ для проведення відео-конференцій, онлайн-занять, консультацій. Розглянуто роботу у платформах Zoom, Microsoft Teams, Discord, особливості організації навчання здобувачів та функціональні можливості даних сервісів.

По-третє – використання онлайн-дошок. Розглянуто дошку IDroo, переваги її використання при викладанні математичних освітніх компонентів, особливості роботи на ній.

Четвертий блок впровадження елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів – застосування при підготовці до занять та на заняттях математичних пакетів. Проаналізовано функціональні можливості таких математичних пакетів як GeoGebra, SMath Studio, Mathcad, Advanced Grapher. Наведені приклади доцільного використання на математичних заняттях даних продуктів.

П'ятий блок – використання програм для контролю знань здобувачів освіти, а саме Google Forms – тестування та опитування, Classtime програма для одночасної онлайн-перевірки знань, сервіс LearningApps.org для створення різноманітних інтерактивних вправ, як для навчання, тренування так і для контролю знань здобувачів освіти.

Шостий блок впровадження елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів – створення освітніх курсів на платформах Moodle або Google Classrooms.

Ключові слова: дистанційна освіта, онлайн-заняття, математичні освітні компоненти, освітні платформи, Zoom, Microsoft Teams, Discord, онлайн-дошка IDroo, математичні пакети, GeoGebra, SMath Studio, Advanced Grapher, Google Forms, Classtime, сервіс LearningApps.org, Moodle або GoogleClassrooms.

Mark Bosin, Tetiana Dryhach «Introduction of elements of distance learning in the teaching of mathematical educational components».

The article raises the issue of reducing the level of knowledge of students in mathematical educational components, considers the main areas of implementation of elements of distance learning in the classroom, taking into account the specifics of mathematics. The first block of introducing elements of distance learning in the teaching of mathematical educational components is the involvement of students to work with educational online platforms, in particular with the online education studio Ed-era, the online education platform Prometheus. The second is the use of platforms for video conferencing, online classes, consultations.

The work in the platforms Zoom, Microsoft Teams, Discord, features of the organization of training of applicants and functionality of these services are considered.

Third is the use of online boards. The IDroo board, advantages of its use at teaching of mathematical educational components, features of work on it are considered.

The fourth block of introduction of elements of distance learning in teaching mathematical educational components - application in preparation for classes and in classes of mathematical packages. The functionality of such mathematical packages as GeoGebra, SMath Studio, Mathcad, Advanced Grapher is analyzed. Examples of expedient use of these products in mathematical classes are given.

The fifth block – the use of programs to control the knowledge of students, namely Google Forms - testing and surveys, Classtime program for simultaneous online testing, LearningApps.org

to create a variety of interactive exercises, both for learning, training and for control of knowledge of students.

The sixth block of introduction of elements of distance learning at teaching of mathematical educational components – creation of educational courses on Moodle or Google Classrooms platforms.

Keywords: distance education, online classes, mathematical educational components, educational platforms, Zoom, Microsoft Teams, Discord, IDroo online board, mathematical packages, GeoGebra, SMath Studio, Advanced Grapher, Google Forms, Classtime, LearningApps.org service, Moodle or GoogleClassrooms.

Актуальність дослідження. За результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA 2018 рівень математичної підготовки здобувачів освіти є низьким. Результати продемонстрували, що 36 % українських 15-річних школярів не досягають базового рівня знань із математики [9].

Здобувачі освіти пояснюють низький рівень засвоєння знань з математики тим, що не розуміють зв'язок між різними темами, не уявляють практичного застосування отриманих знань, не повністю усвідомлюють теоретичні відомості.

У період дистанційного навчання поширення набули наочні та інтерактивні методи подання математичного матеріалу. Унаочнення викладу матеріалу має такі переваги, як: простота пояснень, компактність викладу великої кількості матеріалу, систематизація та групування матеріалу, асоціативність запам'ятовування, підвищення інтересу до предмета тощо.

Завдяки елементам дистанційного навчання вдається показати зв'язок між математичними поняттями, продемонструвати математичні поняття в динаміці тощо.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Зарубіжні науковці Р. Деллінг, М. Сімонсон, Г. Рамбле, Д.Кіган, А. Кларк, М. Томпсон присвятили свої праці питанням дистанційної освіти. Зокрема, вчений М. Сімонсон вважає, що дистанційне навчання є фундаментально відмінною від інших формою навчання.

Вітчизняні науковці вивчають особливості різних аспектів впровадження дистанційного навчання в освітній процес. Так, Г. Пономарьова вивчає досвід використання дистанційних технологій в організації виховної роботи

педагогічних закладів вищої освіти в умовах карантину [10]; Г. Іванченко – тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні [5; с. 85 – 88]; Л. Гусак, О. Левчук [5] – особливості математичної підготовки фахівців в умовах дистанційного навчання; І. Грушина [3] – використання дистанційних технологій в контексті змішаного навчання; Г. Козлакова, Б. Сусь, О. Коваленко, Ю. Іванова, І. Ставицька [4] – займаються дослідженням дистанційної вищої технічної освіти.

І. Гулівата, Н. Добровольська, І. Зміївська, Л. Обоянська [5] – Moodle, Н. Поліщук, О. Кузьміна [5] – онлайн-тестування.

У працях Н. Руденко [14] розкриваються питання використання інтерактивних технологій навчання у формуванні математичного мислення здобувачів фахової передвищої освіти; Н. Занкович [8], Г. Присяжнюк, Н. Кот, В. Сербин, Т. Чабала [17] – використання Learning apps у навчанні математики; Л. Сіденко, О. Сіденко, В. Горох, Т. Дригач [6; 7], Т. Крамаренко, В. Корольський, С. Семеріков, С. Шокалюк, М. Жалдак – використання математичних пакетів. Хмарний сервіс GeoGebra представлений у працях В. Пікалової [11].

Метою статті є аналіз та систематизація, особливості упровадження дієвих елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів.

Виклад основного матеріалу. Дистанційне навчання – це «навчальний процес, організований за необхідною тематикою або конкретним дисциплінам, який передбачає постійний активний обмін інформацією між здобувачами вищої освіти та викладачем з максимальним використанням усіх можливих форм і засобів інформаційно-комунікаційних технологій» [4; с. 68].

Розглянемо основні напрями впровадження елементів дистанційного навчання на математичних заняттях.

Перший блок – це залучення здобувачів освіти до роботи з освітніми онлайн платформами. Для здобувачів фахової передвищої освіти для навчання можна використовувати:

1) студію онлайн-освіти Ed-era, курс «Математика. Просто» [16].

Курс представлений 6 модулями, більше 200 тестами та відео-матеріалами, необхідними для теоретичної та практичної підготовки. У межах курсу відбувається вивчення матеріалів необхідних до складання ЗНО, ліквідування «білих плям» із деяких тем, повторення та систематизація математичного матеріалу. Особлива увага приділяється прогресіям, теорії ймовірності, поняттям про числа та вирази, рівняння та нерівності, основи тригонометрії і планіметрії. Після прослуховування теоретичних відомостей та успішного проходження тестування здобувачі освіти мають можливість отримати сертифікат на 20 годин.

2) студію онлайн-освіти Ed-era, курс «Математика: Арифметика, рівняння та нерівності» [15]. Цей курс розбитий на 15 лекцій, які охоплюють арифметичні поняття, рівняння, нерівності та їх системи. Як зазначено в описі курсу ««Математика цариця наук, а арифметика – цариця математики». Саме з арифметики починається знайомство зі світом чисел та рівнянь. У цій частині послідовно згадуються базові та важливі поняття: від дробів та пропорцій до степеня та логарифма. Більше половини всього часу приділяється методам розв'язання різного роду рівнянь та нерівностей. Ми віримо, ви станете справжніми фахівцями з розв'язування рівнянь завдяки цьому курсу» [15]. Після прослуховування теоретичних відомостей та успішного проходження тестування здобувачі освіти мають можливість отримати сертифікат на 30 годин.

3) Prometheus – платформу онлайн-освіти, курс «Математика. Підготовка до ЗНО» [12]. «Онлайн-курс передбачає формування загальнопредметних компетентностей із математики знань, умінь, навичок:

- Будувати математичні моделі реальних об'єктів, процесів, явищ, досліджувати ці моделі математичними засобами.
- Виконувати математичні розрахунки (виконувати дії з числами, поданими в різних формах, дії з відсотками, складати та розв'язувати задачі на наближені обчислення, пропорції тощо).

- Виконувати перетворення числових і символічних виразів (розуміти змістове значення кожного елемента виразу, спрощувати вирази та обчислювати їх значення при заданих значеннях змінних, знаходити допустимі значення змінних).
- Будувати й аналізувати графіки функціональних залежностей, рівнянь та нерівностей, досліджувати їхні властивості.
- Використовувати властивості похідної та інтеграла до розв'язування задач.
- Досліджувати та розв'язувати рівняння, нерівності та їх системи, текстові задачі.
- Знаходити на рисунках геометричні фігури та встановлювати їх властивості.
- Знаходити числові характеристики геометричних об'єктів (довжини, величини кутів, площі, об'єми).
- Розв'язувати найпростіші комбінаторні задачі та обчислювати ймовірності випадкових подій.
- Аналізувати інформацію, що подана в графічній, табличній, текстовій та іншій формах» [12].

4) Prometheus – платформу онлайн-освіти, курс «Підготовка до ЗНО з математики: лайфхаки від Могилянки» [13]. Мета курсу – підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання з математики. Звернено увагу не стільки на методи розв'язання типових прикладів, скільки на помилки, яких найчастіше допускають при розв'язанні, та надано поради, як їх уникнути. Тести ЗНО складені так, що завжди є варіант відповіді, який є типовою помилкою, тому для закріплення пропонується пройти тестування та побачити рівень знань. Структура курсу відповідає програмі ЗНО з математики. «Усі завдання для домашніх тестів взято з тестів ЗНО попередніх років. Автоматична перевірка виконаних завдань дозволить вам відразу побачити, які завдання було зроблено правильно, а які – ні» [13] – зазначено в анотації до курсу.

Робота з онлайн-курсами може бути організована як самоосвіта здобувачів фахової передвищої освіти, як самостійна робота, як підготовка до тематичного оцінювання, як елемент контролю знань тощо.

5) Провідна платформа світу Coursera містить велику кількість математичних курсів, але для оволодіння знаннями необхідне знання іноземної мови. Так до математичних курсів, наприклад, можна віднести: Matrix Algebra for Engineers, Introduction to Discrete Mathematics for Computer Science, Discrete Mathematics, Discrete optimization, Introduction to Ordinary Differential Equations.

Другий блок впровадження елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів – це використання платформ для проведення відео-конференцій, онлайн занять, консультацій. У період карантинних обмежень платформи Zoom, Microsoft Teams, Google meet, Discord виконували функції організації навчання здобувачів онлайн, коли вони одночасно заходили на заняття, мали змогу спілкуватися з викладачем, задавати питання, спілкуватися, давати відповіді.

Зазвичай, дистанційне навчання проходить у деяких з цих програмах, але їх можна використовувати й без умов карантину. Наприклад, якщо здобувач освіти хворіє, або відсутній із поважної причини, і при цьому не хоче пропускати заняття, то викладач може демонструвати проведення заняття. Здобувач освіти також зможе ставити питання, надавати відповіді, брати участь в обговоренні питань.

У період дистанційного навчання найбільшого поширення набув інтернет-сервіс ZOOM. Ця програма є універсальною, її можна встановити на планшет, комп'ютер телефон, ноутбук. Організатором може бути будь-яка людина. Адміністратор має право демонструвати екран, але передавати права можна будь-якій людині, що зручно для демонстрації створених презентацій або інших домашніх завдань. Для проведення консультацій із математичних освітніх компонентів окрім демонстрації екрану виникає необхідність виконувати записи, креслити малюнки, записати формули та розв'язання задач, потрібна дошка для записів. ZOOM має в собі вже вбудовану дошку, вона не така зручна,

як IDroo, але її також використовують, наприклад, якщо потрібно показати інформацію, яку здобувачі освіти не повинні редагувати. Цю програму використовують також для зборів, виховних заходів, зокрема із залученням інших учасників, з інших міст або країн, для організації мобільності здобувачів освіти, тобто ви можете обмінюватись досвідом із своїми колегами, але треба пам'ятати, що максимальна кількість 100 учасників (у безкоштовній версії). Зручно, що ZOOM має функцію для уникнення зайвих шумів – вимкнення мікрофону як у організатора, так і в учасників. Крім того в програмі є чат, у якому можна задавати питання чи щось обговорити не заважаючи роботі всієї групи. Функція видалення людини з конференції виявилась корисною при потраплянні випадкових слухачів на заняття. Основним недоліком безкоштовної версії є переривання конференції, кожні 40 хвилин, але є альтернатива. Програми в яких ваша конференція буде тривати більше, наприклад, Microsoft TEAMS, Google meet, Discord.

Microsoft Teams – це досить нова програма яка входить до Microsoft Office (365). Ви маєте право налаштовувати тло. Кількість учасників – обмежена 100. А тривалість заняття трохи більша, ніж у ZOOM. Конференція триває 60 хвилин. Інтерфейс у цієї програми зручний. Ви можете на заняттях із математики спілкуватись не лише аудіо-дзвінком, а й відео. Тобто деякі здобувачі освіти зможуть показувати вам своє рішення певних задач через веб-камеру, але це не дуже зручно, для цього краще використовувати інтернет-дошки. Microsoft Teams – це платна програма, але можна використовувати безкоштовні функції для занять математики.

Оскільки кожен викладач має декілька груп, ви створюєте папку, у яку додаєте здобувачів освіти та / або їх батьків (для батьківських зборів). Для проведення заняття його треба запланувати в календарі який входить у програму, можна навіть додати матеріали, які здобувачі освіти повинні подивитись до початку заняття. Також у Teams можна, як індивідуально написати викладачу, так і вийти у груповий дзвінок або чат. Цією програмою також користуються в багатьох країнах, її інтерфейс адаптований під 39 іноземних мов.

Це свідчить про те що ви зможете спілкуватися з вашими колегами із-за кордону без перерви вже годину.

Discord – «програма, яка призначена для створення спільнот, починаючи від геймерських, закінчуючи освітніми та бізнес-спільнотами. Дискорд має підтримку ОС (Windows, macOS, Android, iOS, Linux) та вебпереглядачів» [2].

У додатку можна створювати голосові конференції, публічні й приватні чати для обміну текстовими повідомленнями. У текстовому чаті підтримується приєднання файлів, картинок, вставка посилань (для деяких сайтів працює попередній перегляд), форматування тексту й емодзі, розмір вкладень обмежений об'ємом 8 МБ [2].

Третій блок упровадження елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів – використання онлайн-дошок.

Особливістю викладання математичних освітніх компонентів є те, що є потреба у виконання розрахунків, побудов. ZOOM має вбудовану дошку, їх кілька, однак дошка має фіксований розмір, і при виконанні великої кількості дій, необхідно видаляти частину записів, що не зручно. Головними перевагами дошки IDroo є те, що вона не має фіксованих розмірів, можна писати / виконувати креслення без обмежень будь-які кількість інформації, одночасний доступ до дошки всієї групи (олівці підписані ім'я, під який зайшли здобувачі освіти), можливість приблизити чи віддалити дошку, перегляд всіх записів кожним учасником, жодного обмеження в часі.

Для використання дошки необхідно зайти у свій Google account, створити дошку, запросити здобувачів освіти на заняття. Кожен із запрошених також заходить у свій Google account після чого має право робити записи на дошці.

Для проведення занять з математичних освітніх компонентів викладачу зручніше буде змінити фон з білого кольору, на клітинки. Так, дошка нагадує зошит. Використання онлайн-дошки IDroo зручне для проведення оцінювання знань та вмінь декількох здобувачів освіти одночасно, якщо завдання потребують виконання математичних операцій, побудов.

Базовий набір функцій є безкоштовний, у платній версії можна виконувати дзвінки, але якість їх невисока, краще поєднувати дошку IDroo з ZOOM або IDroo зі Skype, чи будь-якою іншою комбінацією.

На заняттях із геометрії ця дошка дуже допомагає, вона містить елементарні фігури, якими ми користуємося для того, щоб накреслити планіметричну чи стереометричну фігуру. Ці побудови будуть в рази охайнішими, ніж ті, які ми накреслимо від руки. При побудові стереометричних фігур необхідні пунктирні лінії (частини, які ми не бачимо), для їх побудови можна обрати «олівець», «білий колір», ширину «4 – 6» та як коректором закреслити пунктир. Ця програма універсальна, її використовують на смартфонах, планшетах, ноутбуках, комп'ютерах. Дошку підтримують будь-які пристрої, скачувати програму не потрібно.

Якщо здобувачі освіти матимуть проблеми зі входом, то вони можуть спостерігати за роботою на онлайн-дошці через демонстрацію екрана в ZOOM.

Четвертий блок впровадження елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів – застосування при підготовці до занять та на заняттях математичних пакетів.

На математичних заняттях доречно використовувати ті математичні пакети, які найбільше відображають зміст освітнього компоненту.

Математичний пакет Mathcad має «простий інтерфейс та гарні можливості візуалізації, завдяки засобам наукової і ділової графіки; записи здійснюються аналогічно загальнозживаній математичній формі, що спрощує постановку та розв'язування задач; у системі Mathcad присутній потужний математичний апарат, який містить стандартні математичні функції (матричне, диференціальне, інтегральне числення; численне розв'язування диференціальних рівнянь; деякі статистичні функції); використання Mathcad у комплексі з сучасними мультимедійними засобами проектування дозволяє покращити якість візуалізації матеріалу. Потрібно врахувати той факт, що на екрані комп'ютера графічні об'єкти динамічні, користувач може

миттєво доволіно змінювати параметри, масштаб та кут зору. За традиційного викладання без технічного оснащення це складно здійснити» [5; с. 93].

SMath Studio – безкоштовна математична програма (2005 р.) для обчислення математичних виразів і побудови графіків функцій. Робота з інтерфейсом програми нагадує роботу із звичайним аркушем паперу. SMath Studio має наступні можливості:

1. Підтримка наступних типів даних: системи, матриці, вектори, комплексні числа, дроби.

2. Підтримка наступних операцій і функцій: додавання, віднімання, множення (скалярне і векторне), ділення, знаходження факторіала, зведення у ступінь, робота з коренями, визначення модуля, тригонометричні функції, зворотні тригонометричні функції, гіперболічні функції, зворотні гіперболічні функції, логарифми, визначення сигнатури, обчислення аргументу числа, визначення детермінанта (визначника) матриці, транспонування матриць і векторів, обчислення мінорів матриці, обчислення алгебраїчних доповнень матриці, обчислення сліду матриці, визначення рангу, переклад комплексних чисел з алгебраїчного в тригонометричний вид, диференціювання, інтегрування, рішення рівнянь і багато іншого.

3. Відображення графіків функцій відносно змінної «х» (ікс).

4. Доступні символічні обчислення.

5. Підтримка роботи з параметрами (константи і параметри користувача).

6. Підтримка роботи з функціями (вбудовані і призначені для користувача функції).

Однією з переваг SMath Studio є можливість збереження файлів, завдяки чому обчислення, розпочаті в раніше можна продовжувати у будь-який час.

Програма складається з наступних панелей: Арифметика, Матриці, Булева, Функції, Графік, Програмування, Символи.

Потужним є математичний пакет GeoGebra, «GeoGebra – вільно-поширюване (GPL) динамічне геометричне середовище, яке дозволяє створювати «живі креслення» для використання в геометрії, алгебрі, планіметрії, зокрема, для побудов за допомогою циркуля і лінійки. Крім того, програма володіє багатими можливостями для роботи з функціями (побудова графіків, обчислення коренів, екстремумів, інтегралів тощо) за рахунок команд вбудованої мови (яка, до речі, дає змогу керувати і геометричними побудовами)» [2].

Математичний пакет GeoGebra складається з різних компонентів. Компонент GeoGebra CAS – зручний спосіб працювати зі складними рівняннями і многочленами. CAS взаємодіє з іншими компонентами пакету, і у випадку, якщо оброблюваний вираз може бути відображено графічно, під номером рядка відображається кнопка видимості. Якщо користувач відображає об'єкт, йому автоматично присвоюється потрібне ім'я, і він відображається на полотні і в панелі об'єктів.

Можливості програмного середовища при вивченні алгебри та початків аналізу:

- ✓ обчислення значення виразів;
- ✓ спрощення дробово-раціональних виразів;
- ✓ розкладання на множники многочленів;
- ✓ розкладання на прості множники числа;
- ✓ знайдення НСД і НСК декількох чисел;
- ✓ побудова графіків функцій і рівнянь, заданих аналітично;
- ✓ графічне розв'язування рівнянь і їх систем;
- ✓ знаходження координат точок перетину графіків двох функцій на заданому проміжку;
- ✓ графічне розв'язування нерівностей і їх систем;
- ✓ побудова дотичної і нормалі до графіка функції у заданій точці з одночасним знаходженням їх рівнянь;

- ✓ трасування графіка, побудова таблиці значень;
- ✓ дослідження функції на даному проміжку (відшукування найбільших і найменших значень, екстремум, довжина кривої, нулі функції, точки перегину (для поліномів);
- ✓ виконання чисельного інтегрування і його геометрична ілюстрація;
- ✓ знаходження первісної, похідної функції та побудова їх графіків.

Advanced Grapher – потужна і проста у використанні програма для побудови графіків і їх аналізу. Підтримує побудову графіків функцій вигляду $Y(x)$, $X(y)$, у полярних координатах, заданих параметричними рівняннями, графіків таблиць, неявних функцій (рівнянь) і нерівностей, до 30 графіків в одному вікні. Обчислювальні можливості: регресійний аналіз, знаходження нулів і екстремумів функцій, точок перетину графіків із координатними осями, відшукування похідних, рівнянь дотичних і нормалей, чисельне інтегрування. Велика кількість параметрів графіків і координатної площини.

Advanced Grapher має потужні засоби для управління графіками. Ви можете легко створювати, видаляти, дублювати графіки, змінювати їх властивості і порядок в списку графіків, будувати графіки функцій, заданих кількома аналітичними виразами на різних проміжках.

Програма Advanced Grapher дозволяє будувати різноманітні графіки на площині, здійснювати дослідження функцій, наближено і точно знаходити корені алгебраїчних рівнянь тощо.

Отже за допомогою математичних пакетів викладач може демонструвати побудови, обчислення математичних задач.

Найбільшу складність для здобувачів освіти складають завдання, у яких потрібно креслити просторові фігури, проводити в них перерізи, складні обчислення. Накреслити просторову фігуру на площині і зрозуміти її властивості зможе здобувач освіти із добре розвиненим просторовим мисленням. Для того, щоб всі зрозуміли можна використати GeoGebra Classic.

При вивченні освітнього компоненту «Вища математика» математичний пакет має наступні можливості:

- дослідження функції на певному інтервалі,
- обчислення похідної функції,
- визначення найбільшого та найменшого значення функції,
- дослідження функції на екстремуми,
- знаходження нулів функції, точок перетину з іншими функціями або осями координат.

- обчислювати визначений та невизначений інтеграли
- будувати плоскі фігури, просторові, ліній першого та другого порядків на площині та у просторі;

- здійснювати розрахунок площ многокутників, кола, частин площини, обмеженої еліпсом;

- знаходити градусну міру кутів, довжину відрізка, периметр багатокутника, довжину вектора, відстань від точки до прямої тощо; перетворювати фігури на площині (симетрія, обертання навколо точки, гомотетія, паралельне перенесення);

- демонстрація перетину двох фігур (двох прямих, однієї прямої та кола тощо);

- знаходження середини відрізка, центру кола [6].

«При вивченні теми побудови перерізів стереометричних тіл можна використовувати наступний алгоритм:

- побудова стереометричної фігури;
- позначення на ній елементів, через які проходить переріз;
- побудова перерізу;
- з'єднання послідовних точок перерізу за допомогою інструменту «многокутник», який виділити кольором;
- виконати перевірку побудови, використавши інструмент «площина» вибравши позначені елементи;

- підсумувати, чи співпадає множина многокутник та цієї площини.

Динамічна комп'ютерна модель дозволяє інтерактивно змінювати низку параметрів об'єкта. Перевага інтерактивності полягає в тому, що здобувач вищої освіти може наочно побачити вплив змін певних параметрів на результат (графік, його властивості, об'єм, градусну міру кута, кількість розв'язків, що безпосередньо впливає на розвиток математичного мислення. Завдяки зміні параметрів можна досліджувати графіки функцій, їх властивості, аналізувати паралельне перенесення.

Завдяки використанню хмарного сервісу GeoGebra здобувачі освіти мають можливість об'єднати алгебраїчне та геометричне представлення об'єкту, бачити його властивості у динаміці, розвивати математичне мислення та математичний світогляд [6]. Математичні пакети Gran-3D, DG також створені для геометричних побудов, але сервіс GeoGebra більш потужний та універсальний.

Також математичні пакети можна використовувати під час підготовки викладача математики до заняття, зробивши чіткі шаблони для побудов, зображення для розв'язування задач тощо.

П'ятий блок впровадження елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів – використання програм для контролю знань здобувачів освіти. Поширення набули тестові завдання, особливо при перевірці знань із математики. Для коректного складання завдань можна вибирати завдання з відкритою формою відповіді, графічні завдання, завдання з вибором однієї чи декількох правильних відповідей, завдання на встановлення відповідностей, завдання, у яких треба величини встановити у певному порядку. За допомогою Google Forms можна створювати не тільки тести, а й створити особливий дизайн, встановити час на виконання роботи. Плюсом цієї програми є те, що здобувачів освіти повинні вміти користуватись цим сервісом, тому що він входить до шкільного курсу з інформатики. Зручним для викладача є те, що можна автоматично дізнатися відсоток здобувачів освіти, які обрали той чи інший варіант, кількість правильних відповідей

на кожне завдання. Це також дає змогу викладачу оцінити якість тесту: якщо всі обрали лише правильну відповідь, то або питання було занадто легким, чи варіанти відповідей були підібрані неправильно. При складанні тесту доцільно включати варіанти відповідей, які є типовими помилками.

За допомогою Google Forms можна також проводити опитування на батьківських зборах, проводити анкетування з метою визначення тем, які слід повторити, перевіряти виконання домашнього завдання, проводити самостійні та контрольні роботи.

Сервіс LearningApps.org – це сервіс, який став популярним у здобувачів освіти. Суть його у підтримці процесів навчання та викладання за допомогою невеликих інтерактивних модулів.

LearningApps.org може використовуватись як на заняттях (при наявності інтерактивної дошки або комп'ютерного класу), як елемент домашнього завдання (виконати завдання), як творче завдання (створити завдання. проаналізувавши, всі властивості та особливості поняття), як самостійна робота, як тренажер для підготовки до заліку, екзамену або ЗНО, у позааудиторній роботі тощо.

Усі завдання (вправи) поділено на категорії, які відповідають виду завдання, яке потрібно буде виконати здобувачу освіти:

- вибір;
- розподіл;
- послідовність;
- заповнення;
- онлайн-ігри;
- інструменти.

За допомогою даного сервісу можна створювати власні вправи (завдання) або використовувати наробки інших викладачів, пропонувати власні. Для зручного доступу до вправ, можна посилання оформлювати у вигляді QR-кодів, як однакових для всієї групи, так і індивідуальних. Такими вправами можуть бути: скласти пазл (як зображення, так і числовий, або формула...),

просте упорядкування (порівняння величин), кросворд, вікторина, знайти пару (завдання на відповідність між елементами), заповни пропуски, класифікація (встановлення виду, роду поняття, властивостей та закономірностей), елементи зображення.

У результаті використання запропонованих вправ у сервісі LearningApps.org, у здобувачів освіти підвищується рівень мотивації, оскільки ігрова форма сприяє розвитку суперництва, лідерства, розвиває логічне мислення та сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу.

Ще одним сервісом для перевірки успішності здобувачів освіти є продукт Classtime. Його особливістю є те, що вчитель створює власний тест (або знаходить його в бібліотеці сервісу), обирає характеристики проведення (чи будуть здобувачі освіти відразу бачити правильність відповіді, чи перемішати питання та відповіді до них), програма дає код для приєднання до тестування (можна ввести короткий код символами або відсканувати QR-код). Викладач бачить усі відповіді здобувачів освіти одночасно і вони підсвічуються кольором (зелений – відповідь правильна, червоний – неправильна, жовтий – деякі відповіді правильні, але не всі, якщо, наприклад, це завдання на відповідність). Також вчитель бачить скільки ще залишилось питань у кожного здобувача освіти, яка швидкість виконання. У будь-який момент часу викладач може зупинити виконання тесту та обрати функцію «показати відповіді», здобувачі освіти побачать свої відповіді та отримані бали.

Завдання, які може створювати викладач: завдання на відповідність, знайти на графіку або малюнку елемент, завдання з однією або декількома відповідями, завдання відкритої форми відповіді, завдання, у якому треба обрати правда це чи ні тощо. Викладач сам обирає, яку кількість балів отримує здобувач освіти за кожну відповідь.

Шостий блок впровадження елементів дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів – створення освітніх курсів на платформах Moodle або GoogleClassrooms.

Досвід використання курсів, створених на освітніх платформах, показав переваги їх використання: інформація, яка надається здобувачам освіти – систематизована, до неї є вільний доступ, здобувач освіти бачить які роботи виконані і на скільки балів отримано.

Google Classroom – безкоштовний хмарний сервіс для навчальних закладів, у якому є можливість легко та швидко створювати, перевіряти завдання здобувачів освіти (будь-який формат: word, excel, фото-jpeg, pdf тощо) у електронній формі. Матеріали можна систематизувати: назва розділу, номер тем чи назва, чи дата за розкладом. Виконані здобувачами освіти завдання систематизуються відповідно до цього порядку. Викладач може встановлювати / не встановлювати дату, до якої потрібно здати роботу, максимальну кількість балів за виконання. Цей сервіс надає змогу додавати коментарі викладачу до перевіреної роботи, вказувати на допущені помилки. Для доступу до сервісу необхідно перейти за посиланням, отриманим від викладача, або ввести код освітнього компонента (надає викладач).

Google Classroom є безкоштовним хмарним сервісом, який є зручним у використанні.

«Moodle (акронім від Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище) – навчальна платформа призначена для об'єднання педагогів, адміністраторів і учнів (студентів) в одну надійну, безпечну та інтегровану систему для створення персоналізованого навчального середовища» [2].

Moodle – це безкоштовна система управління навчанням, яка орієнтована на організацію взаємодії між викладачем та здобувачами освіти для очного та дистанційного навчання. Moodle був створений 2001 року і є популярним сервісом і донині.

Навчальні курси освітніх компонентів, розроблені на платформі Moodle складаються з традиційних електронних ресурсів доступних у цьому середовищі та зовнішніх ресурсів і навчальних сервісів.

Для оптимального засвоєння знань здобувачами освіти подано інформація має бути різноманітною: опрацювання підручника, електронного підручника, перегляд презентацій та відео, робота з математичними пакетами та використання інших сервісів. Так, онлайн-сервіс *issuu* дозволяє створювати та зберігати *flash* публікації з *pdf.*, *doc.* і *ppt.* файлами. Також для створення електронних версій паперових документів доцільно використовувати цифровий фотопринтер *flipsnack*.

Для використання у середовищі Moodle математичних пакетів оптимальною є програма *GeoGebra*. «У *Geogebra* можна створювати файли із завданнями і надсилати на електронні адреси студентів, а функція «режим іспиту» дозволяє використовувати програму для виконання самостійної роботи поряд з папером і олівцем (тобто як графічний калькулятор), обмежуючи доступ до Інтернету та інших програмних забезпечень, які не повинні бути використані під час іспиту. Програма може бути налаштована таким чином, щоб студенти мали доступ лише до деяких, дозволених екзаменатором, функцій, наприклад, викладач може відключити *CAS* або *3D-функції* для складання іспитів. Якщо студент залишає вікно іспит *GeoGebra* (наприклад, шляхом відкриття іншої вкладки браузера), програма показує докладну інформацію, коли це сталося і на який період» [1].

Також у середовище Moodle можна підключити *LearningApps.org*.

Для створення інфографіків у середовищі Moodle можна використовувати сервіс *Easel.ly* для створення візуально-наочної та інформативної інфографіку в режимі онлайн; редактор *Piktochart* – для створення і представлення інформації у форматі інфографіки; ресурс, що входить до Google Діску – *Draw.io Pro* – онлайн-редактор інфографіки, який можна приєднати до особистого Google-акаунта.

Висновок. Оскільки впровадження дистанційної освіти суттєво змінило організацію освітнього процесу, доречно приділити увагу елементам її використання і при очному навчанні.

Основними напрями впровадження елементів дистанційного навчання на математичних заняттях є: залучення здобувачів освіти до роботи з освітніми онлайн платформами (Ed-era, Prometheus, Coursera...), використання платформ для проведення відео-конференцій, он-лайн занять, консультацій (Zoom, Microsoft Teams, Google meet, Discord...), використання онлайн-дошок (Idroo), застосування при підготовці до занять та на заняттях математичних пакетів (GeoGebra, SMath Studio, Advanced Grapher, Mathcad...), використання програм / додатків для контролю знань здобувачів освіти (Google Forms, LearningApps.org, Classtime...), створення освітніх курсів на платформах (Moodle, GoogleClassrooms). Також поширення набуло використання QR-кодів для зручного пошуку матеріалу, завдання чи курсу.

Технічний прогрес стрімко вносить корективи в освітній процес, тому науковці і подальшому будуть досліджувати ефективні методи і форми дистанційного навчання при викладанні математичних освітніх компонентів, можливості їх впровадження на очних заняттях та у змішаній системі навчання.

Перелік використаних джерел:

1. Бесклінська О. П., Сривкова Ю.В., Шутенко А.В. Використання системи Moodle під час вивчення математичних дисциплін. *Теорія і практика використання системи управління навчанням Moodle* : матеріали п'ятої міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 26 травня 2017 р. Київ : Київський національний університет будівництва і архітектури, 2017. URL : <http://2017.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=111> (дата звернення : 18.10.2021).
2. Вікіпедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/GeoGebra> (дата звернення : 18.10.2021).
3. Грушина І. В. Теоретичні та методологічні основи використання дистанційних технологій в контексті змішаного навчання. *Наукові записки. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Вінниченка. 2016. Вип. 10 (1). С. 28–34.

4. Дистанційна вища технічна освіта в умовах карантину / Г. Козлакова, Б. Сусь, О. Коваленко та ін. *Вища освіта України*. 2020. № 2. С.67–74.
5. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : матеріали міжвузівського вебінару, м. Вінниця, 31 березня 2017 р. / відп. ред. Л. Б. Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ. 2017. 102 с. URL : http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf (дата звернення : 15.10.2021).
6. Дригач Т. Г., Заїка О. С. Застосування хмарного сервісу GeoGebra для розвитку математичного мислення здобувачів повної загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти. *Інновації науки XXI, LIV* : тези міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Київ, 2 лис. 2020 р. Київ, 2020. С. 144–149.
7. Дригач Т. Г. Програмні засоби для розв'язування математичних задач: метод. настанови до виконання індивідуальних завдань для здобувачів вищої освіти ОПП «Середня освіта (Інформатика)». Ч.1. Харків : Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. 2020. 76 с.
8. Занкович Н. М. Використання сервісу LearningApps при вивченні математики: метод. розробка для вчителів. Долина. 2016. 30с. URL : <https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-vikoristannya-servisuv-learningapps-pri-vivchenni-matematiki-19885.html> (дата звернення : 15.10.2021).
9. Новосад А. Третина українських учнів не має мінімального рівня знань із математики – дослідження PISA. *Gordonua.com*. 2019, 4 грудня. URL : <https://gordonua.com/ukr/news/society/-tretina-ukrajinskih-uchniv-ne-majut-minimalnogo-rivnja-znan-z-matematiki-doslidzhennja-pisa-1476061.html> (дата звернення : 18.10.2021).
10. Пономарьова Г.Ф. Досвід використання дистанційних технологій в організації виховної роботи педагогічних закладів вищої освіти в умовах карантину. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. Т. 95 № 2. С. 149–159. URL : <http://domtpsnu.snu.edu.ua/index.php/Domtp/issue/view/8> (дата звернення : 15.10.2021).

11. Практикум з опанування пакету динамічної математики GeoGebra як інструменту реалізації STEAM-освіти : навч. посібник / Л. Е. Гризун, дар. В. В. Пікалова. Харків : ХНПУ. 2018. 80 с.

12. Prometheus – платформа онлайн-освіти, курс «Математика. Підготовка до ЗНО». URL : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:ZNO+MATH101+2017_T1/about (дата звернення : 16.10.2021).

13. Prometheus – платформа онлайн-освіти, курс «Підготовка до ЗНО з математики: лайфхаки від Могилянки». URL : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:NAUKMA+ZNO_Math_101+2019_T3/about (дата звернення : 16.10.2021).

14. Руденко Н. М. Використання інтерактивних технологій навчання у формуванні математичного мислення студентів коледжу. *Освітологічний дискурс*. 2014. Вип. 2 (6). С. 171–184. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/109/121> (дата звернення : 15.10.2021).

15. Студія онлайн-освіти Ed-era, курс «Математика: Арифметика, рівняння та нерівності» URL : <https://courses.ed-era.com/courses/EdEra/m102/M102/about> (дата звернення : 18.10.2021).

16. Студія онлайн-освіти Ed-era, курс «Математика. Просто». URL : <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EDERA-OSVITORIA+Math101+2019/about> (дата звернення : 16.10.2021).

17. Чабала Т. М. Створення вправ для інтерактивного навчання з використанням технології ВЕБ 2.0. : методичні рекомендації. *Математика в школах України*. 2018. № 34-36. С. 3–35.

References:

1. Besklinska O. P., Sryvkova Yu.V., Shutenko A.V. Vykorystannia systemy Moodle pid chas vyvchennia matematychnykh dystsyplin. Teoriia i praktyka vykorystannia systemy upravlinnia navchanniam Moodle : materialy piatoi mizhnar.

- nauk.-prakt. konf. m. Kyiv, 26 travnia 2017 r. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet budivnytstva i arkhitektury, 2017. URL : <http://2017.moodlemoot.in.ua/course/view.php?id=111> (Access Oct. 18, 2021). [ukr]
2. Vikipediia. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/GeoGebra> (Access Oct. 18, 2021). [ukr]
 3. Hrushyna I. V. Teoretychni ta metodolohichni osnovy vykorystannia dystantsiinykh tekhnolohii v konteksti zmishanoho navchannia. Naukovi zapysky. Serii: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity. Kirovohrad : RVV KDPU im. V. Vinnychenka. Vyp. 10 (1). 2016. S. 28–34. [ukr]
 4. Dystantsiina vyshcha tekhnichna osvita v umovakh karantynu / H. Kozlakova, B. Sus, O. Kovalenko ta in. Vyshcha osvita Ukrainy. 2020. № 2. S. 67–74. [ukr]
 5. Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitnia tekhnolohiia : materialy mizhvuzivskoho vebinaru, m. Vinnytsia, 31 bereznia 2017 r. / vidp. red. L. B. Lishchynska. Vinnytsia : VTEI KNTEU. 2017. 102 s. URL : http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf (Access Oct. 15, 2021). [ukr]
 6. Dryhach T. H., Zaika O. S. Zastosuvannia khmarnoho servisu GeoGebra dlia rozvytku matematychnoho myslennia zdobuvachiv povnoi zahalnoi serednoi, fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity. Innovatsii nauky KhKhI, LIV : tezy mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf., m. Kyiv, 2 lystopada 2020 r. Kyiv, 2020. S. 144–149. [ukr]
 7. Dryhach T. H. Prohramni zasoby dlia rozviazuvannia matematychnykh zadach: metod. nastanovy do vykonannia individualnykh zavdan dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity OPP «Serednia osvita (Informatyka)». Ch.1. Kharkiv : Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. 2020. 76 s. [ukr]
 8. Zankovych N. M. Vykorystannia servisu LearningApps pry vyvchenni matematyky: metod. rozrobka dlia vchyteliv. Dolyna. 2016. 30s. URL : <https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-vikoristannya-servisu-learningapps-pri-vivchenni-matematiki-19885.html> (Access Oct. 15, 2021). [ukr]

9. Novosad A. Tretyna ukrainskykh uchniv ne maie minimalnogo rivnia znan iz matematyky – doslidzhennia PISA. Gordonua.com. 2019, 4 hrudnia.
10. URL : <https://gordonua.com/ukr/news/society/-tretina-ukrajinskih-uchniv-ne-majut-minimalnogo-rivnja-znan-z-matematiki-doslidzhennja-pisa-1476061.html> (Access Oct. 18, 2021). [ukr]
11. Ponomarova H.F. Dosvid vykorystannia dystantsiinykh tekhnolohii v orhanizatsii vykhovnoi roboty pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity v umovakh karantynu. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. 2020. T. 95 № 2. S. 149–159. URL : <http://domtpsnu.snu.edu.ua/index.php/Domtp/issue/view/8> (Access Oct. 15, 2021). [ukr]
12. Praktykum z opanuvannia paketu dynamichnoi matematyky GeoGebra yak instrumentu realizatsii STEAM-osvity : navch. posibnyk / L. E. Hryzun, dar. V. V. Pikalova. Kharkiv : KhNPU. 2018. 80 s. [ukr]
13. Prometheus – platforma onlain-osvity, kurs «Matematyka. Pidhotovka do ZNO». URL : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:ZNO+MATH101+2017_T1/about (Access Oct. 16, 2021). [ukr]
14. Prometheus – platforma onlain-osvity, kurs «Pidhotovka do ZNO z matematyky: laifkhaky vid Mohylianky». URL : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:NAUKMA+ZNO_Math_101+2019_T3/about (Access Oct. 16, 2021). [ukr]
15. Rudenko N. M. Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii navchannia u formuvanni matematychnoho myslennia studentiv koledzhu. Osvitolohichni dyskurs. 2014. Vyp. 2 (6). S. 171–184. URL : <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/109/121> (Access Oct. 15, 2021). [ukr]
16. Studiiia onlain-osvity Ed-era, kurs «Matematyka: Aryfmetyka, rivniannia ta nerivnosti» URL : <https://courses.ed-era.com/courses/EdEra/m102/M102/about> (Access Oct. 18, 2021). [ukr]

17. Studiiia onlain-osvity Ed-era, kurs «Matematyka. Prosto». URL : <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EDERA-OSVITORIA+Math101+2019/about> (Access Oct. 16, 2021). [ukr]

18. Chabala T. M. Stvorennia vprav dlia interaktyvnoho navchannia z vykorystanniam tekhnolohii VEB 2.0. : metodychni rekomendatsii. Matematika v shkolakh Ukrainy. 2018. № 34-36. S. 3–35. [ukr]

UDC 378.018.43:004.031.42]:005.336.2(045)

**THE ROLE OF INTERACTIVE AND INFORMATION
TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL
COMPETENCE OF APPLICANTS FOR HIGHER EDUCATION
OF THE HUMANITIES DURING DISTANCE LEARNING**

© Olyanych V., Olyanych L., Yurchenko M.

Information about the author:

Valentyna Olyanych: ORCID ID 0000-0002-7880-6579, valentina.olyanich@gmail.com; Doctor of Historical Sciences, Assistant Professor, Lecturer of The Department of History and Socio-Economic Disciplines.

Larisa Olyanych: ORCID ID 0000-0002-4924-145X, larisa.olyanich26@gmail.com; Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor, Lecturer of The Department of History and Socio-Economic Disciplines.

Mykola Yurchenko: ORCID ID 0000-0002-2910-7042, n.yurchenko1946@gmail.com; Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor, Lecturer of The Department of History and Socio-Economic Disciplines.

The article examines the problems of introducing interactive technologies in the educational space of educational institutions of the humanitarian direction. The use of methods and tools of interactive interaction in the educational environment is being updated. Ukraine has made significant steps towards democratizing higher education and bringing it closer to European standards, that is, to using the latest interactive technologies and methods in the educational process. The main priority of the higher education system in Ukraine is the training of qualified personnel based on the principle of taking into account the creative potential of the student. The introduction of distance learning shows that the development of educational technologies, the formation of an interactive educational environment provides young people with new ways of learning information and, as a result, new prospects in future research. A comprehensive update of the information support system of higher education institutions in the future will help solve the problem of modernization of Education. It should be added: Ukraine is developing a distance

education infrastructure that studies European experience and carefully implements the latest methods and tools of interactive technologies. Training of qualified specialists in the humanities, professionals who are purposeful and able to adapt mobile to the needs of our time, is becoming an important task for university teachers. The present provides new opportunities that a student needs in a modern educational institution for active mental activity. Interaction between teachers and students, the use of the latest technologies, and the creation of conditions for distance learning is an important task of the educational environment. The use of computer technology is also an urgent need of our time. Attracting students to information technologies during Distance Learning is a guarantee of the quality of the educational process.

Keywords: pedagogy, distance learning, applicants for higher education, professional competence, higher education, information technologies, interactive methods, modernization of education.

Олянич В. В., Олянич Л. В., Юрченко М. С. «Роль інтерактивних та інформаційних технологій у формуванні професійної компетентності здобувачів закладів вищої освіти гуманітарного спрямування під час дистанційного навчання».

У статті досліджуються проблеми впровадження інтерактивних технологій у освітній простір навчальних закладів гуманітарного спрямування. Актуалізується використання методів та засобів інтерактивної взаємодії у освітньому середовищі. Україна зробила вагомі кроки до демократизації вищої освіти та наближення її до європейських стандартів, тобто до використання у навчальному процесі новітніх інтерактивних технологій та методів. Головним пріоритетом системи вищої освіти в Україні є підготовка кваліфікованих кадрів на основі використання принципу врахування творчого потенціалу здобувача вищої освіти. Впровадження дистанційного навчання показує, що розвиток освітніх технологій, формування інтерактивного освітнього середовища надає молоді нові шляхи пізнання інформації та, як наслідок, нові перспективи у майбутніх дослідженнях. Комплексне оновлення системи інформаційного забезпечення вищих навчальних закладів у майбутньому допоможе вирішити проблему модернізації освіти. Слід додати: в Україні формується інфраструктура дистанційної освіти, яка вивчає європейський досвід та ретельно впроваджує новітні методи та засоби інтерактивних технологій. Підготовка кваліфікованих фахівців гуманітарного напрямку, професіоналів, цілеспрямованих і здатних мобільно адаптуватися до запитів сучасності, стає важливим завданням для викладачів вишів. Сьогодення надає нові можливості, які у сучасному навчальному закладі потрібні здобувачу вищої освіти для активної розумової діяльності. Взаємодія педагога та здобувача вищої освіти, використання новітніх технологій, створення умов для дистанційного навчання є важливим завданням освітнього середовища. Використання комп'ютерних технологій також є нагальною потребою сучасності. Залучення здобувачів вищої освіти до інформаційних технологій у період дистанційного навчання є гарантом якості освітнього процесу.

Ключові слова: педагогіка, дистанційне навчання, здобувачі вищої освіти, професійна компетентність, вища освіта, інформаційні технології, методи, модернізація освіти.

Relevance of research. Professional development of future humanitarians is an important task of the educational space. Higher education puts among the priorities of our time the ability and knowledge to operate with the latest technologies that will

help adapt to the modern challenges of our time. Distance learning presents new challenges for teachers, so the main task is to study interactive technologies in the educational process. The quality of education and the formation of future teachers is the main practical task of modern education. Interactive learning technologies in the system of training future teachers are one of the flexible means of developing teachers' skills. The combination of interactive and information technologies in the future helps students improve their intellectual and professional level.

Analysis of the recent researches and publications. To solve the tasks of the study, the authors conducted scientific searches and analyzed modern research on the problem of interactive technologies. The issue of interactive technologies is of increased interest today, because the quality of education is a significant factor in our time. We should mention researchers of the beginning of the XXI century, namely collective monographs [8; 12], which conduct research on interactive teaching technologies for future teachers. Among a large number of significant studies, such authors as G. Pyatakova, N. Zayachkovskaya [13], O. Pometun, L. Pirozhenko [14].

When studying the use of Information Technologies during Distance Learning in the formation of future specialists in the humanities, it is necessary to name such scientists as S. Galetsky, T. Galetskaya [5]. The authors investigate the introduction of distance learning and analyze the active use of information and communication technologies in education, which makes it possible to improve the quality of education and modernize the education system as a whole. Among foreign historiography, one should pay attention to the works of S. Nipper [1], O. Simpson [2], which have a lot of information about the experience of foreign countries regarding distance learning.

The purpose of the article is to study the basic concepts of interactive and information technologies, to find out the features of professional training of future humanitarians in modern conditions, to determine the importance of using interactive technology methods in the formation of professional competencies

of future teachers, to identify the main directions of information technologies in the formation of future teachers.

Presenting the main material. The beginning of the XXI century is marked by innovations that can update the educational environment, make new discoveries and inventions in various fields of Science and technology, which will contribute to accelerating the development and successful formation of modern specialists. This task is particularly acute for higher pedagogical educational institutions, since a modern teacher must have professional competencies of new standards. Education is of great importance in the development of modern society. Reform and modernization of higher education in Ukraine are urgent tasks on the way to innovative, European development of Ukrainian society, increasing the role of higher education in the formation of an educated young generation. The experience of foreign countries and the creation of their own methods of interactive learning is of great importance for the formation of an innovative education system. The term «Interactive» is of English origin and means «to be in constant dialogue, to be an active participant». Interactive teaching methods are a relevant way for teachers to work in the classroom. They are based on the interaction of participants in the educational process. The main goal of interactive learning is based on the following concepts: creating an atmosphere of cooperation, interaction, developing life values, and so on. So, in the course of dialogue training, students acquire the ability to think critically, participate in discussions, apply research projects, and work with sources of social origin. The use of an interactive strategy changes the role of the teacher, who determines the direction and conducts training, but is no longer the center of communication. To ensure quality, you need to use new methods of interactive technologies. Among the variety of methods, we should mention interactive lectures, «case studies», energizers, «round tables» and others. In any type of training, teachers should apply several teaching methods in different combinations. Modern classroom classes are a versatile process that requires the teacher to organize students' processing of various documents

(for example, historical sources), organize discussion forms of communication between students, and create an atmosphere of cooperation.

Scientific analysis conducted by US scientists in the 80s of the XX century shows that interactive learning accelerates an increase in the percentage of material assimilation, since it affects the consciousness of young people. Students are faced with the task of learning to communicate, solve complex problems, which is very important when studying humanities. Classes based on interactive methods have the following features: all students work in pairs, the teacher becomes a model of Democratic relations, and learning goes beyond the classroom. In distance learning, such methods become relevant. Historically, the concept of «technology» originated in the technical process and means the teaching of craft. If this concept is associated with pedagogy, then, of course, it is a systematic approach to teaching, which aims to optimize the forms of Education.

The development of Education largely determines the state of the future of society, culture and personality. «Education forms a person, equips him with knowledge, educates civic qualities, the ability to think and work, communicate and relax, live in a social way and at the same time be an individually unique person» [7, p. 11].

The appearance of elements of interactive learning can be found in the works of V. Sukhomlinsky, Sh. Amonashvili, V. Shatalov and others. These outstanding teachers created pedagogy in Soviet times, so they were rather an exception in the general space of the Soviet system. In Western Europe and the United States at the end of the XX century, such forms of education developed and improved. And, as we can see, today they have significant results. Historically, the educational process in our country is conducted mainly in the classroom. In modern conditions, in times of distance learning, teachers gain new experience that helps to solve common problems of independent work. However, it should be noted that teachers and students expect certain difficulties. Distance learning requires the use of new approaches to the presentation of material, presentation, interaction between students and teachers. Issues such as pedagogical comfort, learning space, and student adaptation remain relevant and require careful research. It is necessary to take into account the «pitfalls»

that have a socio-psychological aspect. Referring to their own teaching experience, the authors highlight the following controversial aspects: feelings and experiences, an atmosphere of trust or distrust, a sense of security, a passive position of the student, professional burnout, and so on. Such pedagogical problems should be solved in order to cooperate productively in the future. Even the best lecture can not replace the cooperation of Teacher-Student, Teacher-Friend, based on trust, compassion, exchange of knowledge, inspiration. It is also important to maintain positive interaction between the teacher and the student in the future. Such methods of interaction give results in mastering information. Consequently, the atmosphere of trust, as the American psychologist R. Cialdini writes in the book «Psychology of influence», improves the attitude to the individual with whom acquaintance takes place [21, P. 5].

Interactive learning technologies are built on the basis of democratization of relations, active activity of students, and effective use of teaching methods. We are impressed by the understanding of interactive learning as a special form of organizing cognitive activity, the functional purpose of which is to create comfortable learning conditions in which each student feels their academic performance and intellectual ability [9, p. 8 – 9]. Belarusian scientists V. Simonenko and Fomin N. interactive technologies are considered active together with technologies of problem-based learning and educational cooperation, game and computer technologies [20, p. 83].

The combination of interactive and information technologies in learning is a challenge of our time. There is a need to form a competent personality who is able to participate in the development of education and science. The increase in information flows forces us to form new methods, fundamentally new priorities in the training of future teachers. The need for constant self-improvement requires the latest technologies that will help realize the needs of future specialists, form a single educational space within higher education.

So, interactive technologies cannot be implemented without information technologies, because only by combining them can the transition from chalk to a blackboard – to an electronic blackboard, from a library – to electronic resources,

from an audience – to a virtual meeting be possible. Such technologies make it possible for students and teachers to communicate via the Internet, email, chat, forum, and so on. In the course of training, each teacher forms individual forms of teaching. It is especially important to take into account the specifics of the subject. The authors study the humanities and the specifics of their teaching. Therefore, it is important to research and identify areas of interactive information technologies and bring to students the importance of interaction between student and teacher, teacher and student.

The main task of using distance learning is to provide access to information technologies and telecommunications networks. Electronic textbooks, monographs, and articles are used for self-study of sources. Webinars and conferences are used to present interactive information in real time. Webinars provide an opportunity to conduct online presentations, work together with sources, documents, and archival materials. In the process of mastering educational material, it is advisable to use forums where you can leave comments.

A future liberal arts teacher studies the material, explores the sources, and gains experience in passing the material on to students. The computer becomes a loyal assistant for the student, it allows you to store information. But in the process of distance learning, new realities are needed that will help you display a presentation, map, and documents on the screen. Such forms of using information technologies as multimedia display of historical events, tables, etc. require professionalism, time planning, and discipline from the future specialist. The teacher can include a lesson-presentation of the film, questions to it, and organize a discussion without additional time. To achieve better learning results, the teacher can use various forms, such as lesson-game, quiz, brain ring, etc. The preparation process requires a creative approach to students, ensuring flexibility in managing the educational process, improving the organization of the lesson, and including students in collective activities in groups and pairs. For example, in a lesson on the history of Ukraine, Students Perform Group projects. Each group gives a description of the principality in the time of Kievan Rus according to the plan. Students work through sources using electronic

resources, they work in a group, this contributes to the consolidation of knowledge. The result of the work is presented in an online format, where they can communicate and exchange information. The learning process is supervised by a teacher, who acts as a mentor, friend, and participant in discussions. A modern lesson is a combination of a teacher's knowledge and skill in organizing a creative educational process in modern conditions. Distance learning via the Internet has its advantages and disadvantages. The task of the teacher is to improve the educational process and have constant contact with students. The search for forms of training is relevant today. Distance learning lectures do not involve direct communication with the teacher. To receive lecture material, students use a computer network to use audio and video materials, CD-ROMs, and so on. Lectures can be listened to at any time and at any distance [19, p. 29].

The convenience of studying remotely allows students to plan their own study time. Virtual mobility and the absence of borders allows you to get an education regardless of your location in any educational space. Various video conference formats are used to discuss any discussion Issues, Monitor the performance of independent work, and increase students' motivation. Zoom, Skype, and Meet services allow you to conduct discussions, test, and discuss important issues. Humanities require a comprehensive study of the material. Maps, tables, sources, and archival materials are an integral part of studying the material. Given the experience of the teacher, the question arises in the variety of teaching methods. To avoid routine tasks, we suggest using challenge testing. For this purpose, there is a Kahoot training program, which allows you to create a test, survey, educational game, knowledge marathon, and so on. In other words, the teacher needs to constantly coordinate the educational process, improve their courses, increase creative activity, creativity, and competencies in accordance with the requirements of the time. Along with the advantages of distance learning, there are disadvantages. Unsatisfactory technical equipment and insufficient technology capacity can hinder the provision of educational services. All this encourages the search for new learning tools that would meet the requirements and needs of the educational process.

The effectiveness of distance learning depends not only on the ways of presenting educational materials, but also on monitoring the assimilation of knowledge, analyzing priorities and factors that affect the effectiveness of teachers and students in the distance environment [6].

Of course, there are difficulties on the teacher's path. It is advisable to apply self-test methods, involve students in digital creativity, help them find discussion issues, and create an environment for commenting on works. It is also necessary to take into account the psychological and pedagogical conditions of the educational process, which create opportunities for fruitful communication between the teacher and the student. Positive influence on the student is a way to increase the creative and intellectual potential of the individual. In our opinion, attracting students to self-education is an important task of our time. A study conducted among applicants for higher education, future humanities students, showed that students in a distance format require more attention, since independent work requires mixed and creative approaches to learning. Identifying factors that affect the effectiveness of distance learning and helping you master new material, sources, and literature is an important task. To determine the level of student satisfaction with their studies, there are online surveys, questionnaires, and so on.

Students help teachers create their own educational system to meet the requirements of students in the humanities. Human education is an important process that requires effort and the use of Information Technologies.

The characteristic features of distance learning are primarily: flexibility of learning, interactivity, individualization of learning, cost-effectiveness, the use of information technologies that provide an opportunity to join the global information space. There is also an opportunity to simultaneously study in Ukrainian and foreign educational institutions. In addition, you should pay attention to the openness and objectivity of the assessment of students' knowledge, its independence from the teacher, since modern technologies of independent assessment are used. Improving distance learning is the main task for teachers today. Shortcomings that arise during training should be eliminated by studying and implementing foreign

experience. The formation of distance learning in Europe is associated with the creation of Open Universities [4, p. 162 – 168]. Indicative is the National University of distance education (Universidad Nacional de Educacion a Distancia UNED) in Spain, which has 58 training centers in the country and 9 abroad (Bonn, Brussels, Geneva, London, Paris, etc.), its students also have the opportunity to study in New York and Rome; The National Distance Learning Center CENTRE NATIONAL D'ENSEIGNEMENT a DISTANCE (CEND) in France, which currently provides distance learning to more than 350,000 users in 120 countries around the world. About 5,000 teachers take part in the preparation of 2,500 training courses [3, p. 13]. The experience of implementing distance learning and applying information technologies in leading foreign countries shows that higher education institutions should have technical support from leading companies and firms in the field of it technologies.

The importance of the experience of foreign countries is very important for the educational system of our country, because there are still many difficulties ahead, and to overcome them, you need to understand the shortcomings well and highlight the priorities of the future. Therefore, we get acquainted with foreign experience from the very beginning. The founder of the first distance education course is considered to be Isaac Pitman, who in 1840, thanks to mail, began teaching shorthand to students in the United Kingdom [11, p. 17]. Noteworthy is the experience of Canada, where in 2000 the computerization of educational institutions was completed and the last School of four students, which is located on an Ocean island, was connected to the Internet. On the territory of the post-Soviet countries, an identical picture was observed in Estonia in the same year [11, p. 17].

According to the authors, much attention is paid to the conduct and preparation of distance learning in our country. Training seminars, webinars, summer schools, master classes, etc. are of great importance, where they thoroughly talk about methods, technologies, foreign experience, and teach the latest technologies. To get acquainted with the methodological work, educational and methodical

manuals, articles, and monographs have been published, which contain a lot of information about distance learning.

The study of ways to develop distance education abroad will help you find answers to current questions of teachers and students, identify implementation methods, and draw new plans.

At the beginning of the XXI Century, new transformations were taking place in the information society. Professional training of future teachers requires special attention. The basis of Information Technologies is software and hardware tools that use the corresponding software products, that is, a set of computer programs. The decisive factor for the high-quality use of it in the educational process is the ability of teachers to use the latest technologies. A single information and educational environment comes to the rescue, which makes fundamental changes in the educational process. It opens up wide opportunities for the use of new approaches in education, provides access to the use of modern technologies.

Today, distance learning and the introduction of information technologies are a significant support for teachers. During a pandemic, this format of training is a lifeline. The future belongs to mixed learning, which is very convenient to switch to different modes. To ensure a full-fledged educational process at a distance, a teacher needs to have a number of professional skills that can interest the applicant for education.

The COVID-19 pandemic has changed the pace and rhythm of teachers' lives. This situation has caused problems in access to education. A significant part of higher education institutions in Ukraine have switched to distance learning. During the period of compliance with quarantine measures, educational institutions provided students with the opportunity to fully continue their studies and provided them with educational materials, conferences, webinars, and electronic libraries. The latest interactive platforms were used. Attention was paid to improving the motivational factor in acquiring new knowledge. For example, in the Kharkiv humanitarian and pedagogical academy, in order to improve the quality of Education, a survey of students

on the quality of distance learning was conducted. The results obtained show that students have a high level of self-organization. They actively support teachers, which improves contact between teacher and student.

Scientist J. Littlefield highlighted such advantages of using online training as:

- The student learns at a private pace;
- The student enjoys a flexible schedule;
- The vast majority of students understand learning as a way of their own original development;
- The student is protected from adaptive hazards;
- The peculiarities of studying specific subjects are constantly taken into account [10].

The COVID-19 pandemic has changed the pace and rhythm of teachers' lives. This situation has caused problems in access to education. A significant part of higher education institutions in Ukraine have switched to distance learning. To comply with quarantine measures, educational institutions provided students with the opportunity to fully continue their studies and provided them with educational materials, conferences, webinars, and electronic libraries. Events were held with the involvement of the latest interactive platforms, and increasing the motivational factor in acquiring new knowledge. For example, in the Kharkiv humanitarian and pedagogical academy, in order to improve the quality of Education, a survey of students on the quality of distance learning was conducted. The results obtained show that students have a high level of self-organization. They actively support teachers, which improves contact between teacher and student. Education of the future teacher is covered in the monograph of G. F. Ponomareva, which describes innovative methods and forms of work that ensure high-quality training of future specialists [15]. The Scientific School of teachers of KHGPA in its research defines aspects of educational work in institutions of Higher Education [16]. We can note that spipratsya, the use of technologies satisfies the needs of the present and helps to form future professionals.

We can note that cooperation and the use of technologies satisfy the needs of the present and help shape future professionals.

Conclusion. Our country has a highly developed intellectual potential, which is able to effectively solve innovative problems. Now higher education in Ukraine is under the influence of powerful globalization processes, which is changing it, improving it, taking into account domestic and foreign experience. Modernization of higher education in Ukraine, bringing it closer to European standards implies the development of professional growth. An important role in these processes is played by innovative implementations, which are a significant factor in distance learning. A combination of interactive and innovative technologies helps to provide a comprehensive educational process. Innovation activity is a fundamentally important response to the challenges of our time, which are determined by the transition of society to an innovative type of development and determine the flexibility of the education system in distance learning in the conditions of COVID-19. Successful solution of the problem of introducing distance education in Ukraine will contribute to improving the quality and accessibility of Higher Education.

Modern world processes require modernization of the higher education system, especially professional education. Globalized integration processes in the world society have become an impetus for the search and implementation of innovations. This should improve the quality of the educational process. The future student is purposeful, competitive with the established professional competence. Our further research will focus on exploring the components of professional competence of future humanitarians who will become active and mobile in the future. So, considering interactive, innovative technologies in the education of future teachers, we concluded that teaching students during distance learning requires revision and updating of the educational process. This will improve the quality of education and help educate specialists in their field who will be able to participate in the state processes of Ukraine in the future.

References:

1. Nipper S. *Third Generation Distance Learning and Computer Conferencing. In: Mindweave: Communication Computers and Distance Education.* Oxford. 1989. [eng]
2. Simpson O. *Supporting student in online, open and distance learning.* London. 2002. [eng]
3. Aliiev Kh. M. *Zarubizhnyi dosvid uprovadzhennia dystantsiinoho navchannia v universytetakh. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky, 2017. Vol. 3, P. 11–17.* [ukr]
4. Areshopkov V. *Dystantsiine navchannia pedahohichnykh pratsivnykiv: dosvid i problemy. Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii, 2003. N 5–6, P. 162–168.* [ukr]
5. Haletskyi S., Haletska T. *Dystantsiine navchannia yak element informatsiino- komunikatsiinykh tekhnolohii v osviti. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. Pavla Tychyny, 2018. N. 1, P. 54–62.* [ukr]
6. Korbut O. *Dystantsiine navchannia: modeli, tekhnolohii, perspektyvy. Scientific and practical conference «Novitni osvitni tekhnolohii». 2017. URL : <http://confesp.fl.kpi.ua/ru/node/1123>.* [ukr]
7. Kremin V. H. *Osvita i nauka Ukrainy: shliakhy modernizatsii.* Kyiv, 2003. [ukr]
8. Kukharenko, V. M. *Ekstrene dystantsiine navchannia v Ukraini : kol. monohrafiia / V. M. Kukharenko, V. V. Bondarenko ; NTU «KhPI», KhNADU. Kharkiv : Miska drukarnia, 2020. 409 s.* [ukr]
9. Melnychuk I. M. *Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii.* Ternopil, 2010. [ukr]
10. Morze N. V., Hlazunova O. H. *Kryterii yakosti elektronnykh navchalnykh kursiv, rozroblenykh na bazi platform dystantsiinoho navchannia. Informatsiini tekhnolohii v osviti. 2009. N. 4, pp 63–75.* [ukr]

11. Oliinyk V. V. *Vidkryta pisliadyplomna pedahohichna osvita i dystantsiine navchannia v zapytanniakh i vidpovidiakh*. Kiev, 2013. [ukr]
12. Osvita: sotsialni aspekty v konteksti ekonomichnoho rozvytku Ukrainy : monohrafiia / za red. profesoriv Laptieva S. M., Sidaka V. S., Denysenka M. P. Kyiv : «KROK», 2014. 560 s. [ukr]
13. Piatakova H. P., Zaiachkivska N. M. *Suchasni pedahohichni tekhnolohii ta metodyka yikh zastosuvannia u vyshchii shkoli..* Lviv. 2003. [ukr]
14. Pometun O. I., Pyrozhenko L. V. *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia*. Kyiv, 2004. [ukr]
15. Ponomarova H. F. *Vykhovannia maibutnoho pedahoha: teoriia i praktyka: monohrafiia*. Kharkiv : Ranok, 2014. [ukr]
16. Ponomarova H. F., Kharkivska A. A., Otroshko T. V. *Vyshcha osvita Ukrainy v paradyhmi yevrointehatsii: kurs lektsii* : navchalnyi posibnyk. Kharkiv. 2008. [ukr]
17. Ponomarova H. F. Formuvannia tvorchoi osobystosti v systemi osvity y sotsialnomu seredovyshchi: suchasni vyklyky ta innovatsii : materialy rehion. nauk.-prakt. konf. (22 kvitnia 2020 r., m. Kharkiv) / za zah. red. H. F. Ponomarovoi; Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady. Kharkiv : FOP Petrov V. V., 2020. 232 s. [ukr]
18. Popova O. V., Ponomarova H. F., Petrychenko L. O. *Osnovy pedahohichnoi innovatsii* : navch. pos. Kharkiv. 2009. [ukr]
19. Prybylova V. M. Problemy ta perevahy dystantsiinoho navchannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Ukrainy. *Problemy suchasnoi osvity*, 2013. N. 4, P. 27–36. [ukr]
20. Simonenko V. D. *Sovremennyye pedagogicheskie tekhnologii*. Bryansk, 2001. [rus]
21. Chaldini R. *Psykholohiia vplyvu*, Kyiv. 2017. [ukr]

УДК 378.018.43:796(045)

**ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ
З ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ»
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

© Шестерова Л.Є., Соколюк О.В., Пятницька Д.В.

Інформація про авторів:

Шестерова Людмила Єгорівна: ORCID ID 0000-0001-8777-6386, lydmula121056@gmail.com; кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор, завідувач кафедри теорії та методики фізичного виховання.

Соколюк Ольга Василівна: ORCID ID 0000-0002-7471-4589, olyanas@ukr.net; кандидат педагогічних наук, старший кафедри теорії та методики фізичного виховання.

Пятницька Дар'я Всеволодівна: ORCID ID 0000-0001-9972-8402, mardariya@ukr.net; кандидат педагогічних наук, викладач вищої категорії.

Фахівці вважають, що кінцевим результатом вивчення освітнього компонента «Фізичне виховання» для здобувачів вищої освіти є формування готовності самостійно використовувати засоби і методи фізичного виховання для укріплення здоров'я, забезпечення повноцінної соціальної і професійної діяльності. 2020 року з метою запобігання розповсюдженню коронавірусної інфекції в закладах освіти стало широко використовуватись дистанційне навчання.

Автори вважають за необхідне виявити причини і чинники, що дозволяють здобувачам освіти самостійно застосовувати фізичні вправи в період дистанційного навчання. У дослідженні були використані методи теоретичного аналізу та узагальнення літературних джерел, анкетування, математичної обробки матеріалів. У дослідженні взяли участь 120 здобувачів вищої освіти закладів вищої освіти м. Харкова, що навчаються на I – II курсах і займаються фізичним вихованням. Результати дослідження свідчать, що 41,7 % здобувачів освіти займаються фізичними вправами самостійно, у фітнес-клубах та басейні – 8,3 % і 50 % – не займаються фізичними вправами. Для здобувачів вищої освіти було складно підбирати вправи та дозувати навантаження. Анкетування виявило, що 70 % здобувачів освіти не знали мету вимірювання ЧСС. Здобувачі зіштовхнулися із проблемою обрання вправ для самостійних занять та нестачею інвентарю для занять у домашніх умовах. Встановлено, що дистанційне навчання має багато позитивних рис: нерегламентований час для занять; можливість займатися у будь-якому місці; концентроване надання учбової інформації; незалежність від місця проживання та стану здоров'я; можливість індивідуального та диференційованого навчання.

Недоліками дистанційного навчання автори дослідження вважають: відсутність особистого контакту з викладачем; технічні проблеми, що виникають під час дистанційного навчання (Internet, інвентар тощо); необхідність проявляти самодисципліну; відсутність необхідного контролю та спокуси неякісного виконання завдань.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, заклад вищої освіти, дистанційне навчання, фізичне виховання, рухова активність.

Lyudmila Shesterova, Olha Sokoliuk, Dar'ya Piatnytska «Organization of Distance Learning in Higher Education Establishments in the Educational Component «Physical Education»».

Experts believe that the final result of studying the educational component «Physical Education» for higher education is to form readiness to independently use the means and methods of physical education to improve health, ensuring a full social and professional activity. In 2020, distance learning has been widely used in educational establishments to prevent the spread of coronavirus infection.

The authors consider it necessary to identify the causes reasons and factors that allow students to independently use physical exercises during distance learning. The research used methods of theoretical analysis and summarizing of literary sources, questioning, mathematical processing of materials. The study involved 120 students of higher education establishments in Kharkiv, studying at the I – II courses and engaged in Physical Education. The research results indicate that 41.7 % of the students engaged in physical activities on their own, 8.3 % of the students visit fitness clubs and swimming pools and 50 % of the students do not engaged in physical activities. It was difficult for students to select exercises and dosage the workload. The questionnaire revealed that 70 % of the students did not know the task of measuring heart rate. Students faced the problem of choosing the exercises for self-study activities and the lack of equipment for activities in home conditions. It is established that distance learning has a lot of positive effects: the non-regulated time for activities, the ability to study at any location, the concentrated representation of learning information, the independence from the place of residence and the state of health, the possibility of individual and differentiated training.

The authors consider the disadvantages of distance learning: the lack of personal contact with the lecturer; the technical problems occurring in the course of distance learning (Internet, equipment, etc.); the need to show self-discipline; the lack of necessary control and spores of poor execution of tasks.

Keywords: students, institution of higher education, distance learning, Physical Education, physical activity.

Актуальність дослідження. Пандемія «COVID-19» внесла значні корективи в життя людства в усьому світі, зокрема й в Україні. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» на всій території України впроваджено загальнонаціональний карантин. Заходи, пов'язані з карантинном, більш глибоко оголили проблеми навчання та самостійної роботи здобувачів вищої освіти, зокрема із фізичного виховання.

Не залишилась осторонь і проблема дистанційного навчання в закладах вищої освіти. Ще на початку та всередині 20-х років теперішнього століття фахівці розглядали можливість використання ІТ-технологій в освітньому процесі здобувачів освіти. Це було пов'язано насамперед із впровадженням в систему освіти України Болонського процесу [1, 13]. Декларація, що була прийнята на зустрічі Міністрів освіти європейських країн, визначила основні завдання та принципи створення зони Європейської вищої освіти [13]. О. Войчишин, В. Дяків, З. Копичинська [3], Л. Ігнатюк [5], наголошують, що комп'ютеризація, нові інформаційні технології, телекомунікації дають змогу перевести навчання на відстані на якісно новий рівень. Особливо важливо це зараз, під час карантину, коли рекомендується обмежити проведення масових заходів, зокрема навчально-виховного та навчально-тренувального процесу. Саме тому потрібно замислитися про спосіб надання якісних освітніх послуг на відстані.

Викладання освітніх компонентів у вищій школі, безперечно, має ставити на меті підготовку фахівця, знання й уміння якого повністю відповідають умовам сучасного інформаційного суспільства. Водночас виникають певні труднощі, оскільки цього не можна досягти, використовуючи застарілі підходи та методи. В умовах, що склалися, головним завданням освіти в ХХІ столітті є використання нових інформаційних технологій у поширенні знань, зокрема дистанційними методами.

Актуальність проблеми дистанційного навчання полягає в тому, що результати суспільного процесу, раніше зосереджені у сфері технологій, сьогодні концентруються в інформаційній сфері. Виходячи з того, що професійні знання старіють дуже швидко, необхідно їх постійно вдосконалювати.

Отже, виникає потреба навчити здобувача вищої освіти самостійно вирішувати типові й нетипові завдання, вести пошук інформації, постійно опановувати нові знання. Для реалізації цього необхідні нові підходи до організації навчальної діяльності та створення необхідних для цього умов.

Разом із тим фахівці [1, 4, 9, 10, 13] відмічають позитивні та негативні риси дистанційного навчання.

Характерними позитивними рисами дистанційного навчання здобувачів вищої освіти будь-яких спеціальностей є:

- інтерактивність навчання. Інтерактивні можливості використовуються в системі дистанційного навчання програм і систем доставки інформації, дозволяють налагодити і навіть стимулювати зворотний зв'язок, забезпечити діалог і постійну підтримку, які не можливі у більшості традиційних систем навчання;

- гнучкість навчання здобувачів, що одержують дистанційну освіту, у виборі навчального закладу, місця і часу навчання. Здобувачі освіти мають можливість не відвідувати навчальні заняття, а навчатися у зручний для себе час та у зручному місці;

- в основу програми дистанційної освіти покладений модульний принцип, що дозволяє з набору незалежних курсів-модулів сформувати навчальну програму, яка відповідає потребам здобувачів вищої освіти;

- індивідуалізація навчання, яка дозволяє реалізувати для здобувача індивідуальну навчальну програму й індивідуальний навчальний план. Можна самостійно обирати послідовність вивчення предметів на основі індивідуального графіку;

- економічність дистанційного навчання знаходить прояв у ефективному використанні навчальних площ та технічних засобів, концентрованому й уніфікованому представленні інформації, використанні та розвитку комп'ютерного моделювання, що призводить до зниження витрат на підготовку фахівців; а також відсутність проблеми придбання навчальних матеріалів та підручників;

- використання в навчальному процесі нових досягнень інформаційних технологій, які сприяють входженню людини до світового інформаційного простору, що забезпечує технологічність навчання;

- інформаційна забезпеченість дистанційного навчання характеризується тим, що здобувачі освіти отримують доступ до комплексу необхідних навчальних матеріалів у сучасному електронному вигляді безпосередньо з серверу закладу вищої освіти, де вони навчаються, інших ЗВО та Інтернет-ресурсів. Сучасні комп'ютерні телекомунікації здатні забезпечити передачу знань і доступ до різноманітної навчальної інформації на рівні, а іноді, й набагато ефективніше, ніж традиційні засоби навчання;

- якість дистанційної освіти має бути високого рівня, не поступатися якості очної форми навчання. Це досягається шляхом підготовки дидактичних засобів навчання, до розробки яких залучається найкращий професорсько-викладацький склад і використовуються найсучасніші навчально-методичні матеріали;

- паралельність дистанційного навчання – воно здійснюється одночасно з професійною діяльністю або з навчанням за іншим напрямом підготовки, тобто без відриву від виробництва або іншого виду діяльності. Також з'являється можливість одночасного навчання в українському та закордонному ЗВО;

- відкритість і об'єктивність оцінки знань здобувачів вищої освіти, її незалежність від викладача, оскільки використовуються сучасні комп'ютерні технології і відповідні програми виставлення оцінок за шкалою ECTS;

- висока самоорганізація здобувачів вищої освіти, при якій підвищується творчий та інтелектуальний потенціал, прагнення до здобуття знань, уміння взаємодіяти з комп'ютерною технікою й опанування новітніми інформаційними технологіями [1].

Адамова І., Головчук Т. [1] вважають, що ефективність дистанційного навчання безпосередньо залежить від викладачів, які проводять заняття зі здобувачами вищої освіти в Інтернет-просторі. Викладачі повинні мати універсальну підготовку, тобто володіти сучасними педагогічними та інформаційними технологіями, бути психологічно готовими до роботи із здобувачами у новому навчально-пізнавальному мережевому середовищі.

Проблемою є й інфраструктура інформаційного забезпечення здобувача в мережах. Питання про структуру та композицію навчального матеріалу вирішує конкретний заклад вищої освіти, виходячи з його автономії.

Методичною проблемою є відсутність методик створення і використання дистанційних курсів в освітньому процесі на основі сучасних педагогічних, інформаційних і комунікаційних технологій. Це завдання вирішується викладачами і розробниками програм дистанційного навчання, які повинні професійно володіти всіма сучасними інноваційними технологіями створення електронного контенту.

Психолого-педагогічна проблема пов'язана з тим, що кожен викладач ЗВО за роки роботи розробляє свої методичні матеріали, які базуються на його власному педагогічному та науково-методичному досвіді та є інтелектуальною власністю. Дистанційний курс викладається на WEB-порталі, тобто стає загальнодоступним не тільки для здобувачів вищої освіти, а й для інших користувачів. Так, розроблені навчально-методичні матеріали, можуть бути використані кимось іншим, хто не брав участі в їхній розробці. Стає проблема щодо захисту прав на інтелектуальну власність викладача-розробника дистанційного курсу.

Технічна проблема дистанційного навчання виникає у зв'язку з недосконалістю технічних комунікаційних можливостей користувачів, відсутністю або невеликою швидкістю Інтернету, відсутністю або дорожнечою програмних засобів, та навіть відсутністю персональних комп'ютерів у здобувачів вищої освіти, які проживають у сільській місцевості.

Не відповідає потребам і технічна база аудиторного фонду ЗВО, що недостатньо обладнана сучасною комп'ютерною технікою. Це обмежує можливості дистанційного навчання здобувачів освіти у деяких університетах.

Ще одна проблема дистанційного навчання криється в тому, що коли здобувачі вищої освіти не відвідують навчальний заклад, рівень їхньої фізичної активності помітно знижується. Разом із тим фахівцями у сфері фізичної культури доведено, що систематичні заняття фізичними вправами позитивно

впливають на нервову й психічну стійкість до емоційних стресів, підтримують на оптимальному рівні розумову працездатність та сприяють успішності навчання здобувачів вищої освіти [6].

Науковці акцентують увагу на тому, що фізичне виховання за цих умов, є основним засобом створення можливості здобувачам вищої освіти отримати певний запас знань та навичок їхнього застосування на практиці задля протидії наслідків сидячого способу життя для стану здоров'я здобувачів освіти, спрямованих на покращення соціальних, розумових, емоційних і фізичних вимірів [4, 17].

У таких умовах фізичне виховання є єдиним освітнім компонентом, що сприяє підвищенню фізичної активності та дає змогу здобувачам вищої освіти зберігати та зміцнювати здоров'я.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Пропаганда фізичної культури і спорту завжди була одним із важливіших завдань суспільства. Особлива увага сьогодні повинна приділятися їх втіленню в студентське середовище, яке є недостатньо залученим до занять фізичними вправами через навчальну зайнятість і необізнаність про позитивний вплив занять фізичною культурою на когнітивні і фізичні здібності людини.

Карантинні заходи стали викликом та випробуванням для усієї академічної спільноти. Ідеться не тільки про ситуацію тотальної дистанційної взаємодії, але й про необхідність термінової адаптації процесу фізичного виховання до нових умов, які відповідають «карантинному» навчанню. Так, ефективність процесу фізичного виховання здобувачів вищої освіти, якісного засвоєння навчального матеріалу за допомогою нових інформаційних технологій, є актуальним питанням сьогодення [9].

Проблема рухової активності здобувачів була і залишається однією з важливіших проблем сучасності. Науковці відмічають малорухливий спосіб життя більшості здобувачів вищої освіти, відсутність обізнаності їх у сфері фізичного виховання та спорту [8].

Разом із тим, М. Носко, С. Гаркуша, О. Воєділова [8], D. Jiménez-Pavón, A. Carbonell-Baeza, C. Lavie [15], V. Koryahin, O. Blavt, Y. Serbo вказують, що регулярна фізична активність сприяє гармонійному розвитку та зміцненню здоров'я, значно знижує ризик вірусних інфекцій і рівень тривоги, покращує самопочуття і при хронічних захворюваннях, які згадуються в якості найбільш частих супутніх захворювань у недавніх дослідженнях COVID-19.

Проблема фізичного виховання здобувачів вищої освіти вивчалася багатьма науковцями [6, 8, 14]. Зокрема, М. Конкіна (2008), А. Ільїн, К. Марченко, Л. Капилевич, К. Давлетьярова (2012), А. Козулько (2017) розглядали і пропонували впровадження нових форм занять руховою активністю. Дехто з науковців вважали за необхідне впроваджувати у зміст навчання здобувачів вищої освіти інноваційні технології (Є. Захаріна (2008), Т. Бойцова, О. Жукова (2010), Т. Міхеєва, Г. Холодова (2014)). Педагогічні умови, застосування яких дає можливість суттєво підвищити ефективність навчального процесу здобувачів вищої освіти, вивчали О. Тарасова (2009), В. Пономаренко (2010), В. Назимок (2012), В. Гружєвський (2014). Можливість впровадження нових методик із фізичного виховання в освітній процес здобувачів вищої освіти розглядали Е. Анохін (2003), С. Романчук (2006), М. Конкіна (2008), Е. Конопльова (2008), А. Туренков, Л. Скотникова (2013). Вони пропонували застосовувати в навчальному процесі здобувачів вищої освіти різні інноваційні засоби [7].

Проблемою використання комп'ютерних технологій у галузі фізичної культури і спорту в Україні займалися Л. Іващенко, О. Пирогова, Н. Страпко (1988), В. Шаповалова (1992, 1999), С. Душанін (1994), В. Шигалєвський (1996, 1999, 2000), С. Єрмаков (1997), Ю. Човнюк, С. Канішевський (1997, 2000), Р. Раєвський (1998), В. Ашанін (1998), Я. Белькасем (1999), І. Огірко (2000) та інші. Широке коло програм, розроблених вищезазначеними авторами, мають оздоровчу, навчальну, тренувальну спрямованість [10].

Останнім часом збільшилась кількість досліджень, присвячених проблемам у галузі розробки і формування освітнього середовища ЗВО

засобами дистанційних технологій. Проблеми та напрямки створення і функціонування фізичного виховання при переході ЗВО на дистанційну форму навчання розглядається у працях вітчизняних та зарубіжних учених [2, 4, 12, 15].

Серед українських фахівців у цій галузі авторський зміст навчання здобувачів вищої освіти в умовах дистанційної освіти пропонують О. Васютинська (2020), Н. Рибачук (2020), С. Моїсєєв, В. Гузар (2020).

О. Власій, О. Дудка, Б. Дрінь [2], Г. Гребінка, О. Куспиш, Я. Кубрак, О. Рожко [4] відзначають, що форми і методи дистанційного навчання є широкою групою дидактичних засобів, котрі необхідні не тільки для реалізації фізичного виховання здобувачів вищої освіти, а й дають змогу активізувати перехід освітньої сфери фізичного виховання на інноваційний шлях розвитку. Опанування інструментарію дистанційного навчання, що активно практикують у світі як адекватну та єдину можливу відповідь на виклики сучасності, дають можливість здобувачам вищої освіти брати активну участь у навчальному процесі. При цьому слід врахувати, що фізичне виховання засобами дистанційних технологій – це окремий вид методології та психології навчання, який вимагає ґрунтовного вивчення, розробки та постійного вдосконалення засобів допомоги і самоконтролю [17].

Мета статті – виявити позитивні та негативні причини та фактори, що дозволяють здобувачам освіти самостійно застосовувати фізичні вправи в період дистанційного навчання.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, педагогічне спостереження, анкетування та математична обробка результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь 120 здобувачів освіти закладів вищої освіти м. Харкова, що навчаються на I – II курсах і відвідують заняття з фізичного виховання.

Насамперед, слід вказати, що дистанційне навчання – нова організація освітнього процесу, що ґрунтується на використанні як кращих традиційних методів фізичного виховання, так і нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, а також на принципах самостійного навчання. Визначено, що при грамотній організації такого навчання, можливо забезпечити якісний освітній процес, який відповідає вимогам сучасності [2, 4].

Вивчення відношення здобувачів освіти до фізичного виховання в період навчання в закладі вищої освіти свідчить про те, що великі витрати часу на учбову, наукову, суспільну діяльність, самопідготовку до навчальних занять, пересування по місту, а у деякого й робота, не дозволяють багатьом із них мати вільний час для оздоровлення та занять спортом.

Майже в усіх закладах вищої освіти під час карантину практичні заняття з фізичного виховання замінюються на лекційні, у яких розглядаються загальноприйняті теоретичні питання і надаються рекомендації щодо виконання фізичних вправ. Це додатково збільшило інтелектуальне навантаження здобувачів вищої освіти, негативний вплив якого можна регулювати за допомогою фізичних вправ. Це дає змогу здобувачам освіти реалізувати на практиці свої знання з фізичної культури і підвищити значущість сформованої фізкультурної компетенції у підтримці працездатності та здоров'я.

Із метою визначення відношення здобувачів вищої освіти до занять фізичними вправами було проведено педагогічне спостереження та анкетування.

У процесі анкетування встановлено, що 50 % здобувачів освіти в період дистанційного навчання не виконували фізичних вправ, 41,7 % здобувачів вищої освіти займалися в домашніх умовах, а 8,3 % респондентів мали можливість відвідувати фітнес-клуби та басейни (рис. 1). Це вказує на організованість останніх протягом дня і тижня, що дозволяло їм виділити час на відвідування спортивних закладів.

Аналізуючи труднощі, з якими зіштовхнулися здобувачі вищої освіти під час виконання самостійних завдань із фізичного виховання, встановлено,

що 50 % із них було важко складати комплекси вправ для себе, тобто підбирати вправи для самостійних занять.

30 % здобувачів освіти вказали, що труднощів не виникло у підборі вправ для самостійних занять. При більш детальному опитуванні виявилося, що майже всі вони протягом деякого часу займалися якими-небудь видами спорту. Цей досвід дозволив їм успішно впоратися з поставленими завданнями.

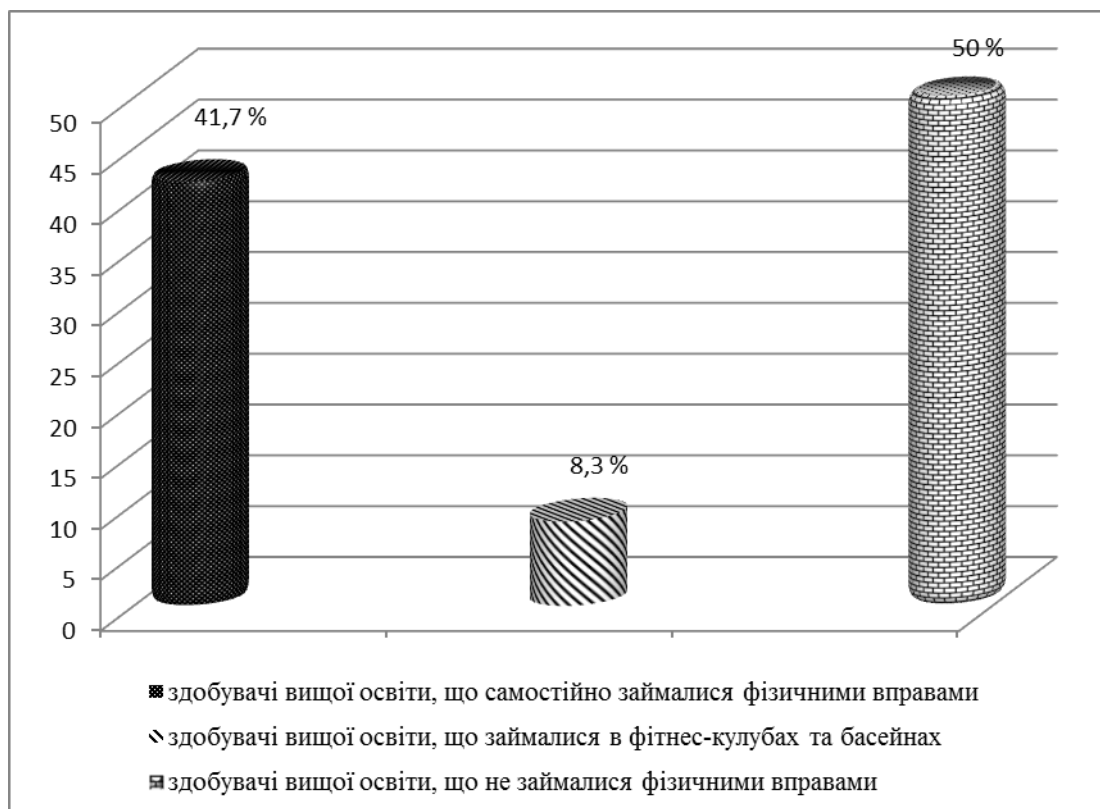

Рис. 1. Ставлення здобувачів вищої освіти до занять фізичними вправами під час дистанційного навчання (%)

20 % респондентів наголосили про складності під час дозування навантажень. Частіше за все це були хлопці, які переоцінювали свої можливості і тому наступного дня зіштовхувалися з больовими відчуттями в м'язах.

Дозування навантажень безпосередньо пов'язано зі зміною пульсового режиму в процесі занять фізичними вправами, особливо це стосується вправ циклічного характеру.

Під час опитування встановлено, що 70 % здобувачів вищої освіти не знають із якою метою вимірюються показники ЧСС. Так, у багатьох

здобувачів освіти ЧСС наприкінці заняття зростала до граничних величин, хоча за методикою вона повинна знижуватися практично до вихідного рівня. Із цього можна зробити висновок, що здобувачі вищої освіти не слідкували за показниками ЧСС протягом заняття або робили це неправильно. Тільки 30 % респондентів правильно оцінювали реакцію організму на навантаження за показниками ЧСС.

Бажання здобувачів вищої освіти щодо обрання вправ для самостійних занять розподілилися наступним чином: 42 % респондентів обрали силові вправи, 38,3 % – циклічні вправи та 19,7 % – фітнес (рис. 2).

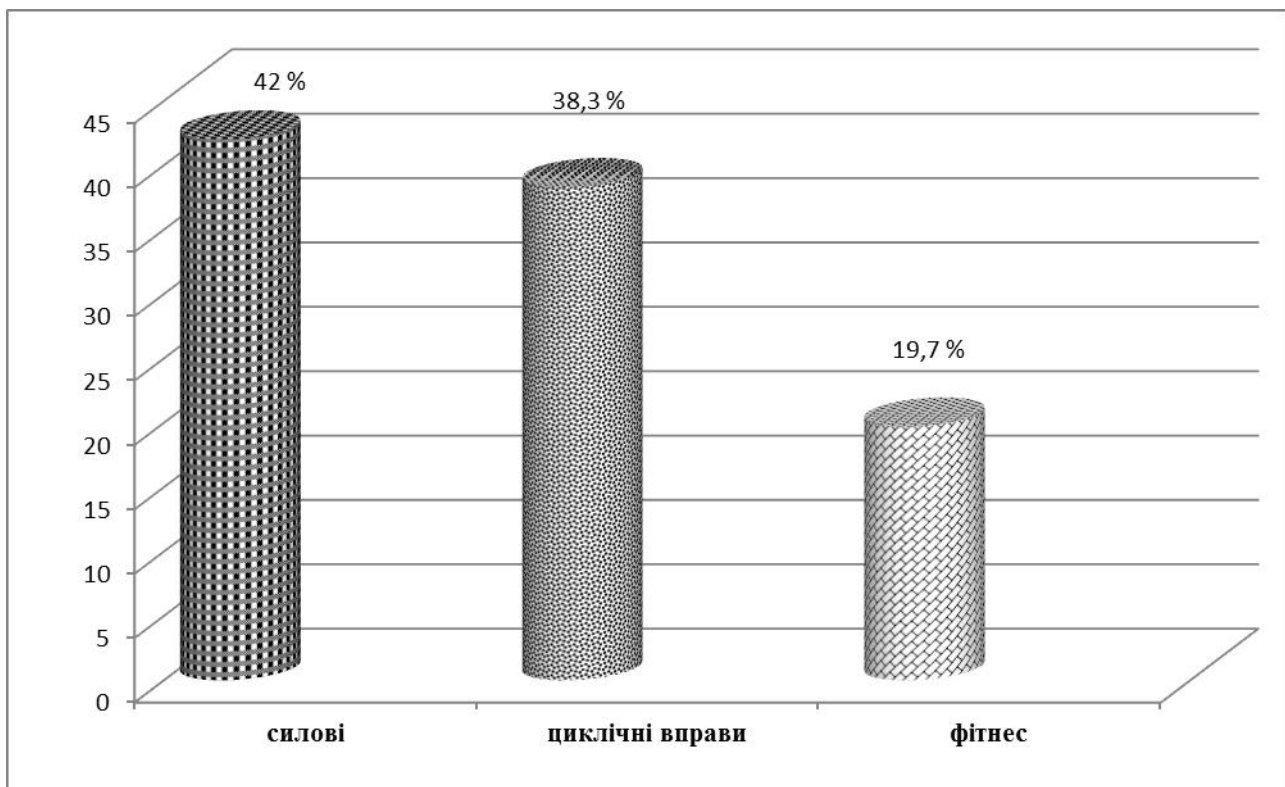

Рис. 2. Вправи, що обрали здобувачі вищої освіти для самостійних занять

Найбільш популярними у здобувачів вищої освіти під час карантинних обмежень виявилися силові вправи, особливо у хлопців. Скоріше за все, це пов'язано з прагненням набути атлетичну фігуру та підвищити силові збідності. Виконувати силові вправи можна з використанням різного інвентарю та обладнання, а також із поданням ваги власного тіла. Тому ці вправи є доступними для виконання в будь-яких умовах: вдома, у тренажерному залі,

на вулиці. Останнім часом у м. Харкові заняття силовими вправами і навіть воркаутом стали поширені з появою великої кількості «силових містечок», що дає змогу будь-кому незалежно від статі і віку в будь-який час займатися фізичною культурою.

Циклічні вправи відносяться до засобів, що створюють кардіонавантаження. Найбільш популярним серед здобувачів вищої освіти виявився біг. На наш погляд, це пов'язано з тим, що заняття бігом не потребують спеціального обладнання, він легко дозується, а контроль за навантаженням можна здійснювати шляхом підрахунку показників ЧСС. Дехто із здобувачів освіти самостійно їздив на велосипеді або плавав у басейні. Але ці вправи не були дуже популярними, бо пов'язані з придбанням або арендою обладнання (велоспед), та з придбанням абонементу до басейну, що пов'язано з чималими витратами. Інші циклічні вправи, за відповідями респондентів, не використовувалися.

Фітнес – система заходів для підтримки гарної фізичної форми та здоров'я. Але під час самостійних занять здобувачі освіти в домашніх умовах можуть використовувати лише обмежене їх коло. Насамперед, це вправи аеробного спрямування, що транслюються телекомунікаційними засобами і виконуються разом із фахівцями. Недоліком таких вправ можна вважати неконтрольованість їх як за технікою виконання, так і за навантаженням, що отримує людина, під час тренування.

Одним із напрямів фітнес-тренувань є тренування з фітнес-гумками. Як відмічають фахівці [11], перевагами їх використання є: можливість виконувати вправи на всі групи м'язів; рівномірний розподіл навантаження по всій траєкторії руху; можливість використання цих вправ здобувачами вищої освіти, які мають відхилення у стані здоров'я, зокрема, проблеми з колінними суглобами та хребтом; інвентар невеликого розміру і компактний, що дозволяє брати його з собою і використовувати будь-де; яскравість інвентарю додають елемент емоційності під час виконання вправ; виконання вправ не вимагає великої площі для їх виконання і тому вони можуть використовуватися в домашніх умовах.

Вправи з фітнесу можуть виконуватися і в фітнес-клубах під керівництвом фахівця, але це пов'язано, в залежності від цінової політики клубу, з достатньо великими фінансовими витратами.

Погляди здобувачів вищої освіти щодо їх відношення до самостійних занять під час карантину представлені на рисунку 3.

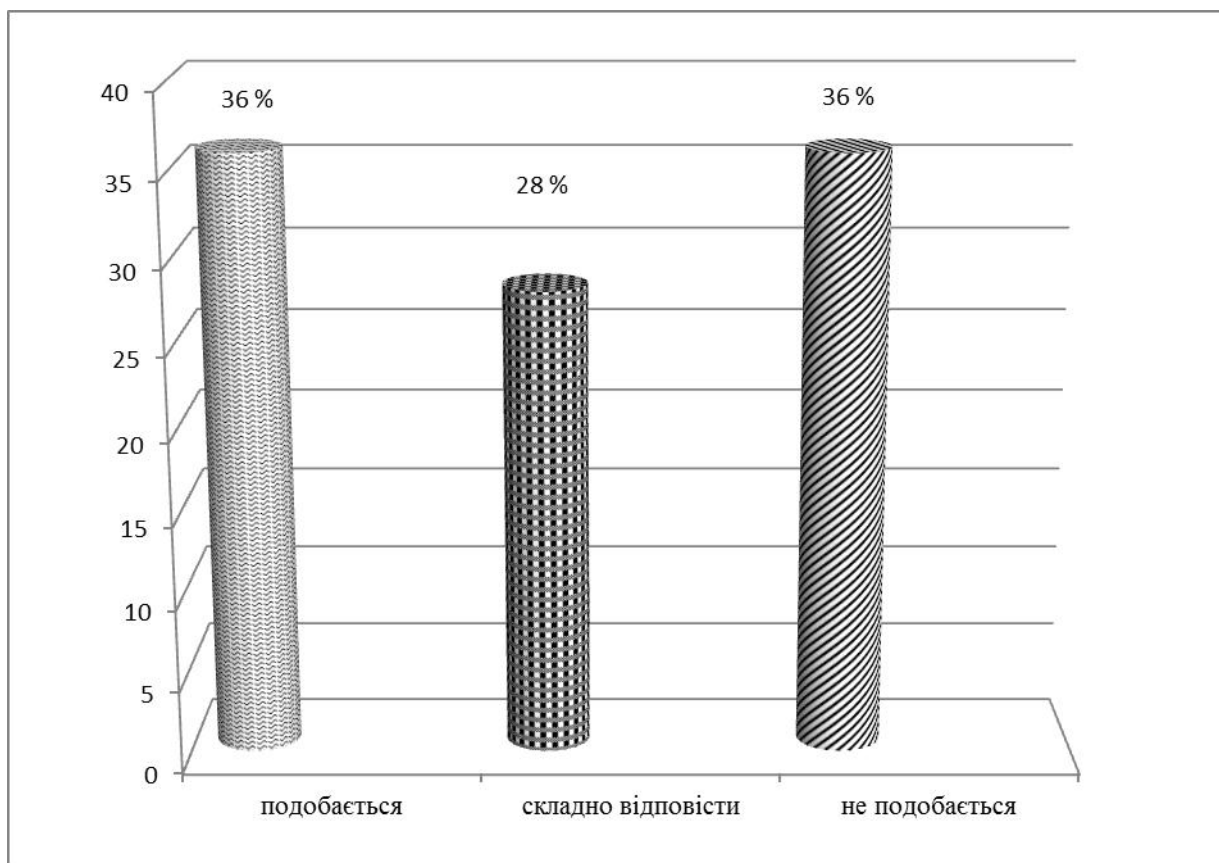

Рис. 3. Відношення здобувачів вищої освіти до самостійних занять фізичними вправами (%)

Результати анкетування свідчать, що однакова кількість здобувачів вищої освіти позитивно і негативно відносяться до самостійних занять фізичними вправами під час карантину (36 %). Негативне ставлення здобувачів освіти до таких занять пояснюється тим, що їм важко виконувати вправи без контролю викладача та підбору вправ, які є найефективніші саме для них.

Здобувачі вищої освіти, яким складно висловити свої вподобання щодо самостійних занять фізичними вправами під час карантину, здебільшого,

постійно займаються у фітнес-клубах або басейнах, і тому не відчують впливу карантину на їхнє особисте життя.

Фахівці з фізичного виховання та спорту, враховуючи загальнопедагогічні позитивні риси дистанційного навчання, відмічають специфічні його ознаки для фізичного виховання:

1) нерегламентований відрізок часу для засвоєння дисципліни, тобто здобувач освіти самостійно визначає тривалість самостійного заняття в залежності від поточного фізіологічного стану, бажання займатися та умов, які склалися, а також особисто обирає термін для оволодіння завданням, що пропонує йому викладач;

2) можливість займатися у зручному для себе місці, тобто здобувач вищої освіти може самостійно обирати де займатися – у фітнес-клубі, в басейні, у природніх умовах, на стадіоні, вдома та будь-де, бо в нього може виникнути спонтанне бажання виконати ті чи інші вправи;

3) концентроване представлення учбової інформації, тобто здобувач освіти отримує теоретичну інформацію та методичні рекомендації викладача щодо підбору та виконання вправ;

4) незалежність від місця проживання та стану здоров'я;

5) можливість індивідуального та диференційованого навчання, вправи підбираються із урахуванням вподобань здобувача вищої освіти, стану його здоров'я та рівня фізичної підготовленості.

6) можливість використання провідних освітніх технологій та урізноманітнення навчального процесу;

7) можливість реалізовувати виховну функцію фізичної культури – сприяння формуванню провідних якостей особистості: активність, самостійність, самовдосконалення, творчість;

8) розширення та оновлення ролі викладача, який повинен координувати процес фізичного розвитку та вдосконалення фізичного стану здобувачів вищої освіти, постійно розширюючи арсенал засобів, методів та форм занять фізичними вправами.

Недоліками дистанційного навчання фахівці вважають такі:

1) відсутність особистого контакту з викладачем. У фізичному вихованні більш, ніж при вивченні будь-яких інших дисциплін, здобувачу освіти необхідно безпосередньо спілкуватися з викладачем, який виправляє помилки та дає поради щодо виконання вправ, особливо, нових.

2) технічні проблеми, що виникають під час дистанційного спілкування (Internet, інвентар тощо). Недостатньо якісний Інтернет-зв'язок, що призводить до збоїв під час показу відеоматеріалів та спілкування.

3) необхідність прояву самодисципліни та мотивації, що не завжди притаманно здобувачам вищої освіти бо останнім часом дисципліна «Фізичне виховання» не є нормативною, а в де-яких ОПП зовсім відсутня.

4) відсутність належного контролю і спокуса неякісного виконання завдань, оскільки здобувач вищої освіти самостійно визначає час, тривалість та місце проведення заняття; викладачу важко здійснювати поточний контроль.

5) новітні технології не є досконалими, а освоєння користування цим ресурсом вимагає від здобувачів вищої освіти певного часу на їх засвоєння.

6) необхідність сильної мотивації для фізичного вдосконалення.

7) недостатній рівень володіння здобувачами вищої освіти навичками самостійної роботи.

В. Оліярник, В. Світлик, О. Булатов, Ю. Боровик на підставі узагальнення наукової інформації, установили, що дистанційне навчання у якості нової форми освітнього процесу з фізичного виховання здобувачів вищої освіти, дає змогу вирішити низку проблем:

- урахування індивідуальних психологічних особливостей (сприйняття, пам'ять, мислення) та індивідуального темпу сприйняття навчального матеріалу;

- забезпечення наочності рекомендацій щодо висвітлення відеоматеріалів з організації рухової активності здобувачів вищої освіти, зокрема у вільний від основної навчальної діяльності час;

- можливості забезпечення індивідуальної спрямованості занять;

- викладення великого обсягу інформації поряд із особистісно-орієнтованим підходом у його використанні;
- представлення інформації у вигляді виконаного завдання;
- забезпечення здобувачам вищої освіти можливості здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни в стані здоров'я та проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні та реабілітаційні заходи [9].

А. Маракушин, А. Чередніченко, Л. Бондар [7] задля покращення контролю в межах дисципліни «Фізичне виховання» під час дистанційного навчання пропонують впровадити «щоденник самоконтролю». Вони вважають, що це надає змогу постійно проводити дистанційну взаємодію зі здобувачами освіти; тестувати рівень методичних і теоретичних знань; розробляти методичні рекомендації щодо організації самостійних занять фізичними вправами.

На їхню думку «щоденник самоконтролю» дозволить оперативно відстежувати динаміку функцій і реакцій організму на тренувальне навантаження в процесі самостійних занять. Ведення щоденника самоконтролю надасть змогу з високою мірою об'єктивності судити про такі комплексні показники, як фізичний стан і фізичний розвиток.

Не дивлячись на те, що досвід дистанційного навчання у фізичному вихованні невеликий і, безумовно, потребує доробок, тим не менш, отриманий досвід не залишиться незатребуваним і отримує подальший розвиток. Фахівці [9] вважають, що, використовуючи засоби дистанційних технологій у процесі фізичного виховання, для швидкого його розвитку необхідно переймати досвід європейських країн. Беззаперечно, що при цьому виникає потреба розробки і запровадження у навчальний процес програм дистанційного навчання, що відповідають кращим світовим зразкам. Практична реалізація цих програм дозволить українським ЗВО стати потужними учасниками глобального європейського освітнього простору

Висновок. 1. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що дистанційне навчання набуло великої популярності в усьому світі. Багато дослідників вивчали

шляхи його впровадження в освітній процес, але найменш вивченими сторонами цієї проблеми є напрямки створення і функціонування освітнього компонента «Фізичне виховання» при переході ЗВО на дистанційну форму навчання.

2. Результати анкетування показали, що здобувачі вищої освіти по-різному ставляться до самостійних занять фізичними вправами: 36 % опитаних висловлюються позитивно, така ж кількість – негативно і 28 % – не визначилися. Слід зазначити, що здобувачі освіти не завжди розуміють призначення та можуть визначити величину навантаження під час виконання фізичних вправ. Різноманітними є і засоби, що використовуються здобувачами вищої освіти під час самостійних занять: найбільш популярними серед них є силові та циклічні вправи, а також різновиди фітнесу.

3. Дистанційне навчання має багато позитивних рис: нерегламентований час для проведення занять; можливість займатися у будь-якому місці; концентроване представлення учбової інформації; незалежність від місця проживання та стану здоров'я тих, хто займається; можливість індивідуального та диференційованого навчання; можливість використання провідних освітніх технологій та урізноманітнення навчального процесу; можливість реалізувати виховні функції фізичної культури – сприяння формуванню провідних якостей особистості; розширення та оновлення ролі викладача, який повинен координувати процес фізичного розвитку, та вдосконалення фізичного стану здобувачів вищої освіти, постійно розширюючи арсенал засобів, методів та форм занять фізичними вправами.

4. Недоліками дистанційного навчання фахівці вважають: відсутність особистого контакту між здобувачем вищої освіти і викладачем; технічні проблеми, що виникають під час дистанційного навчання; необхідність проявляти самодисципліну; відсутність необхідного контролю і спокуси неякісного виконання завдань; недосконалість новітніх технологій; необхідність сильної мотивації для фізичного вдосконалення; недостатній рівень володіння здобувачами вищої освіти навичками самостійної роботи.

5. Дистанційне навчання не може повністю замінити традиційні заняття з фізичного виховання і спорту. У той же час його використання дозволяє успішно поєднувати фізичну та розумову роботу, розвивати інтелектуальні здібності й розширювати кругозір здобувачів вищої освіти. Перехід від традиційних занять до багатовимірних дистанційних форм навчання розширює масштаби освітнього процесу на основі використання дистанційних технологій, що відкриває нові перспективи використання та розвитку фізичного виховання здобувачів вищої освіти у системі вищої освіти.

До перспективних напрямів подальших наукових досліджень віднесено розробку та удосконалення системи методичної роботи з освітнього компонента «Фізичне виховання» для здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання.

Перелік використаних джерел:

1. Адамова І., Головачук Т. Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. Вип. 10. С. 3–6.

2. Власій О., Дудка О., Дрінь Б. Особливості організації елементів дистанційного навчання в сучасній школі. *Гірська школа Українських Карпат*, 2017. Вип. 17. С. 76–80. URL : <https://doi:10.15330/msuc.2017.17.76-80>. (дата звернення : 20.10.2021).

3. Войчишин О. Д., Дяків В. Г., Копичинська З. М. Методологія використання хмарних сервісів: виклики, знахідки, перспективи *Досвід учителів України з використання хмарних сервісів у системі загальної середньої освіти* : збірник наукових праць / за заг. ред. С. Г. Литвинової. Київ : Компринт, 2016. С. 97–115.

4. Гребінка Г. Я., Куспиш О. В., Кубрак Я. Д., Рожко О. І. Формування інформаційного простору фізичного виховання студентів технологіями дистанційного навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного*

університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. Фізична культура і спорт, 2020. 3(123). С. 33–37.

5. Ігнатюк Л. В. Використання хмарних сервісів у період довготривалого карантину. *Досвід учителів України з використання хмарних сервісів у системі загальної середньої освіти* : зб. наук. праць / за заг. ред. С. Г. Литвинової. Київ : Компринт, 2016. С. 66–69.

6. Карабанов А., Карабанова Н., Зубрицький Б. Шляхи підвищення мотивації студентів до фізичного виховання й спорту у вищому навчальному закладі. *Фізичне виховання, спорт і культури здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 4. С. 43–45.

7. Маракушин А., Чередніченко А., Бондар Л. Фізичне виховання студентів в умовах загальнонаціонального карантину. *Актуальні питання педагогічних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 4. С. 203–209.

8. Носко М. О., Гаркуша С. В., Воеділова О. М. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні : монографія. Київ : СПД Чалчинська Н. В., 2014. 300 с.

9. Оліярник В. І., Світлик В. В., Булатов О. М., Боровик Ю. І. Організація освітнього процесу з фізичного виховання під час карантину: проблеми і перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури. Фізична культура і спорт*, 2021. 5(136). С. 76–79.

10. Чичкан О., Костовський М. Використання інформаційних технологій під час дистанційного навчання здобувачів вищої освіти. *Здоров'я, фізичне виховання і спорт: перспективи та кращі практики*, 2021. С. 49–54.

11. Шестерова Л., Пятницька Д. Використання вправ з фітнес-гумками для попередження гіподинамії під час карантину у студентів ЗВО. *Фізичне виховання та спорт в закладах вищої освіти* : мат-ли I Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : ХНЕУ імені С. Кузнеця, 2020. С. 53–56.

12. Шестерова Л., Пятницька Д. Використання платформ ZOOM та GOOGLE classroom для проведення занять спортивно-

педагогічної спрямованості. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення*. Харків: ХДАФК, 2021. С. 172–177. URL : <http://journals.uran.ua/hdafk-tmfv> (дата звернення : 17.10.2021).

13. Штихно Л. В. Дистанційне навчання як перспективний напрям розвитку сучасної освіти. *Молодий вчений*, 2016. № 6(33). С. 489–493.

14. Druz V. A., Iermakov S. S., Nosko M. O., Shesterova L. Ya., Novitskaya N. A. The problems of students' physical training individualization. *Pedagogic, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 2017. Т. 21. № 2. С. 4 – 12.

15. Jiménez-Pavón D., Carbonell-Baeza A., Lavie C. J. Physical exercise as therapy to fight against the mental and physical consequences of COVID-19 quarantine: Special focus in older people. *Physical Progress in Cardiovascular Diseases*, 2020. 63(3), 386–388. URL : <https://doi.org/10.1016/j.pcad.2020.03.009> (дата звернення : 20.10.2021).

16. Koryahin V., Blavt O., Serbo Y. Implementation of physical education of students using distance learning technologies: aspect of healthcare. *Modern education, training and upbringing: collective monograph. International Science Group*. Boston : Primedia eLaunch, 2021. P. 168–173.

17. Raiola G., Aliberti S., Esposito G., Altavilla G., D'Isanto T., D'Elia F. How has the Practice of Physical Activity Changed During the COVID-19 Quarantine? A Preliminary Survey. *Teoriâ Ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ*, 2020. 20 (4). P. 242–247. URL : <https://doi.org/10.17309/tmfv.2020.4.07> (дата звернення : 18.10.2021).

References:

1. Adamova I., Holovachuk T. Dystantsiine navchannia: suchasnyi pohliad na perevahy ta problemy. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. 2012. Vyp. 10. S. 3–6. [ukr]

2. Vlasii O., Dudka O., Drin B. Osoblyvosti orhanizatsii elementiv dystantsiinoho navchannia v suchasni shkoli. *Hirska shkola Ukrainskykh Karpat*,

2017. Vyp. 17. S. 76 – 80. URL : <https://doi:10.15330/msuc.2017.17.76-80>. (Access Oct. 20, 2021). [ukr]

3. Voichyshyn O. D., Diakiv V. H., Kopychynska Z. M. Metodolohiia vykorystannia khmarnykh servisiv: vyklyky, znakhidky, perspektyvy Dosvid uchyteliv Ukrainy z vykorystannia khmarnykh servisiv u systemi zahalnoi serednoi osvity : zbirnyk naukovykh prats / za zah. red. S. H. Lytvynovoi. Kyiv : Kompynt, 2016. S. 97 – 115. [ukr]

4. Hrebinka H. Ya., Kuspysch O. V., Kubrak Ya. D., Rozhko O. I. Formuvannia informatsiinoho prostoru fizychnoho vykhovannia studentiv tekhnolohiiamy dystantsiinoho navchannia. Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedahohichnogo universytetu im. M. P. Drahomanova. Seriiia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury. Fizychna kultura i sport, 2020. 3(123). S. 33–37. [ukr]

5. Ihnatiuk L. V. Vykorystannia khmarnykh servisiv u period dovhotryvaloho karantynu. Dosvid uchyteliv Ukrainy z vykorystannia khmarnykh servisiv u systemi zahalnoi serednoi osvity : zb. nauk. prats / za zah. red. S. H. Lytvynovoi. Kyiv : Kompynt, 2016. S. 66–69. [ukr]

6. Karabanov A., Karabanova N., Zubrytskyi B. Shliakhy pidvyschennia motyvatsii studentiv do fizychnoho vykhovannia y sportu u vysshchomu navchalnomu zakladi. Fizyчне vykhovannia, sport i kultury zdorov'ia u suchasnomu suspilstvi : zb. nauk. prats. 2010. Vyp. 4. S. 43–45. [ukr]

7. Marakushyn A., Cherednichenko A., Bondar L. Fizyчне vykhovannia studentiv v umovakh zahalnonatsionalnogo karantynu. Aktualni pytannia pedohohichnykh nauk. 2021. Vyp. 35. T. 4. S. 203–209. [ukr]

8. Nosko M. O., Harkusha S. V., Voiedilova O. M. Zdorov'iazberezhuvalni tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni : monohrafiia. Kyiv : SPD Chalchynska N. V., 2014. 300 s. [ukr]

9. Oliiarnyk V. I., Svitlyk V. V., Bulatov O. M., Borovyk Yu. I. Orhanizatsiia osvitnoho protsessu z fizychnoho vykhovannia pid chas karantynu: problemy i perspektyvy. Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedahohichnogo universytetu

im. M. P. Drahomanova. Seriiia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury. Fizychna kultura i sport, 2021. 5(136). S. 76–79. [ukr]

10. Chychkan O., Kostovskyi M. Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii pid chas dystantsiinoho navchannia zdobuvachiv vyshchoi osvity. Zdorov'ia, fizychno vykhovannia i sport: perspektyvy ta krashchi praktyky, 2021. S. 49–54. [ukr]

11. Shesterova L., Piatnytska D. Vykorystannia vprav z fitnes-humkamy dlia poperedzhennia hipodynamii pid chas karantynu u studentiv ZVO. Fizychno vykhovannia ta sport v zakladakh vyshchoi osvity : mat-ly I Vseukr. nauk.-prakt. konf. Kharkiv : KhNEU imeni S. Kuznetsia, 2020. S. 53–56. [ukr]

12. Shesterova L., Piatnytska D. Vykorystannia platform ZOOM ta GOOGLE classroom dlia provedennia zaniat sportyvno-pedahohichnoi spriamovanosti. *Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia riznykh verstv naseleattia*. Kharkiv : KhDAFK, 2021. S. 172–177. URL : <http://journals.urau/hdafk-tmfv> (Access Oct. 17, 2021). [ukr]

13. Shtykhno L. V. Dystantsiine navchannia yak perspektyvnyi napriam rozvytku suchasnoi osvity. *Molodyi vchenyi*, 2016. № 6(33). S. 489–493. [ukr]

14. Druz V. A., Iermakov S. S., Nosko M. O., Shesterova L. Ya., Novitskaya N. A. The problems of students' physical training individualization. *Pedagogic, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*, 2017. T. 21. № 2. S. 4–12. [eng]

15. Jiménez-Pavón D., Carbonell-Baeza A., Lavie C. J. Physical exercise as therapy to fight against the mental and physical consequences of COVID-19 quarantine: Special focus in older people. *Physical Progress in Cardiovascular Diseases*, 2020. 63(3), 386–388. URL : <https://doi.org/10.1016/j.pcad.2020.03.009> (Access Oct. 20, 2021). [eng]

16. Koryahin V., Blavt O., Serbo Y. Implementation of physical education of students using distance learning technologies: aspect of healthcare. *Modern education, training and upbringing: collective monograph*. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2021. R.168–173. [eng]

17. Raiola G., Aliberti S., Esposito G., Altavilla G., D'Isanto T., D'Elia F. How has the Practice of Physical Activity Changed During the COVID-19 Quarantine? A Preliminary Survey. *Teoriâ Ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ*, 2020. 20 (4). R. 242–247. URL : <https://doi.org/10.17309/tmfv.2020.4.07> (Access Oct. 18, 2021). [eng]

УДК 378.011.3-051:004.031.42(045)

**ІНТЕРАКТИВНІСТЬ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ
ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ ІЗ ЦИКЛУ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ (034 КУЛЬТУРОЛОГІЯ)**

© Бескорса В.М., Мараховська Е.В., Калініна О.С.

Інформація про авторів:

Бескорса Вікторія Миколаївна: ORCID ID 0000-0001-8494-9667, vika444bes@gmail.com; кандидат мистецтвознавства, доцент, професор кафедри культурологічних дисциплін та образотворчого мистецтва.

Мараховська Елеонора Владиславівна: ORCID ID 0000-0003-4737-175X, eleonora.de.diaz@gmail.com; кандидат філософських наук, доцент, старший викладач кафедри культурологічних дисциплін та образотворчого мистецтва.

Калініна Ольга Сергіївна: ORCID ID 0000-0001-8987-3649, okalinina1102@gmail.com; кандидат культурології, старший викладач кафедри культурологічних дисциплін та образотворчого мистецтва.

У статті актуалізовано питання підвищення якості вищої освіти (галузі 034 Культурологія). Авторами розглянуто характерні особливості інтерактивності, візуалізації та інформаційної змістовності освітніх компонентів циклу професійної підготовки. Проведено спробу науково-теоретичного осмислення візуального, пояснювально-ілюстративного методів через використання у форматі лекції, визначено формулу адаптації означених методів на лекційному матеріалі (лекція-візуалізація, інтерактивна лекція, лекція-бесіда, лекція-брейнстормінг). Проаналізовано методичні аспекти (визначено позитивні / негативні елементи) проведення різноформатних лекцій із метою розширення формалізованих обмежень лекції та для розвитку інноваційного мислення і сприйнятливості інформаційного потенціалу. Предметним полем дослідження є процес візуалізації та репрезентації пояснювально-ілюстративного методу на лекційному матеріалі низки освітніх компонентів. Формуючи виклад інформації у вигляді візуального ряду підкріпленого текстуально-пояснювальними ствердженнями, визначено можливість підкріплення базових знань та спеціальних навиків щодо характеристики процесів творення соціокультурного простору людства; аналізу процесів творення предметів побутування; розуміння та оцінки процесів творення зразків мистецтва. Авторами статті розглянуто

ключові поняття візуального мислення, візуальної культури та сучасної візуалістики; ґрунтовно проаналізовано процес творення змістовного наповнення лекційного матеріалу засобами інтерактивних методів (методу візуалізації та пояснювально-ілюстративного методу); зроблено припущення щодо можливого розширення візуального простору освітніх компонентів, через упорядковане збільшення або оновлення інформаційного потоку; науковцями надано траєкторію розширення значення візуалізації як динамічної компоненти в процесі викладання освітнього компонента циклу професійної підготовки.

Ключові слова: освітні компоненти, візуальний, пояснювально-ілюстративний методи, інтерактивність, візуалістика, лекція-візуалізація, художньо-педагогічна та художньо-творча компетентності.

Viktoria Beskorsa, Eleonora Marakhovska, Olga Kalinina «Interactivity and visualization of educational components from the cycle of professional training (034 culturology)».

The article issue of improving the quality of higher education (034 branch of Culturology) has been updated. The authors reviewed characteristic features of interactivity, visualization and information content of educational components of the training cycle are considered. An attempt was made to scientifically and theoretically comprehend the visual, explanatory-illustrative methods through the use in the format of lectures, the formula of adaptation of the indicated methods on the lecture material (lecture-visualization, interactive lecture, lecture-conversation, lecture-brainstorming) was determined. Methodological aspects (positive / negative elements) of various lectures are analyzed in order to expand the formalized limitations of the lecture and to develop innovative thinking and receptivity of information potential. The subject field of research is the process of visualization and representation of the explanatory-illustrative method on the lecture material of low educational components. Forming the presentation of information in the form of a visual series supported by textual and explanatory statements, the possibility of reinforcing basic knowledge and special skills to characterize the processes of creating the socio-cultural space of mankind; analysis of the processes of creation of household items; understanding and evaluating the processes of creating art samples. The authors of this article have examined the key concepts of visual thinking, visual culture and modern visuals are considered; the process of creating meaningful content of lecture material by means of interactive methods (visualization method and explanatory-illustrative method) is thoroughly analyzed; assumptions are made about the possible expansion of the visual space of educational components, through the orderly increase or update of the information flow; scientists have provided a trajectory of expansion of value of visualization as a dynamic component in the course of teaching the educational component of a cycle of professional training is given.

Keywords: educational components, visual, explanatory-illustrative methods, interactivity, visualization, lecture-visualization, artistic-pedagogical and artistic-creative competences.

За потреби суспільства та економіки держави, система педагогічної вищої освіти глобально реформується і постійно модернізується, враховуючи, що темпи суспільно-інформаційної динаміки, вимагають відповідного гнучкого та інтерактивного навчального сегменту в процесі підготовки конкурентоспроможних фахівців. Вища освіта в Україні регламентується

і функціонує на основі низки Законів і Положень про освітню діяльність в Україні [9; 10; 11; 12], при цьому інформаційні технології, ставши реаліями сучасності, значно впливають на суспільно-економічний розвиток держави в цілому й культурно-естетичне виховання кожної особистості окремо. Значущим фактором для України сьогодні є те, що «орієнтація вітчизняної освіти на європейський простір обумовлює якісний перехід у формах і методах навчання, які мають відповідати викликам і вимогам інформаційного світу. Для розвитку освіти це передбачає здатність людини ефективно взаємодіяти з засобами масової комунікації, адекватно діяти в інформаційно-мережевому середовищі...» [7, с. 1].

Дослідження факторів підвищення якості вищої освіти підкреслює та виводить на основну ланку – значення медіа-грамотності, яка вимагає здатність орієнтуватися в інтерактивному інформаційному потоці. Сучасна вища освіта покликана допомогти адаптуватись та нівелювати в ньому, використовуючи технології, пов'язані з наочністю та візуалізацію освітніх компонентів. Так, на сучасному етапі модернізації освіти в Україні, актуалізуються: а) процес наукового теоретичного осмислення візуальних, пояснювально-ілюстративних методів викладання дисциплін, зокрема гуманітарних; б) адаптація означених методів на лекційному матеріалі. Як зазначив М. Друшляк, «потреба у формуванні навичок роботи з візуальними матеріалами (пошук, інтерпретація, оцінка, створення тощо) стає необхідною складовою сучасної освіти» [6, с. 78].

Актуальність дослідження. На етапі динамізації процесів підвищення якості педагогічної освіти, важливими складовими системи виступає низка напрямів: *модернізація змісту освітньої діяльності* (гуманізація освітньо-педагогічного середовища, збільшення варіативності змісту освіти); *удосконалення навчально-методичного забезпечення освітніх компонентів* (створення освітніх продуктів для вже існуючих і нових спеціальностей); *модернізація освітнього процесу* (високоякісна підготовка, генерація освітнього й науково-дослідного процесів із метою підвищення якості освіти); *інноваційні освітні методи й технології*

(впровадження інноваційних технологій, розвиток дистанційної освіти); удосконалення інформаційно-освітнього середовища (удосконалення інформаційного забезпечення та електронних ресурсів за рахунок медіацентру / інформаційно-комунікаційної мережі, доступ до фондів світових культурних цінностей, накопичення, аналіз і поширення інформації, формування середовища для інноваційного мислення й сприйнятливості інформаційного потенціалу; зміна ролі науки в освітньому закладі: підвищення ролі наукових досліджень, розвиток інфраструктури, створення сучасних освітньо-методичних продуктів, опанування дослідницької компетентності [13, с. 10–13]. Сучасна наука про освіту наблизилася до того моменту, коли виникла потреба у створенні педагогічних технологій, які забезпечують найголовніше в освітньому процесі – розвиток особистості кожного. Представлені напрями виступають показниками оновлення і модернізації освітньої діяльності та інноваційного розвитку педагогічних закладів вищої освіти.

Порівняно молоді освітні компоненти (культурологія, прикладна культурологія) та устояні стовпи професійної підготовки (історія культури, художня культура) прагнуть постійного оновлення своїх освітніх засобів. У системі таких засобів значне місце посідає візуальність. Узагалі сучасну людину, особливо представника молодого покоління, можна вважати візуалом. Візуальна культура супроводжує нас завжди, звичайно, розвиток візуальності пов'язаний із розквітом так званої масової культури чи поп-культури західного зразка, візуальність існує як складова цієї культури, що не виключає, звичайно, її побутування і в незахідних культурних типах. Значні масштаби візуальності зовсім не означають, що зникли вербальні способи комунікації між людьми – ми, як і раніше, спілкуємося з друзями й родичами «вживу», а не через соціальні мережі, читаємо паперові книги, журнали й газети, пізнаємо культури світу через реальні, а не віртуальні подорожі. Очевидно, що вербальна і візуальна культура не протистоять, а доповнюють одна одну. Принаймні, їм доведеться мирно співіснувати у світі, у якому стрімко розвиваються візуальні технології, займаючи власну соціокультурну нішу.

Гуртуючись на необхідності формування освітнього середовища для розвитку інноваційного мислення і сприйнятливості інформаційного потенціалу, наслідуючи мету розширення кордонів художнього мислення та образного сприйняття, необхідно створювати такі умови навчання, щоб здобувач прагнув отримати нові результати своєї роботи і надалі успішно застосувати їх в практичній діяльності.

Спектр оцінок сучасної візуальної культури можна умовно розділити на оптимістичний і песимістичний. Оптимісти позитивно ставляться до процесу стрімкого поширення візуальної культури, вбачаючи в ній простір реалізації свободи, адже людина може вільно вибирати як у продовольчому супермаркеті, так і в культурному. Песимісти вважають розвиток масової візуальної культури маркером загальної культурної кризи, що охопила людство в останнє століття. Лякають опонентів візуальної культури потоки жорстоких сцен, що панують на теле- і кіноекрані, їм здається, що сучасна людина стала нечутливою до екранної і справжньої агресії. Очевидно, що треба сформувати стосовно сучасної візуальної культури виважену позицію, віддалену від крайнощів як її прихильників, так і критиків. Візуальна культура – це реальність нашого часу, до того ж, вона є провідною культурою сучасності, і оцінювати її треба саме з таких позицій.

Не можна не замислюватися над тим, що чекає майбутніх фахівців галузі, досліджуючи ринок праці та корегуючи компетентнісний рівень відповідно до освітніх потреб суспільства й держати. Використаємо пояснювально-ілюстративний та візуально-інформаційний методи для розвитку та підвищення художньо-педагогічної та художньо-творчої компетентностей.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень із питань формування та удосконалення художньо-педагогічної та художньо-творчої компетентностей майбутніх фахівців галузі культурології (теоретичні положення Л. Алексєєвої, І. Беха, А. Байденко, І. Зазюна, О. Савченко; формування фахових компетентностей Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька; дослідження та аналіз художньо-творчих аспектів професійної

діяльності О. Кайдановська, А. Марченко, О. Музика, І. Пастир, В. Щербина), демонструє значний обсяг наукових розробок даного напрямку дослідження.

Сьогодні потребує удосконалення формат та інноваційна динаміка використання інтерактивних, мультимедійних, візуально-орієнтованих технологій у процесі надання освітніх послуг у вищій школі. Лекція як активна форма викладання у вищій школі розглядається в роботах вчених А. Алексюк, М. Басова, А. Вербицького, В. Галузинського, М. Євтух, В. Загвязинського, О. Зозулі, Л. Кайдалової, А. Кузьмінського, З. Курлянд, Н. Нічкало, В. Ортинського, А. Смірної, М. Фіцули та інших [14, с. 242–243]. Так, ґрунтуючись на лекції, як апробованому форматі, що може бути платформою для використання візуального та пояснювально-ілюстративного методів, виникає необхідність теоретичного обґрунтування принципів структурованого будівництва лекції-візуалізації та застосування інтерактивних форм навчання. Аналіз дослідницьких джерел дозволяє визначити коло питань для розгляду в представленому дослідженні, виходячи з того, що низка проблем сьогодні залишається поза увагою наукових розвідок.

Мета статті. Дослідити та проаналізувати можливість підвищення рівня засвоєння набутих знань через розвиток художньо-педагогічної та художньо-творчої компетентностей за допомогою пояснювально-ілюстративного та візуального методів. За допомогою означеного методичного матеріалу, розширити можливість образного пошуку, інтерпретації-створення, аналізу-оцінки, що стає можливим за рахунок використання навичок роботи з візуальними матеріалами.

Спираючись на базові поняття визначення якості освіти на предметному прикладі означених методичних компонентів, продіагностуємо рівень підвищення якості знань і навиків здобувачів вищої освіти. Діагностування рівня підготовленості дозволить вирішити низку завдань:

– визначити рівень та глибину накопичених знань у процесі підготовки – відповідність підготовки фахівця потребам та вимогам суспільства (держави, особистості);

– виявити рівень сформованості теоретичних знань і навиків майбутніх фахівців – відповідність вимогам сучасного інформаційного суспільства й культури;

– проаналізувати рівень сформованості здібностей – відповідність можливостей (індивідуальних якостей) потребам фахової підготовки.

Особливе місце у процесі розвитку навчальних здібностей та у вирішенні поставлених завдань відіграє дослідження можливостей візуалізації навчального матеріалу.

Для підвищення рівня якості освіти діагностичним інструментарієм (методичною основою для практичного впровадження) покладемо метод візуалізації та пояснювально-ілюстративний метод на прикладі освітнього курсу (Історія світової та української культури, основи культурології, релігієзнавство та міфологія, історія світової та української архітектури, зарубіжна та українська художня культура) циклу професійної підготовки фахівців галузі 034 Культурологія.

Шифр за ОЗП	НАЗВА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА	Розподіл за семестрами		Кількість кредитів ЕCTS	Загальний обсяг	Кількість годин				Розподіл годин									
		Екзамени	Заліки			Курсова робота	Аудиторних				Самостійна робота	SEMESTRI							
							Всього	у тому числі				1 курс	2 курс		3 курс		4 курс		
		лекції	семінари			практичні		1	2	3	4		5	6	7	8			
		кількість тижнів у семестрі											13	15	13	15	13	14	13
1. НОРМАТИВНА ЧАСТИНА																			
1.2. Цикл професійної підготовки (Культурологічний дискурс)																			
ПП.0 2.01	Основи культурології, Релігієзнавство та міфологія	1, 2		7	210	112	62	34	16	98	4	4							
ПП.0 2.02	Історія світової та української культури	2	1	7	210	112	64	48		98	4	4							
ПП.0 2.03	Історія світової та української архітектури	4		4	120	60	40	20		60			4						
ПП.0 2.04	Зарубіжна та українська художня культура	6	5	7	210	108	62	46		102				4	4				

Фрагмент навчального плану підготовки бакалавра, галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 034 Культурологія, ОПП Культурологія (бакалавр культурології), педагог-організатор культурно-дозвілдової діяльності, керівник гуртків художньої творчості.¹

¹ Кафедра культурологічних дисциплін та образотворчого мистецтва. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (офіційний сайт). URL : <https://sites.google.com/view/kafedraizo/освітня-програма>

Виклад основного матеріалу. Виникнення візуальних студій у сучасній науці пов'язується насамперед із необхідністю осмислення так званого візуального повороту, що стався у культурі ХХ ст. Значний внесок у дослідження візуальної культури зробили німецький теоретик культури В. Беньямін, французький філософ-постмодерніст Ж. Бодрійяр, французький структураліст Р. Барт, фундатор теорії деконструкції Ж. Дерріда, історик і філософ М. Фуко та інші відомі теоретики. Так, В. Беньямін досліджував проблему тиражування візуальних творів масової культури. У своїх відомих роботах «Стисла історія фотографії», «Париж – столиця ХІХ століття», «Мистецький твір в епоху його технічної відтворюваності» аналізував соціокультурні трансформації, що впливають на мистецтво, перетворюючи його з елітарного на масове. Оскільки візуалізація культури тісно пов'язана з розвитком новітніх технічних засобів, то багато дослідників сконцентрувались на розгляді візуальності з погляду її технічного забезпечення. Аналізують також роль мережі Інтернет у поширенні візуальної інформації. На сьогодні візуальні дослідження є міждисциплінарними, зазвичай вони відбуваються у філософсько-культурологічному просторі (принагідно треба відзначити статтю сучасної української науковиці О. Брюховецької «Візуальний поворот у культурі і культурології», де автор детально аналізує сучасні західні теорії візуальності [4]. Проте й представники інших сфер наукового знання долучилися до вивчення проявів візуальної культури і візуальності як явища. Так, вагомий внесок у візуальні студії роблять науковці-психологи. 2005 року в Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна була захищена докторська дисертація С. Симоненко «Психологія візуального мислення». Автор роботи доводить, що «візуальне мислення є найвищим рівнем розвитку мисленнєвої діяльності, її продуктивним видом, що має складну інтегральну структуру та відображає зв'язки і відношення об'єктивної реальності на метавербальному рівні» [15]. Науковиця пропонує новий термін – «образ-концепт», що на її думку зніме протиріччя між вербальністю і візуальністю. Новий концепт візуальної

культури розробила також професор З. Алфьорова в дисертаційній роботі «Візуальне мистецтво кінця ХХ – початку ХХІ ст.». На її думку, «використання таких нових концептів як «патерн бачення», який ураховує смисловий, змістовний, функціональний, психосоматичний і психофізіологічний параметри бачення, і «тезаурус бачення» доцільне, оскільки це – «поняття, що визначає використання сукупності таких патернів та їх варіацій. Особливістю останнього концепту є те, що він об'єднує природне бачення та бачення, опосередковане технологічними системами». Науковиця доводить, «що поняття «сфера візуального» є доволі «нестабільним, ситуативно визначеним поняттям, котре передбачає конкретизацію відносно кожного періоду власного існування, встановлення смислового і змістовного контексту. З. Алфьорова вважає, що «нині ця сфера є значно ширшою, аніж «світ мистецтва» або «коло мистецтва» тощо» [1]. Внесення нових термінів у науку про візуальне свідчить, на нашу думку, про необхідність постійного категоріального оновлення візуальних студій. Заслуговує пильної уваги науковців і твердження З. Алфьорової про більш широкий простір охоплення візуалізацією дійсності, ніж сфера мистецтва. Як бачимо, осмислення новітніх явищ культури, пов'язаних з візуалізацією, набуло значної популярності в науці.

Насамперед це стосується західної думки, проте українські вчені розробляють не менш цікаві теорії візуальності. Доволі плідними у цій царині є семіотичні дослідження візуальності. Як зазначає відома харківська науковиця Н. Бевз, «герменевтика й структурно-семіотичний аналіз виявляють практично невичерпні інтерактивні можливості, перетворюючи практично всю зовнішню форму нашого соціокультурного існування на певну форму тексту» [3, с. 9]. Отже, семіотичний підхід сприяє знаттю певної опозиції між вербальним і візуальним, розглядаючи одне та інше як текст культури. На сьогодні провідною філософською методологією дослідження візуальності є також феноменологія, яка допомагає визначити особливості візуального об'єкта як центральної частини візуальної культури. Так, методологічні підходи до вивчення візуальності можуть бути різними, що свідчить про складність

і різноплановість цього феномена. Сучасна наука потребує нових праць, де розкривалася б проблема оптимізації освітнього процесу за допомогою наочних засобів, вирішувалися питання візуальної грамотності учнівської і студентської молоді.

Значне поширення візуальності в культурі не випадкове. Як відомо, люди отримують переважну кількість інформації саме зоровим шляхом (близько 80 – 90 %). Порівняно з текстовою, візуальна інформація сприймається у шістдесят тисяч разів швидше. Зазвичай виділяють такі різновиди візуальної інформації. Це, насамперед, текстово-графічні засоби, які використовуються для оформлення носіїв інформації, наприклад, титульних сторінок різноманітних друкованих видань, банерів, логотипів тощо. Важливим різновидом візуальної інформації є ілюстрації, які дозволяють покращити сприйняття текстового матеріалу. Візуальність також є формою подання матеріалу (наприклад, плакати різного змісту, соціальна і комерційна реклама). І звичайно, до візуальної сфери належать фото- і кіно-матеріали та живописні твори.

Для того, щоб краще зрозуміти феномен візуальної культури, необхідно звернутися до візуального мислення, виявити його особливості. Візуальне мислення є особливою здатністю людини, воно не тотожне абстрактно-логічному мисленню. Специфіка візуальності полягає в тому, що суттєві особливості предмету опановуються в зоровій формі. Донедавна були поширені погляди про другорядність візуального мислення порівняно з вербальним і числовим. Вербальне мислення оцінювалось як найвищий прояв розвитку людини. Такі погляди є некоректними, оскільки вербальне мислення не завжди точно може репрезентувати особливості речей об'єктивного світу. Послідовність вербального мислення є його пріоритетом і недоліком водночас. Візуальне мислення компенсує цей недолік вербального, показуючи дійсність одномоментно, що дозволяє ширше охопити деталі реального світу. Миттєвість візуальності є важливим засобом творчого моделювання реальності. Треба зазначити також, що візуальне і вербальне

мислення не походять одне від одного, а розвиваються паралельно, активно взаємодіючи і взаємозбагачуючись. На думку науковиці С. Симоненко, «їх взаємодія виявляється в тому, що перехід конкретних понять на рівень вербальних абстракцій, узагальненості, гіпотетичності сприяє розвитку абстрактності, концептуальності в научно-умоглядних операціях» [15].

Можна зауважити, що рівень сформованості та розвитку професійних компетентностей пропорційний рівню якості опанування базовим і спеціальним знанням з освітнього компонента; підключення можливих інтелектуальних, психофізичних ресурсів до засвоєння нових знань, тому процес діагностування ґрунтується на трьох основних етапах професійного становлення та розвитку:

1) *навчально-теоретичний етап* – накопичення теоретичних знань, формування теоретичних умінь, розвиток здібностей здобувачів освіти для вирішення теоретичних завдань у процесі фахової підготовки.

2) *навчально-практичний етап* – формування здібностей, які допоможуть застосовувати теоретичні знання й уміння на практиці та самостійно проектувати способи вирішення професійних проблем і задач.

3) *практичний етап* – використання в умовах реальної професійної діяльності, сформованих у процесі фахової підготовки знань, умінь і навиків, що передбачає здібність до постійного фахового самовдосконалення.

Візуальність супроводжувала людство протягом усієї його історії, починаючи від стародавніх цивілізацій Месопотамії і Єгипту, зображення виникли раніше появи писемності. Але тільки в ХІХ ст. підвищилося значення трансляції і моделювання візуальної інформації, що пов'язано насамперед із появою фотографії та кіномистецтва. Поняття «візуальне» насамперед пов'язується не з культурою минулого, а сучасними культурними реаліями. На межі ХХ – ХХІ ст. відбулися якісні зміни в переданні й сприйнятті візуальної інформації, спричинені масовим використанням комп'ютерної техніки й Інтернету.

На сьогодні цивілізація переживає цифровий період свого розвитку, який докорінно змінює процес створення, сприйняття, моделювання візуальної інформації.

Предметним полем даного дослідження вступає процес візуалізації та репрезентація пояснювально-ілюстративного методу на лекційному матеріалі (лекція-візуалізація). Формуючи виклад інформації у вигляді візуального ряду підкріпленого текстуально-пояснювальними ствердженнями (ствердження-проекція/узагальнення/висновки/пропозиція), використовуємо ілюстративний матеріал для характеристики певного культурно-історичного періоду на основі:

– *творення соціокультурного простору* (умови розвитку суспільства, рівень соціалізації, культурно-міфологічні уявлення, обробка й використання природних матеріалів, рівень виробництва та механізації праці);

Матеріали виробництва	<p align="center">ТВОРЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА <i>умови розвитку суспільства, рівень соціалізації, рівень виробництва</i> (Історія світової та української культури → Історія світової архітектури)</p>		
В И Р О Б И з Г Л И Н И	<i>Житлові споруди</i>		
			
Глинобитні житла з каркасною основою (Стара Загора, Болгарія)	Вуликоподібні будинки з каміння, глини та соломи (Хірокітія, о. Кіпр)	Довгі прямокутні будинки (Трипілля, Україна)	

– *творення предметів побутування* (кухонна утвір, знаряддя праці, зброя, побутові речі та пристрої);

Матеріали виробництва	ТВОРЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ПОБУТУВАННЯ рівень розвитку суспільства, рівень виробництва (обробка й використання природних матеріалів)		
	<i>Механізація праці та побуту²</i>		
ВИРОБИ З КАМЕНЮ			
	Волокуші	Підйомник	Важіль

– *творення зразків мистецтва*: предмети культу (ритуальні антропоморфні та зооморфні фігури/маски, посуд, інструментарій, амулети), музичні інструменти, ювелірні вироби та прикраси;

Матеріали виробництва	ТВОРЕННЯ ЗРАЗКІВ МИСТЕЦТВА <i>Предмети культу (антропоморфні та зооморфні фігури, посуд, музичні інструменти)</i> (Історія світової культури → Релігієзнавство та міфологія → Зарубіжна художня культура)		
	<i>Антропоморфні фігури, маски, статуєтки, предмети</i>		
ВИРОБИ З КАМЕНЮ	 Жіноча фігурка з ярко вираженими атрибутами плодючості (Болгарія) <small>Ошибка! Закладка не определена.</small>	 Різьблені кам'яні кулі (Абердіншир, Скара-Брей, Шьоландія) ³	 Жіноча й чоловіча фігурки (гіпс, бітум кам'яні вставки), (Аль-Хасака, Сирія)

• *творення соціокультурного середовища та зразків мистецтва архітектури*: умови розвитку суспільства, рівень соціалізації, релігійні уявлення, рівень виробництва (Історія світової культури, Релігієзнавство та міфологія, Історія світової архітектури).

² Марджори и Чарльз Квеннелл. Первобытные люди. Быт, религия, культура/ Глава 6. Эпоха неолита. URL : <https://historylib.org/historybooks/Pervobytnye-lyudi--Byt--religiya--kultura/9/>. (дата обращения 24.01.2018).

³ Цивилизации неолита. Оркнейские острова. Скара Брей. URL : <https://alksnisvindans.wordpress.com/цивилизации-неолита-оркнейские-остр/>. (дата обращения 04.08.2018).

	<p>ТВОРЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЗРАЗКІВ МИСТЕЦТВА АРХІТЕКТУРИ <i>умови розвитку суспільства, рівень соціалізації, релігійні уявлення, рівень виробництва</i> (Історія світової культури → Релігієзнавство та міфологія → Історія світової архітектури)</p>		
	<p><i>Культові мегалітичні храми</i></p>		
ВИРОБИ З КАМЕНЮ			
	<p>Мегалітичний храм (Нью-Грейндж Ірландія)⁴</p>	<p>Мегаліт (Стоунхендж, Велика Британія)</p>	<p>Дольмен (Пулнабронне, Ірландія)⁵</p>
	<p><i>Ритуально-поховальні споруди</i></p>		
			
<p>Гробниця з подвійним ходом (Ірландія)⁶</p>	<p>Камерна гробниця (довгий курган), Велика Британія⁷</p>	<p>Некрополь Ангелу- Руджу (Північна Сардинія, Італія)⁸</p>	

Обираючи методичною основою для діагностування рівня якості засвоєння знань методи візуалізації та пояснювально-ілюстративний, слід ґрунтовніше прослідкувати процес еволюцію лекції як форми навчання. Лекція здавна є однією з основних форм навчання закладів вищої освіти. Форма лекційного викладання нового інформаційного матеріалу розвинулась і стала основною в середньовічному університеті як форма навчання, що припускає читання («лекція» – *лат.* читання) викладачем розумної книги з коментарями складних і незрозумілих місць. І до недавнього часу традиційна лекційно-семінарська система навчання зберігала схожі риси: лекційна форма припускає послідовний, систематичний виклад найбільш важкого або об'ємного учбового матеріалу у вигляді монологу викладача. При цьому лектор повинен проаналізувати можливі погляди і позиції вчених із дискусійних питань цієї теми і обґрунтувати власне трактування, що подається учасникам освітнього процесу.

⁴ Ньюгрейндж. URL : <https://travellan.ru/articles/nyugreyndzh/>. (дата обращения 30.01.2018).

⁵ Sullivan Jon. Пулнаброн <https://ru.wikipedia.org/wiki/Пулнаброн#/media/Файл:Paulnabrone.jpg>

⁶ Клеккенде Хй, гробниця з подвійним ходом, Реддінге, Мін (Ірландія). URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Коридорна_гробниця#/media/Файл:Klekkende_Nøj.jpg. (дата звернення 30.01.2018).

⁷ Доисторическая Европа. URL : https://ancient-europe.at.ua/publ/doistoricheskie_britanskie_ostrova/megality_severnoj_irlanii/severn_kotsuoldskie_grobnicy/22-1-0-476. (дата обращения 29.01.2018).

⁸ Некрополь Ангелу-Руджу. URL : <https://ru.oddiviser.com/italy/sardinia/anghelu-ruju>. (дата звернення 24.01.2018).

Як будь-яке довго існуюче явище, лекційна форма навчання має досить багато позитивних рис. Головна з них – економічність, оскільки це дійсно найекономішій спосіб повідомлення великої кількості об'єму інформації. Гіпотетично, одна людина – лектор може транслювати інформацію фактично на необмежену кількість слухачів.

Із переліку малоефективних рис викладання матеріалу у формі лекції, треба відмітити обмеженість або повну відсутність зворотного зв'язку на лекційному занятті, середній (загальнодоступний / узагальнений) рівень складності освітлюваної викладачем інформації, а у якості найбільш серйозного недоліку – пасивність тих, хто сприймає інформацію, коли, здавалося б, цікавий, логічно побудований матеріал не викликає належного відгуку серед здобувачів, вони в кращому разі займаються на лекції зайвими справами, через що знижується рівень сприйняття, засвоєння, фактично відсутній аналіз отриманого матеріалу [8].

Лекцію-візуалізацію визначаємо як форму організації освітнього процесу у вищій школі, як одну з форм інтерактивного навчання, викладу матеріалу із мультимедійним, цифровим, слайдовим супроводом із використанням програмного забезпечення; як складову методичного супроводу формування професійно-методичної спрямованості майбутніх фахівців; підвищенню мотивації до самоосвіти; розвитку умінь і навичок візуального сприйняття, обробки, аналізу і синтезу отриманої інформації; суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача вищої школи і здобувачів освіти; розвитку творчої активності і пізнавальної самостійності студентів; формуванню спеціальних, предметних компетентностей [11 с. 244–245].

Лекції у традиційному розумінні – це послідовний виклад змісту курсу, що, як правило, вже зроблено у високоякісних підручниках. Викладач у ролі лектора може дати лише авторську інтерпретацію запропонованого до курсу списку літератури та спеціальних джерел. Цей спосіб відомий усім, хто коли-небудь здобував вищу освіту. Подібна форма заняття викликає явне стомлення слухачів і знижує інтерес до навчання. У зв'язку з цим виникла насущна

потреба в розробці і використанні в освітньо-виховному процесі нових форм і методів активного контекстного навчання (аналіз конкретних ситуацій, ігрове проектування, мозкова атака, розігрування ролей, учбово-ділові ігри тощо) і в удосконаленні, активізації традиційних форм лекцій. Так, в умовах змісту навчання й освіти, що розвивається і модернізуються сьогодні, форма проведення лекцій не може залишатися традиційною, незмінною.

В інтерактивному навчанні істотно, порівнюючи з традиційними технологіями, міняється роль викладача. Його активністю поступається місцем активності самих здобувачів освіти, а завдання викладача – зовнішнє управління усім процесом навчання і розвиток організації. Педагог повинен створювати ситуацію, у якій той, що навчається активний, у яких він запитує, діє. Мета активного навчання – це створення педагогом умові, у яких здобувач, накопичуючи теоретичні знання, сам відкриватиме, придбаватиме і конструюватиме знання. Це є принциповою відмінністю цілей активного навчання від цілей традиційної системи освіти.

Саме поняття «інтерактив» (*inter* – взаємний; *act* – дія, діяти) має на увазі активну, а не пасивну роботу здобувача освіти. Інтерактивне навчання розвиває здатність взаємодіяти, учить здобувачів не просто вбирати знання, а аналізувати й обробляти їх. Діалогове спілкування є основою методів взаємодії. Суть інтерактивного навчання – залучити в процес знання усіх учасників освітнього процесу. Їх основне завдання полягає в розумінні, усвідомленні і переробці отримуваних відомостей, а також у можливості висловити свої думки і демонструвати знання в області, що вивчається. Так, під час освітнього процесу, здобувачі мають змогу обмінятися знаннями, способами діяльності, ідеями один з одним і внести свій індивідуальний вклад.

В інтерактивній формі можуть проводитися як практичні (семінарські) заняття, так і лекції. Серед останніх, наприклад, за Г. Ароновою можна виділити низку лекційних форматів:

– *Проблемна лекція*. Викладач на початку й по ходу викладу навчального матеріалу створює проблемні ситуації і залучає здобувачів освіти

до їх аналізу/ рішення/ розв'язання. Вирішуючи протиріччя, закладені в проблемних ситуаціях, поступово здобувачі вже самостійно можуть дійти тих висновків, які викладач закладає в якості нових знань.

– *Лекція із запланованими помилками* (лекція-провокація). Після оголошення теми лекції викладач повідомляє, що в ній буде зроблено певну кількість помилок різного типу, що ґрунтуються на вже відомих для здобувачів фактах або формулюються на основі нового наданого матеріалу: змістовні, методичні, поведінкові тощо. Здобувачі наприкінці лекції повинні визначити помилки.

– *Лекція удвох*. Є роботою двох викладачів, що читають лекцію з однієї ж теми і взаємодіють як між собою, так і з аудиторією. У діалозі викладачів і аудиторії здійснюється постановка проблеми і аналіз проблемної ситуації, висунення гіпотез, їх спростування або доказ, вирішення виникаючих протиріч і пошук рішень [2].

У цьому контексті наведемо приклад низки лекційних форм, які дозволяють підвищити рівень розвитку компетентностей, закріплення набутих знань:

– *Лекція «прес-конференція»*. Викладач просить здобувачів освіти письмово впродовж 2–3 хв. задати йому питання по оголошеній темі лекції. Далі викладач впродовж 3–5 хв. систематизує ці питання за їх змістом і починає читати лекцію, включаючи відповіді на поставлені питання в її зміст.

– *Лекція-діалог*. Зміст подається через серію питань, на які здобувачі вищої освіти повинні відповідати безпосередньо під час лекції.

– *Лекція-візуалізація*. У цьому типі лекції передача викладачем інформації здобувачам супроводжується показом різного пояснювально-ілюстративного матеріалу, структурно-логічних схем, опорних конспектів, діаграм тощо за допомогою ТСО і ЕОМ (слайди, відеозапис, дисплеї, інтерактивна дошка тощо).

Її застосування пов'язане, з одного боку, з реалізацією принципу проблемності, а з іншого – з розвитком принципу наочності. У лекції-візуалізації передача аудіоінформації супроводжується показом різних

малюнків, структурно-логічних схем, опорних конспектів, діаграм, педагогічного гротеску за допомогою ТСО і ЕОМ (слайди, діафільми, відеозапис, кодопозитиви, дисплеї, кінофільми тощо). Така наочність компенсує недостатню видовищність формату традиційної лекції. Основний акцент робиться на активнішому включенні в процес мислення зорово-художніх образів, провокуючи розвиток візуального мислення. Опора на візуальне мислення може істотно підвищити ефективність пред'явлення, сприйняття, розуміння і засвоєння інформації, її перетворення на знання. Ґрунтуючись на досягненнях у галузі психології та педагогіки в області проблеми візуального мислення, у лекції доцільно значну частину інформації передавати в наочній формі, розвивати навички та вміння, перетворювати усну й письмову інформацію у візуальну форму. Це повинно позначитися на якості засвоєння матеріалу, стимулюванні мислення і досягненні професійних цілей. Великий об'єм наданої на лекції інформації ускладнює її сприйняття і розуміння. Засобом виходу з такої ситуації можна рахувати використання візуального і пояснювально-ілюстративного методів [5, с. 6].

Висновок. Формуючи лекційний матеріал у вигляді візуального ряду підкріпленого текстуально-ілюстративними ствердженнями, маємо змогу продіагностувати рівень засвоєння знань через характеристику певного культурно-історичного періоду на основі творення соціокультурного простору, предметів побутування і творення зразків мистецтва.

Виступаючи елементом моделі формування художньо-педагогічної компетентності, методи візуалізації та пояснювально-ілюстративний дозволяють:

- виявити, проаналізувати й візуально *зафіксувати соціокультурні умови розвитку людства в певний історичний період* (первісна, антична доба, середньовіччя, новий та новітній часи);
- визначити й зафіксувати *умови й характер творення зразків мистецтва* (живопис, архітектура, скульптура, музика, театр, декоративно-

вжиткове мистецтво, кіно-фото, циркове мистецтво, дизайн) *за матеріалами виробництва* (камінь, кість, деревина, глина);

– визначити *способи обробки та використання природних матеріалів* (технології обробки каміння, деревини, кості, кераміки (ліпна, кружальна кераміка; будівельні та ремонтні технології, механічні пристрої);

– виявити *способи фіксації інформації* (петрогліф, ієрогліфічна та піктографічна писемність, шнурове й вузликове письмо, усна народна творчість, танець).

Виклад лекційного матеріалу освітніх компонентів циклу професійної підготовки за допомогою обраних для діагностування методів, дозволяє майбутнім фахівцям орієнтуватись в системі художнього культурного простору й формувати гуманістичний світогляд; прискорити темп засвоєння інформації та мати можливість постійно оновлювати інформацію; розвивати творчу уяву, образне мислення та естетичний смак.

Зокрема візуальне наповнення освітніх компонентів може постійно оновлюватися, розширюватися за рахунок нових наукових досліджень галузей культурології, археології, історії, мистецтвознавства, релігієзнавства тощо. Візуалізуючи культурно-історичний період, маємо змогу виокремлення нових форм / напрямів вивчення соціокультурного простору. Дослідження процесів творення соціокультурного середовища дозволяє за рахунок аналізу культових мегалітичних храмів, ритуальних споруд, житлових і господарських будов та способів механізації праці, вивчити не тільки рівень соціалізації, умови розвитку та релігійні уявлення суспільства, а визначити рівень виробництва. Розуміння способів механізації праці дозволяє визначити характер і способи обробки природних матеріалів, що використовувалися для будівництва (каміння, кість, дерево, глина).

Потреба постійного змістовного оновлення освітніх компонентів уможлиблюється через інформаційну динаміку та художньо-образну рухливість візуальних та пояснювально-ілюстративних форм за допомогою медіа-ресурсів,

художніх інтернет-каталогів, наукових енциклопедій, ігрових навчальних програм та віртуальних подорожей тощо.

Доцільно пригадати, що у сприйнятті лекційного матеріалу трудність викликає представлення абстрактних (не існуючих у зримій формі) понять, процесів, явищ, особливо теоретичного характеру. Пояснювально-ілюстративний метод дозволяє значною мірою здолати ці труднощі, посилюючи представлення абстрактних понять (процесів, явищ, особливо теоретичного характеру) пояснювальними ствердженнями (схемами, таблицями, малюнками, графіками, формулами тощо). Унаочнення пояснювальних стверджень дозволяє значною мірою здолати цю трудність і надати абстрактним поняттям конкретний характер.

Щодо використання методу візуалізації, то слід зазначити, що даний метод (його методологічний апарат) дозволяє збільшити об'єм наданої інформації за рахунок її систематизації, концентрації і виділення найбільш значимих елементів, розвиваючи та удосконалюючи. Процес візуалізації лекційного матеріалу, а також розкодування його слухачами завжди породжує проблемну ситуацію, рішення якої пов'язане з аналізом, синтезом, узагальненням, розгортанням і згортанням інформації, тобто з операціями активної розумової діяльності.

Проведений у презентованому дослідженні ґрунтовний аналіз структури та змістовності лекції як форми викладання навчального матеріалу дозволяє підсумувати. Форма лекції є своєрідною імітацією професійної ситуації, в умовах якої необхідно сприймати, осмислювати, і оцінювати велику кількість інформації. Методика читання подібної лекції припускає попередню підготовку візуальних матеріалів відповідно до її змісту. Після цього доцільно прочитати цю ж лекцію з використанням найцікавіших візуальних матеріалів і представити цю ситуацію для аналізу і розбору. Використовуються різні типи наочності; натуральний, образотворчий, символічний – у поєднанні з різними технічними засобами. Кожен тип наочності оптимальний для донесення якоїсь

певної інформації. Це дозволяє сконцентрувати увагу на найбільш суттєвих у цій ситуації аспектах повідомлення, глибше його зрозуміти і засвоїти.

Аналіз використання лекції-візуалізації дозволяє дійти таких висновків: подібна форма викладання лекційного матеріалу створює своєрідну опору для мислення, розвиває навички наочного моделювання, що є способом підвищення не лише інтелектуального, але й професійного потенціалу здобувача, підвищуючи художньо-педагогічну та художньо-творчу компетентності.

Вибір способів досягнення і типів наочності залежить від теми. Керуючись принципом посиленої трудності, при викладі складних для сприйняття і розуміння тем, таких, що містять великий об'єм концентрованої інформації, доцільно використати поєднання образотворчої і символічної наочності. Доречним та методично обґрунтованим є використання лекції-візуалізації при викладанні освітніх компонентів професійного циклу: історія світової та української культури, зарубіжна та українська художня культура, релігієзнавство та міфологія, основи культурології тощо.

У процесі викладання окремих тематичних блоків за допомогою візуального та пояснювально-ілюстративного матеріалів можна утворити більш тісний (на основі образного мислення) зв'язок між міфологією та культурою, мистецтвом та релігією, зрозуміти структуру теоретичних положень культурології.

Основна складність полягає у вибиранні засобів наочності, їх створенні і режисурі всієї лекції в цілому. Велику роль тут грають такі чинники, як графічний дизайн, колір, оптимальність поєднання словесної і візуальної інформації, технічних засобів і традиційних наочних матеріалів, дозування в поданні інформації, майстерність і стиль спілкування лектора з аудиторією. Застосування лекції цього типу повинне ґрунтуватися на обліку психофізіологічних можливостей, рівня освіти й професійної приналежності здобувачів, що дозволить запобігти негативних наслідків і надмірного перевантаження.

Явища візуальної культури, умови використання візуалізації в освітньому процесі стрімко змінюються. Те, що було ультрасучасним декілька років тому, швидко стає архаїкою у зв'язку з стрімким розвитком цифрових технологій. В епоху прискореного розвитку цифрових технологій постає проблема візуальної грамотності як частина концепції медіаосвіти. Під візуальною грамотністю здобувачів освіти слід розуміти здатність створювати візуальні об'єкти в електронних медіа, розуміння базових елементів візуального дизайну, технічних засобів та медіа, обізнаність в особливостях емоційно-психологічного впливу візуальних об'єктів на людину, розуміння різноманітних зображень, поінформованість у споживанні візуального продукту.

Розширення візуального простору, збільшення потоку інформації, досягнути який стає усе важче, спричиняє виникнення нових форм розвитку науки і освіти. «Це означає перехід від модерно-просвітницької візуалістики, основу якої становить дистанційний розгляд предметів зовнішнього світу, до сучасної візуалістики, де долається «дистанція» між «Я» і зовнішнім світом («Іншим»)» [Ошибка! Закладка не определена., с. 4]. Важливість дослідження візуальності та впровадження її в освітній процес спричинено тим впливом, що вона справляє на мислення людини, який відбивається в людській здатності до творчості і креативності.

Перелік використаних джерел:

1. Алфьорова З. І. Візуальне мистецтво кінця ХХ – початку ХХІ ст. : дис. ... д-ра мистецтвознавства : 26.00.01 / Харківська державна академія культури. Харків, 2008. 500 с.

2. Аронова Г А. Методика обучения взрослых: особенности лекционной формы подачи материала по гуманитарным дисциплинам. *Фестиваль пед. идей «Открытый урок»*. 2012. URL : [http\\ festival/1september.ru/articles/513950](http://festival/1september.ru/articles/513950) (дата звернення : 18.10.2021).

3. Бевз Н. В. Герменевтика, репрезентація та візуальне мистецтво / *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2017. № 57. С. 9–19.
4. Брюховецька О. В. Візуальний поворот в культурі і культурології. *Культурологія: Могиллянська школа* : колективна монографія / під ред. М. О. Собуцького, Д. О. Короля, Ю. В. Джулая. Київ : Видавець Олег Філюк, 2018. С. 130–133.
5. Гушин Ю. В. Интерактивные методы обучения в высшей школе. *Психологический журнал. Международного ун-та природы, общества и человека*. Дубни, 2012. Вип. № 2. С. 1–18.
6. Друшляк М. Г. Словник візуальної освіти: наочність, візуалізація, візуальне мислення. *Фізико-математична освіта*. 2018. Вип. 1 (15), Ч 2. С. 78–83.
7. Кремень В. Г. Ільїн В. В. Презентація візуальної грамотності в освітньому процесі та її експлікація в культурі мислення. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 75. С. 1–12.
8. Ощепкова О. В. Лекция-визуализация как активная форма обучения студентов. *Вопросы профессионального образования сотрудников уголовно-исполнительной системы. Вестник СЮИ*. № 24. 2014, С. 94–97.
9. Про освіту : Закон України від 05.09.2017. URL : <http://osvita.ua/legislation/law/2231/> (дата звернення : 16.10.2021).
10. Про вищу освіту : Закон України від 01.06.2014, № 1556-VII. URL : <https://osvita.ua/legislation/law/2235/list/1/> (дата звернення : 16.10.2021).
11. Деякі питання виконання статті 40 Закону України «Про вищу освіту» (Наказ МОН № 1/9-497 від 21.10.15 року);. URL : https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/48187/ (дата звернення : 16.10.2021).
12. Деякі питання оприлюднення інформації про діяльність вищих навчальних закладів : Закон України (Наказ МОН № 166 від 19.02.15). URL : https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46683/ (дата звернення : 18.10.2021).

13. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ВНЗ : методичний посібник / А. А. Харківська, Л. О. Петриченко та ін.; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків, 2015. 380 с.

14. Руденко Ю. Лекція-візуалізація як форма психолого-педагогічного супроводу формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Науковий вісник ННЦ ім. Сухомлинського. Педагогічні науки.* №2. Травень 2019, С. 242–246.

15. Симоненко С. М. Психологія візуального мислення : дис. ... д-ра псих. наук : 19.00.01 / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2005. 390 с.

References:

1. Alforova Z. I. Vizualne mystetstvo kintsia KhKh – pochatku KhKhI st. : dys. ... d-ra mystetstvoznavstva : 26.00.01 / Kharkivska derzhavna akademiia kultury. Kharkiv, 2008. 500 s. [ukr]

2. Aronova H A. Metodyka obucheniya vzroslykh: osobennosti lektsyonnoi formy podachy materyala po humanyarnym dystsyplynam. *Festyval ped. ydei «Открытый урок».* 2012. URL : [http\\ festival/1september.ru/articles/513950](http://festival/1september.ru/articles/513950) (Access Oct. 18, 2021). [rus]

3. Bevz N. V. Hermenevtyka, reprezentatsiia ta vizualne mystetstvo. *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina. Seriiia : Filosofiia. Filosofski perypetii.* 2017. № 57. S. 9–19. [ukr]

4. Briukhovetska O. V. Vizualnyi povorot v kulturi i kulturolohii. *Kulturolohiia: Mohylianska shkola : kolektyvna monohrafiia / pid red. M. O. Sobutskoho, D. O. Korolia, Yu. V. Dzhulaia.* Kyiv : Vydavets Oleh Filiuk, 2018. S. 130–133. [ukr]

5. Hushchyn Yu. V. Ynteraktyvnye metody obucheniya v vysshei shkole. *Psykhologicheskyi zhurnal. Mezhdunarodnoho un-ta pryrody, obshchestva y cheloveka.* Dubny, 2012. Vyp. № 2. S. 1–18. [rus]

6. Drushliak M. H. Slovnnyk vizualnoi osvity: naochnist, vizualizatsiia, vizualne myslennia. *Fyzyko-matematychna osvita*. 2018. Vyp. 1 (15), Ch 2. S. 78–83. [ukr]
7. Kremen V. H. Ilin V. V. Prezentatsiia vizualnoi hramotnosti v osvitnomu protsesi ta yii eksplikatsiia v kulturi myslennia. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*. 2020. T. 75. S. 1–12. [ukr]
8. Oshchepkova O. V. Lektsiia-vyzualyzatsiia kak aktyvnaia forma obuchenya studentov. *Voprosy professionalnogo obrazovaniya sotrudnykov uholovno-yspolnytelnoi systemy*. *Vestnyk SIuY*. № 24. 2014, S. 94–97. [rus]
9. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017. URL : <http://osvita.ua/legislation/law/2231/> (Access Oct. 16, 2021). [ukr]
10. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.06.2014, № 1556-VII. URL : <https://osvita.ua/legislation/law/2235/list/1/> (Access Oct. 16, 2021). [ukr]
11. Deiaki pytannia vykonannia statti 40 Zakonu Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» (Nakaz MON № 1/9-497 vid 21.10.15 roku);. URL : https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/48187/ (Access Oct. 16, 2021). [ukr]
12. Deiaki pytannia opryliudnennia informatsii pro diialnist vyshchykh navchalnykh zakladiv : Zakon Ukrainy (Nakaz MON № 166 vid 19.02.15). URL : https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46683/ (Access Oct. 18, 2021). [ukr]
13. Psykholoho-pedahohichna diahnostyka yakosti osvity u pedahohichnomu VNZ : metodychnyi posibnyk / A. A. Kharkivska, L. O. Petrychenko ta in.; za zah. red. H. F. Ponomarovoi. Kharkiv, 2015. 380 s. [ukr]
14. Rudenko Yu. Lektsiia-vizualizatsiia yak forma psykholoho-pedahohichnogo suprovodu formuvannia profesiino-pedahohichnoi spriamovanosti maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity. *Naukovyi visnyk NNTs im. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*. №2. Traven 2019, S. 242–246. [ukr]
15. Symonenko S. M. Psykholohiia vizualnogo myslennia : dys. ... doktora psykholohichnykh nauk : 19.00.01 zahalna psykholohiia, istoriia psykholohii / Kharkivskyyi natsionalnyi universytet im. V. N. Karazina. Kharkiv, 2005. 390 s. [ukr]

**ПРАКТИКООРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ
ЯК ВАЖІЛЬ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

© Демченко Н.Д., Чала А.Г., Крехно Т.І.

Інформація про авторів:

Демченко Наталя Дмитрівна: ORCID ID 0000-0002-5792-0428, demchenko_natalia@ukr.net; кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання.

Чала Анна Геннадіївна: ORCID ID 0000-0002-5915-0965, anya.chalaya@ukr.net; кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання.

Крехно Тетяна Іванівна: ORCID ID 0000-0002-6656-4808, krekhno.t@i.ua; кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання.

Зміст статті присвячено характеристиці досвіду Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» в забезпеченні практикоорієнтованої підготовки фахівців за освітньою програмою «Українська мова та література». Практикоорієнтоване навчання визначено пріоритетним напрямом модернізації педагогічної системи в царині фахової підготовки. Актуальність тенденції інтегрування освітнього процесу й виробничої діяльності вмотивовано сучасним стрімким розвитком усіх галузей життєдіяльності, фактом гнучкої трансформації економічного й соціального устрою як реакції на виклики інформаційної доби. Особливістю освітньої програми «Українська мова та література» визначено максимально широкий перелік практичних освітніх компонентів, зокрема унікальних видів практики, що забезпечує майбутнім фахівцям можливість моделювання власної професійної діяльності в таких потенційних сферах працевлаштування, як освітня, наукова, музейна, культурно-просвітницька, літературно-видавнича. Значущість моделювання майбутньої діяльності у різних сферах обґрунтовано більш глибоким і системним осмисленням наукової картини світу, усвідомленням взаємозв'язків професії з суспільним життям, розумінням тенденцій її розвитку в соціально-історичному контексті. Підвищення рівня конкурентоспроможності фахівця пов'язане також із прикладним характером орієнтовного переліку освітніх компонентів вільного вибору здобувачів вищої світи з усіх професійних програм закладу вищої освіти. Співпрацю з роботодавцями і стейкхолдерами на базах практики кваліфіковано дієвим інструментом коригування освітньої програми відповідно до нагальних вимог ринку праці та суспільних запитів. У статті представлено програми різних видів практики, структурно-логічні зв'язки компонентів освітньої програми «Українська мова та література». Продемонстровано результати запровадження практикоорієнтованої фахової підготовки за освітньою програмою.

Ключові слова: практикоорієнтоване навчання, практико орієнтований підхід, освітня програма, стейкхолдер, філологічна освіта.

Natalia Demchenko, Anna Chala, Tatiana Krekhno «Practice-oriented learning as a lever of development modern philological education».

The content of the article deals with the characteristics of the experience of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» in providing practice-oriented training of specialists in the educational program «Ukrainian Language and Literature». Practice-oriented education is identified as a priority area of modernization of the pedagogical system in the field of professional training. The topicality of the trend of integrating the educational process and work activities is motivated by the modern rapid development of all spheres of life, the fact of flexible transformation of the economic and social system as a response to the challenges of the information age. The peculiarity of the educational program «Ukrainian Language and Literature» is the widest possible list of practical educational components, including unique types of practice, which provides future professionals with the opportunity to model their own professional activities in such potential areas of employment as educational, scientific, museum, cultural, educational, literary, and publishing activities. The importance of modeling future activities in various fields is justified by a deeper and more systematic understanding of the scientific world view, awareness of the relationship of the profession with public life, understanding of trends in its development in the socio-historical context. Increasing the level of competitiveness of the specialist is also associated with the applied nature of the approximate list of optional disciplines from all professional programs of the higher education institution.

Cooperation with employers and stakeholders on the basis of the practice is qualified as an effective tool for adjusting the educational program in accordance with the urgent requirements of the labor market and public demand. The article presents the programs of different types of practice, structural and logical connections of the components of the educational program «Ukrainian language and literature». The results of the introduction of practice-oriented professional training in the educational program are demonstrated.

Keywords: practice-oriented education, practice-oriented approach, educational program, stakeholder, philological education.

Актуальність дослідження. Модернізація педагогічної системи в царині фахової підготовки тісно пов'язана з інтегруванням освітнього процесу й виробничої діяльності. Ця тенденція покликана усунути суперечність між відносною стабільністю освітніх програм і сучасним стрімким розвитком усіх галузей життєдіяльності. Виробнича сфера оперативно й гнучко реагує на виклики інформаційної доби, трансформацію економічного й соціального устрою, наукову та культурну глобалізацію. Складники таких понять, як конкурентоспроможність і якість фахівця насамперед формуються в умовах діяльності реальних підприємств. Виробництво як основний роботодавець диктує професійні характеристики фахівця й корегує їх відповідно до запитів держави й суспільства.

Практикоорієнтоване навчання зумовлене викликами сучасності. Під час співпраці зі стейкхолдерами з'ясовано, що випускники закладів вищої освіти не завжди компетентно можуть задовольнити потреби підприємств і закладів освіти Харківщини. Виявлено, що керівникам доводиться витратити час на виробничу адаптацію молодого фахівця. Відповідно, наразі простежується брак фаховокомпетентних практикоорієнтованих спеціалістів, здатних успішно реалізовувати й упроваджувати наукоємні технології. Як результат, постає необхідність переходу від технологій передавання знань до технологій практикоорієнтованого навчання.

У контексті активної участі України в Болонському процесі, а також орієнтуванні вітчизняних освітніх реформ на фінську педагогічну систему практикоорієнтоване навчання видається особливо актуальним.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Особливості реалізації практикоорієнтованого підходу до підготовки фахівців різних галузей і напрямів перебували в центрі уваги таких науковців: О. Горелов, С. Грищенко, Н. Кисель, М. Корешкова, О. Котикова, І. Міщерякова, Н. Матюшенко, І. Мінервин, С. Абрамова, Є. Бояров, О. Ломов, О. Стахієва, І. Палишкова, А. Пригодій, О. Сазанова, С. Бобраков, Ю. Новікова, Л. Павлова, Н. Байдикова, Л. Вітвицька, О. Ігна, І. Ісаєв, Т. Парфьонова, Г. Пономарьова, Т. Попова, А. Рижков, О. Семенов, А. Смирнова, Є. Шиянов та інших.

Базами забезпечення Харківського регіону фахівцями-філологами за освітньою програмою «Українська мова та література» є Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія». Порівняльне вивчення освітніх програм цих закладів дозволяє дійти висновку про практикоорієнтоване навчання як пріоритет Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія».

Мета статті – схарактеризувати досвід Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» в забезпеченні практикоорієнтованої підготовки фахівців за освітньою програмою «Українська мова та література».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначених суперечностей засобом пріоритетного оптимального педагогічного реагування сучасної освіти на ринкові умови, що формуються в суспільстві, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» визначив саме практикоорієнтовану підготовку сучасних філологів. Практика є обов'язковим структурним компонентом освітньої програми бакалаврату поряд із теоретичним навчанням, науково-дослідницьким практикумом, альтернативними моделями гуманітарної освіти. У 2019 р. було затверджено стандарт вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія, відповідно до якого заклади вищої освіти уточнили перелік фахових та загальних компетентностей, програмних результатів навчання. Практична підготовка становить важливий складник реалізації завдань освітньої програми, оскільки саме вона забезпечує формування необхідних виробничих навичок. Спільним баченням практичної підготовки названих закладів вищої освіти є такі позиції: наявність діалектологічної, фольклорної практик, педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти, літньої педагогічної практики в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку, переддипломної виробничої практики.

Особливістю освітньої програми Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» є акцент на практичному навчанні, що реалізується шляхом максимально широкого переліку практичних освітніх компонентів: 1) вступ до спеціальності, 2) фольклорна практика, 3) практика «Музейна комунікація», 4) практика «Виховна робота філолога», 5) діалектологічна практика, 6) практика «Пробні уроки в закладах загальної середньої освіти», 7) літня педагогічна практика в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку, 8) краєзнавча практика, 9) переддипломна практика.

Базою для практичного навчання слугують заклади загальної середньої освіти, дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, музеї, мистецькі центри, громадські організації гуманітарного спрямування, польові експедиції, наукові лабораторії. Запропонований діапазон виробничих майданчиків для проходження практики забезпечує майбутнім фахівцям можливість моделювання власної професійної діяльності в таких потенційних сферах працевлаштування, як освітня, наукова, культурно-просвітницька, літературно-видавнича. Розв'язання професійних завдань у різних сферах майбутньої діяльності сприяє більш глибокому й системному осмисленню наукової картини світу, усвідомленню взаємозв'язків професії з суспільним життям, розумінню тенденцій її розвитку в соціально-історичному контексті.

Усі види практики пов'язані з виробничими відносинами в трудовому колективі, а отже, створюють підґрунтя для застосування здобувачами освіти навичок ефективної комунікації, вміння доцільно обирати мовленнєву тактику, апробації правил безконфліктної взаємодії. Розв'язання рутинних виробничих завдань передбачає відпрацювання навичок брати участь у дискусії, будувати свою промову із залученням переконливих аргументів, утримувати й активізувати увагу аудиторії, дотримуватися етичних норм комунікації. Водночас виробничі ситуації, за яких не вдалося виробити спільні позиції, узгодити дії членів трудового колективу, є тим матеріалом, що дозволяє усвідомити й проаналізувати причини неефективного спілкування, виробити стратегію запобігання таким помилкам у майбутньому.

Перебування під час практики на виробництві стимулює саморегуляцію поведінки здобувача вищої освіти, діагностування власних психологічних станів та почуттів, виявлення чинників, що порушують відчуття психологічного комфорту у процесі виконання професійних обов'язків. Практична діяльність у різних фахових сферах сприяє встановленню ступеня відповідності власних індивідуально-типологічних особливостей умовам і вимогам професійної діяльності, а також здійсненню самокорекції психологічних особливостей, рис характеру, інтересів, переконань та цінностей при виникненні ознак

фрустрації та психоемоційної напруги. Значущість практикоорієнтованої фахової підготовки полягає також у формуванні навичок раціонального управління часом, гармонізації повсякденного життя і виробничої діяльності. Забезпечення широких можливостей практичної підготовки під час навчання сприяє більш свідомому проєктуванню індивідуальних шляхів розвитку та освіти.

Співпраця з роботодавцями і стейкхолдерами на базах практики дозволила виявити необхідність формування здатності до супроводу особистісного розвитку в умовах освітнього процесу; здатності до проєктування, організації, координування, контролю, оцінювання, аналізу та коригування освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти; здатності забезпечувати реалізацію завдань мовно-літературної галузі загальної середньої освіти, що знайшло відображення в доповненому переліку фахових компетентностей. Програмні результати навчання були також скореговані фахівцями-практиками в результаті освітньо-практичної взаємодії. Зокрема, було визнано необхідність знати суть процесів виховання, навчання й розвитку особистості й уміти застосовувати ці знання у професійній діяльності; знати мету, завдання, зміст, методи, організаційні форми й засоби мовно-літературної галузі освіти в закладах загальної середньої освіти; володіти методикою організації, координування, контролю, оцінювання, аналізу, корекції освітнього процесу в контексті реалізації завдань мовно-літературної галузі; генерувати новаторські ідеї, застосовувати нестандартні методи та прийоми у професійній діяльності.

Діалог здобувачів освіти й викладачів із фахівцями-практиками дозволяє своєчасно й адекватно реагувати на потреби виробництва. Так, під час практики було виявлено, що посиленої уваги потребує формування навичок самостійного мислення здобувачів освіти, діловодства, а також менеджменту в галузі філології; відповідно, до навчального плану були включені компоненти «Основи критичного мислення», «Шкільне документознавство», «Управління проєктами в галузі філології».

Винятковим кроком було включення до освітньої програми з підготовки українських філологів таких видів практики, як «Вступ до спеціальності», «Музейна комунікація», «Виховна робота філолога», краєзнавча практика.

Метою практики «Вступ до спеціальності» визначено опанування знань про сутність та особливості філологічної діяльності, ознайомлення з основними компетенціями філолога, оволодіння здобувачами сучасними методами та формами професійної діяльності, поглиблення та систематизація знань здобувачів шляхом вирішення педагогічних ситуацій, демонстрація на конкретних практичних прикладах ролі мовної освіти у формуванні суспільства. Практика проходить із відривом від освітнього процесу та триває один тиждень. Загальна тривалість практики 90 годин (3 кредити ECTS).

Упродовж цього періоду практики здобувачі вищої освіти:

- оцінюють переваги професії філолога, можливості працевлаштування;
- обговорюють проблеми сучасної філології;
- аналізують методи впливу, що застосовуються в рекламі;
- знаходять та виправляють помилки в рекламних текстах та створюють свої рекламні оголошення;
- створюють філологічні меми;
- створюють квести та квест-кімнати;
- ознайомлюються з роботою у ЗМІ, особливостями наповнення контентів, створюють відеосюжети;
- створюють контент для інформаційних сторінок вебресурсів;
- укладають медіатексти тощо.

Мета практики «Музейна комунікація» окреслена так: закріплення та поглиблення знань, здобутих під час навчання, набуття навичок дослідницької, практичної та організаційної роботи в галузі музейної справи, необхідних для педагогічної, науково-дослідницької та культурно-просвітницької діяльності майбутніх спеціалістів-філологів; вивчення форм комунікації з відвідувачами, ознайомлення з типами виставок, а також принципами й правилами оформлення виставок й експозицій. Практика

проходить із відривом від освітнього процесу та триває один тиждень. Загальна тривалість практики 90 годин (3 кредити ECTS). Упродовж цього періоду здобувачі вищої освіти ознайомлюються з типами виставок, принципами й правилами оформлення експозицій, організацією, станом та перспективами музейної справи для подальшої науково-просвітницької діяльності та використання здобутих навичок у професійній підготовці, вивчають форми комунікації з відвідувачами; розробляють і проводять літературну гру та захід у музеї, створюють допис на сайт про експозицію.

Під час проходження практики здобувачі вищої освіти розглядають такі теми: комунікація через музейну виставку; робота з відвідувачами: ігри та інтерактиви в межах екскурсій і освітніх занять; музейні заходи; музейна комунікація через соцмережі, сайти.

Орієнтовний зміст практичної діяльності:

Тема. Комунікація через музейну виставку.

Поняття музейної виставки. Про що може розповісти музейний предмет? Музейний предмет як акумулятор різних сутностей. Як «розговорити» музейний предмет. Різні підходи до відтворення, включення в різні контексти. Розширення поняття колекції музею як не тільки артефактів, а й смислів, ідей. Осмислення культурного тексту. Типи виставок: класичні, інтерактивні, концептуальні, учасницькі, наративні. Особливості побудови експозицій у кожній з них. Приклади таких виставок у світі. Поняття музею як модератора культурного діалогу. Інтерактивні прийоми роботи з відвідувачем. Ознайомлення з виставками, представленими в музеї. Аналіз виставки «Супер! Герой». Заповнення анкети:

1. Зрозумілість головної ідеї виставки. Чи можна в одному-двох реченнях описати головну ідею?
2. Чи відповідає подання матеріалу цільовій аудиторії виставки?
3. Ідея передається через: експонати; експлікації; візуальне рішення.
4. Чи встановлюється діалог із відвідувачем?
5. Використання інтерактиву, едьютейнмент.

6. Партисипація: наскільки відвідувач залучений до інтерпретацій?
7. Відповідність оформлення завданням виставки.

Тема. Робота з відвідувачами: ігри та інтерактиви в межах екскурсій і освітніх занять.

Як працювати з експонатом. Як взаємодіяти з відвідувачем. Тривалість екскурсії. Відведений час на кожен тему. Інтерактивні заняття в літературному музеї: проєкт за «Енеїдою», кав'ярня Пока, ігротеки в музеї, гейміфікація дитячих та дорослих програм, тренінги. Різновиди інтерактивних програм. Види діяльності: бесіда, слайд-презентація, ігри, перегляд відео, прослуховування записів, малювання або створення саморобного сувеніру. Етапи екскурсії. Типи знайомств. Уведення ігрових моментів у слайд-презентації, різновиди завдань, як зацікавити відвідувача: Сент-Екзюпері «Маленький принц», «Полліанна» (гра в радість), «Наука і фантастика. Мрії чи реальність», «Шевченко для дітей». Класифікація ігор. Музей як майданчик для спілкування людей. Ігри в музеї. Лайфхаки для створення музейних ігор. Популярні моделі ігор та їх наповнення. Реконструкція ігор, які згадуються в текстах: ігри за «Енеїдою», за «Алісою в Країні Див», головоломки з журналу «УЖ». Особливості авторських ігор, представлених у літературному музеї: «Будинок «Слово»», «Футукоконструктор слів і текстів», «Історія» (перевести гру в текст: ігрове знайомство з персонажем і ситуацією з текстів 1920-х років, указівка на джерело: кожен розповідає про себе від імені персонажа, уплітає епізод до свого героя); «Супер! Герой».

Тема. Музейні заходи.

Аналіз заходів, що відбуваються в літературному музеї: презентація книги, дискусія, поетичні читання, майстер-клас із приготування їжі (за «Енеїдою», дисиденти на засланні), танцювальний майстер-клас, фестиваль, рок-концерт (у дворі музею), контактний зоопарк для незрячих (двір музею, екскурсія з тактильними елементами), кінопоказ, майстер-клас зі стрільби (імпровізований тир: уполювати тварину, на зворотному боці якої текст – знайомство з текстом), спектакль, квест, ігротека, показ мод, читання на драбині. Аналіз заходів, присвячених літературі 20-х років 20 століття:

«Двадцять наживо: ювілей Василя Еллана-Блакитного», «Поїзд 3-4-5: Харків-Сандармох», «День народження Майка Йогансена», «Кав'ярня Пока в Літмузеї», «Письменницькі розіграші 20-их». Аналіз простору, необхідного для заходів, атрибути, локації, експонати, тексти – оформлення, залежно від тематики, формати (наприклад, східна тема – як чайна церемонія; Плужанська толока, мисливський квест, вулична екскурсія, «мандрівна кав'ярня», Будинок «Слово», Сабурова дача, Будинок народної творчості).

Тема. Музейна комунікація через соцмережі, сайти.

Менеджмент та маркетинг у музейній справі. Рекламно-видавнича діяльність. Спонсорство та благодійність. Використання інформаційних технологій. Запровадження обліку музейних фондів у цифровій формі. Стандарти такого обліку. Цифрові бази даних музейних колекцій. Переваги їхнього використання. Нові перспективи для представлення музейних предметів в Інтернеті. Віртуальні виставки.

По завершенню практики здобувачі вищої освіти подають на перевірку викладачу-керівнику практики звітну документацію.

Метою педагогічної практики «Виховна робота філолога» є формування вмінь планувати і проводити виховні заходи зі здобувачами освіти; накопичення уявлень про характер і зміст виховної діяльності; вивчення специфіки організації виховної роботи в умовах різного типу закладів; оволодіння методами і прийомами вивчення вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти. Під час практики здобувачі вищої освіти проводять виховну роботу під керівництвом викладачів-керівників практики. Виховна робота повинна мати філологічний напрям.

У перший день практики здобувачі вищої освіти ознайомлюються з навчально-матеріальною базою закладу освіти, знайомляться з адміністрацією, працівниками закладу. Здобувачі вищої освіти укладають індивідуальний план виховної роботи на семестр. Індивідуальний план передбачає: здійснення конкретної виховної роботи; оформлення щоденника педагогічної практики;

спостереження виховних занять; допомогу працівнику закладу в підготовці та проведенні масових виховних заходів, виготовленні наочних посібників.

Упродовж педагогічної практики здобувачі вищої освіти повинні: провести 4 – 7 виховних заходів; спостерігати за виховними заходами та аналізувати заходи інших практикантів, оформити їх (5 – 7 спостережень); своєчасно здавати на перевірку конспекти занять, що планують проводити; систематично заповнювати щоденник практики.

Для кожного заняття практикант добирає (при необхідності виготовляє) необхідну наочність, дидактичний матеріал.

Здобувач вищої освіти, який готується до заняття, повинен чітко знати тему, визначити мету, структуру, розподілити час на структурні елементи заняття, підібрати необхідний матеріал, продумати питання для бесіди.

У день практики після проведеного заняття здійснюється його обговорення. В обговоренні участь беруть усі практиканти, присутні на занятті.

Метою краєзнавчої практики є окреслення краєзнавства як наукової галузі, визначення об'єктів і джерел насамперед літературного краєзнавства, характеристика форм та видів краєзнавчої роботи в школі, ознайомлення з історією краєзнавства Харківщини (храми, історія вулиць, Будинок «Слово», редакції газет та журналів, яскраві представники літератури, художники, архітектурні споруди), висвітлення найхарактерніших явищ історичного та літературного процесу 20-х років ХХ століття, коли Харків був столицею Радянської України; зосередження основної уваги на творчості таких відомих письменників, як Г. Квітка-Основ'яненко, Г. Сковорода, М. Семенко, О. Вишня, М. Хвильовий, М. Куліш, П. Тичина, В. Сосюра, В. Підмогильний та інші, чий тексти пропонуються до вивчення в закладах загальної середньої освіти. Під час проходження краєзнавчої практики студенти-філологи відвідують художній, літературний, історичний музеї Харкова, де дістають інформацію про художників, письменників Харківщини, дізнаються про історію Слобідського краю та Харківщини з найдавніших часів до початку ХХ сторіччя, про звичаї, традиції рідного краю тощо; а також Національний літературно-

меморіальний музей Г. С. Сковороди, відвідують екскурсії «Літературний ярмарок», «Вулиця Д. Багалія: історія, видатні мешканці», «Храми Харківщини». Збирають та опрацьовують краєзнавчі та літературно-біографічні матеріали, переглядають онлайн-екскурсії: «Шарівський палацово-парковий комплекс», «Краснокутський дендропарк», «Пархомівський художній музей ім. П. Ф. Луньова», національні парки «Слобожанський», «Дворічанський», «Гомільшанські ліси», онлайн-вікторина «Видатні особистості Харкова». Обговорюють їх. Працюють із картотеками в бібліотеках, систематизують інформацію та використовують її в наукових роботах; проходять літературно-краєзнавчий квест на основі інноваційних технологій та online-тестування, опановують новітні технології в освіті, вчать застосовувати у професійній діяльності; зустрічаються із харківськими письменниками, архітекторами, нащадками відомих родин (Ольгою Багалій). Зібрані під час проходження практики матеріали, оброблені, систематизовані та класифіковані, виконані індивідуальні завдання, презентації здобувачі оформлюють відповідно до вимог, складають у теки та здають керівникові у визначений термін.

Такі унікальні для освітньої програми «Українська мова та література» практики забезпечують рішення широкого кола завдань фахової підготовки, зокрема ознайомлення зі сферами діяльності майбутнього філолога, з особливостями застосування форм і методів роботи філолога в різних установах, формування у здобувачів професійної етики, опанування основ самоаналізу професійної діяльності, ознайомлення з навчально-матеріальною базою та нормативною документацією закладів культури та освіти, ознайомлення з виробничими колективами, системою роботи фахівців-філологів у різних галузях господарства, спостереження, здійснення допомоги фахівцям у розв'язанні рутинних виробничих завдань; аналіз конкретних виробничих ситуацій, усвідомлення зв'язку навчальних дисциплін із реальними умовами виробництва, запитами ринку праці та потребами суспільства, апробація методик наукових, педагогічних, краєзнавчих досліджень, вироблення вміння та навичок працювати з інноваційними технологіями

у професійній діяльності; вироблення стійкої мотивації до фахового зростання; розвиток активної громадянської позиції; формування навичок соціальної активності; моделювання діяльності з популяризації національної культури; формування світогляду щодо нової концепції музейного будівництва, що повинна сприяти в майбутньому збереженню літературної спадщини, залученню громадськості до соціокультурного простору музею; формування умінь, необхідних при проведенні екскурсій, набуття знань та практичних навичок використання експозицій музеїв у дослідницькій роботі, у викладанні української та зарубіжної літератури в школі, у позакласній роботі з учнями.

Практикоорієнтоване навчання як концептуальна засада реалізації освітньої програми «Українська мова та література» послідовно втілюється також у блоці освітніх компонентів вільного вибору здобувачів вищої освіти. До укладання орієнтовного переліку освітніх компонентів вільного вибору залучаються здобувачі вищої освіти, науково-педагогічні працівники, роботодавці, стейкхолдери, що гарантує максимальну відповідність пропонованих освітніх компонентів потребам ринку праці й персональним запитам здобувачів, а отже, зумовлює їх прикладний характер. Блок дисциплін вільного вибору на 2021 – 2022 навчальний рік містив такі практикоорієнтовані освітні компоненти: художня, наукова, масмедійна комунікація як об'єкт лінгвістичних досліджень; комунікативна лінгвістика; мова соціальних мереж; основи редагування текстів різних функціональних стилів; копірайтинг та рерайтинг; спічрайтинг; шкільне документознавство; медіаграмотність; основи сценарного мистецтва; літературна журналістика.

Окрім того, студентам-філологам пропонуються до вибору освітні компоненти прикладного характеру з інших освітніх програм, що уможливорює стимулювання злагодженого фізичного, духовного та інтелектуального розвитку, уміння гармонізувати професійні, соціально-виробничі та соціально-побутові сфери життєдіяльності особистості. Зокрема, з інших освітніх програм студентами-філологами були обрані такі прикладні курси: раціональне харчування, формування гармонійних міжособистісних відносин, інклюзивна освіта.

Можливість максимально широкого кола практикоорієнтованих освітніх компонентів, як професійного циклу, так і вибіркового, дає змогу гарантувати конкурентоспроможні характеристики випускника закладу вищої освіти. Зокрема програма бакалаврату орієнтована на формування вмінь розв'язувати такі професійні завдання:

- забезпечення реалізації основних функцій навчання: освітньої, розвивальної, виховної, пізнавальної, мотиваційно-стимулювальної;

- стимулювання та розвиток гармонійного фізичного, духовного та інтелектуального розвитку дітей;

- забезпечення координації впливу різних соціальних інституцій на виховання особистості дитини;

- вивчення освітнього потенціалу школярів із метою прогнозування і проектування індивідуальних шляхів розвитку та освіти;

- забезпечення реалізації мети й завдань мовно-літературної освіти учнів середньої та старшої школи, що насамперед полягають у формуванні інтелектуально розвиненої, морально досконалої, національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє виражальними засобами сучасної української літературної мови, її стилями, різновидами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо);

- виховання громадянина й патріота Української держави, формування усвідомленого ставлення до української мови як інтелектуальної, духовної, моральної та культурної цінності; формування потреби знати сучасну українську літературну мову й досконало володіти нею в усіх сферах суспільного життя;

- розвиток інтелектуально-креативних здібностей школярів, їх інтересу до вивчення української мови, прагнення до творчого осягнення вершин української культури й мистецтва слова;

- виховання у школярів потреби безперервно вдосконалювати власне мовлення;

- формування мовної, комунікативної, лінгвістичної, лінгвокультурознавчої компетенцій учнів;

- прищеплення учням інтересу до української книжки, любові до літератури, формування читацьких навичок у школярів;

- формування особистості людини засобами художнього слова, спираючись на гуманістичні ідеали, що пропагує художня література; формування сучасного естетично розвиненого читача зі сформованими почуттями національної самосвідомості та власної людської гідності;

- формування наукового світогляду, самостійного, критичного, творчого мислення учнів, спираючись на опанування ними необхідної системи знань з історії та теорії літератури в процесі аналізу художнього твору через самостійну його оцінку, дискусійне обговорення, висловлення власного ставлення до прочитаного;

- розвиток літературно-творчих здібностей школярів, їхнього зальнокультурного рівня, усебічно розвиненої особистості, здатної до самоосвіти, самопізнання та пізнання навколишнього світу, самоаналізу, самовираження та самовдосконалення, шляхом ознайомлення учнів із світом прекрасного, розкриття краси мистецтва слова, високих моральних цінностей людини, утілених у художніх творах;

- навчально-методичне забезпечення освітнього процесу;

- забезпечення використання новітніх технологій навчання;

- забезпечення міжпредметних зв'язків під час мовної та літературної освіти;

- створення умов для саморозвитку та саморозкриття людини.

Професійні завдання в галузі науково-дослідницької діяльності:

- формування дослідницької компетентності філолога, систематичне ознайомлення з працями провідних вітчизняних і зарубіжних лінгвістів та літературознавців, удосконалення вмінь і навичок самостійної філологічної роботи з науково-навчальним текстом, різними джерелами наукової фахової

інформації, зокрема електронними, розвиток умінь інформаційної переробки тексту;

- розробка стратегії, структури й процедури здійснення наукових досліджень;

- аналіз і систематизація результатів досліджень, підготовка наукових звітів, публікацій, презентацій, використання їх у професійній діяльності;

- використання наявних можливостей освітнього простору й проєктування нових, зокрема інформаційних, для розв'язання науково-дослідницьких завдань.

Соціально-виробничі завдання, пов'язані з діяльністю фахівця у сфері виробничих відносин у трудовому колективі:

- знання основних законів ефективної комунікації, уміння доцільно ними користуватися з метою розв'язання виробничих завдань; розуміння сутності мовленнєвого спілкування як важливої форми взаємодії людей, уміння доцільно обирати мовленнєву тактику й мовні засоби, адекватні характеру мовленнєвої ситуації;

- уміння організовувати й проводити дискусію, брати активну участь у полеміці з метою ефективного обміну думками, вироблення спільних ідей, узгодження дій членів трудового колективу;

- уміння будувати виступ із залученням переконливих аргументів;

- уміння виголошувати промову, використовуючи засоби активізації уваги аудиторії;

- дотримання загальноприйнятих етичних та етикетних норм культури спілкування;

- усвідомлення причин неефективного спілкування, уміння запобігати їм надалі.

Необхідність розв'язання *соціально-побутових завдань*, пов'язаних із повсякденним життям, домашнім господарством, відпочинком, родинним спілкуванням, фізичним станом і культурним розвитком, зумовлена

можливістю впливу цих чинників на якість виконання фахівцем професійних та соціально-виробничих завдань. Соціально-побутові завдання випускника-бакалавра:

- діагностування власних психологічних станів та почуттів із метою виявлення факторів, що порушують відчуття психологічного комфорту в процесі життєдіяльності, зменшення рівня їх впливу;

- установлення ступеня відповідності власних індивідуально-типологічних особливостей умовам і вимогам професійної та побутової діяльності;

- здійснення корекції власних індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, інтересів, переконань та цінностей при виникненні ознак психоемоційної напруги;

- здійснення саморегулювання поведінки в побуті й на виробництві.

Отже, обсяг і зміст практичного навчання в контексті фахової підготовки майбутніх філологів спрямовано на забезпечення формування загальних і фахових компетентностей, оптимізацію досягнення практичних результатів навчання. Практикоорієнтована фахова підготовка спрямована на максимальне зближення освітнього й виробничого просторів.

Структурно-логічні зв'язки компонентів освітньої програми «Українська мова та література», представлені нижче на рис. 1, дозволяють чітко простежити практикоорієнтованість навчання здобувачів вищої освіти.

У Таблиці 1 висвітлюється структура освітньої програми Українська мова та література, за якою навчалися здобувачі вищої освіти – випускники 2020 року, які на сьогодні працюють в закладах загальної середньої освіти м. Харкова й Харківської області.

Пропонована структура освітньої програми постійно переглядається й удосконалюється відповідно до викликів сьогодення і пропозицій стейкхолдерів.

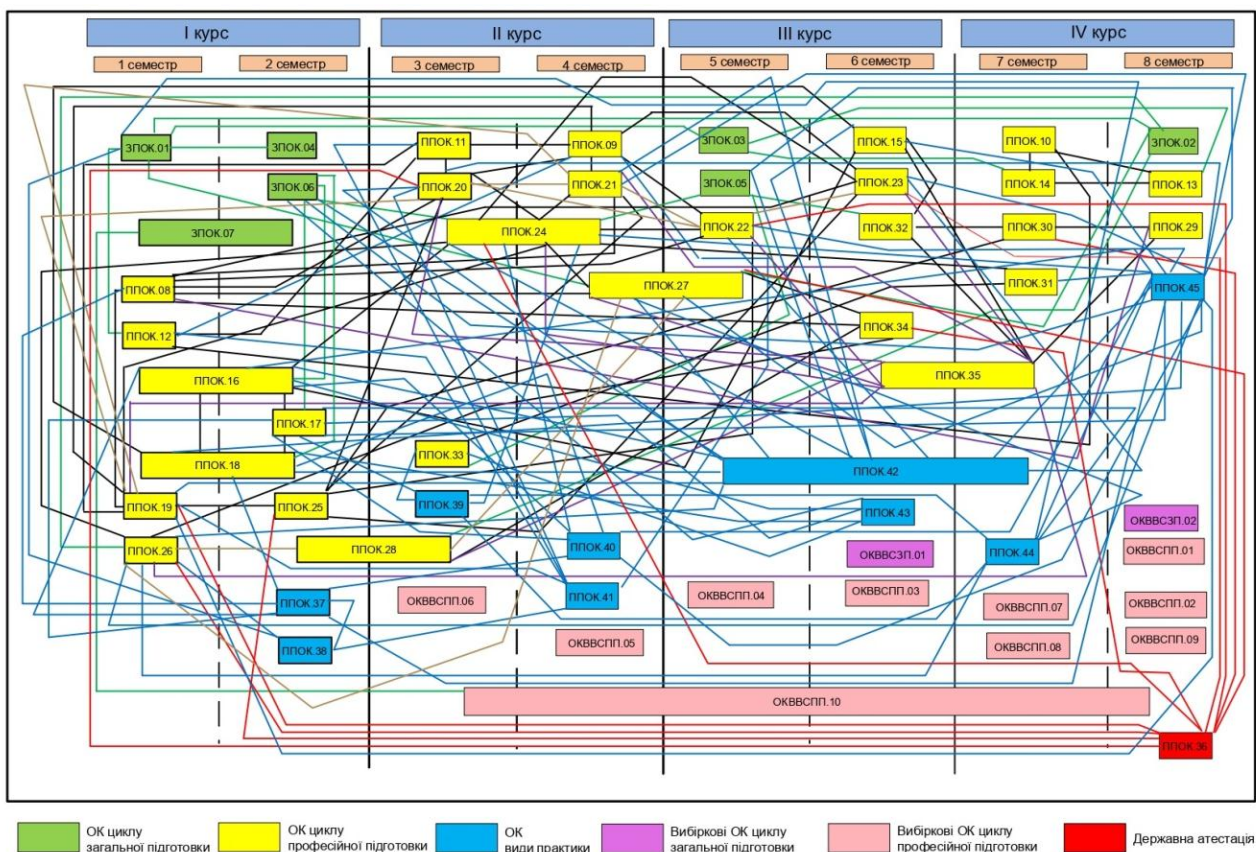

Рис. 1. Структурно-логічні зв'язки компонентів освітньої програми
Українська мова та література

Таблиця 1

Структура освітньої програми

№ з/п	Код ОК	Назва компоненти освітньої програми
1	2	3
1 семестр		
1	ЗПОК.01	Історія України
2	ЗПОК.07	Іноземна мова
3	ППОК.08	Вступ до мовознавства. Вступ до літературознавства
4	ППОК.12	Історія слов'янських мов
5	ППОК.16	Загальна педагогіка
6	ППОК.18	Психологія
7	ППОК.19	Фонетика української мови
8	ППОК.26	Усна народна творчість. Давня література
2 семестр		
9	ЗПОК.04	Правові засади сучасної держави
10	ЗПОК.06	Анатомія, вікова фізіологія, гігієна
11	ЗПОК.07	Іноземна мова
12	ППОК.16	Загальна педагогіка
13	ППОК.17	Методика виховної роботи
14	ППОК.18	Психологія
15	ППОК.25	Практикум із української мови

1	2	3
16	ППОК.28	Історія зарубіжної літератури
17	ППОК.37	Практика «Вступ до спеціальності»
18	ППОК.38	Фольклорна практика
3 семестр		
19	ППОК.11	Українська діалектологія
20	ППОК.20	Лексикологія української мови
21	ППОК.24	Методика навчання української мови та літератури
22	ППОК.28	Історія зарубіжної літератури
23	ППОК.33	Основи екранного та сценічного мистецтва
24	ОКВВСПП.06	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 6
25	ОКВВСПП.1 0	Блок освітніх компонентів вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 10
26	ППОК.39	Практика «Музейна комунікація»
4 семестр		
27	ППОК.09	Історична граматики
28	ППОК.21	Морфеміка, словотвір української мови
29	ППОК.24	Методика навчання української мови та літератури
30	ППОК.27	Історія української літератури
31	ОКВВСПП.0 5	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 5
32	ОКВВСПП.1 0	Блок освітніх компонентів вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 10
33	ППОК.40	Практика «Виховна робота філолога»
34	ППОК.41	Діалектологічна практика
5 семестр		
36	ЗПОК.03	Філософія
37	ЗПОК.05	Нові інформаційні технології
38	ППОК.22	Морфологія української мови
39	ППОК.27	Історія української літератури
40	ОКВВСПП.1 0	Блок освітніх компонентів вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 10
41	ОКВВСПП.0 4	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 4
42	ППОК.42	Практика «Пробні уроки в закладах загальної середньої освіти»
6 семестр		
43	ППОК.15	Основи науково-педагогічних досліджень та підвищення професійної майстерності вчителя
44	ППОК.23	Синтаксис української мови
45	ППОК.32	Наукові тексти: специфіка, підготовка та презентація
46	ППОК.34	Література в інтермедіальному контексті
47	ОКВВСПП.0 3	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 3
48	ОКВВСПП.01	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу загальної підготовки 1
49	ОКВВСПП.1 0	Блок освітніх компонентів вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 10
50	ППОК.42	Практика «Пробні уроки в закладах загальної середньої освіти»
51	ППОК.43	Літня педагогічна практика в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку

1	2	3
52	ППОК.35	Курсова робота (українська література та методика навчання української літератури)
7 семестр		
53	ППОК.10	Історія української літературної мови
54	ППОК.14	Загальне мовознавство
55	ППОК.30	Стилістика української мови
56	ППОК.31	Риторика
57	ОКВВСПП.0 7	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 7
58	ОКВВСПП.0 8	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 8
59	ОКВВСПП.1 0	Блок освітніх компонентів вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 10
60	ППОК.42	Практика «Пробні уроки в закладах загальної середньої освіти»
61	ППОК.44	Краєзнавча практика
62	ППОК.35	Курсова робота (українська мова та методика навчання української мови)
8 семестр		
63	ЗПОК.02	Історія світової та української культури
64	ППОК.13	Історія лінгвістичних учень
65	ППОК.29	Лінгвістичний аналіз художнього тексту та його одиниць
66	ОКВВСПП.02	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу загальної підготовки 2
67	ОКВВСПП.02	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 2
68	ОКВВСПП.0 9	Освітній компонент вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 9
69	ОКВВСПП.1 0	Блок освітніх компонентів вільного вибору здобувачів вищої освіти до циклу професійної підготовки 10
70	ППОК.45	Переддипломна практика

Результати опитування здобувачів засвідчують високий рівень задоволеності компетентностями, здобутими під час практичної підготовки; широке коло видів практики здобувачі освіти визнають сильною стороною реалізації освітньої програми. Моделювання фахової діяльності на виробничих майданчиках шкільної, музейної, культурної, видавничої, наукової галузей стимулює здобувачів до фахового пошуку й самовдосконалення, позначається на побудові індивідуальної освітньої траєкторії.

Підвищення якості професійної підготовки завдяки практикоорієнтованим стратегіям і наближенню виробництва й освітньої площини в Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» відзначають і роботодавці у щорічному анкетуванні. Гарантування визначеного результату

професійної підготовки засвідчують також результати переддипломної практики й державної атестації, метою яких є з'ясування рівня професійної підготовки випускників, їх відповідність стандартам вищої освіти й можливостям продовження навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти, а також забезпечення оцінювання досягнення результатів навчання, визначених освітньою програмою:

ОК	Оцінки				Успішність	
	«5»	«4»	«3»	«2»	Абсолютний показник	Якісний показник
Державна атестація	51%	49%	–	–	100 %	100 %
Практика переддипломна	87%	13%			100 %	100 %

Так, на основі викладеного вище доведено, що навчання в академії повністю практикоорієнтоване. Молоді фахівці практично підготовлені до виконання низки освітніх, наукових і професійних завдань.

За результатами досліджень зазначимо, що практична орієнтованість підготовки майбутнього філолога повинна чітко відповідати такій практичній градації:

Перший етап – вступ до спеціальності, фольклорна й діалектологічна практики. При проходженні цих видів практики на першому курсі всі завдання практикоорієнтовані. Саме на цьому етапі практикоорієнтованого навчання, на нашу думку, необхідно починати навчання практичних навичок комунікації, медійності, а також застосовувати методи лінгвістичного аналізу. Такі види практики дають майбутнім словесникам змогу вже з перших курсів вибудовувати свою індивідуальну траєкторію навчання.

Другий етап – позакласна виховна робота філолога, літня педагогічна практика в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку, пробні уроки. На цьому етапі здобувачі вищої освіти закріплюють, поглиблюють і застосовують в освітньому процесі закладу освіти теоретичні знання, набуті під час навчання. Відбувається формування, в оптимально наближених

до роботи за фахом умовах, системи необхідних педагогічних умінь і навичок, фахових здібностей, особистісно-індивідуального стилю поведінки та діяльності.

Третій етап – краєзнавча практика, музейна комунікація. Суть навчання має суто практичний, професійний характер. Здобувачі вищої освіти досліджують краєзнавство як наукову галузь, визначають об'єкти й джерела насамперед літературного краєзнавства, характеризують форми та види краєзнавчої роботи в школі, поглиблюють відомості з історії краєзнавства свого регіону, що сприяє національно-патріотичному вихованню студентської молоді.

Четвертий етап – завершальний, коли здобувачі вищої освіти самостійно застосовують професійні уміння й навички під час конкретної роботи в реальних виробничих умовах, усвідомлюють потребу в навчанні упродовж життя для систематичного поповнення своїх знань і їх творчого застосування на практиці.

Ця система практикоорієнтованого навчання залишається актуальною, і тільки її збереження й удосконалення гарантує швидку та якісну професійну адаптацію молодих спеціалістів на виробництві, що задовольняє потреби сучасних споживачів філологічних послуг.

Рис. 2. Модель практикоорієнтованого навчання освітньої програми Українська мова та література

Висновок. Практикоорієнтована підготовка майбутніх філологів буде успішною, якщо реалізовуватиметься на засадах використання сучасних практикоорієнтованих технологій, що сприятимуть популяризації самостійної роботи для отримання предметного продукту, а не у вигляді готових лекцій. Така реалізація можлива лише у практикоорієнтованому освітньому середовищі. Тому перспективним є визначення принципів реалізації практикоорієнтованої підготовки майбутніх філологів, що, як наслідок, сприятиме впровадженню практикоорієнтованих інноваційних моделей підготовки здобувачів загальної середньої освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всієї різноманітності питань, пов'язаних із удосконаленням практикоорієнтованого навчання майбутніх філологів. Додаткової уваги потребує визначення вибіркового освітніх компонентів, що сприяють набуттю практичних умінь і навичок майбутніх філологів на виробництві відповідно до нових парадигм вищої європейської освіти.

Матеріали дослідження можуть бути використані в системі професійної підготовки майбутніх фахівців-філологів.

Перелік використаних джерел:

1. Коваль, В., Маслюк, К. Практична підготовка студентів-філологів у процесі формування професійної компетентності. *Філологічний часопис*. 2018. № 1 (1). URL : <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2018.142941> (дата звернення : 25.10.2021).
2. Матюшенко Н. В. Практико-орієнтована підготовка майбутніх учителів гуманітарного профілю засобами продуктивних технологій. *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 242 – 248.
3. Палишкова І. О. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи: практико-орієнтований підхід : автореф. дис... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Одеса, 2009. 44 с.

4. Пономарьова Г. Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика : Монографія. Харків : Видавництво «Ранок», 2014. 547с.

5. Семенов О., Взаємозв'язок педагогічних і навчальних практик у системі професійної підготовки вчителів-словесників URL: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1799.html> (дата звернення : 25.10.2021).

6. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019 р. № 869. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення : 28.10.2021).

7. Chala A., Demchenko N., Panchenko V., Bakhmat L., Krekhno T. Forming Speech and Communicative Competency of Future Philologists. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. № 13 (3). С. 225 – 245. URL : <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/449> (Access Oct. 28, 2021).

References:

1. Koval, V., Masliuk, K. Praktychna pidhotovka studentiv-filolohiv u protsesi formuvannia profesiinoi kompetentnosti. *Filolohichniy chasopys*. 2018. № 1 (1). URL : <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2018.142941> (Access Oct. 25, 2021). [ukr]

2. Matiushenko N. V. Praktyko-oriientovana pidhotovka maibutnikh uchyteliv humanitarnoho profilu zasobamy produktyvnykh tekhnolohii. *Nauka i osvita*. 2014. № 5. S. 242–248. [ukr]

3. Palyshkova I. O. Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly: praktyko-oriientovanyi pidkhid : avtoref. dys... d-ra ped. nauk : spets. 13.00.04. Odesa, 2009. 44 s. [ukr]

4. Ponomarova H. F. Vykhovannia maibutnoho pedahoha: teoriia i praktyka : Monohrafiia. Kharkiv : Vydavnytstvo «Ranok», 2014. 547s.

5. Semenoh O., Vzaiemozviazok pedahohichnykh i navchalnykh praktyk u systemi profesiinoi pidhotovky vchyteliv-slovesnykiv URL: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1799.html> (Access Oct. 25, 2021). [ukr]

6. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 03 Humanitarni nauky, spetsialnist 035 «Filolohiia». Zatverdzheno ta vvedeno v diiu nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 20.06.2019 r. № 869. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzheni-standarti-vishoyi-osviti> (Access Oct. 28, 2021). [ukr]

7. Chala A., Demchenko N., Panchenko V., Bakhmat L., Krekhno T. Forming Speech and Communicative Competency of Future Philologists. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala. 2021. № 13 (3). S. 225 – 245. URL : <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/449> (Access Oct. 28, 2021). [eng]

УДК 378.091.33-027.22:7.079(045)

**ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ
МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ ФЕСТИВАЛЬНО-
КОНКУРСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

© Ігнат'єва Я.В., Халєєва О.В.

Інформація про авторів:

Ігнат'єва Яна Володимирівна: ORCID ID 0000-0003-4402-7558, dissert.ignatieva@gmail.com; доктор філософії, викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя.

Халєєва Олена Вікторівна: ORCID 0000-0002-8151-4374, haleevam@gmail.com; кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя.

Сьогодні культура розглядається як одна з найважливіших сторін у характеристиці особистості. Музично-естетичне виховання є центром змісту формування музично-естетичної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, який постає носієм естетичних цінностей. Вивчення теоретичних основ музично-естетичного виховання, музично-естетичної культури на даний час є актуальним питанням, адже дозволяє

в сучасному світі визначити роль педагога-музиканта у процесі становлення його особистості. Поглиблене вивчення проблеми виховання музично – естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в аспекті фестивально-конкурсної діяльності вбачається актуальним. У статті розглядається технологія виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами конкурсно-фестивальної діяльності, що представлена як поетапний процес формування загально-художніх, мистецтвознавчих, професійних знань; емоційно-ціннісних орієнтацій, мотивів саморозвитку; розвиток музично-естетичних потреб та здібностей через набуття досвіду художньо-творчої діяльності, що проявляється в самореалізації у різних формах музично-естетичної активності і забезпечує ефективне музично-естетичне виховання майбутніх педагогів-музикантів. У процесі експериментальної роботи було розкрито зміст та реалізовані всі етапи виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності: мотиваційно-цільовий, організаційно-педагогічний, виконавсько-творчий, рефлексивно-коригувальний.

Результатом стало формування високого рівня музично-естетичної культури майбутніх фахівців, розвиток художньо-творчого потенціалу здобувачів вищої освіти, поглиблення мистецтвознавчих знань, художньо-творчих умінь, виконавських навичок, розвинених особистісних якостей і здібностей.

Ключові слова: учитель музичного мистецтва, музично-естетична культура, технологія виховання музично-естетичної культури, фестивально-конкурсна діяльність.

Yana Ihnatieva, Olena Khaleieva «Practical implementation of technology of education of music and aesthetic culture of future teachers of music art by means of festival and competition activities».

Nowadays culture is seen as one of the most important aspects of one's personality. Music and aesthetic education is the center of cultural formation for a music teacher, who is the bearer of aesthetic values. The study of the theoretical foundations of music and aesthetic education is currently a topical issue, because it allows to determine the role of music teacher in the process of personality formation. Deep study of musical and aesthetic problem for future teachers in terms of musical art in the aspect of festival-competition activity is considered relevant. The article considers the education technology for future teachers' musical and aesthetic culture by means of competition and festival activities, which is presented as a step-by-step general artistic formation process, art history, professional knowledge; emotional and value orientations, motives of self-development; development of musical and aesthetic needs and abilities through the acquisition of experience in artistic and creative activities, which is manifested in self-realization in various forms of musical and aesthetic activity and provides effective musical and aesthetic education of future music teachers. In the course of experimental work, we managed to reveal the content and all stages of musical and aesthetic culture for future teachers of musical art by means of festival-competitive, motivational-target, organizational-pedagogical, executive-creative and reflexive-corrective activities.

As the result, we could contribute into formation of musical and aesthetic culture of future professionals, the development of artistic and creative potential of applicants for higher education, deepening art knowledge, artistic and creative skills, performance skills, developed personal qualities and abilities.

Keywords: teacher of musical art, musical-aesthetic culture, technology of education of musical-aesthetic culture, festival-competition activity.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку музично-педагогічної освіти в Україні питання виховання музично естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва є основоположним і потребує поглибленого підходу. Адже результат музичного виховання підростаючого покоління значно залежить не тільки від професійної підготовки вчителя, педагогічного таланту а й від особистості вчителя, його світогляду, ціннісних орієнтирів, досвіду і майстерності, багатства інтелекту, світоглядних орієнтирів і душевної гармонії [2; 8].

Аналіз основних досліджень і публікацій. На цьому аспекті наголошують сучасні науковці у сфері мистецької освіти та музичного виховання в Україні (Т. Гризоголазова, І. Зязюн, Л. Коваль, Г. Масол, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Семашко, Т. Танько, Г. Шевченко, В. Шульгіна, О. Щолокова та інші); підкреслюючи важливість формування особистості через культуру, мистецтво, через залучення людини до культурних цінностей.

Натомість існує потреба в подоланні низки суперечностей: об'єктивною потребою суспільства і школи у висококваліфікованих фахівцях у галузі музичного мистецтва, здатних до кваліфікованої музично-виконавської діяльності, і недостатнім рівнем сформованості їх музично-естетичної культури; значущістю музично-естетичного виховання у ЗВО як важливої складової професійної культури педагога-музиканта і недостатнім розробленням теоретичних і методичних засад щодо підготовки майбутніх фахівців зі сформованою естетичною свідомістю; між необхідністю цілеспрямованого формування музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва та відсутністю необхідної для цього технології з використання музично-естетичної діяльності.

Значний виховний потенціал фестивально-конкурсного руху, своєю чергою, залишається осторонь наукового інтересу. Так, дослідження В. Бабкова, О. Дьячкової, Д. Зубенко, О. Зуєва, Л. Ігнатової, Ю. Москвічової, Н. Овсянникової, В. Откидача, А. Пискача, В. Толубко, Г. Хромої, М. Шведа

відносно тематики фестивально-конкурсного руху здебільшого мають мистецтвознавче спрямування і не охоплюють педагогічний аспект цього явища [1; 6; 9; 10].

В умовах широкого поширення в Україні та світі фестивально-конкурсного руху як особливого соціокультурного явища і значного його потенціалу для розвитку музичного мистецтва – поглиблене вивчення проблеми виховання музично – естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва в цьому аспекті вбачається актуальним.

Актуальність окресленої проблеми, визначені суперечності обумовили виникнення ідеї створення технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності.

Мета статті. Метою дослідження є практична реалізація технології виховання музично-естетичної культури майбутнього учителя музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу таких феноменів як «культура» і «музика», «естетика», їх взаємодії, зазначимо, що поняття музично-естетична культура розглядається як інтегративна професійно-значуща якість особистості вчителя музичного мистецтва, що обумовлено, по-перше, змістом професійної діяльності вчителя музики у сучасній українській школі, заснованої на взаємодії музики з іншими видами мистецтв і по-друге, специфікою самого музичного мистецтва, стилі, форми, жанри якого історично склалися під впливом інтеграційних тенденцій художньої культури і синтезу мистецтв [11, с. 200].

На засадах цілісного, системного та комплексного підходів було теоретично обґрунтовано та спроектовано структурно-змістову модель технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності, яка складається із наступних блоків: цільового, представленого загальною концепцією та метою, теоретико-методологічного, що включає наукові підходи, завдання і принципи формування

музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва; змістовно-технологічного (визначення змісту, форм, методів, засобів та педагогічних умов тощо), та критеріально-результативного (охоплює компоненти, критерії, показники та рівні сформованості музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва); здійснено моніторинг її ефективності [11, с. 96]. На рис. 1 представлено структурно-змістову модель технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності.

На основі визначення й обговорення фахівцями, задіяними в експериментальному дослідженні, сучасних вимог до професійної освіти вчителів музичного мистецтва були обґрунтована та розроблена технологія виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами конкурсно-фестивальної діяльності, як поетапний процес формування загально-художніх, мистецтвознавчих, професійних знань; емоційно-ціннісних орієнтацій, мотивів саморозвитку; розвиток музично-естетичних потреб та здібностей через набуття досвіду художньо-творчої діяльності, що проявляється в самореалізації у різних формах музично-естетичної активності і забезпечує ефективне музично-естетичне виховання майбутніх педагогів-музикантів.

Програма експериментальної роботи відображала план здійснення освітнього процесу педагогічних закладів вищої освіти і була спрямована на вирішення ключових завдань у музично-педагогічній діяльності та естетичному вихованні майбутніх вчителів музичного мистецтва, а саме:

- розкрити роль музично-естетичної культури як цілісної інтегративної особистісної якості вчителя музичного мистецтва у його культурно-духовному і професійному становленні в процесі освіти;
- показати необхідність включення музично-естетичної культури як структурного елементу професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва;

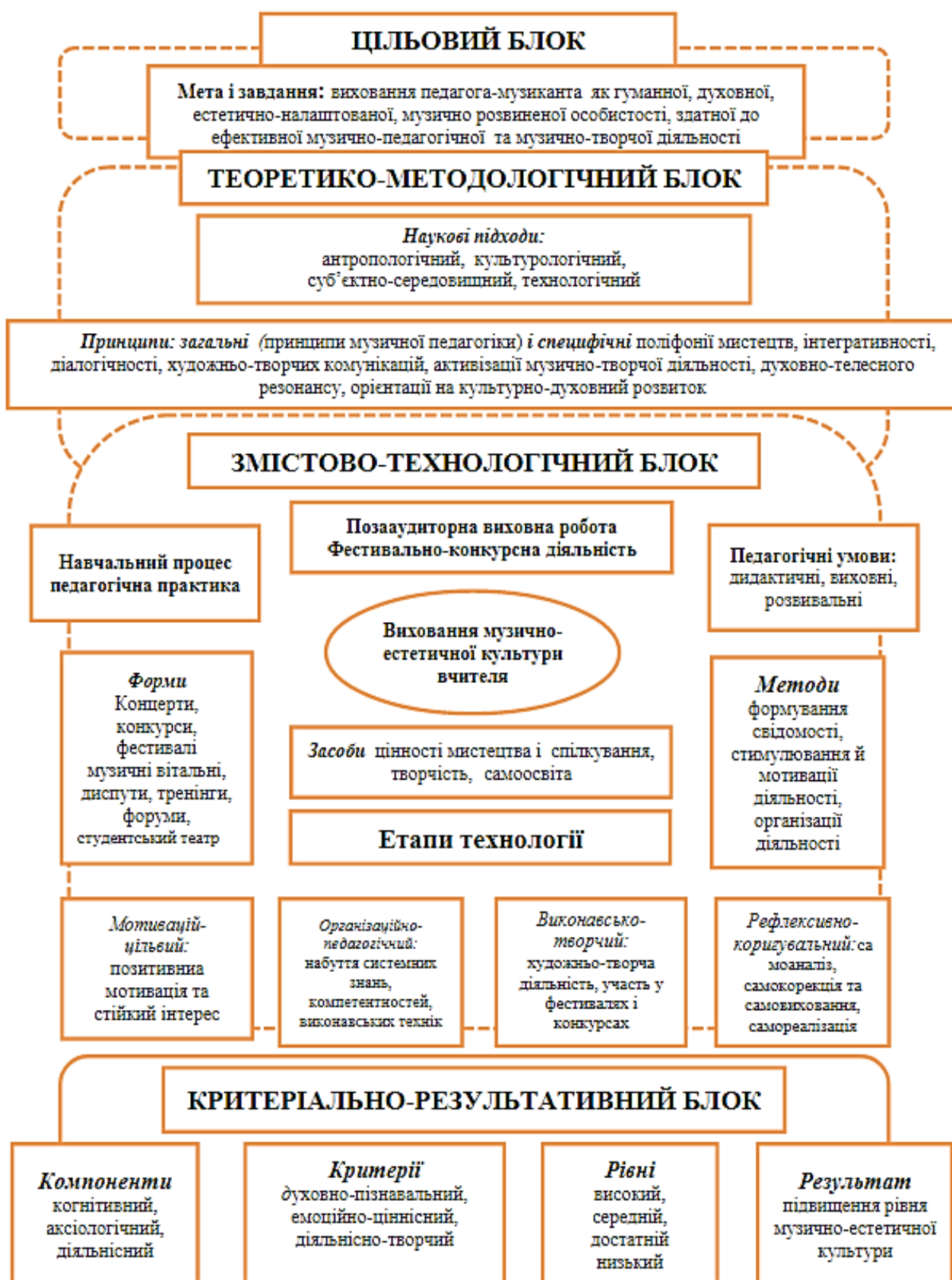

Рис. 1. Структурно-змістова модель технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва

– забезпечити засвоєння змісту основних компонентів музично-естетичної культури;

– сформувати у здобувачів вищої освіти – майбутніх учителів музичного мистецтва – творчий рівень музично-естетичної культури за кожним з критеріїв як рівня оволодіння оптимальними функціями музично-педагогічної та художньо-естетичної діяльності;

– забезпечити готовність майбутніх учителів музичного мистецтва до реалій педагогічної діяльності в нових соціально-економічних умовах, що обумовлено об'єктивною потребою суспільства і школи у висококваліфікованих фахівцях у галузі музичної культури, здатних до кваліфікованої музично-виконавської діяльності [11, с. 151].

Програма формувального експерименту була представлена:

– роботою студії педагогічної майстерності «Музична палітра» для викладачів та кураторів академічних груп із розробкою методичних рекомендацій «Організація фестивально-конкурсної діяльності в педагогічних закладах освіти»;

– оптимізацією освітніх компонентів шляхом введення додаткових змістовних модулів, розкриваючи сутність понять «музично-естетична культура», «музичне мистецтво», «естетичне виховання засобами мистецтва»;

– упровадженням авторського інтегрованого спецкурсу «Виховання музично-естетичної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності: теорія і практика»;

– програмою самовиховання для здобувачів вищої освіти «Мій шлях до музичного Олімпу»;

– методиками психолого-педагогічної діагностики сформованості музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

Підготовчим етапом для упровадження розробленої технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва було проведення роботи з підвищення педагогічної майстерності викладачів та кураторів студентських груп, які брали участь в експерименті.

Задля вдосконалення професійної компетентності викладачів у напрямку музично-естетичного виховання молоді було організовано діяльність студії педагогічної майстерності «Музична палітра», під час діяльності якої викладачі, куратори академічних груп та самі студенти мали змогу брати участь у підготовці та проведенні педагогічного експерименту, усвідомити його значущість, збільшити свою спроможність до сучасного музично-естетичного виховання студентської молоді – майбутніх учителів музичного мистецтва, а головне усвідомити партнерство в суб'єкт-суб'єктних відносинах освітньо-виховного процесу [11, с. 152].

До експериментальної робочої групи увійшли ті педагоги, які, на нашу думку, розділяли наші погляди на підходи до виховання музично-естетичної культури майбутнього педагога-музиканта, її сутність та зміст, мали перспективне бачення використання на практиці нових форм і методів музично-естетичного виховання майбутніх учителів музичного мистецтва.

Студія педагогічної майстерності «Музична палітра» слугувала своєю «творчою екосистемою», де кожен учасник міг креативно мислити і самореалізовуватися, втілювати свої інноваційні ідеї і, водночас, взаємозбагачуватись, взаєморозвиватися та самовдосконалюватися разом з іншими учасниками експерименту.

Творча співпраця в студії педагогічної майстерності була спрямована на реалізацію викладачами, що здійснюють освітньо-виховний процес, можливостей: підвищення рівня теоретичної, методологічної, філософської, педагогічної, психологічної та фахової підготовки у галузі музично-педагогічної освіти; вдосконалення свого культурно-духовного розвитку, створення умов для самоосвіти та творчої самореалізації, професійного та особистісного зростання; освоєння специфіки оновленого змісту і методів виховання сучасної вищої школи за допомогою системи дидактичних завдань, сприяння впровадженню найбільш ефективних педагогічних та виховних технологій сучасної мистецької світи; придбання дослідницького досвіду самостійної організації професійно-творчої діяльності у напрямку виховання

музично-естетичної культури й засвоєння відповідних раціональних технологій її виховання; можливості інноваційної музично-педагогічної діяльності, ефективного поєднання різних форм навчальної та позааудиторної роботи.

На основі проведеної роботи були розроблені методичні рекомендації «Організація фестивально-конкурсної діяльності в педагогічних закладах освіти» [3].

Практична значущість такої роботи знайшла своє відображення у вдосконаленні та збагаченні викладачами, кураторами академічних груп, здобувачами вищої освіти педагогічних ЗВО знань та власного практичного досвіду у сфері організації фестивально-конкурсної діяльності та проведення фестивально-конкурсних заходів мистецького спрямування.

Отже, на цьому етапі порушувалися проблеми комплексного підходу до підготовки вчителів-музикантів, включаючи не тільки освітню складову, але й активне залучення здобувачів вищої освіти до опанування нових та експериментальних форм роботи, створюючи підґрунтя для педагога-музиканта проявити у своїй професійно-творчій діяльності найкращі здобутки національної культури та перебувати в процесі постійного професійного розвитку.

Робота з підвищення професійної майстерності викладачів та кураторів дала істотні зрушення у здатності викладачів якісно та результативно організовувати музичну та художньо-естетичну діяльність здобувачів освіти закладів вищої освіти, можливості проєктувати її на практику впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти, проводити психолого-педагогічну діагностику та моніторинг стану сформованості музично-естетичної культури студентської молоді.

Упровадження розробленої технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності зі здобувачами вищої освіти ЕГ відбувалася поетапно, з першого курсу і мала чотири етапи: мотиваційно-цільовий, організаційно-педагогічний, виконавсько-творчий, рефлексивно-коригувальний (рис.1.)

Слід зазначити, що педагогічний процес формування музично-естетичної культури особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва неможливо здійснити лише в навчальній, або лише у позанавчальній виховній роботі, тільки їх взаємодієвість і взаємозалежність можуть здійснювати позитивний педагогічний вплив. Високий рівень викладання навчальної програми обумовлює більшу зацікавленість студентів та одночасно підвищують інтерес до позааудиторної діяльності. Водночас самодіяльна позаурочна діяльність провокує потребу до нових знань та досліджень [11, с. 156].

На першому, *мотиваційно-цільовому*, етапі реалізації технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності проводилася робота для усвідомлення майбутніми вчителями музичного мистецтва значущості музичної освіти, набуття позитивної мотивації та стійкого інтересу до майбутньої професії; крім того визначався вихідний рівень сформованості музично-теоретичних знань, практичних навичок студента, музично-виконавський досвід, зацікавленість здобувача вищої освіти в подальшому професійно-творчому розвитку та безпосередньо бажання здобувача здійснювати фестивально-конкурсну діяльність [11, с. 156].

Із цією метою було проведено *оптимізацію освітніх компонентів*, що формують *функціональний апарат музично-естетичної* культури шляхом застосування *інтерактивних методів і форм* навчання та *введення* у зміст цих освітніх компонентів понять «музично-естетична культура», «фестивально-конкурсна діяльність».

Програми вивчення таких освітніх компонентів, як «Історія зарубіжної музики», «Історія української музики», «Історія української музики ХХ ст.» розширено додатковим лекційним та дидактичним матеріалом щодо формування уявлень про музично-естетичну культуру, генезу та еволюцію фестивально-конкурсного руху в Україні та світі, сучасні тенденції розвитку музичного мистецтва у контексті глобалізації. Освітній компонент «Аналіз

музичних творів» доповнено практичними інтерактивними заняттями «Розбір зіркових кейсів», «Скарби класики в сучасності».

На цьому етапі з метою підвищення інтересу до вивчення спеціальних освітніх компонентів «Вокал», «Хор», «Диригування», «Спеціальний музичний інструмент», «Ансамблеве виконавство», «Акомпанемент» були переглянуті фільми про музикантів: «Амадей» (1984), «Піаніст» (2002), «Життя в рожевому кольорі» (2002), «Рей» (2004), «Як Бетховен» (2006), «Дівчата мрії» (2006), «Август Раш» (2007) «Вівальді, рудий священник» (2009); вистави провідних харківських театрів: «Сільва» (І. Кальман) - Харківський академічний театр музичної комедії, «Житейське море» (за І.Карпенко-Карим) – Харківський державний академічний український драматичний театр ім. Т. Шевченка, «Наталка-Полтавка» (за М. Лисенком) – Харківський національний театр опери та балету ім. М. Лисенка, «Діти Райка» (за Ж. Превером) – Харківський державний академічний театр ляльок ім. А. Афанасьєва, «Мойсей» (за мотивами поеми І.Франка) – Харківський театр для дітей та юнацтва та інші; а також концерти, творчі вечори, мистецькі акції, фестивалі, конкурси, були проведені конференції, семінари, майстер-класи, воркшопи, вебінари відповідно до культурних можливостей міста. Особливий акцент робився на розвиток комплексного підходу до формування культурно-ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти [11, с. 158].

Посиленню мотивації до опанування професії вчителя музичного мистецтва сприяло проведення позааудиторної роботи, зокрема лекцій («Музика та мозок. Еволюція та біологічні основи музики», «Музика як основа синтезу мистецтв»), мотиваційних тренінгів («Нова місія педагога-музиканта у суспільстві майбутнього», «Майбутнє дітей у твоїх руках», «Психологічні складові виконавства»), диспутів («Культура чи антикультура?», «Домінанти духовності», «Сучасний артист: виконавець чи митець?»), виховних заходів («Аукціон цінностей», «Калейдоскоп талантів», конкурсів творчих робіт «Музична вітальня», «Фестивальна мозаїка»), студентських свят професійного та культурно-виховного спрямування.

Рушійним чинником мотиваційно-цільового етапу було створення своєрідного художньо-освітнього середовища, яке забезпечило творчу взаємодію учасників та можливість реалізації власних творчих ініціатив. Окрім цього відбувалася акцентуація над художніми образами різних видів мистецтва під час знайомства з новими творами мистецтва, що мало глибокий особистісний відгук та сприяло набуттю навичок творчого осмислення феномену мистецтва, формуванню критичного мислення та власної оцінної позиції явищ мистецтва. Обмінюючись враженнями від побаченого та почутого, здобувачі вищої освіти набули навичок формулювання та відстоювання власної думки, підсилили вміння комунікації, почуття взаєморозуміння та взаємоповаги, емпатії.

Методологічну основу експериментальної роботи склали евристичні, синергетичні, інтерактивні методи навчання, які допомогли усвідомити сутність мистецької освіти та значущість професії педагога-музиканта.

Результатом мотиваційно-цільового етапу реалізації технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності стало набуття здобувачами вищої освіти нових знань про універсальність професії вчителя музичного мистецтва, розвиток мотивації до майбутньої професії вчителя, прагнення застосовувати набуті знання в професійній діяльності.

На другому, *організаційно-педагогічному*, етапі реалізації технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності впровадження технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва здійснювалося оволодіння здобувачами вищої освіти мистецтвознавчими та професійними знаннями, що сприяють вихованню компонентів музично-естетичної культури в процесі навчальної, позааудиторної роботи, педагогічної практики з набуття здобувачів вищої освіти відповідних методичних знань та виконавських технік.

Крім того, робота проводилася щодо засвоєння системи знань, які складають *сутність музично-естетичної культури* та її структурних компонентів, що зумовлюють готовність здобувачів вищої освіти до професійної діяльності шляхом засвоєння змісту спецкурсу «Виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва: теорія і практика», який містив два змістовних модуля «Музично-естетична культура вчителя як складова професійної культури» і «Фестивально-конкурсна діяльність як засіб виховання музично-естетичної культури вчителя». Упровадження спецкурсу дало змогу здобувачам освіти оволодіти та поглибити свої знання з теорії і практики музично-естетичного виховання з основами фестивально-конкурсної діяльності, методикою підготовки та проведення фестивально-конкурсних заходів, а також спецкурс окреслив здобувачам освіти можливість застосовувати набуті знання у своїй професійній діяльності [4].

Результатом другого *організаційно-педагогічного* етапу реалізації технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності стало збагачення ціннісних уявлень здобувачів вищої освіти у галузі естетичної культури і музичного мистецтва, набуття здобувачами відповідних методичних знань та виконавських технік, розширення мистецьких знань учнів, їхньої ерудованості у сфері музично-естетичної культури шляхом засвоєння інформації щодо закономірностей розвитку і функціонування мистецтва, його стильових напрямків, жанрових особливостей, художньо-виражальних засобів, художньо-образного змісту тощо.

На третьому, *виконавсько-творчому* етапі реалізації технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності відбувалося безпосереднє залучення здобувачів вищої освіти до системної фестивально-конкурсної діяльності, що вимагало максимального розкриття творчої індивідуальності виконавця і передбачало власну інтерпретацію програмового матеріалу, втілення оригінального творчого задуму (ідеї та постановки номеру, вибору образу тощо).

Виконавсько-творчий етап включав у себе кілька послідовних підетапів, для кожного з яких були підібрані форми і методи виховної роботи:

- визначення мети і завдань участі у фестивалі (конкурсі), вибір фестивалю (конкурсу), що відповідає рівню підготовки здобувача вищої освіти та поставленим цілям;

- вивчення тематики, особливостей, умов проведення фестивально-конкурсного заходу (ознайомлення з положенням або правилами проведення заходу, вимог до конкурсантів, добір інформації про членів журі, учасників та переможців, тощо);

- добір репертуару, що відповідає конкурсним вимогам та виконавським можливостям учасника;

- робота над програмним матеріалом у класі (утілення оригінального творчого задуму, включаючи розбір твору, відпрацювання технічних прийомів, ідеї та постановки номеру, вибору образу тощо);

- репетиційний процес (відпрацювання програмного матеріалу на сцені, робота зі сценічним обладнанням тощо);

- вирішення організаційних питань участі конкурсанта в заході (визначення місць для розміщення, відпочинку та підготовки до номеру);

- участь у конкурсному відборі або фестивальній програмі (демонстрація власної конкурсної (фестивальної) програми);

- участь в інших заходах фестивально-конкурсних проєктів (майстер-класи, лекції, зустрічі, прийоми, спілкування) [11, с. 165].

Успіх фестивально-конкурсного виступу конкурсанта значною мірою залежав від обраного програмового матеріалу, що потребувало від викладача перспективного бачення педагогічного процесу як цілісної та послідовної системи, враховуючи індивідуальні здібності здобувача-музиканта: музикальні дані, темперамент та загальний рівень музичної культури. Серед основних принципів формування фестивально-конкурсного репертуару були: відповідність творів індивідуальним технічним та віковим можливостям вокаліста або інструменталіста; перспектива підвищення виконавської

майстерності (репертуар повинен бути настільки складним, щоб здобувач вищої освіти, працюючи над ним, долав певні труднощі, постійно відчував своє зростання, і разом із тим, вирішення технічних задач виконання не впливало на якісне виконання та художній рівень твору); різноманітність за стилями, характером і змістом (у репертуарі кожного колективу чи соліста мають бути твори різної стильової направленості: класичні, популярні, джаз тощо; різної тематики, саме різноманіття сприяє всебічному розвитку педагога-музиканта); виховний потенціал (важливо підбирати твори з глибоким змістом високою художністю та досконалістю форми).

Набуття досвіду сценічної роботи у процесі фестивально-конкурсної діяльності, вивчення принципів концертних виступів, формування навичок перевтілення, роботи над художнім образом, виховання волевих якостей за рахунок подолання психологічної напруги та вдосконалення самоконтролю стали важливим здобутком у процесі проведення експериментальної роботи. Протягом 2018 – 2020 рр. 91 здобувач вищої освіти експериментальної групи брав участь і перемагав у конкурсах різного рівня: Міжнародному конкурсі «Дніпровські хвилі», «Чарівний камертон», Обласному мистецькому фестивалі-конкурсі «The voice of art», Усеукраїнському фестивалі-конкурсі «Формат-UA», Міжнародному фестивалі-конкурсі «Барви осені», Міжнародному професійному конкурсі «Зірки Європи», Міжнародному багатожанровому фестивалі-конкурсі «Острів злагоди», Міжнародному фестивалі-конкурсі «Stella future-онлайн», Міжнародному конкурсі сучасного мистецтва «Art prima fest», Усеукраїнському юніорському конкурсі (м. Ніжин), Харківському міському конкурсу студентської творчості «Студентська весна», Усеукраїнському хоровому конкурсі імені Миколи Леонтовича, Міжнародному конкурсі-фестивалі «Мир искусство и море», «Золотые пески» (Болгарія, м. Варна) тощо [11, с. 167].

Так, наприклад, здобувачі вищої освіти Харківської гуманітарно-педагогічної академії, що навчаються на 2 – 5 курсах стали лауреатами більше,

ніж 25 фестивалів та конкурсів різного рівня у якості сольних виконавців та у складі художніх колективів.

За результатами участі у фестивалях та конкурсах здобувачами вищої освіти було складено портфоліо «Мій шлях до зіркового Олімпу».

Організація фестивально-конкурсної діяльності здобувачів вищої освіти в педагогічних закладах освіти сприяла творчому розвитку особистості майбутнього музиканта-педагога в результаті обміну досвідом і творчими здобутками, розширенню репертуару, перевірці на практиці власних досягнень. Спілкування з представниками інших професійних шкіл сприяло обміну досвідом між педагогами і молодими виконавцями з різних міст та країн, інтеграції культурних традицій, поширенню культурної інформації, збагаченню власного мистецького досвіду та вихованню музично-естетичної культури майбутнього вчителя.

Результатом третього *виконавсько-творчого* етапу реалізації технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності стало розкриття талантів й артистичності здобувачів вищої освіти, удосконалення їх творчого потенціалу за рахунок стимулювання творчої активності учнів у реалізації власних рішень та особистих творчих можливостей у мистецькій діяльності.

На четвертому *рефлексивно-коригувальному етапі* впровадження технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності відбувався аналіз рівнів сформованості кожного з компонентів музично-естетичної культури на основі рефлексії своєї фестивально-конкурсної діяльності; оцінювалися результати проведення творчих проєктів-фестивалів та конкурсів, участі в певному фестивалі (конкурсі) після оголошення результатів конкурсу, вівся пошук ефективних шляхів самооцінки та самокорекції для подальшого планування саморозвитку та самовдосконалення.

Головним на рефлексивно-коригувальному етапі реалізації технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва було

розуміння здобувачами вищої освіти того, що знання, які вони здобували й усвідомлювали в процесі їх музично-педагогічної освіти та художньо-естетичного виховання, мають реально регулювати їх практичні дії, коли знання перетворюються у внутрішнє надбання людини, у її особистісні цінності, у її переконання, що емоційно пережиті і практично втілені у педагогічну діяльність. Тому кожен майбутній педагог, як суб'єкт практичної діяльності, будував свій власний досвід, особисто створював стратегію вирішення педагогічних завдань і проектував свій індивідуальний стиль діяльності на основі емоційно-ціннісного ставлення до цього процесу.

Засвоєння навчальної інформації набуває для педагога особистісного сенсу тільки в контексті його загальної гуманістичної позиції, яка визначає інтерпретацію інформації, що одержується з різних галузей знань, спрямовує стратегію практичних дій, коли майбутній вчитель музичного мистецтва залучається до вивчення різноманітних педагогічних технологій щодо музично-педагогічної діяльності, у край необхідних для його подальшої роботи. Оволодіння технологічними прийомами діяльності стає для нього умовою реалізації загальних педагогічних ідей як професіонала, які втілюють більш загальні ідеали педагога як гуманної особистості.

Саме рефлексивний аналіз змісту музично-педагогічної освіти допоміг усвідомити її глибокий виховний потенціал, оскільки в цьому змісті закладені цінності, пов'язані з пошуком істини, добра, краси, людяності, в край необхідні майбутньому вчителю музичного мистецтва. На основі рефлексій власного досвіду участі у конкурсно-фестивальній діяльності і бажання набути нових етапів розвитку музично-естетичної культури кожен здобувач вищої освіти розробляв *індивідуальну програму музично-естетичного саморозвитку*, яка передбачала: розвиток естетичної свідомості як цілісної системи естетичних знань, потреб, інтересів; шляхи саморозвитку та самовдосконалення музично-педагогічної та художньо-естетичної діяльності [11, с. 172].

Основним досягненням даного етапу було сприяння реалізації творчого потенціалу майбутніх вчителів музичного мистецтва у процесі фестивально-

конкурсної діяльності, спрямування музично-естетичного виховання на самореалізацію, формування потреби у саморозвитку та самовдосконаленні особистості. Для вирішення проблеми самовиховання здобувачів вищої освіти, важливою була робота з усвідомлення ними власних мотивів саморозвитку та самовдосконалення, внутрішнього бажання покращувати свої професійні навички, свідомо обирати перспективні напрямки свого розвитку. Тому основу цього етапу склали принципи самопізнання, інтегративності, особистої зорієнтованості, саморефлексії, аксіології.

Робота проводилася за такими напрямами: перегляд та аналіз своїх відео-, аудіозаписів та записів інших конкурсантів, консультації з членами журі, корекція та самокорекція вектору художнього розвитку, усвідомлення настанов у художньо-практичній діяльності, планування подальшої роботи відповідно до отриманих результатів.

На цьому етапі окрім групової роботи значна увага приділялася індивідуальній роботі зі здобувачами вищої освіти з метою формування у них необхідних умінь та навичок самостійної художньо-творчої діяльності. Обрання індивідуального творчого «вектору» мало на меті виховання самобутнього артиста з яскраво вираженою індивідуальністю, здатного до самостійного творчого перевтілення та самореалізації. Сценічна майстерність стала важливою умовою виховання музично-естетичної культури вчителя у процесі фестивально-конкурсної діяльності, адже вокальне, інструментальне виконавство в сучасному світі неможливе без сценічного представлення та індивідуального бачення, власної художньої інтерпретації. Важлива увага приділялася принципу поліфонії мистецтв (поєднанні в художніх програмах різних видів мистецтв: інструментального, вокалу, хореографії, театру тощо).

На цьому етапі використовувалися художньо-творчі методи (сценографія, театралізація, імпровізація тощо) за суцільної єдності особистісно зорієнтованого, індивідуалізованого, диференційованого, творчо-діяльнісного підходів.

Методи, які застосовувалися на цьому етапі (діалогічні – обговорення, дискусії; емоційного впливу - співчуття, співпереживання; самоаналізу – роздуми, есе; творчі-презентації, блоги, колажі, фото-, відеозвіти), були спрямовані на цілісне сприйняття майбутнім вчителем музичного мистецтва себе як індивідуальної творчої особистості зі сформованими смаками, потребами, здатної до якісної професійно-творчої діяльності в галузі мистецької педагогіки та музичного мистецтва, особистістю з високим рівнем вихованості музично-естетичної культури.

Основним досягненням четвертого етапу було чітке усвідомлення здобувачами вищої освіти себе як творчої, естетично-розвиненої, духовно-збагаченої особистості, здатної до самонавчання, саморозвитку й самовиховання. Нашим головним завданням у процесі проведення експерименту було сформувати високий рівень музично-естетичної культури здобувачів-учасників експерименту, для чого необхідно було навчити здобувачів освіти перебувати і постійно практикуватися в тих відносинах і діяльності, які повинні привести до набуття необхідних якостей їх особистості. Відмінністю самовиховання від виховання є те, що суб'єкт і організатор цього процесу є сам здобувач вищої освіти – майбутній педагог-музикант, тому на цьому етапі приходиться розуміння того, що успіх у майбутній діяльності залежить від власної стійкої потреби до оволодіння необхідними професійними і особистісними якостями. Ідеал такої особистості складається поступово на основі читання наукової і художньої літератури, спостережень у школі та у ЗВО, слухання лекцій, власної педагогічної та виконавської практики, власних роздумів і колективних обговорень, соціокультурного середовища. Той ідеал особистості, який складається у здобувача у період навчання у ЗВО, із розвитком суспільства і поступовим оволодінням основами професійної майстерності поступово змінюватиметься і вдосконалюватиметься. Важливо, щоб майбутні вчителі були вимогливими до себе та прагнули постійного самовдосконалення.

Тому здобувачам вищої освіти було запропоновано самостійно розробити власну Програму самовиховання «Мій шлях до музичного Олімпу» у вигляді портфоліо, у якому рекомендувалося відобразити основні кроки з самовиховання:

- уточнення та визначення свого ідеалу особистості, формулювання і конкретизація мети самовиховання (на цьому кроці ефективними були написання творів-роздумів, есе, розробка колажів, запис інтерв'ю на теми «Хто я?», «Ким я хочу бути через 5 років», «Моє майбутнє», «Мій життєвий ідеал»);

- визначення шляхів досягнення ідеалу особистості, підвищення рівня свого мислення, свідомості й інтелекту, професійної компетентності, наведення конкретних дієвих заходів для досягнення мети (робота з літературою, візуальною інформацією, опанування наукових шкіл, підвищення професійної майстерності, розвиток творчого обдарування, розвиток комунікативних навичок тощо.);

- практична реалізація програми самовиховання, застосування набутих знань у професійній діяльності, втілення основних життєвоважливих знань у глибокі і тверді переконання; пошук себе в тій чи іншій сфері діяльності; удосконалення повсякденної поведінки; зміцнення волі і піднесення почуттів;

- рефлексія своєї діяльності із самовиховання, оцінка саморозвитку, проєктуються нові завдання та шляхи їх вирішення. Ефективність самовиховання залежить і від того, наскільки учні усвідомлюють перспективи свого зростання і відчують при цьому радість від досягнутого успіху [11, с. 174].

Результатом виконання цього завдання стало створення здобувачами вищої освіти своєрідного «маршруту» свого особистісного розвитку з ідеалами, планами та здобутками.

Однією з основних форм роботи на рефлексивно-коригувальному етапі реалізації технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва була *педагогічна практика*.

Проведений аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволив встановити, що музично-естетична культура в умовах вищої педагогічної освіти характеризує майбутніх фахівців із позицій їх поведінково-вольової готовності до музично-педагогічної та художньо-естетичної діяльності. У цьому ракурсі музично-естетична культура характеризує педагога-музиканта в плані соціально осмисленої і практичної готовності до компетентно вибудованої професійної діяльності на основі гнучкої самореалізації духовних і творчих сил особистості. Вищим рівнем морально-етичної регуляції діяльності вчителя, який має бути відображений у змісті педагогічної практики, є морально-правовий рівень, який полягає в тому, що педагог у складній правовій ситуації бере відповідальність за свої вчинки і вчинки дітей на самого себе [11, с. 175].

Здобувачі вищої освіти виходили на практику в школі після прочитаних спеціальних курсів та циклу лекцій для педагогічної практики з методики музичного виховання, на основі яких вони могли: виявити рівень музично-естетичної вихованості класного колективу; визначити конкретні виховні завдання у сфері музичної педагогіки з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, класного колективу і на цій основі скласти план музично-естетичного виховання; скласти психолого-педагогічну характеристику учнів; визначити і реалізувати конкретні форми і методи роботи музично-естетичного виховання; урахувуючи вікові особливості кожного школяра, встановити з ними педагогічні відносини для успішної роботи.

Також під час педагогічної практики проводилася психолого-педагогічна робота з педагогами та батьками, яка проходила у формі бесід, консультацій, діалогу, зворотного зв'язку, дискусійних акваріумів, вебінарів, круглих столів та інших заходів із музичної освіти.

Для вчителів шкіл, де проходила практика, були проведені відповідні заходи: обмін досвідом та підвищення компетентності в музично-педагогічній та художньо-естетичній сферах, підготовка тьюторів для роботи з дітьми шкільного віку, надання нових знань і практичних навичок, необхідних

педагогу при організації роботи з виховання музично-естетичної культури дітей та молоді.

Діти ЗОШ, де проходила педагогічна практика, були залучені до обласного конкурсу обдарованої молоді «Музична Слобожанщина», який вже 16 років поспіль проводиться в Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. У конкурсі беруть участь діти від 11 років, що навчаються у ЗЗСО, школах естетичного виховання, музичних школах, ліцеях та школах мистецтв. Кожного року конкурс дозволяє розкрити свої таланти близько 50 юним даруванням у номінаціях фортепіано, народних інструментів, скрипки, гітари, народного, академічного та естрадного вокалу, сценічної майстерності тощо, а найяскравішим учасникам отримати змогу навчатися улюбленій справі в академії. Метою конкурсу є виявлення музично обдарованих молодих талантів та спонукання розвитку їх творчих здібностей, артистизму, виховання у молоді розуміння, поваги та любові до явищ мистецтва, формування у них музично-естетичної культури, а також обмін досвідом між викладачами та фахівцями в галузі музичного мистецтва з метою вдосконалення мистецької освіти. У період проведення формувального етапу експерименту, здобувачі вищої освіти старших курсів були залучені до роботи над підготовкою та проведенням конкурсу: входили до організаційного комітету, брали участь у розробці положення, вирішенні організаційних питань, співпрацювали з делегаціями, готували концертну та конкурсну програму, були ведучими, а здобувачі-магістри брали участь у конкурсі у якості журі [11, с. 176].

Під час підготовки до конкурсів здобувачами вищої освіти було підготовлено та проведено музичні івенти «Арт-академія», «Музичні магістралі», «Діалоги з мистецтвом», круглі столи «Секрети успіху зірок», «Професія музикант», дискусії «Сучасний артист», «Чи актуальна класика?», презентації «Хор – моя музична сім'я!», «Народні інструменти в дзеркалі епох», майстер-класи «Фортепіанний ансамбль», «Актуальні питання розкриття голосу», «Сцена як сплетіння мистецтв» тощо.

Участь у чинному проєкті сприяла зростанню творчої активності здобувачів вищої освіти, підготовча пошукова робота розширила коло інтересів учасників заходів, удосконалила творчо-художні вміння, показала нові шляхи самореалізації майбутнього вчителя музичного мистецтва в художньо-творчій діяльності, а саме: у проведенні конкурсів *учнівської художньої самодіяльності*: «Стежками української пісні», «Пісенна спадщина моєї батьківщини», «Музика життя», конкурс шумових оркестрів «ШУМ» фестивалі творчості «Українські вечорниці», «Творчі етно-посиденьки», «Купальські мелодії», «Дружба, музика, життя!», «Музична родина-сильна Україна!».

Результатом рефлексивно-коригувального етапу реалізації технології виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музично-естетичної культури засобами фестивально-конкурсної діяльності стало усвідомлення та саморефлексія музично-естетичної та педагогічної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, високий розвиток естетичної свідомості, сформована система мотивів і потреб в удосконаленні педагогічної майстерності на основі світогляду, що репрезентує сукупність професійних та музично-естетичних знань та реалізації їх у музично-педагогічній діяльності та художньо-естетичної практиці.

Висновок. Отже, у процесі експериментальної роботи були реалізовані всі етапи виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності.

Порівняння результатів свідчить про те, що здобувачі вищої освіти експериментальної групи показали позитивну динаміку сформованості всіх компонентів музично-естетичної культури порівняно зі здобувачами контрольної групи. Це проявилось у високому рівні вихованості музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва як особистісно-професійної характеристики майбутнього фахівця, що передбачає сформованість усіх її компонентів у їх взаємозв'язку, динаміці, цілісності, як от: наявність сформованої системи теоретичних та практичних знань,

пов'язаних із професійною музично-естетичною діяльністю, високий рівень розвиненого образного мислення й асоціативної творчої уяви, розвинене музичне мислення, художнє сприйняття творів мистецтва; високий рівень сформованості особистої системи ціннісних орієнтацій майбутнього педагога музиканта та художньо-творча спрямованість особистості; високий рівень сформованих і художньо-творчих здібностей, оволодінням широким комплексом артистичних якостей: яскравою і виразною дикцією, гнучкістю, імпровізаційним, артистичним темпераментом, наявністю потреби у їх реалізації; у досконалому володінню інструментально-виконавською технікою; у творчій активності у формах музично-педагогічної та художньо-естетичної її діяльності, здатністю захопити і зацікавити учнів; у процесі створення атмосфери колективної співтворчої діяльності.

На наш погляд, це свідчить про результативність запропонованої поетапної технології виховання музично-естетичної культури у майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності. Головна відмінність у показниках між експериментальною і контрольною групами полягає в тому, що у 27,5 % здобувач вищої освіти експериментальної групи виявлено високий рівень вихованості музично-естетичної культури за усіма критеріями.

Отже, у процесі експерименту було обґрунтовано та експериментально перевірено технологію формування музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва як поетапний процес формування загально-художніх, мистецтвознавчих, професійних знань; емоційно-ціннісних орієнтацій, мотивів саморозвитку; розвиток музично-естетичних потреб та здібностей через набуття досвіду художньо-творчої діяльності, що проявляється самореалізації у різних формах музично-естетичної активності.

Перелік використаних джерел:

1. Зуєв С. Сучасний культурний простір та семіотика музичного фестивалю (на матеріалах Харкова) : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн. : 17.00.01. Харків, 2007. 18 с.

2. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук.-метод. посібник. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
3. Ігнат'єва Я. В. Організація фестивально-конкурсної діяльності в педагогічних закладах освіти : метод. рекомендації / Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2017. 36 с.
4. Ігнат'єва Я. В. Виховання музично-естетичної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності: теорія і практика : робоча програма спецкурсу. Харків : Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, 2017. 12 с.
5. Ігнат'єва Я. В. Формування музично-естетичної культури майбутніх вчителів музичного мистецтва. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць. Сєверодонецьк. 2019. Вип. 5 (87). С. 97–107.
6. Овсянникова Н. Основні тенденції розвитку вокальних фестивалів-конкурсів у сучасній Україні. *Мистецтвознавчі записки*. 2018 р. Вип. 33. С. 435–441.
7. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Київ : Інтерпроф, 2002. 270 с.
8. Сбітнєва Л. М. Розвиток системи музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина ХХ століття) : дис. ... д-ра пед. наук. : 13.00.01. Київ, 2016, 452 с.
9. Хрома Г. Деякі особливості сучасних молодіжних фестивалів. *Матеріали до українського мистецтвознавства* : зб. наук. праць. 2003. Вип. 3. URL : <http://etno.kyiv.uar.net /vyd/matmyst/2003/N3/Art40.htm> (дата звернення : 08.10.2021).
10. Швед М. П. Тенденції розвитку міжнародних фестивалів сучасної музики. Львів: 2010. 438 с.
11. Ігнат'єва Я. В. Виховання музично-естетичної культури майбутніх учителів музичного мистецтва засобами фестивально-конкурсної діяльності :

дис. ... д-ра філософії : 13.00.07 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харків, 2021. 302 с.

References:

1. Zuiev S. Suchasnyi kulturnyi prostir ta semiotyka muzychnoho festyvaliu (na materialakh Kharkova) : avtoref. dys. ... kand. mystetstvozn. : 17.00.01. Kharkiv, 2007. 18 s. [ukr]
2. Ziaziun I. A. Pedahohika dobra : idealy i realii : nauk.-metod. posibnyk. Kyiv : MAUP, 2000. 312 s. [ukr]
3. Ihnatieva Ya. V. Orhanizatsiia festyvalno-konkursnoi diialnosti v pedahohichnykh zakladakh osvity : metod. rekomendatsii / Komun. zakl. «Kharkiv. humanitar.-ped. akad.» Kharkiv. oblrady. Kharkiv, 2017. 36 s. [ukr]
4. Ihnatieva Ya. V. Vykhovannia muzychno-estetychnoi kultury maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva zasobamy festyvalno-konkursnoi diialnosti: teoriia i praktyka : robocha prohrama spetskursu. Kharkiv : Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarно-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady, 2017. 12 s. [ukr]
5. Ihnatieva Ya. V. Formuvannia muzychno-estetychnoi kultury maibutnikh vchyteliv muzychnoho mystetstva. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka : zb. nauk. prats. Sievierodonetsk. 2019. Vyp. 5 (87). S. 97–107. [ukr]
6. Ovsianyukova N. Osnovni tendentsii rozvytku vokalnykh festyvaliv-konkursiv u suchasni Ukraini. Mystetstvoznavchi zapysky. 2018 r. Vyp. 33. S. 435–441. [ukr]
7. Rudnytska O.P. Pedahohika: zahalna ta mystetska : navch. posib. Kyiv : Interprof, 2002. 270 s. [ukr]
8. Sbitnieva L. M. Rozvytok systemy muzychno-estetychnoho vykhovannia ditei i molodi v Ukraini (druha polovyna KhKh stolittia) : dys. ... d-ra ped. nauk. : 13.00.01. Kyiv, 2016, 452 s. [ukr]
9. Khroma H. Deiaki osoblyvosti suchasnykh molodizhnykh festyvaliv. Materialy do ukrainskoho mystetstvoznavstva : zb. nauk. prats. 2003. Vyp. 3.

URL : [http://etno.kyiv.uar.net /vyd/matmyst/2003/N3/Art40.htm](http://etno.kyiv.uar.net/vyd/matmyst/2003/N3/Art40.htm) (Access Oct. 8, 2021). [ukr]

10. Shved M. P. Tendentsii rozvytku mizhnarodnykh festyvaliv suchasnoi muzyky. Lviv: 2010. 438 s. [ukr]

11. Ihnatieva Ya. V. Vykhovannia muzychno-estetychnoi kultury maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva zasobamy festyvalno-konkursnoi diialnosti : dys. ... d-ra filosofii : 13.00.07 / Komunalnyi zaklad «Kharkivska humanitarno-pedahohichna akademiia» Kharkivskoi oblasnoi rady, Kharkiv, 2021. 302 s. [ukr]

UDC 364-787.522-053.5:78(045)

**MUSICAL AND THEATRICAL ACTIVITY AS A FACTOR
OF THE DEVELOPMENT SOCIAL ADAPTATION SKILLS
OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS**

© Ulianova V., Bilostotska O.

Information about the author:

Victoriya Ulianova: ORCID ID 0000-0003-1619-3735, ulianova-vika73@ukr.net;
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of music instrumental training.

Olha Bilostotska: ORCID ID 0000-0002-2684-1575, belostotsk@gmail.com;
Ph.D. in Pedagogics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of music instrumental training.

The author's pedagogical model aimed at the development in younger school students of skills of social adaptation by means of musical and theatrical activity is presented in article. Described are focused on development of skills of social adaptation: author's program of additional education of children, methods of musical and theatrical pedagogics, repertoire for children's musical theater companies and principles of its creation or selection.

Successful development of skills of social adaptation requires purposeful pedagogical maintenance which will provide the balanced, corresponding to age features children advance in the direction of development by them of interpersonal communication, realization of own leadership skills, ability to work in group of adherents. Musical and theatrical activity where together merge musical, theatrical and game activity, is of great importance during an initial stage of training at school, is a basis of effective development of skills of social adaptation of younger school students.

The pedagogical conditions of musical and theatrical activity including methods are revealed, can be successfully implemented the author's educational program and the special repertoire corresponding to requirements and opportunities of children of younger school age at respect for the

principle of granting equal opportunities; in development of art and creative abilities of the child; ensuring stimulation of socially important motivation of the child; creation of unity of communicative, perceptual and interactive components that promotes effective realization of opportunities of musical and theatrical activity.

The pedagogical model on development of skills of social adaptation opens possibilities of musical and theatrical activity of younger school students in formation of skills of social adaptation which consist in acquisition of abilities of interpersonal interaction, ensuring increase in level of proficiency in communicative means (verbal and nonverbal), mechanisms of interpersonal perception (empathivny means).

Keywords: musical and theatrical activity, development, junior schoolchildren, social adaptation.

Ульянова В.С., Білостоцька О.В. «Музично-театральна діяльність як чинник розвитку навичок соціальної адаптації у молодших школярів».

У статті представлена авторська педагогічна модель, спрямована на розвиток у молодших школярів навичок соціальної адаптації засобами музично-театральної діяльності. Описані орієнтовані на розвиток навичок соціальної адаптації: авторська програма додаткової освіти дітей, методи музично-театральної педагогіки, репертуар для дитячих музично-театральних колективів та принципи її створення або підбору.

Для успішного розвитку навичок соціальної адаптації необхідний цілеспрямований педагогічний супровід, який забезпечить збалансоване, відповідне віковим особливостям дітей просування в напрямку опанування ними міжособистісної комунікації, реалізації власних лідерських якостей, здатності діяти в колективі одностудійців. Музично-театральна діяльність, де воедино зливаються музична, театральна та ігрова діяльність, має велике значення в початковий період навчання в школі, є основою ефективного розвитку навичок соціальної адаптації молодших школярів.

Виявлені педагогічні умови музично-театральної діяльності, що включають в себе методи, авторську освітню програму та спеціальний репертуар, що відповідає потребам і можливостям дітей молодшого шкільного віку можуть бути успішно реалізовані при дотриманні принципу надання рівних можливостей; у процесі розвитку художньо-творчих здібностей дитини; забезпечення стимулювання соціально-значущої мотивації дитини; створення єдності комунікативного, перцептивного та інтерактивного компонентів, що сприяє ефективній реалізації можливостей музично-театральної діяльності.

Педагогічна модель з розвитку навичок соціальної адаптації розкриває можливості музично-театральної діяльності молодших школярів у формуванні навичок соціальної адаптації, які полягають у набутті вмінь міжособистісної взаємодії, забезпеченні підвищення рівня володіння комунікативними засобами (вербальними та невербальними), механізмами міжособистісного сприйняття (емпативними засобами).

Ключові слова: музично-театральна діяльність, розвиток, молодші школярі, соціальна адаптація.

Relevance of research. From the first days of the life people as a being social it is surrounded similar, included in various social interactions. Being a part of society, the person, anyway, gains a certain subjective experience which becomes

a part of his personality. In this regard the most responsible is the school age, time when there is a formation of the major factors defining further ability of the person to productive communication, to the positive and balanced communication with surrounding people and the world in general. Outstanding researchers – N. Vetlugina, A. Yershova, B. Zakhava, A. Leontyev, V. Medushevsky, A. Pilichauskas, A. Savostyanov, O. Sokolova-Naboychenko, D. Elkonin, think, that the most effective factor of development of the specified qualities at school age is musical and theatrical activity which is carried out in space of additional education – in drama schools, children's theaters and circles, and promotes development by school students of various social roles, methods of management of own behavior - that is, promotes formation of ability to social adaptation. Social adaptation is the process of assimilation and the subsequent active reproduction by the individual of social experience inseparably linked with communication and joint activity.

Today the Ministry of Education developing «Theoretical and perspective models of socialization and education of children and youth in the conditions of modern society» is recognized as one of the most relevant directions of education of younger generation (the research supervisor - the academician C. Darmodekhin). The developed ability to communication and knowledge of psychological mechanisms of this process becomes base of vital and professional success in the modern world. It causes efficiency of joint activity of people. Development of communicative qualities of the personality happens, as a rule, in the years of school study.

Analysis of the recent researches and publications. It is obvious that successful development of skills of social adaptation requires purposeful pedagogical maintenance which will provide the balanced, corresponding to age features children advance in the direction of development by them of interpersonal communication, realization of own leadership skills, ability to work in group of adherents. Social adaptation in the broadest sense means compliance, consent, consistency of the person with the world around. The social adapted person is able to carry out necessary social roles and functions, he has stable relations with people around,

he has skills of public coexistence in this environment. At the same time, in the modern world where everything is more used computer and other various multimedia equipment, children do not receive fully skills of real-life human communication that the backwardness of abilities of interpersonal interaction leads owing to what modern school students quite often hardly adapt to new (and at times any) to social conditions. Development of a problem of social adaptation in domestic science is many-sided and goes in several directions. It and search of the philosophical bases and entities of interactions, and researches in the field of pedagogics, psychology, sociology. Theoretical researches of a question are presented by B. Lomov, V. Myasishchev, L. Prigozhin, L. Chusovitin's works. Mechanisms of social interactions became a subject of studying G. Andreyeva, A. Bodaleva, M. Weber, M. Kagan, A. Leonteva, M. Lisina, A. Mudrika, T. Parsons. Developments on pedagogical maintenance of this process and definition of its all-psychological bases belong to such authors as F. Berezin, A. Kornilov, Ya. Kolominsky, V. Kan-Kalik, E. Korotayeva. By scientists it is established that requirements, interests and tendencies of the personality are formed in the course of interaction of the person with absolutely certain environment influencing his development through subject activity. It should be noted that the major period in development of skills of social adaptation is the younger school age as at this age there is a change of nature of relationship of the child with people around, and interaction of children in the course of joint activity gets more various forms (V. Belkina, L. Bozovic, I. Zimnyaya, M. Lisina, V. Muhina, A. Petrovskiy, E. Smirnova).

Children's theatrical activity and its aspects are reflected in works of a number of scientists. Among them: V. Bukatov, T. Doronova, A. Yershova, O. Lapina, J. Makarenko which investigated questions of a technique of training of children of theatrical activity. Issues of development of children by means of theatrical activity were investigated also in the field of music education: integrated approach in development of music by children (T. Nadolinskaya); musical and theatrical activity in additional education (O. Sokolov-Naboychenko); formation sociocultural

orientations (I. Nesterova); formation of emotional responsiveness at younger school students (L. Pilipenko); development of perception of a musical image in the course of production of the children's opera (E. Alexandrov).

However a research of the pedagogical conditions allowing in the course of musical and theatrical activity of children of younger school age in the conditions of studio to form and develop skills of social adaptation, necessary for life, still were not a subject of a special pedagogical research.

The following contradictions are revealed:

- between a possibility of use of musical and theatrical activity of children as development tools of skills of social adaptation and insufficient readiness of this problem in the field of music education;

- between recognition of the importance of skills of social adaptation in personal development of the child and lack of a theoretical and methodological support of development of skills of social adaptation at children of younger school age means of musical and theatrical activity.

These contradictions defined relevance of a problem: what do pedagogical conditions of development of skills of social adaptation in children of younger school age in the course of musical and theatrical activity consist in? It caused the choice of a subject of a research.

The purpose of the article is to prove theoretically and to experimentally check efficiency of pedagogical conditions of development of skills of social adaptation in younger school students by means of musical and theatrical activity in the system of additional education.

Presenting the main material. The scientific novelty of a research is that the research of the pedagogical conditions allowing in the course of musical and theatrical activity of children of younger school age on occupations in drama school to develop skills of social adaptation, necessary for life, which still were not a subject of special study in this context was conducted. Indicators of formation of abilities of interpersonal interactions as one of the main aspects of development of skills of social adaptation are revealed. It is adequacy of a role position, knowledge

of verbal and nonverbal means of communication, constructability of behavior. Indicators of development of socially important personal qualities – empathy, openness, responsibility, organization, collectivism are defined. Pedagogical process of formation of experience of socialization of children of younger school age is organized. Author's techniques of development of expressiveness by means of musical performances – «Educational Display of a Performance» and «Method of Unprepared Change of a Role» and also technology of development of skills of social adaptation by means of scenic life in the course of training in Through a Scene musical drama school are created.

Theoretical importance. Possibilities of musical and theatrical activity in development of skills of social adaptation in younger school students who are shown are revealed and formulated: in availability of musical and drama material and scenic expression that assumes accounting of age and specific features and the interests of children; in the sequence and expediency of accumulation of art impressions; in unity of the analysis of a theater production, musical material and studying a literary fundamental principle; in a support on game activity of the child that corresponds to his mental features; in synthesizing of different types of art during musical and theatrical work; in truthful effective execution.

The pedagogical conditions of development of skills of social adaptation of younger school students in the course of musical and theatrical activity including the educational program, methods and the special repertoire contributing to the development of skills of social adaptation of younger school students in the conditions of musical and theatrical activity are revealed and described.

The indicators and levels created skills of social adaptation in the conditions of children's musical theater are defined and formulated. The pedagogical model of musical and theatrical activities for development of skills of social adaptation in younger school students is proved and created.

The practical importance is that the pedagogical conditions contributing to the development of skills of social adaptation in younger school students, including musical, theatrical and musical and theatrical methods, the author's educational

program and the special repertoire created taking into account age features (10 performances to which music is written by the author of this research) were experimentally checked. Results of this research can be applied in work of institutions of additional education - children's musical drama schools and theaters, musical and pedagogical offices of colleges and also in the system of developing the skills of pedagogical shots and professional retraining.

The reliability of a research is provided with a support on basic domestic and foreign researches in the field of pedagogics, psychology and musical pedagogics, system of studying a problem and comparison of the data obtained by various methods, experience of practical work in musical drama school as the teacher and the head and also as the composer, the author of a number of the musical performances hosted to statement and presented to spectators, introduction of the author's development program of social adaptation of younger school students in the conditions of children's musical drama school.

The subject of a research is devoted to retrospective publicizing of activity of children in the conditions of musical theater, to features of the current state of this area of additional education of children, consideration of various forms of manifestation of musical and theatrical activity of younger school students.

Thus, leaning on numerous researches in the field of social adaptation, we define it as complete, and, at the same time the polysynthetic system process characterizing interaction of the person with the natural and social environment who can be improved under the influence of certain pedagogical conditions. The important period in formation of social adaptation is the younger school age. Participation of children of younger school age in theatrical activity can be considered as one of effective remedies of a solution of the problem of development of skills of social adaptation. Theatrical activity, recreating interactions of people in various social conditions, giving the chance to all participants of process «to try on» on itself various social roles, realizing at the same time the «I» become the optimum environment of this development, connecting game and leading educational activity.

K. Stanislavsky noted that the ensemble as the coordinated joint action is a basis of theatrical activity. Inclusion of a musical component enriches theatrical activity of children with musical language of «the intoned sense» (B. Asafyev) that allows to perceive "itself in others" and "others in itself" at deeper level. This property of the personality is the basic in interpersonal interactions which success in turn form the basis of skills of social adaptation. Thus, the possibility of attraction of musical and theatrical activity as development tools of skills of social adaptation at younger school students comes to light.

Musical and theatrical activity of children has an old story. Researches of archeologists, historians, anthropologists say that already the most ancient pagan cultures addressed various ceremonies in which children took active part. First of all it is initiation ceremonies – that is, such ceremonies by means of which the introduction of young associates in adulthood was noted. As a rule, such ceremony became a certain colorful representation in which also children took part. The soundtrack of this action was carried out by means of those musical instruments which were characteristic of this region and of this historical time. In Ancient Russia children actively participated in ceremonies, sang Christmas carols, called hosts what they received gifts and a treat for. Thus, we see that familiarizing of children with traditions of the people happened often in the form of a musical and theatrical game. Throughout the 18th century in Russia such type of theater as the serf theater which became one of tops of musical theater developed. At serf theaters there were schools at which trained talented children of the serfs who were taking part in theater productions.

The Soviet period in development of children's theater can be noted as significant for the reason that the attention to esthetic education of children and, in particular, to children's theatrical activity on a national level is noted from the first days of existence of the new state (The provision on Uniform Labour school. In explanatory documents - programs, methodical notes and various comments the value actually of a game as an important type of activity of the child, as well as the drama game reflecting aspiration of children to transformation revealed.

Now the children's musical theater was created as the independent cultural phenomenon which main functions are: effective transfer to younger generation of the cultural values which are saved up by the previous generations; education capable to creative activity, generation of the new ideas in all areas of human activity of persons. The interrelation of these functions is a basis of children's musical theater, its essence. Not without reason I. Heyzinga notes that new ideals are embodied in a game and new cultural reference points are created. A role of interpersonal interactions and socially important personal qualities at younger school students in development of skills of social adaptation as definition of the studied phenomenon and its regularity of its manifestation. Social adaptation is considered in T. Azarova, M. Antropova, M. Bityanova, M. Galaguzova, M. Koltsova, V. Markov's works, L. Mardakhayeva, A. Mudrika, etc. as coordination of estimates, claims of the individual, his personal opportunities with specifics of the social environment; the purposes, values, orientation of the personality with opportunities and conditions of their realization in the concrete social environment; as relationship of the individual and his environment; as process homeostatic (from Greek «preservation of a state») equilibrations (Zh. Piaget). In work the points of view of various researchers on development of social adaptation and also for a role in it of a game and children's musical theater are shown. Inclusion of a musical component enriches theatrical activity of children with musical language of «the intoned sense» (B. Asafyev) that allows to perceive «itself in others» and «others in itself» at deeper level. Thus, the possibility of attraction of musical and theatrical activity as development tools of skills of social adaptation at younger school students comes to light.

Necessary for successful formation and development of skills of social adaptation of younger school students in the conditions of musical and theatrical activity it is possible to consider the following pedagogical conditions:

- training of children on the basis of the author's educational and methodical complex including the educational program, a complex of the methods and technologies directed on;

- achievement of an ensemble through the developed interpersonal interaction;
- development of the main perceptual mechanisms – reflections, empathy and identifications;
- formation by the teacher of feeling of importance and necessity of the most theatrical creative process and also importance and necessity in this process of each participant;
- pedagogical stimulation of socially important motivation;
- respect for the principle of granting equal opportunities.

Important pedagogical condition is existence of the corresponding repertoire, such musical and scenic works at which comprehension children performers will be able fully (according to the age) to develop ability to a social and psychological reflection, to seize perceptual mechanisms.

The developed scheme of pedagogical model consists of two parts: the first part represents interconnected – constant (invariable) and modular (variable) components. As constants are allocated the purpose and problems of musical and theatrical activity of pupils and also the basic principles of the organization of educational activity in musical children's theater among which: the attitude towards the child as to the subject of any kind of activity, recognition behind it of the right for existence of own opinion and the individual line of development; recognition for the child of the right for an individual trajectory of development; formation personal (the subject - subject) style of relationship of the pupil with peers and the teacher on the basis of a dialogical way of performance of educational tasks; creation of personal style of relationship of pupils with each other and with the teacher on the basis of a dialogical method of activity; the organization of active interaction of pupils with peers and creation of the situations of mutual enrichment assuming balance in the field of exchange of values; creation of situations of mutual enrichment in the course of interaction; inclusion of pupils in creative activity and development on the basis of a training material of mental and creative abilities and personal qualities of the child; development of creative abilities and personal qualities

of the child; creation on occupations of a positive emotional background of training, the atmosphere of emotional lift and feeling of success.

The second part of the design presented on the scheme discloses structure of pedagogical conditions of development of skills of social adaptation of younger school students in the course of musical and theatrical activity. Development of skills of social adaptation in children of younger school age is caused by the educational and methodical complex focused on this subject which enter: the program of additional education of children «Musical theater – the road to life»; a complex methodological support - musical, theatrical and musical and theatrical methods of work with children and methods of the organization of educational activity; the special scenic repertoire – the children's musical performances which are corresponding to age features of pupils and being equitable to their interests. The modern pedagogics operates with education models which are characterized as "the cogitative analogs (logical constructs) which are schematically displaying educational practice in general or its separate fragments created by means of sign systems. They are subdivided into three views: a) the descriptive, giving ideas of tasks, structure, basic elements of educational practice; b) functional, displaying education in the system of its communications with the social environment; c) predictive, giving theoretically reasoned picture of a future condition of educational practice».

The pedagogical model of development of skills of social adaptation in younger students in the course of musical and theatrical activity belongs to complex type: both the description of basic elements, and communications of children's theatrical and musical activity with the social environment, and opportunities and ways of further development of this direction of pedagogical activity is reflected in it.

The model consists of two interconnected modules. In this context, the module is treated how functional knot of teaching and educational process, the complete block didactically the adapted information.

Let's consider in more detail modules and their elements.

1. «Musical and Theatrical Activity of Younger School Students» module.

Theoretical provisions:

- The children's musical theater represents one of the directions of musical and esthetic development of children. In the history of musical education the children's musical theater as the art phenomenon can be characterized on the one hand – as activity of the professional actors-musicians addressing the creativity to children, on the other hand – as creativity of the children realizing artistic and musical abilities.

- The musical theater as the volume, synthetic phenomenon of culture gives to the child the chance to plunge into space of all art forms which in the united, «alloyed» look live in space of theater.

- In the context of a problem of development of skills of social adaptation it is important to emphasize that the children's musical theater is first of all the group of the children united by desire to be engaged in creative activity, based on creative partnership. Besides, it is one of forms of rather independent functioning of children's community. Collective creativity on which art of theater is based surely demands the coordinated, joint action, that is, interactions. Generalization of the made experiment based on the theoretical analysis of opportunities of musical and theatrical activity in the course of social adaptation of younger school students allowed to develop the pedagogical model aimed at the development of skills of social adaptation in children of this age group.

The appeal to modeling in pedagogics is widespread now. In this case we rely on the following provisions:

«Modeling as a universal method of knowledge is the integral component of the solution of any social and pedagogical task. As the initial beginning of modeling serves statement of the purpose which defines type of the used models and their appointment. It is important to correlate these purposes to modern problems of education which complexity causes their complex character. Achievement of such purposes assumes use in unity of different types of the substantial and formal models adequate to real educational practice».

The purpose of musical and theatrical activity – development of skills of social adaptation and all-round development of students in the course of theatrical and creative and musical activity.

Tasks:

- developing (development of thinking, the speech, memory, imagination, emotions, informative and creative abilities, including special musical and theatrical; creative activity);
- educational (including satisfaction of individual interest in creative activity);
- educational (comprehensive familiarizing of children and teenagers with musical theater, increase in intellectual level, development of skills of self-development and self-education);
- improving (strengthening and maintenance of health of children through improving function of creativity); adaptation.

Types musical and theatrical (musical and theatrical) activity: etudes, improvisations, imagination, a training on acting skills, a set of exercises according to the scenic speech, solo, ensemble and choral singing, musical and rhythmic movements, dance, classes in music basics and the theory and history of music and theater, participation in statements of musical and literary compositions, concerts and musical performances.

The basic principles of the organization of educational activity in musical theater:

- attitude towards the child as to the subject of any kind of activity, recognition behind it of the right for existence of own opinion and the individual line of development.
- formation personal (the subject - subject) style of relationship of the pupil with peers and the teacher on the basis of a dialogical way of performance of educational tasks.
- the organization of active interaction of pupils with peers and creation of the situations of mutual enrichment assuming balance in the field of exchange of values.

- inclusion of pupils in creative activity and development on the basis of a training material of mental and creative abilities and personal qualities of the child.
- creation on occupations of a positive emotional background of training, the atmosphere of emotional lift and feeling of success.

2. «Pedagogical Conditions of Development of Skills of Social Adaptation of Younger School Students in the conditions of Musical and Theatrical Activity» module.

Theoretical provisions:

- at children of younger school age the motives of interpersonal interaction become more conscious, their incentive force increases. Development in children of motives of interaction with peers throughout the advanced preschool and younger school age has important consequences;

- addressing personal qualities of the age-mate, the child more and more differentiates and realizes an image of the peer and himself. In this regard it can interact more successfully with surrounding people, to become the full member of group of the companions and thus to develop experience of social adaptation;

- the concept «skill» is defined as «the action created by repetition, which is characterized by high extent of development and lack of step-by-step conscious regulation and control». «The skill can be regarded as the level of perfection of action, its quality. Therefore formation of skills is one of the most important problems of pedagogical science».

Thus, the skill of social adaptation is the automated ability of the person to adapt to conditions of the social environment (activity environment), «thanks to which the most favorable conditions for self-manifestation and natural assimilation, acceptance of the purposes, values, norms and styles of behavior accepted and society are created».

The purpose - successful development of skills of social adaptation in children of younger school age that is caused by a certain complex of conditions.

During the research such complex was created:

- a support on the author's program of additional education of children «Musical theater - the road to life»;
- the musical and theatrical methods and methods of the organization of educational activity aimed at the development of skills of social adaptation;
- special scenic repertoire (musical performances).

Thus, one of the most important conditions of realization of the offered model is introduction of the approved author's program of additional education of children «Musical theater – the road to life».

The novelty and originality of the program is that she pursues the two-uniform aim including the following components:

- social and pedagogical (formation of skills of social adaptation by means of musical and theatrical activity);
- art and esthetic (development of creative abilities in the field of musical theater, etc.).

The expediency of the program is that education by means of theater consistently provides achievement of the goal through development of full perception of art, to formation of the personality, thanks to complete experience in art of the phenomena of life.

The educational program is developed taking into account modern educational technologies which are reflected:

- in the principles of training (the principle of nature conformity, unity emotional and conscious, complex education and development of students, availability, effectiveness);
- forms and methods of training (the integrated training, a method of art improvisation, occupation, competitions, excursions);
- methods of control and management of educational process (testing, analysis of results of performances, competitions);

- tutorials (didactic grants, visual aids, set of children's noise tools, musical grants, audio equipment, musical audio library, piano).

The «Musical Theatre – the Road to Life» program has a number of differences.

Among them:

- emphasis of educational process on formation of skills of social adaptation by means of musical theater;

- originality of forms of educational process and two offered modes of occupations;

- originality of approach to distribution of a training material by years of training;

- introduction to the program of such type of activity (section), as – «Practice of the organization and holding a theatrical and spectacular action» for an expanded course (4th year of training).

Short characteristic of a training course:

The program is developed according to requirements of age psychology of children, taking into account their specific features and abilities. Designed for children of younger school age (7 – 11 years) and teenagers (12 – 15 years). Assumes a basic course and an expanded course. The basic course includes 3 years of training, expanded – 1 year of training (4th year of training).

Every year training from a basic course (first 3 years of training) contains the following sections:

· Theater (bases of actor's skill, basis of the scenic speech, basis of the scenic movement);

· Musical art (ensemble and solo vocal performance, choral singing, dance bases);

· Scenic workshop (production of musical performances, preparation of concert programs, performances, viewing performances and concerts, etc.);

· Theory and bases of theatrical and decorative art (theory and history of musical and drama theaters; scenery, requisite, suits, make-up).

The expanded course (4th year of training) contains sections from a basic course, such as: the theater, musical art, a scenic workshop (with changes in loading proportions under sections), also assumes introduction of new sections – «Theory and History of Music and Theatre" and "Practice of the Organization and Holding Theatrical and Spectacular Action».

The two-uniform purpose of the program - assistance to formation of skills of social adaptation by means of musical and theatrical activity and to formation of special skills in the field of musical theater that promotes education of the personality with the developed esthetic taste and rich spiritual culture.

Realization of a goal is possible through the solution of educational tasks (to organize the musical and theatrical activity including:

acting skills, scenic speech, vocal and choral work, occupations as dance; to create skills in the field of acting skills, the scenic speech, vocal and choral performance and dance; to work on increase in level of mastery: to be able in practice the gained knowledge will allure; to create skills in the field of music basics and knowledge in the field of history of music and theater (musical);

to create skills in the field of the organization and holding a theatrical and spectacular action); the developing tasks (to reveal and develop individual creative abilities;

to develop memory, any attention, creative thinking and imagination; to develop conscious emotional perception of the work of art;

to form ability of independent development of art values; to broaden musical and historical horizons;

to develop skills of management musical and theatrical collective); educational tasks (to cultivate art and esthetic taste, interest in art;

to cultivate abilities of active perception of art; to form requirements of active participation in art process;

to promote mastering verbal and nonverbal means of communication; to cultivate at pupils such qualities of the personality as – empathy, openness,

adequacy of a role position, responsibility, organization, coordination of actions, collectivism, constructability of behavior; to form skills of social adaptation;

to reveal and cultivate leadership and organizing skills of the personality);

improving tasks (to strengthen and maintain health of children through improving function of creativity).

Methods of work and methods of the organization of educational activity in children's musical theater company have to be also focused on development of skills of social adaptation.

Let's consider a number of author's methods:

«Educational display of a performance». Usually heads of children's theater companies, both drama, and musical, try to bring a performance to the highest performing level to its premiere. Meanwhile, as proves pedagogical experience, participants of a performance can strike stronger the abilities on condition of display of a performance to the audience even in the «left unfinished» look, both on costume decorative registration of a performance, and on training and readiness of all subtleties of roles and coordination of a game.

«Method of unprepared change of a role».

In this method it is about such performance which repeatedly was already shown to the audience: to parents and age-mates, it is submitted to the judgement of jury of festivals and competitions, etc. Brightness and figurativeness of speech phrases and voice parts in children's performances cause involuntary storing of many roles by children in rehearsal process and in the course of displays of performances. Thus, the child actor, even playing the part, can know parties of other roles. The head of collective has to show consideration for the choice of actors that the quality of a performance as a result did not suffer. Such changes of roles can be carried out as as necessary, and as a result of specially created situation for achievement of definite pedagogical purposes.

«Method of development of skills of social adaptation by means of scenic life»:

1) «On the stage!» (Purpose: opening for pupils of the theater and concert world of a scene (acquisition of primary experience of scenic performances)

that allows pupils to learn to accept and transfer emotional and rational information);

2) «Without quitting the stage» or «To act, act, act!» (Purpose: creation of such conditions that the stage became the place for free realization of manifestation of creative activity, enrichment of scenic experience of pupils that allows them to find experience of acceptance and transfer of emotional and rational information, to find abilities to understand an emotional condition of the partner in interaction and to learn to empathize);

3) «From a scene to the hall» or «The viewer – the interlocutor» (the Purpose: formation of experience of communication with the spectator hall and abilities to contact with strangers (children) that allows to learn to build dialogue and to coordinate the actions with actions of the partner);

4) «Tell, share!» (Purpose: creation of experience of the organization of theatrical and spectacular and concert actions, formation of abilities of forming of the relations both with peers, and with children of younger age).

The first three options of a method are effective for children of younger school age, the fourth – for teenage age.

Selection of the repertoire can and has to take place taking into account the following criteria: compliance of content of dramaturgic material to age of participants of a performance; performance duration; number of characters; duration of components of a performance (forms): monologues, dialogues, solo, ensemble and choral numbers, dances; diction and articulation complexity of the speech text; band and taciturnly complexity of vocal numbers, duration of vocal phrases; complexity of the dancing and stunt elements put in a performance; complexity of creation and the embodiment of an image, extent of change of psychological and behavioral characteristics of the character in theatrical action; personification of characters of a performance (from what «world» the conceived characters of a performance: animals, people, fantastic characters).

In general, it is possible to conclude that especially important role in development of skills of social adaptation of pupils in the course of musical

and scenic activity is played by the opportunity of accommodation of social roles given them. It promotes the most natural course necessary for the formed identity of social adaptation. Work on statement and the display of a musical performance assuming creation of special pedagogical environment i use of methods of musical and theatrical pedagogics is also a condition of successful development in children of skills of social adaptation.

Conclusion. Musical and theatrical activity where together merge the musical, theatrical and game activity which is of great importance during an initial stage of training at school is a basis of effective development of skills of social adaptation of younger school students –a necessary condition of their further successful advance in the direction of development of interpersonal communication, realization of own leadership skills, ability to work in group of adherents. Development of these skills needs to be begun already at younger school age in the conditions of the purposeful pedagogical maintenance providing the balanced, corresponding to age features of children advance.

The revealed pedagogical conditions of musical and theatrical activity including methods, the author's educational program and the special repertoire meeting requirements and opportunities of children of younger school age can be successfully realized at respect for the principle of granting equal opportunities; in development of art and creative abilities of the child; ensuring stimulation of socially important motivation of the child; creations of unity of communicative, perceptual and interactive components that promotes effective realization of opportunities of musical and theatrical activity.

The pedagogical model of musical and theatrical activities for development of skills of social adaptation in younger school students opens possibilities of musical and theatrical activity of younger school students in formation of skills of social adaptation which consist in acquisition of abilities of interpersonal interaction, ensuring increase in level of proficiency in communicative means (verbal and nonverbal), mechanisms of interpersonal perception (empathy, identification,

a social and psychological reflection) and development of interactive personal qualities of children (openness, organization, responsibility and collectivism).

On the basis of realization of the constructed pedagogical model the reliable results confirming the hypothesis of learning efficiency of children made in a research in children's musical theater, the interpersonal interaction promoting stage-by-stage formation of abilities and to development of skills of social adaptation of pupils of younger school age were received.

References:

1. Beare D. Theatre for Positive Youth Development: A Development Model for Collaborative Play-creating. URL : https://www.griffith.edu.au/__data/assets/pdf_file/0008/52892/04-beare-belliveau-final.pdf (Access Oct. 8, 2021). [eng]
2. Berkowitz E. Theater as a tool for transformation: Identifying the aspects of a high school collaborative theater process that encourage self-development: dissertation ... Ph.D.; California Institute of Integral Studies, 2010. 262 p. [eng]
3. Birringer J. Theatre, Theory, Postmodernism. Bloomington: Indiana University Press, 1991. 235 p. [eng]
4. Boal A. Theatre of the Oppressed. London: Pluto Press, 2000. 219 p. [eng]
5. Civic Theater for Civic Education. URL : http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/6/3/9/1/pages63913/p63913-1.php (Access Oct. 8, 2021). [eng]
6. Dombro Amy Laura. Powerful interactions: how to connect with children to their learning paperback. Washington : National Association for the Education of You, 2011. 160 p. [eng]
7. Conrad D. Exploring Risky Youth Experiences: Popular Theatre as a Participatory, Performative Research Method: International Journal of Qualitative Methods 3 (1) April, 2004. [eng]

8. Epstein Ann S. The intentional teacher: Choosing the best strategies for young children's learning. Washington: National Association for the Education of You, 2015. 284 p. [eng]
9. Emerson L. A. Parental influences on children's social competence: Direct and indirect pathways: dissertation ... Ph.D.; Seattle Pacific University, 2007. 106 p. [eng]
10. Guntrip, H. Personality structure and human interaction: the developing synthesis of psychodynamic theory. London: The Hogarth Press. 1997. [eng]
11. Gooding L. F. The effect of a music therapy-based social skills training program on social competence in children and adolescents with social skills deficits: dissertation ... Ph.D.; The Florida State University, 2010. 140 p. [eng]
12. Kozii, O., Ulianova, V., Bilostotska, O., Kachmar, O., Bakhmat, N., Prokopchuk, V., & Komarovska, O. (2020). Experience in Developing Imaginative and Intonational Competencies in Future Music Teachers. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, V. 12(4), P. 16 – 37. URL : <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/331> (Access Oct. 8, 2021). [eng]
13. Lederach J P. The moral imagination: The art and soul of building peace. Oxford University Press, 2005. 200 p. [eng]
14. Metz A. M. Applied Theatre in schools in the United States: The triangulation of education, art, and community practice in Theatre in Education (TIE): dissertation ... Ph.D.; The University of Wisconsin. Madison, 2008. 276 p. [eng]
15. Monahan K. The development of social competence from early childhood through middle adolescence: Continuity and accentuation of individual differences over time: dissertations ... Ph.D.; Temple University, 2008. 138 p. [eng]
16. Parenting Skills and Social-Communicative Competence in Childhood. URL : http://is.byu.edu/courses/univ/SFL-240-101/media/parenting_skills.pdf (Access Oct. 8, 2021). [eng]
17. Pavliga G. K. Toward a conceptual definition for social competence: An exploratory study: dissertation... Ph.D.; The University of Akron, 2008. 155 p. [eng]

18. Saarni C. The development of emotional competence. New York: The Guilford Press, 1999. 381 p. [eng]
19. The Forum Theatre of Augusto Boal: A Dramatic Model for Dialogue and Community-Based Environmental Science. URL :: <http://www.mendeley.com/research/forum-theatre-augusto-boal-dramatic-model-dialogue-communitybased-environmental-science/> (Access Oct. 9, 2021). [ukr]
20. The Utilization of Theater-in-Education for Social Development Changes. URL : <http://wenku.baidu.com/view/b8f5edb369dc5022aaea0017.html> (Access Oct. 9, 2021). [eng]
21. What is drama therapy? North American Drama Therapy Association (NADTA). URL : <http://www.nadta.org/what-is-drama-therapy.html> (Access Oct. 9, 2021). [eng]
22. Worthen W. B. Modern drama and the Rhetoric of Theater. Berkeley, Los Angeles, Oxford: Univ. Press, 1992. 230 p. [eng]

УДК 378.011.3-051(091):7(045)

**ЕСТЕТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
У ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ**

© Цуранова О.О., Шумська О.О., Смородський В.І.

Інформація про авторів:

Цуранова Оксана Олексіївна: ORCID ID 0000-0002-1516-1582, oksanatsuranova@ukr.net; кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри фортепіано.

Шумська Ольга Олександрівна: ORCID ID 0000-0002-5422-8663, oll123@ukr.net; кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри фортепіано.

Смородський Віталій Ігорович: ORCID ID 0000-0002-8868-8916, vismor406@gmail.com; кандидат педагогічних наук, викладач кафедри фортепіано.

У роботі подано ретроспективний аналіз становлення і розвитку теорії і практики естетичної підготовки майбутніх учителів у Харківському університеті в XIX – на початку XX століття. Розкрито внесок харківських педагогів досліджуваного періоду в розробку теоретичних та методологічних питань естетичної підготовки майбутнього вчителя.

Визначено, що естетична підготовка молоді розглядалась харківськими педагогами як складова духовного і найважливіший чинник гармонійного розвитку особистості. Специфіку естетичної підготовки майбутніх учителів вони вбачали в естетичній освіті, естетичному вихованні і професійній підготовці до естетико-виховної роботи з учнями. Виявлено, що естетична підготовка майбутніх учителів у Харківському університеті здійснювалась як в академічній, так і в позааудиторній роботі. Аудиторні організаційні форми складались із колективних (лекції, спецкурси, інтегровані курси, публічний захист дисертацій тощо), групових (практичні заняття, семінари, діалоги, бесіди, дискусії) та індивідуальних (дорадчі години, співбесіди, науково-пошукова та науково-дослідна робота, написання творчих письмових робіт та ін.). У позааудиторній роботі з естетичної підготовки здобувачів вищої освіти використовувались мистецько-розважальні, естетико-розвивальні, культурно-просвітні та науково-творчі організаційні форми.

Реалізації завдань естетичної підготовки здобувачів вищої освіти значною мірою сприяли естетизація освітньо-культурного простору, а також плідна праця викладачів університету із науково-методичного, програмного та наочного забезпечення навчально-виховного процесу. Визначено можливості творчого використання теоретичних ідей та естетико-педагогічного досвіду Харківського університету другої половини XIX – початку XX століття. Обґрунтовано й угруповано прогностичні тенденції подальшого розвитку й удосконалення теорії та практики естетичної підготовки здобувачів вищої освіти сучасних українських педагогічних закладів освіти.

Ключові слова: учитель, естетична підготовка, естетична підготовка майбутніх учителів, Харківський університет, педагогічна освіта, художнє виховання.

Oksana Tsuranova, Olha Shumska, Vitalii Smorodskiy «Aesthetic training of future teachers at Kharkiv University: historical aspect».

The paper presents a retrospective analysis of formation and development of theory and practice of aesthetic training of future teachers at Kharkiv University in the 19th – early 20th century. The contribution of Kharkiv pedagogues of the studied period to the development of theoretical and methodological issues of aesthetic training of future teachers is revealed. It is defined that aesthetic training of students was considered by Kharkiv teachers as a component of the spiritual and the most important factor of harmonious development of the personality. They saw the specifics of aesthetic training of future teachers in aesthetic education and professional training for aesthetic and educational work with students. It is found that the aesthetic training of future teachers at Kharkiv University was carried out within both academic and extracurricular activities. In-class organizational forms consisted of collective (lectures, special courses, integrated courses, public defense of dissertations, etc.), group (practical classes, seminars, dialogues, conversations, discussions) and individual (advisory hours, interviews, research work, writing creative works, etc.) ones. Artistic-entertaining, aesthetic-developing, cultural-educational and scientific-creative organizational forms were used in out-of-class work on aesthetic training of students.

The realization of tasks of aesthetic training of students was greatly facilitated by the aestheticization of educational and cultural space, as well as by fruitful work of university teachers on scientific and methodological, programmatic and visual support of the training process. The possibilities of creative use of theoretical ideas and aesthetic-pedagogical experience of Kharkiv University of the second half of the 19th – beginning of the 20th century are defined. The prognostic tendencies of further development and improvement of the theory and practice

of aesthetic training of students of modern Ukrainian pedagogical educational establishments are substantiated and grouped.

Keywords: teacher, aesthetic training, aesthetic training of future teachers, Kharkiv University, pedagogical education, art education.

Актуальність дослідження. У сучасних умовах модернізації національної системи освіти пріоритетним завданням освітньої політики України є організація цілісного науково обґрунтованого виховного процесу, орієнтованого на загальнолюдські цінності – формування творчої, діяльної, інтелектуально розвиненої і духовно багатой людини. Гуманізація освіти, викликана необхідністю подолання пануючих у сучасному суспільстві культу техніцизму, споживацтва й прагматизму, визначила провідним напрямом Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті забезпечення високої художньо-естетичної освіченості й вихованості особистості.

Важливу стратегію розвитку освітянської галузі нашої держави сьогодні визначає радикальне реформування змісту і форм педагогічної освіти. Розширення функцій учителя в сучасному суспільстві, ускладнення завдань та змісту виховання молоді зумовлюють підвищення вимог до особистості вчителя, як громадянина вільної, демократичної України і водночас «громадянина світу», зміни орієнтирів у його педагогічній діяльності – від передачі знань до просвітництва, життєтворчої та культуротворчої місії. З огляду на провідну роль учителя як носія високої духовної культури, виняткове значення надається підвищенню вимог не лише до рівня його професійної, але й до рівня естетичної підготовки.

Суттєвим напрямом переоцінки усталених поглядів, джерелом збагачення теорії і практики естетичної підготовки майбутнього вчителя у закладах вищої освіти має стати глибоке вивчення і творче осмислення з сучасних позицій історичного досвіду вітчизняних університетів, гідне місце серед яких посідає Харківський університет. Заснований 1805 року, він зробив не лише вагомий внесок у розвиток освіти та світової наукової думки, але й, ставши центром освіти і культури Східної та Південної України, відіграв значну роль

у поширенні естетичних знань. З іменами його вихованців та професорів пов'язані найкращі сторінки історії вітчизняної науки та культури. Так, всесвітнє визнання отримали вчені І. Мечніков, Д. Багалій, Л. Гіршман, О. Данилевський, М. Остроградський, О. Потебня, М. Трінклер, українські поети і письменники П. Гулак-Артемівський, В. Маслович, А. Нахімов, Я. Щоголев, В. Якімов, етнографи і фольклористи М. Костомаров, А. Метлинський, Ізм. Срезневський, М. Сумцов, Д. Яворницький, фундатор української класичної музики М. Лисенко, композитор та музикознавець П. Сокальський, композитори-аматори В. Александров та В. Сокальський, український поет і драматург М. Старицький, художник Г. Семирадський.

Отже, актуальність даної роботи зумовлюється об'єктивною потребою суспільства в пошуках нових підходів до організації естетичної підготовки вчителя, яка б забезпечила формування висококомпетентної, духовно розвиненої, конкурентоспроможної у світовому вимірі особистості, а також необхідністю відродження і втілення в практику сучасної педагогічної освіти й виховання кращих педагогічних здобутків вітчизняної вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування особистості вчителя, розвитку його професійної майстерності, невід'ємним компонентом якої є естетична підготовка, перебувала в центрі уваги представників вітчизняної прогресивної педагогічної думки. Естетико-педагогічні погляди видатних педагогів та митців минулого (П. Білецького-Носенка, М. Коцюбинського, М. Леонтовича, С. Миропольського, В. Остроградського, С. Русової, К. Стеценка, М. Сумцова, К. Ушинського, І. Франка, Ф. Шміта та ін.) стали вагомим підґрунтям подальшої розробки питань фахової і естетичної підготовки майбутніх учителів.

Визначаючи сутність фахової підготовки майбутнього вчителя, сучасні вчені наголошують, що педагогічна освіта – це процес професійного становлення педагога в культурі [7; 12], адже саме вчитель закладає основи загальнолюдських цінностей, розвиває естетичні почуття, здібності й потреби своїх учнів. Українські педагоги та науковці [3] підкреслюють, що відродження

духовної культури, формування інтелектуального і духовного потенціалу нації, усебічний розвиток підростаючого покоління неможливі без підготовки висококваліфікованих, естетично розвинених і освічених кадрів системи освіти. Вченими наголошується, що, зважаючи на те, що мета естетичної підготовки здобувачів вищої освіти педагогічних ЗВО має специфічні особливості, перед вищим педагогічним закладом освіти постає завдання систематично й планомірно підвищуючи естетичний рівень здобувачів вищої освіти, готувати їх до естетико-виховної діяльності в школі [10; 12; 14].

Мета статті – узагальнити практичний досвід естетичної підготовки майбутніх учителів у практиці навчально-виховної діяльності Харківського університету з часів його відкриття (1805 рік) до 1917 року та накреслити можливості його використання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Засновник Харківського університету В. Каразін був упевнений, що цей заклад освіти стане яскравим світочем науки і культури неосяжного Півдня Росії. «Губернія наша призначена розлити навколо себе почуття вишуканості й просвіти. Вона може стати для Росії тим, чим стародавні Афіни для Греції» [6, с. 534]. За запрошенням В. Каразіна першими викладачами стали видатні науковці світового значення: Х. Роммель – професор Марбурзького університету, учень Г. Гейне; К. Нельдхен – доктор філософії Кенігсберзького університету, учень Е. Канта; Л. Якоб – ректор Гальського університету; І. Шад – професор Ієнського університету, рекомендований В. Гьоте та Й. Шиллером; Г. Гесс де Кальве – учень В. Моцарта та ін. Разом із вітчизняними професорами І. Рижським, Т. Осиповським, Г. Успенським та ін. вони не лише заснували в Харкові широко відомі наукові школи, але й привнесли у виховання студентської молоді найкращі елементи західноєвропейської культури.

За даними щорічних «Звітів» Харківський університет протягом першої половини XIX століття підготував понад тисячу викладачів закладів загальної середньої та вищої освіти. Аналіз навчально-методичних матеріалів досліджуваного періоду та історико-педагогічних джерел дає підстави

для висновку про те, що весь навчально-виховний процес у Харківському університеті був побудований так, щоб майбутні вчителі під час навчання одержували ґрунтовну педагогічну і якісну естетичну підготовку і могли творчо застосувати набуті навички та вміння в майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Викладачі Харківського університету намагалися вирішити основні питання естетичного навчання і виховання молоді на засадах узагальнення як передових естетичних теорій і педагогічного досвіду вітчизняних мислителів XVIII століття, так і використання надбань західноєвропейських учених. Беручи безпосередню участь в упорядкуванні змісту університетської освіти, головним завданням естетичної підготовки харківські вчені вважали навчити юнаків не лише бачити красу, насолоджуватись прекрасним, «створити, прикрасити, піднести природні обдарування», але і виховати у них прагнення творити прекрасне [11, с. 49]. Розглядаючи питання естетичної підготовки особистості, харківські вчені намагались виявити сутність природи естетичного, простежити фізіологічні та психологічні зміни, які відбуваються в організмі людини внаслідок естетичного впливу, з'ясувати, яким способом процес естетичного виховання пов'язаний із процесом духовного формування особистості, адже розв'язання цих питань мало безпосередній вплив на розробку змісту естетичної підготовки молоді.

Ще на початку XIX століття харківські вчені теоретично обґрунтували і активно використовували в навчальній роботі багатий естетико-виховний потенціал загальноосвітніх дисциплін і міжпредметних зв'язків. Намагаючись розв'язати складне питання щодо взаємозв'язку та взаємовпливу логічного мислення і естетичної свідомості, вони довели, що естетичний початок властивий науковій або інтелектуальній діяльності такою ж мірою, як і художній творчості; науково обґрунтували принципово новий підхід до проблеми естетичної підготовки молоді, розкривши естетико-виховні задачі викладання дисциплін математичного циклу; накреслили можливість коригувати естетичні переживання, впливати на естетичні ідеали, формувати

естетичні смаки через інтелектуальну сферу людини; схарактеризували естетичні та емоційно-образні компоненти навчальних дисциплін і визначили конкретні умови реалізації естетико-виховної роботи педагога в процесі їх викладання, а саме: виявлення естетичних можливостей змісту навчального або наукового матеріалу; використання прийомів естетичного впливу цього матеріалу в цілому або окремих його структурних елементів на особистість; встановлення зв'язку науки і мистецтва; здійснення взаємодії інтелектуальної і естетико-емоційної активності учнів у процесі пізнавальної діяльності (М. Архангельський). Уперше в педагогічній науці звернули увагу на інтеграцію різних елементів музичного мистецтва у всі сфери фахової підготовки здобувачів вищої освіти; розкрили теоретико-методологічні засади використання музики в процесі викладання широкого кола наукових дисциплін (поетики, історії, риторики, філософії, мистецтва декламації, фізики, алгебри, богослов'я) у закладах вищої освіти, які зумовлюють можливість гармонійно поєднувати науку і мистецтво в педагогічній практиці (Г. Гесс де Кальве); довели, що використання міжпредметних зв'язків допомагає реалізації як функції розвивального навчання, так і естетичного виховання, наприклад, інтеграція змістовних компонентів із суміжних дисциплін – логіки, риторики та естетики – у літературознавство (Є. Філомафітський). Г. Гесс де Кальве першим запропонував обов'язкове включення музично-теоретичних дисциплін до навчальних планів закладів освіти, оскільки вважав, що «музика має величезний вплив на естетичну освіту; а її теорія необхідна в університетах та академіях», першим зробив спробу визначити основні професійні вимоги, що повинні висуватися до особистісних якостей учителя музики [5, с. 23–24], вперше створив спеціальну педагогічну технологію впливу музичних творів, що вивчаються, на психоемоційний стан особистості через взаємозв'язок цільового, мотиваційного та операційно-діяльнісного компонентів навчальної діяльності [5, с. 61], визначив психолого-педагогічні умови ефективності естетичної підготовки молоді засобами музичного мистецтва, а саме: цілеспрямоване педагогічне керівництво процесом естетичної підготовки

особистості, створення в навчальному закладі духовно-естетичної атмосфери, естетична спрямованість творчої діяльності здобувачів вищої освіти, сформованість потреби в естетичній самоосвіті і самовихованні, дав наукове тлумачення засобів естетичного впливу музичних творів на особистість [5, с. 91–93].

Становленню естетичної підготовки майбутніх учителів в університетах сприяли спеціальні навчально-допоміжні заклади, не передбачені статутом: класи малювання, музики, танців. У музичних класах здобувачі вищої освіти одержували теоретичні знання з музичного мистецтва, співів, навчались гри на музичних інструментах. Своєрідною формою підведення підсумків не лише академічної, але й творчої роботи здобувачів вищої освіти були урочисті університетські акти, у яких брали участь студентський хор та оркестр. Наприклад, у 30-х роках XIX століття на одному з урочистих актів з блискучим успіхом була виконана німецькою мовою ораторія Й. Гайдна «Створення світу» під керівництвом першого вчителя музики Харківського університету І. Вітковського (учня Й. Гайдна).

Слід підкреслити, що значні успіхи, яких досягли харківські здобувачі вищої освіти у композиції, а саме у створенні серйозних власних музичних творів, свідчать про надзвичайно високий рівень музичної освіти у Харківському університеті. Так, 1811 року в Харківському театрі була поставлена опера здобувача вищої освіти, а в майбутньому професора хімії Харківського університету О. Шумана «Палац розваги». Навіть на сцені столичної Петербурзької опери йшла одноактна опера «Дельф і Дельфіра» здобувача вищої освіти В. Масловича, який був автором і тексту і музики. Про високий рівень музичної підготовки здобувачів вищої освіти та атмосферу творчого натхнення, що панувала в університеті, свідчить і той факт, що деякі з випускників університету стали професійними композиторами, виконавцями, теоретиками та популяризаторами музичного мистецтва. Наприклад, випускник природничого факультету П. Сокальський став славнозвісним композитором

та музикознавцем, автором фундаментального дослідження з історії російської та української музики, яке й сьогодні не втратило наукового значення.

Запорукою формування критеріїв прекрасного були знання, вміння та навички в галузі образотворчого мистецтва, одержані на уроках малювання. Для ефективного проведення занять в університеті було обладнано кабінет малювання, який мав спеціальні приладдя для роботи, а також численні посібники, що забезпечували якісне навчання здобувачів вищої освіти. Крім того, здобувачі вищої освіти мали змогу займатись копіюванням в університетському музеї красних мистецтв, колекції якого давали багатий наочний матеріал для вивчення і наслідування різних стилів та прийомів художнього письма.

Мистецтво танцю в Харківському університеті в першій половині XIX століття викладали, здебільшого, професійні танцюристи придворного театру. Навчались як європейських танців, так і російських – екоsezів, вальсів, мазурок, котильйонів, кадрилией, причому, як згадував здобувач вищої освіти 20-х років XIX століття І. Тросницький, через 20 уроків здобувачів вищої освіти вже непогано танцювали.

Ефективності як естетичної, так і фахової підготовки майбутніх учителів сприяв і створений в університеті в 1813 році студентський аматорський театр. На думку ректора Т. Осиповського, казеннокоштным здобувачам вищої освіти, які готувались до вчительської професії, має бути корисним нарівні з читанням пробних публічних лекцій в університеті та училищах, брати участь і в театральних постановках, адже це «привчає їх до вільного і пристойного висловлення своїх думок» [1, с. 994]. Ставились драми, комедії, трагедії Р. Коцебу, В. Дмитрієвського, Ж. Мольєра, В. Капніста, а у 1814 році на Великдень було поставлено навіть балетний спектакль. У 80-х роках XIX століття в Харківському університеті діяв музично-драматичний гурток, а на початку XX століття в студентському театрі ставились як драматичні вистави, так і живі картини. Звертає на себе увагу виключна вимогливість учасників театрального гуртка

до естетичного рівня своїх вистав, а також прагнення безумовно сприяти формуванню культурних потреб публіки, а саме «виключати з репертуару все шаблонне та беззмістовне». Архівні документи також свідчать, що здобувачі вищої освіти виступали не лише як артисти, але й пробували свої сили у якості драматургів. Наприклад, 1906 року здобувач вищої освіти Ю. Говоруха, у майбутньому відомий публіцист, поставив власну п'єсу «Болото».

Під час наукового пошуку з'ясовано, що в період 50 – 60-х років XIX століття вченими Харківського університету було визначено завдання естетичної підготовки студентської молоді, а в її складі – й майбутніх учителів, яке полягало у всебічному вдосконаленні творчих здібностей і формуванні у молоді людини сприйняття естетичної картини світу у всіх його проявах. (М. Лавровський). Було доведено, що важливою передумовою ефективності естетичного розвитку особистості є естетизація навчально-виховного процесу, а саме: естетичний елемент має пронизувати кожен навчальну дисципліну і видозмінюватись у залежності від змісту навчального предмету, оскільки за відсутністю «поетичного елемента», як справедливо відзначав М. Лавровський, «неминуче й швидко вторгається застій, бездушність і механізм в дидактичну практику» [8, с. 17].

Проведене дослідження показало, що проблема поєднання європейської освіченості і національних витоків на довгі десятиріччя XIX століття визначила духовні пошуки прогресивної української інтелігенції. Необхідно підкреслити, що слова-заповіт А. Метлинського – «Поважаючи європейську освіту і відчуваючи любов до людства взагалі, не можна одначе забувати ані себе самих, ані свого народу, ані родини, ані батьківщини» – не втратили своєї актуальності й сьогодні. Започатковані в 30 – 40-х роках XIX століття напрями українознавчих досліджень у Харківському університеті в наступні десятиліття стали підґрунтям для натхненної боротьби за збереження рідної мови та культури на освітянській ниві. Відповідно до цього одним із завдань естетичної підготовки здобувачів вищої освіти університетські викладачі вважали формування потреби особисто брати участь у культуротворчому

процесі та широку обізнаність у питаннях народної творчості. А. Метлинський першим визначив, що орієнтація студентської молоді на предметне наукове вивчення народного життя і культури, відкрystalізовуючи в естетичній свідомості людини самобутні національні риси й особливості, має стати вагомим чинником формування національної гідності громадянина.

У другій половині XIX – на початку XX століття головним шляхом здійснення естетичної підготовки здобувачів вищої освіти, у тому числі й майбутніх учителів, була організація навчально-виховного процесу, а саме: використання естетико-розвивальних можливостей змісту навчальних дисциплін та організаційних форм і методів навчання. Провідну роль в естетичній підготовці здобувачів вищої освіти Харківського університету відіграло широке використання в навчальному процесі естетико-освітніх та естетико-виховних можливостей літератури. Були чітко визначені умови, які забезпечували естетико-виховну спрямованість загального курсу літератури, а саме: вивчення основних теоретичних понять із літературознавства; відповідність змісту матеріалу, що вивчається, естетико-виховним завданням; використання новітніх форм проведення занять і методів навчання, спрямованих на розвиток емоційної сфери особистості, її творчих можливостей та естетичних потреб; залучення здобувачів вищої освіти до різноманітних видів естетичної діяльності, яка спонукала їх до естетичної самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення. Як приклад можна навести інтегровані курси М. Сумцова. Його лекції не лише відповідали рівню сучасного йому академічного літературознавства, відрізнялись широтою наукових інтересів, але й виходили далеко за межі власне літератури і охоплювали мистецтво в широкому розумінні цього слова, етнографію, археологію, історію та фольклор, що знайшло відображення у впровадженні численних спецкурсів.

1873 року в Харківському університеті було започатковано викладання історії усесвітньої літератури. Першим штатним викладачем зазначеної дисципліни став ординарний професор, член-кореспондент Академії Наук О. Кірпічников. Випускник Московського університету, учень засновника

наукової школи російської археології Ф. Буслаєва, великий знавець західноєвропейського, візантійського та російського мистецтва, професор О. Кірпічников як у наукових працях, так і в лекційних курсах багато уваги приділяв взаємодії та взаємопроникненню літератури й мистецтва, проводив паралель або порівнював літературні твори з творами пластичних мистецтв, пам'ятниками народно-поетичної творчості – народними легендами та переказами, ілюструючи все конкретними прикладами. Доцільно звернути увагу на те, що доповненням лекційних курсів, а також ефективним засобом розвитку літературної ерудиції та збагачення естетичного досвіду здобувачів вищої освіти були організовані О. Кірпічковим з метою більш глибокого ознайомлення учнівської молоді з класичними творами західноєвропейської літератури університетські літературні читання. Відзначимо, що ця нова для того часу форма академічної роботи відповідала пізнавальним інтересам і естетичним потребам студентства, адже, як відзначали сучасники, читання, на яких читцем виступав сам професор, були «вельми цінними в педагогічному сенсі» і закінчувались, зазвичай, «палкими оваціями» [15, с. 39].

При проведенні практичних занять з літератури багатьма викладачами широко використовувались також і інші інноваційні прийоми, а саме: залучення здобувачів вищої освіти до дослідницьких методів спостереження інтеграції літератури та мистецтва. Не обмежуючись формами роботи, визначеними в офіційних документах, педагоги намагались урізноманітнити практичні заняття, надати їм «ґрунтовної і суттєво-корисної спрямованості». Наприклад, 1852 року, за пропозицією декана історико-філологічного факультету В. Протопопова і з дозволу попечителя Харківського навчального округу С. Кокошкіна, у вільні від лекцій години один раз на місяць проводились особливі факультетські засідання для публічного читання кращих наукових та літературних творів здобувачів вищої освіти у присутності викладачів, здобувачів різних курсів та сторонніх «любителів вітчизняної літератури».

На відміну від формальних, рутинних методів навчання і виховання, які знищували викладача як особистість, у Харківському університеті

визначився і був домінуючим творчий підхід до педагогічної діяльності, який ґрунтувався на гуманних засадах і на педагогічно спрямованій взаємодії учителя та учня, створював умови для духовного збагачення і професійного самовизначення майбутнього педагога, забезпечував високу якість і найвищий рівень його духовного і естетичного зростання. Аналіз науково-педагогічної літератури та спогадів сучасників свідчить про те, що творчі пошуки засобів стимулювання самостійності й незалежності мислення здобувачів вищої освіти, як необхідної умови творчості, були притаманні професору словесності О. Потебні, який мав надзвичайний вплив на духовний, в тому числі й естетичний розвиток своїх слухачів. За твердженнями його учнів, учений не читав лекції, а мислив уголос. Як указував О. Горнфельд, методи викладання навчального матеріалу були спрямовані не на зручне запам'ятовування, а насамперед на активізацію науково-творчого мислення. «Весь заглиблений у творчість своєї думки», він залучав до цієї творчості всіх присутніх, дивився на навчання як на результат «взаємодії думки» вчителя і здобувача освіти, перетворюючи лекцію з монолога професора на діалог ученого зі своїми однодумцями [9, с. 171–172]. Така спільна науково-творча діяльність, співтворчість учителя та учнів давала свої позитивні наслідки – вона формувала духовність особистості.

Методологічна концепція, створена О. Потебнею, значною мірою відповідала його естетико-педагогічним вимогам і передбачала такі засоби вивчення літературних творів: аналізу має підлягати не зміст твору, тобто зовнішня форма, а, передусім, психологія його сприйняття, а також особливості сприйняття окремих його елементів; визначення місця і ролі цього твору в історії суспільства і встановлення зв'язку й аналогії з іншими історичними пам'ятками літературного мистецтва; глибока обізнаність з життям і творчістю митця, історичною епохою та оточуючим культурним середовищем, а також особисті роздуми поета про творчий процес. Аналіз настрою, внутрішнього світу, психологічної основи художніх образів сприяли істинному і всебічному розумінню цілісності, краси й глибини поетичного твору.

Цікавими і важливими, на наш погляд, були нові для того часу, а також актуальні й сьогодні, евристичні методи навчання, які використовував О. Потебня на лекціях і які допомагали йому «привертати увагу здобувачів вищої освіти і тримати її в напруженому стані». Наприклад, після викладення основного матеріалу вчений пропонував слухачам зробити самостійні висновки, або, навпаки, сформулювавши висновок, вимагав пояснити, навести приклади. Читання лекцій для найбільш допитливих часто продовжувалось у професора вдома. Із метою стимулювання здобувачів вищої освіти до самостійної роботи О. Потебня, на відміну від інших викладачів, ніколи не видавав літографованих текстів власних лекцій, а пропонував лише перелік наукової літератури, лекційні ж курси вимагав складати власноруч.

Як свідчать спогади учнів О. Потебні, вчений приділяв багато уваги підготовці здобувачів вищої освіти до майбутньої професійної педагогічної діяльності, і зокрема, й естетико-виховної роботи в школі. Так, часто під час лекцій О. Потебня зупинявся на окремих естетичних аспектах методики викладання російської мови в закладах загальної середньої освіти, а саме: культурі спілкування і навичках володіння усним мовленням, умінні викладати відомі наукові праці стисло, образно, емоційно, виразно, доступно й зрозуміло для учнів.

Інноваційні підходи до організації навчально-виховного процесу, які у 70 – 80-х роках використовував О. Потебня, а саме: педагогіка співробітництва, співтворчості; емоційна насиченість; неординарність підходу до постановки мети і завдань заняття, коли створюється певна емоційна ситуація, яка спонукає здобувачів вищої освіти до самостійного її визначення; естетична спрямованість та створення атмосфери високої духовності в усьому навчально-виховному процесі; формування у майбутніх учителів естетико-педагогічних умінь та навичок – не лише були творчо використані багатьма викладачами Харківського університету в наступних роках, але й значною мірою сприяли подальшому поширенню і вдосконаленню найбільш ефективних форм та методів естетичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Найбільш дієвим напрямом художнього виховання, як невід'ємної складової естетичного розвитку особистості, який дозволяв підняти на якісно новий рівень естетичну підготовку майбутніх учителів, можна вважати вивчення теорії та історії мистецтв. Саме в Харківському університеті було створено фундаментальну науково та методично обґрунтовану систему всеосяжного художньо-мистецького естетико-виховного впливу, яка спиралась на міцну матеріальну базу. Ефективними формами естетичної підготовки здобувачів вищої освіти були як обов'язкові курси, що давали солідний запас знань у галузі мистецтвознавства і забезпечували естетичну освіту здобувачів вищої освіти, так і практичні заняття, спрямовані, насамперед, на формування естетичних якостей особистості. Із метою наочного забезпечення навчального процесу були створені музеї красних мистецтв та етнографічний. Естетико-виховна діяльність зазначених закладів здійснювалась за такими напрямками: організація навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, яка полягала у виконанні функції наочності в навчальному процесі; створення естетико-виховного середовища, спрямованого на розвиток естетичного смаку, формування ціннісних художніх орієнтацій, естетичних переконань – як передумови формування естетичних потреб особистості; організація художньо-творчої діяльності та активізація пізнавальної активності здобувачів і любителів мистецтва, адже колекції музею надавали багатий матеріал не лише для отримання естетичної насолоди, але й для роботи – копіювання, вивчення й аналізу художніх стилів та засобів художнього письма; спонукання до естетичної самоосвіти і естетичного самовиховання, науково-дослідної роботи і просвітництва, зокрема: осмисленого прагнення вивчати історію мистецтв, життя та творчість художників, знайомитись з науковою літературою та періодичними виданнями з образотворчого мистецтва, створювати власні художні колекції, брати участь у культурно-просвітницькій діяльності.

Вивчення першоджерел показало, що протягом усього досліджуваного періоду в Харківському університеті досить поширеним був важливий для того часу, а також актуальний і сьогодні, напрям естетичної підготовки здобувачів

вищої освіти – науково-дослідницька діяльність, під час якої реалізувалась потреба в самостійному науково-творчому пошуку, а також пізнавальні та естетичні потреби учнівської молоді. Активному залученню здобувачів вищої освіти до самостійної науково-дослідної роботи, розвитку пізнавального інтересу та вихованню самостійності в рішенні естетико-пізнавальних задач сприяло написання конкурсних творів на отримання золотої чи срібної медалі, або іменної стипендії, які передбачали самостійне наукове дослідження. Так, здобувачі вищої освіти М. Гордєєв та В. Третьяков, автори роботи на тему «Деїсус у візантійському та російському мистецтві» (1914 рік), зіткнувшись із проблемою нестачі відповідної літератури, змушені були самостійно як збирати пам'ятки, так і робити науковий аналіз. Вони винайшли абсолютно новий метод опису пам'ятників, який дозволив стиснути опис до меж математичної формули. На думку рецензента, професора Ф. Шміта, цей надзвичайно доцільний метод мав одержати визнання науковців і в подальшому широко застосовуватись в іконографічних наукових роботах.

Слід особливо підкреслити, що успіх естетичного виховання молоді безпосередньо залежав від особистості викладача, його авторитету, художньо-мистецької ерудиції, таланту й захопленості. Професор С. Соловйов, згадуючи свої студентські роки в Харківському університеті, писав: «Більшість студентів дивились на професорів, як В. Гюго на поетів – маги, пророки», адже ніхто з них не був вузьким спеціалістом, обмеженим рамками лише свого предмету [2, с. 9]. О. Потебню вважали «вчителем» у найбільш величному розумінні цього слова, мислителем, який підносив проблеми мови до «найвищих питань філософії, поезії, мистецтва, історії та суспільного життя» [13, с. 11]. Учні О. Потебні, М. Сумцов та М. Халанський, підкреслювали, що на всьому його викладанні лежав відбиток його естетично витонченої, глибоко людяної душі, повага до особистості людини й особистості народу.

Усвідомлюючи визначну роль свого вчителя у справі їх естетичної освіти й виховання, здобувачі вищої освіти у ювілейному поздоровленні професору

С. Соловйову на честь 25 річниці його науково-педагогічної діяльності підкреслювали: «Дозвольте, дорогий професоре, висловити Вам нашу щирсерду вдячність за Ваші яскраві художні лекції, в яких вишукані форми і поетичний зміст зливались у злагоджену гармонію, розвивали в нас смак до витонченого і пробуджували інтерес до чаруючої поезії... Нехай же Ваші лекції і надалі будуть для нас тим місячним променем, по якому ми піднімемось до всього дійсно прекрасного» [4, с. 67].

На відміну від академічної роботи з естетичної підготовки, більш спрямованої на естетичну освіту здобувачів вищої освіти, мета і завдання позааудиторної діяльності полягали насамперед в естетичному вихованні та формуванні потреб і здатності молодих людей до творчого засвоєння і самовираження в різних видах естетичної діяльності. Важливим напрямом позааудиторної роботи з естетичного виховання була науково-творча діяльність у студентських літературних гуртках. Процес інтелектуально-емоційного спілкування сприяв формуванню у здобувачів вищої освіти естетичних ідеалів, смаків, суджень та оцінки. Робота в гуртках включала також і елементи педагогічної майстерності, а саме: виховувались уміння триматись перед аудиторією, володіння технікою мовлення та образного викладення власної думки, навички культури спілкування. У Харківському університеті діяли студентські гуртки різного спрямування, хоча офіційно їх діяльність була заборонена майже до кінця XIX століття. Однак створення гуртків з метою науково-творчого самовираження та самовдосконалення на основі творчого спілкування однодумців, за визначенням Д. Багалія, було виявом внутрішньої незборимої потреби студентського життя. Так, на початку 60-х років, не зважаючи на русифікаторську політику царського уряду, в Харківському університеті діяв студентський літературний гурток, який мав суто національну спрямованість. Так, аналіз протоколів засідань зазначеного гуртка показав, що учасниками ретельно вивчалась і обговорювалась творчість Т. Шевченка. Зважаючи на політичні переслідування інтелігенції за малоруські тенденції, можна припустити, що цей гурток діяв нелегально. Лише у 80-х роках

XIX століття з метою усунення студентських заворушень, а також подолання роз'єднання між здобувачами вищої освіти та педагогічним складом вищих навчальних закладів урядом було рекомендовано заснування під обов'язковим керівництвом професорів наукових і літературних гуртків. У Харківському університеті всі гуртки виконували як загальноосвітні, так і виховні функції, а створення нових напрямів гурткової діяльності, наприклад, гурток із вивчення новітніх течій красного письменства та філософії, гурток для занять із психології художньої творчості, театральний, науково-літературний для «вивчення природи», гурток вивчення побуту українського народу тощо, сприяло розширенню діапазону духовних, у тому числі й естетичних, потреб студентської молоді. Основними формами роботи гуртків естетичного спрямування були: підготовка, читання та обговорення рефератів; доповіді, бесіди, дискусії; повідомлення про нові наукові, літературні та мистецькі видання; робота бібліотек; видавнича діяльність; екскурсії та подорожі.

Найбільш прогресивними, на наш погляд, можна вважати науково-літературні гуртки, діяльність яких була спрямована, перш за все, на залучення здобувачів вищої освіти до новітніх, найактуальніших на той час наукових історико-літературних досліджень, пов'язаних із методологічними пошуками, у розробці та впровадженні новітніх експериментальних методів вивчення літературних творів. Про рівень науково-творчої та естетичної активності гуртківців, сформованість мотивів їхньої естетико-пізнавальної діяльності та спроможність до самостійного естетичного аналізу свідчать постійний пошук і впровадження власних інноваційних методів літературних досліджень. Наприклад, здобувач вищої освіти В. Гливенко, досліджуючи співвідношення проявів логічного мислення та емоційного сприйняття, обґрунтував можливість застосування математичних методів при вивченні творів художньої літератури. Повідомлення одного із гуртківців про роботу німецьких літературознавців стосовно сприйняття кольорів німецькими поетами спонукало членів гуртка проаналізувати, використовуючи власні порівняльно-аналітичні методи дослідження, феномен передавання запахів у російських поетів. Необхідно

підкреслити, що наведені здобувачами вищої освіти приклади, такі як «запах сонця» у К. Бальмонта чи «запах місяця» у Ф. Тютчева, що являють собою своєрідні еталони краси й витонченості поетичної мови, дозволяють визначити досконалість естетичних уявлень про прекрасне та безпомилковість естетичних смаків гуртківців. Ефективним засобом стимулювання здобувачів вищої освіти до творчого самовдосконалення було видання студентських літературних збірників. Їхній зміст яскраво ілюструє розкату творчу та дружню атмосферу, яка панувала в літературних гуртках тих років і створювала надзвичайно сприятливі умови для розквіту молодих талантів.

Естетичне виховання здобувачів вищої освіти засобами природи здійснювалось у гуртках любителів природи та натуралістів, які широко розгорнули свою діяльність на початку ХХ ст. Гуртківцями були організовані подорожі та екскурсії мальовничими місцями передмістя Харківщини, Воєнно-Осетинської дороги, Криму. Екскурсії до найкрасивіших міст дали можливість здобувачам вищої освіти безпосередньо познайомитись з визначними пам'ятками мистецтва та архітектури, здійснити етнографічні та археологічні дослідження. Результатом видавничої діяльності гуртка було видання природничо-історичного путівника «Передмістями Харкова».

Під час наукового пошуку було встановлено, що найбільш поширеними і традиційними формами естетичного виховання в позааудиторний час, що існували протягом усього досліджуваного періоду, були урочисті університетські акти та студентські вечори. Аналіз харківських періодичних видань досліджуваного періоду, а саме щорічних відгуків у відділі міської хроніки, показав, що проведення цих заходів завжди перетворювалось на загальноміське свято. Особливо урочисто відзначались річниці заснування університету, що проводились 17 січня кожного року. В урочистостях обов'язково брали участь студентський хор, оркестр та окремі виконавці, для яких ці виступи були стимулом для подальшого вдосконалення виконавської майстерності. Своєрідними майстер-класами артистичної майстерності було творче спілкування здобувачів вищої освіти з митцями

та професійними артистами, які разом із здобувачами-аматорами нерідко брали участь у святкових вечорах та урочистостях. Наприклад, національно-естетичному вихованню студентської молоді сприяла багаторічна творча дружба, яка поєднувала Харківський університет з колишнім здобувачем вищої освіти М. Лисенком. Ще за часів навчання майбутній композитор був популярний у Харкові як піаніст, часто виступав в університеті на користь бідних здобувачів.

Зважаючи на те, що ефективність естетичної освіти й виховання здобувачів вищої освіти значною мірою залежить від якісного науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу, вважаємо необхідним звернути увагу також на науково-педагогічну спадщину, науково-методичні праці, а також практичний досвід навчально-методичної роботи харківських освітян. Варто зазначити, що і в сучасних умовах не втратили своєї естетико-педагогічної цінності методичні розробки з викладання історичних дисциплін Д. Багалія, лекційні курси О. Потебні, поради з організації естетико-виховної діяльності М. Сумцова, практичні рекомендації для майбутнього вчителя щодо опанування мистецтва красномовства К. Фойгта, комплексна система естетичного виховання Ф. Шміта та ін. Спеціального всебічного вивчення заслуговують вимоги до викладання окремих дисциплін, які мають безпосередній вплив на естетичний розвиток особистості. Наприклад, не втратили своєї педагогічної цінності вимоги обов'язково включати у викладання історії різні аспекти духовної та матеріальної культури минулого (Д. Багалій, В. Бузескул), обов'язкового формування мовленнєвої культури здобувачів вищої освіти при вивченні філологічних освітніх компонентів (О. Потебня, М. Халанський), рекомендації учених не відокремлювати вивчення історії літератури від історії світового мистецтва (О. Кірпічников, Л. Колмачевський, С. Соловйов).

Реальна практика організації естетичної підготовки здобувачів вищої освіти у сучасних педагогічних закладах вищої освіти засвідчила, що не всі теоретичні ідеї та практичні здобутки минулого знайшли своє

втілення в сучасних умовах розвитку Української держави. Подальше поглиблене вивчення педагогічної спадщини та творче використання цінних здобутків освітянських діячів Харківського університету в XIX – на початку XX століття певною мірою сприятиме збагаченню сучасної естетико-педагогічної теорії і практики естетико-виховної діяльності.

Зокрема, наукового осмислення і подальшого поглибленого вивчення потребує запропонована Ф. Шмітом цілісна система професійної підготовки вчителя, спрямована на забезпечення високого рівня психолого-педагогічної, художньо-творчої та методичної освіти, як запоруки його готовності до естетико-педагогічної діяльності. Заслуговує на вивчення і впровадження в практику сучасних вищих педагогічних закладів освіти науково виважена концепція докорінно відмінної естетичної підготовки фахівців різних напрямів, а саме: вчителів для початкової і старшої школи, яка базується на особливостях психології, естетичних потреб і художньо-естетичного розвитку дітей різних вікових груп.

Важливим на сучасному етапі розвитку науки і суспільства є питання міжпредметних зв'язків та інтеграції естетичних знань. Так, подальшого вдосконалення й обґрунтування потребує розробка методологічних засад інтеграції мистецтва в різні навчальні дисципліни.

На наш погляд, заслуговують на особливу увагу і потребують подальшої розробки та впровадження в навчально-виховний процес такі незаслужено забуті форми роботи з естетичної підготовки молоді як інтегровані курси гуманітарних дисциплін з використанням одного або декількох видів мистецтв, конкурси на написання творчих та науково-творчих робіт, індивідуальні дорадчі години з питань мистецтвознавства, впровадження в навчальні плани сучасних закладів освіти вивчення естетики, риторики, а також не лише історії, але й обов'язково і теорії мистецтв для майбутніх педагогів усіх спеціальностей.

Подальшого вивчення і творчого використання потребує педагогічна спадщина та практичний досвід харківських науковців із питань формування

мовленнєвої культури майбутніх учителів, який залишився поза увагою дослідників, зокрема такий її аспект, як визначення і використання риторичних прийомів емоційного впливу на учнів.

До важливих умов якісної естетичної підготовки учнівської молоді, які й сьогодні не втратили своєї актуальності, але незаслужено випали із поля зору науковців, належать комплексне використання взаємодії різних видів мистецтв як в аудиторній, так і в позааудиторній роботі (М. Сумцов, М. Халанський). До методів і форм естетичної підготовки здобувачів вищої освіти засобами комплексного вивчення мистецтв, які потребують свого подальшого використання в сучасних умовах, можна віднести інтегровані курси (О. Кірпічников, Л. Колмачевський, М. Сумцов, С. Соловйов); літературні та благодійні вечори; урочисте вшанування та святкування разом із здобувачами ювілейних дат заслужених педагогів, науковців і діячів культури; історико-порівняльний та мистецько-порівняльний методи викладання гуманітарних освітніх компонентів.

Розв'язання в умовах сьогодення вимагає і проблема нерівноцінної заміни в навчальних програмах педагогічних закладів освіти вже відомих, перевірених часом курсів естетики та історії мистецтв на нові, а саме: культурологію, світову художню культуру тощо. Слід підкреслити, що подібна тенденція спрощення змісту естетико-освітніх дисциплін безумовно негативно позначається на рівні естетичної освіти здобувачів вищої освіти, а відсутність або обмежене викладання вищезазначених курсів звужує теоретико-методологічні засади естетичної підготовки майбутніх учителів.

Проведене дослідження також доводить необхідність започаткування у педагогічних закладах вищої освіти незаслужено забутого курсу теорії мистецтв, який дозволяє засвоїти ґрунтовні базові знання, необхідні для розуміння естетичної цінності та культуротворчої функції мистецтва.

Висновок. Отже, на підставі вищевикладеного можемо дійти висновку, що в період ХІХ – початку ХХ століття в Харківському університеті

був накопичений чималий досвід естетичної підготовки студентської молоді та визначені засоби її реалізації.

Естетична підготовка майбутніх учителів здійснювалась як в аудиторній, так і в позааудиторній роботі. Аудиторна естетична підготовка проводилась за такими напрямками: вивчення дисциплін естетичного циклу; науково-пошукова, науково-дослідна, науково-літературна та творча діяльність; естетична самоосвіта та самовдосконалення.

Позааудиторна робота з естетичної підготовки охоплювала широкий спектр видів естетичної діяльності, а саме: музика, образотворче мистецтво, література, наукова та науково-пошукова діяльність, мистецтво танцю, театральне мистецтво, робота в наукових товариствах та культурно-просвітніх громадських організаціях, використання естетико-виховних можливостей розважальних та естетико-освітніх закладів міста, створення педагогічно доцільного естетичного середовища в університеті.

Аудиторні організаційні форми складались із колективних (лекції, спецкурси, інтегровані курси, публічний захист дисертацій тощо), групових (практичні заняття, семінари, діалоги, бесіди, дискусії) та індивідуальних (дорадчі години, співбесіди, науково-пошукова та науково-дослідна робота, написання творчих письмових робіт тощо). У позааудиторній роботі з естетичної підготовки здобувачів вищої освіти використовувались мистецько-розважальні та естетико-розвиваючі (хоровий та церковний спів, гра в оркестрі, танцювальні заняття та заняття живописом, сольні концертні виступи, художня декламація, розважальні та благодійні вечори), культурно-просвітницькі (літературні й українські вечори, публічні лекції, святкування університетських урочистостей та ювілеїв, студентський театр) та науково-творчі (літературні та наукові гуртки, участь у роботі наукових товариств, екскурсій, написання науково-творчих робіт на отримання іменних премій; науково-пошукова робота) організаційні форми.

Дослідження показало, що низка педагогічно цінних надбань, які були накопичені теорією і практикою естетичної підготовки здобувачів-майбутніх

учителів Харківського університету в ХІХ – на початку ХХ століття, вимагають подальшої науково-педагогічної розробки. Поглиблене вивчення педагогічної спадщини та творче використання цінних здобутків освітянських діячів означеного навчального закладу періоду, що вивчається, певною мірою сприятиме збагаченню сучасної естетико-педагогічної теорії і практики естетико-виховної діяльності.

Перелік використаних джерел:

1. Багалеї Д. І. Опыт истории Харьковского университета. Т. 2 (1815 – 1835). Харьков, 1904. 1136 с.
2. Белецкий А. И. Наука о литературе в истории Харьковского университета. Учёные записки Харьковского университета. 1959. Т. 101: Труды филол. ф-та. Т. 7. С. 5–30.
3. Богданович В. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до музично-естетичного виховання учнів у 1991–2018 рр. *Витоки педагогічної майстерності*: зб. наук. праць. Серія: «Педагогічні науки». Полтава, 2019. Вип. 23. С. 14–17.
4. Вестник Харьковского историко-филологического общества. 1912. Вып. 2. С. 67–69.
5. Гесс де Кальве Г. Теория музыки. Чч.1–2. Харьков, 1818. 347 с.
6. Каразин В. Н. Сочинения. Письма и бумаги. Б.м.б.д. 737 с.
7. Кузнецова О. А. Теорія та практика методичної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до просвітницької роботи зі школярами: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми, 2020. 44 с.
8. Лавровский Н. Обозрение учительских съездов в 1862 г. в Харьковском учебном округе. Харьков, 1863. 81 с.
9. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Воспоминания. Петербург: Время, 1923. 190 с.

10. Пилипенко Н. В. Педагогічні умови формування естетичної культури у майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Хмельниц. гуманітар.-пед. акад. Хмельницький, 2017. 23 с.
11. Рижский И. С. Об изящных науках. *Речи, произнесённые в торжественном собрании имп. Харьковского университета 1 сент. 1828 г.* Харьков, 1805. С. 8–13.
12. Сотська Г. Сутність поняття «естетична культура вчителя»: теоретичний аспект. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 7. С. 28–31.
13. Студенческий вечер 17 января. *Харьковские губернские ведомости*. 1891. 19 янв. № 17. С. 3.
14. Шевченко Г. П. Розвиток естетичного виховання у вищих навчальних закладах України на сучасному етапі. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 7. С. 9–13.
15. Шепелевич Л. Профессор А. И. Кирпичников. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. Т. 15. Харьков, 1905. С. 22–41.

References:

1. Bahalei D. Y. *Oput ystoryu Kharkovskoho unyversyteta*. Т. 2 (1815–1835). Kharkov, 1904. 1136 s. [rus]
2. Beletskyi A. Y. *Nauka o lyterature v ystoryu Kharkovskoho unyversyteta*. *Uchënye zapysky Kharkovskoho unyversyteta*. 1959. Т. 101: *Труды fylol. f-ta*. Т. 7. С. 5–30. [rus]
3. Bohdanovych V. V. *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly do muzychno-estetychnoho vykhovannia uchniv u 1991–2018 rr. Vytoky pedahohichnoi maïsternosti: zb. nauk. prats. Seriiia: «Pedahohichni nauky»*. Poltava, 2019. Vyp. 23. S. 14–17. [ukr]
4. *Vestnyk Kharkovskoho ystoryko-fylolohycheskoho obshchestva*. 1912. Выр. 2. S. 67–69. [rus]

5. Hess de Kalve H. Teoryia muzuky. Chch.1–2. Kharkov, 1818. 347 s. [rus]
6. Karazyn V. N. Sochyneniya. Pysma y bumahy. B.m.b.d. 737 s. [rus]
7. Kuznetsova O. A. Teoriia ta praktyka metodychnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do prosvitnytskoi roboty zi shkoliaramy: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.02 / Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi un-t im. A. S. Makarenka. Sumy, 2020. 44 s. [ukr]
8. Lavrovskiy N. Obozrenye uchytelskykh s'ezdov v 1862 h. v Kharkovskom uchebnom okruhe. Kharkov, 1863. 81 s. [rus]
9. Ovsianyko-Kulykovskiy D. N. Vospomynaniya. Peterburh: Vremia, 1923. 190 s. [rus]
10. Pylypenko N. V. Pedahohichni umovy formuvannia estetychnoi kultury u maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Khmelnyts. humanitar.-ped. akad. Khmelnytskyi, 2017. 23 s. [ukr]
11. Ryzhskiy Y. S. Ob yziashchnykh naukakh. Rechy, proyznesënnyye v torzhestvennom sobranyy ymp. Kharkovskoho unyversyteta 1 sent. 1828 h. Kharkov, 1805. S. 8–13. [rus]
12. Sotska H. Sutnist poniattia «estetychna kultura vchytelia»: teoretychnyi aspekt. Imidzh suchasnoho pedahoha. 2013. № 7. S. 28–31. [rus]
13. Studencheskyi vecher 17 yanvaria. Kharkovskyye hubernskyye vedomosty. 1891. 19 yanv. № 17. S. 3. [rus]
14. Shevchenko H. P. Rozvytok estetychnoho vykhovannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy na suchasnomu etapi. Vytoky pedahohichnoi maisternosti. Serii: Pedahohichni nauky. 2010. Vyp. 7. S. 9–13. [ukr]
15. Shepelevych L. Professor A. Y. Kyrpychnykov. Sbornyk Kharkovskoho ystoryko-fylolohycheskoho obshchestva. T. 15. Kharkov, 1905. S. 22–41. [rus]

UDC 373.2«19»(045)

**THE PROBLEM OF ENCOURAGING
PRESCHOOL WORKERS TO SELF-IMPROVEMENT
(SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY)**

© Balla L., Klebanivska A., Prytuliak L.

Information about the author:

Liudmyla Balla: ORCID ID 0000-0001-7225-9001; ballamila1@gmail.com; Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Preschool Education.

Alina Klebanivska: ORCID ID 0000-0002-7044-2950, KAO1104@ukr.net; Teacher of the Department of Theory and Methods of Preschool Education.

Liudmyla Prytuliak: ORCID ID 0000-0003-2031-152X; Mila_Prytuliak0@gmail.com; Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool Education.

The article discusses the issues of encouraging self improvement among early childhood education workers (the second half of the 20th century). The author establishes methodological grounds for encouraging self improvement among early childhood education workers (the second half of the 20th century). The article reveals the preconditions of development of the childhood education workers' encouragement system up to the second half of the 20th century.

The article clearly and distinctly describes all the stages of formation and development of forms and methods of self-improvement of employees of preschool education in connection with the new requirements of the time, put forward by the new standards of education today.

The first stage is revealed – 1950 – 1965: the stage of rapid development of forms and methods of moral encouragement of employees of preschool education institutions to self-improvement. This stage was characterized by paying special attention to the problem of formation of preschool education, popularization of the profession of preschool education specialist among other professions, as extremely necessary, humane, determined and aimed at educating the personality of a preschool child.

The second stage – 1966 – 1985: the stage of development of systems and forms of professional encouragement of preschool education workers to self-development. The second stage was characterized by the development of preschool education, promoting the exchange of information about new innovative technologies, studying advanced pedagogical experience and introducing it into the practice of preschool education, improving the skills of preschool education, improving pedagogical skills of educators as one of the indicators of self-education professional.

The third stage – 1986 – 2000: the stage of rapid use of forms of material encouragement of specialists of preschool education institutions to self-development. The third stage is characterized by extensive use of forms of material incentives for teachers of preschool education, namely, making proposals to authorities and management to improve the quality of preschool education and social protection of preschool workers through the use and improvement of material incentives for self-development through additional awards: bonuses, health programs, surcharges, allowances provided to preschool education specialists working in preschool education institutions.

It should be noted that each stage reveals a certain and acute problem of a certain historical time of the era to encourage preschool workers to self-development as a major factor in the development of the personality of the preschool education specialist.

The main trends, forms and methods of encouraging preschool workers to self-improvement in a certain period are clarified. The directions of using historical experience and development of the system of encouragement of preschool workers for self-improvement at the present stage are outlined.

Also the article indicates the areas of historical experience and development of childhood education workers' encouragement systematic the modern stage, preschool education institutions.

Keywords: preschool education, encouragement, stimulus, motivation, self-improvement, forms and methods of encouraging self-improvement among early childhood education workers.

Балла Л. В., Клебанівська А. О., Притуляк Л. М. «Проблема заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення (друга половина ХХ ст.)»

Стаття присвячена проблемі заохочення працівників закладів дошкільної освіти до самовдосконалення (друга половина ХХ ст.). Обґрунтовано методологічні засади дослідження проблеми заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення (друга половина ХХ ст.). Розкрито передумови становлення системи заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення до другої половини ХХ ст.

Визначено і обґрунтовано етапи становлення системи заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення (друга половина ХХ ст.).

У статті досить чітко та зрозуміло прописані усі етапи становлення та розвитку форм і методів самовдосконалення працівників закладів дошкільної освіти у зв'язку з новими вимогами часу, що висуваються новими стандартами освіти сьогодення.

Розкрито перший етап – 1950 – 1965 роки: етап швидкого розвитку форм і методів морального заохочення працівників закладів дошкільної освіти до самовдосконалення. Для цього етапу характерним було звернення особливої уваги до проблеми становлення дошкільної освіти, популяризація професії фахівця дошкільної освіти серед інших професій, як вкрай необхідної, гуманної, детермінованої та зверненої на виховання особистості дитини дошкільного віку.

Другий етап – 1966 – 1985 роки: етап розвитку систем і форм професійного заохочення працівників дошкільної освіти до саморозвитку. Для другого етапу було характерно розвиток системи дошкільної освіти, сприяння обміну інформацією про нові інноваційні технології, вивчення передового педагогічного досвіду та введення його в практику роботи закладів дошкільної освіти, підвищення рівня кваліфікації фахівців закладів дошкільної освіти, підвищення педагогічної майстерності освітян як одного з показників якості самоосвіти професіонала.

Третій етап – 1986 – 2000 роки: етап швидкого використання форм матеріального заохочення фахівців закладів дошкільної освіти до саморозвитку. Третій етап характеризується широким використанням форм матеріального заохочення педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, а саме, внесення пропозицій органам влади та управління з питань покращення якості дошкільної освіти та соціальної захищеності робітників дошкільної освіти через застосування і поліпшення матеріального заохочення до саморозвитку через додаткові нагороди: преміювання, оздоровчі програми, доплати, надбавки, що надаються фахівцям дошкільної освіти які працюють в закладах дошкільної освіти.

Слід звернути увагу, що кожен етап розкриває головну проблему певного історичного періоду епохи щодо заохочення працівників дошкільної освіти до саморозвитку, як головного чинника розвитку особистості фахівця дошкільної освіти.

З'ясовано основні тенденції, форми та методи заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення у визначений період. Окреслено напрями використання історичного досвіду та розвитку системи заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення на сучасному етапі.

Ключові слова: дошкільна освіта, заохочення, стимул, мотивація, самовдосконалення, форми та методи заохочення дошкільних працівників до самовдосконалення.

Relevance of research. Modern humanistic priorities of higher pedagogical education require the development of teachers' subjectivity, independence, creative activity, and increased responsibility for their own professional development. The outstanding role of self-activity of the teacher in achieving the heights of pedagogical skill, creativity, professionalism actualizes the issue of forming the readiness of teachers for professional self-improvement as a prolonged goal of professional and pedagogical training, which at the present stage remains insufficiently developed both at the conceptual and methodological levels.

Analysis of the recent researches and publications. The study of certain aspects of readiness for professional and pedagogical self-improvement and ways of its formation was in the center of attention of many scientists in the context of studying the readiness of teachers for professional self-development (M. Kostenko, T. Stepanova, T. Tikhonova, P. Kharchenko), self-education (Yu. Kalugin, O. Malykhin, I. Naumchenko), self-education (S. Elkanov, O. Kucheryavy, L. Ruvinsky), self-actualization and self-realization (E. Baksheeva, G. Ball, Yu. Dolinskaya, V. Kaloshin, M. Lazarev, N. Szegeda), motivation of professional self-improvement of the teacher (O. Bordenyuk, B. Kondratyuk), development of the teacher as a subject of professional activity (G. Aksenova, O. Pekhota) [6].

The analysis of the works of these authors shows that the problem of encouragement was defined as an actual scientific problem of pedagogical science in the second half of the twentieth century. It is during this period that the intensive development of Higher School pedagogy, the development of its theoretical foundations, the accumulation of experience in activating educational and cognitive

activities, the formation of independence in the context of requirements for a preschool employee, which were constantly increased taking into account the socio-economic features of the country's development, falls.

Scientific research emphasizes the dialectical unity of personal and professional aspects of self-improvement (I. Dontsov, V. Lozovoy, V. Tertichnaya, etc.), substantiates the connection of self-improvement with creativity, subjectivity, self-realization of a person (M. Berdyaev, V. Gubin, A. Maslow, V. Solovyov, S. Frank, E. From, etc.), reveals the ratio of objective and subjective, upbringing and self-education, education and self-education, as well as pedagogical leadership of the latter (A. Aizenberg, L. Bueva, G. Glezerman, A. Gromtseva, I. Dontsov, S. Yelkanov, S. Kovalev, O. Kochetov, O. Malykhin, L. Ruvinsky, G. Serikov, V. Shpak, etc.), highlights the problem of personal and professional development in the system of pedagogical skill and creativity (N. Guziy, I. Zyazyun, V. Kan-Kalik, N. Kichuk, Yu. Kulyutkin, M. Lazarev, L. Mitina, S. Sysoeva, etc.) [5, 6].

However, despite all the variability and versatility of scientists' coverage of the problem of preparing future teachers for various forms of professional self-activity, the issues of the system of forms and methods of encouraging preschool workers to self-development and self-improvement are uncertain.

Purpose of the study – on the basis of a holistic historical and pedagogical analysis, to identify theoretical ideas and summarize the practical experience of encouraging preschool workers to improve themselves in the second half of the twentieth century in order to use pedagogically valuable forms and methods of encouraging preschool personnel in modern conditions.

Presenting the main material. The relevance of the chosen problem is aggravated by contradictions between: deep theoretical developments regarding the essence, ways, forms and methods of encouraging preschool workers to self-improve and their insufficient use in the modern practice of preschool institutions; accumulated experience in encouraging preschool workers to self-improve and the lack of its generalization for the purpose of critical assessment and application in modern conditions; constant increase in requirements

for preschool workers, their training, professional and personal qualities, and insufficient attention of scientists to the definition and further use of forms and methods of encouraging them to improve themselves.

The subject of the research (theory and practice of encouraging preschool workers to improve themselves in the second half of the twentieth century) is a complex and multi – factorial phenomenon, which is influenced by various factors, so its analysis is impossible without involving a wide range of knowledge not only in pedagogy, but also in related fields-philosophy, sociology, science, history. So, the specifics of the subject of research require the use of an interdisciplinary theoretical and historiographic base.

Determining the place of each approach to the problem of encouraging preschool workers to improve themselves (the second half of the XX century) in the system of historiographical knowledge, we relied on the levels proposed by E. Yudin [5]. Studying the nature of the origin of historiographic approaches to the problem of encouraging preschool workers to improve themselves (the second half of the XX century), we were based on the trend of attracting historiographic approaches from the above levels to those located below, in connection with which it was found that all historiographic approaches to the problem of encouraging preschool workers to self-improvement (the second half of the XX century) attracted from higher levels: the axiological approach is borrowed from the level of philosophical methodology; the systematic approach – from the level of general scientific principles and forms of research; adaptive, acmeological, activity-based, didactic, Integrative, Research, qualimetric, cluster, motivational, program-target, advanced, optimization, problem-functional, resource, reflexive, synergetic, system-activity, situational, structural-activity, functional – process, personal approaches – from the level of concrete scientific historiography and research methodology and technique.

According to the analysis of scientific literature, as a common feature in the classification of historiographic approaches to the problem of encouraging

preschool workers to self-improvement (the second half of the XX century) you can select them based on their focus on the object [2,7,8].

Thus, the value-oriented type should include: axiological, adaptive, acmeological, personality-oriented, reflexive, motivational, program-target, integrative approaches; the situational-oriented type includes a situational approach; the structure-oriented type includes a system, synergetic, cybernetic, cluster, scientific, structural – activity approaches; the process-oriented type includes system-activity, functional – process, problem-functional approaches; to the results – oriented type-program-target, research, optimization, advanced, resource – based approaches; to the quality-oriented type-qualimetric approach.

We believe that the quality of research results on the problem of encouraging preschool workers to improve themselves (the second half of the XX century) depends on the correctly applied means and methods of cognitive activity, on the historiographic foundations of research, that is, scientific tools.

The outlined problems are fully described in the sections, which allows us to more fully characterize and trace the problem of encouraging preschool workers to improve themselves at each stage of the study.

The first section – «Theoretical and historical-pedagogical foundations of encouraging preschool workers to self – improvement» - contains a historiography of the research problem, a theoretical analysis of the main research concepts, and prerequisites for the formation of a system for encouraging preschool workers to self-improvement.

The study of the issue of encouraging preschool workers to improve themselves (the second half of the twentieth century) required a historiographic analysis of previous works of scientists. In particular, research is of scientific interest on the problem of training teachers for preschool educational institutions, namely: «Formation of students' readiness for aesthetic education of preschoolers» – T. Zoteeva; «Methods of preparing students for teaching preschoolers the ukrainian language» – T. Kotik; «Preparing students for folk studies in preschool institutions (based on the material of folk mathematics)» – L. Pletenitskaya; «Theory

and methodology of formation of ecological and pedagogical culture of a preschool educational institution teacher in the system of higher pedagogical education of Ukraine» – N. Lysenko. A valuable contribution to the history of research on this problem was made by scientists A. Bogush, S. Vitvitskaya, N. Gavrish, T. Zharovtseva, O. Kobernik, I. Konovalchuk, V. Kuzmenko, L. Makarova, G. Nagornaya, T. Ponimanskaya and others (formation of projective, organizational and constructive skills, modeling of pedagogical situations); O. Bodaleva, T. Vasilishina, V. Kan-Kalik, O. Leontieva, A. Mudrik, V. Semichenko, I. Rogova, etc. (the theoretical and methodological foundations of preparing future teachers for professional communication are highlighted); O. Verbitsky, I. Dichkovskaya, N. Kichuk, V. Kuzmenko, N. Lutsan, S. Kharchenko, etc. (reflected in the research forms of active education in higher education institutions as prerequisites for the formation of a creative personality of future educators and teachers); O. Abdullina, L. Artemova, G. Belenka, T. Belousova, L. Blinova, I. Kharlamov et al. (the possibilities of pedagogical practice in the process of professional training are functional).

It was found out that Ukrainian scientists carried out a comprehensive analysis of the state of training of teachers abroad and compared it with the state of education in Ukraine and the CIS countries. The results of the study are reflected in the works of A. Alekseyuk (comparative technological analysis), V. Bondar (managerial and didactic approach), V. Andrushchenko, V. Lutai, V. Kremen (philosophical aspects of Modern Education), V. Palamarchuk (problem-search aspect) and others.

Related to the problems of promotion in the field of education in general and in the field of preschool education in particular are scientific works on law, economics, psychology, etc., which in the context of research on purely industry problems provide information related to the object, in particular, pedagogical studios.

Therefore, the dissertation work of E. Chernetsky «Public administration of incentives», although devoted exclusively to the study of administrative and legal means of incentives, nevertheless touches on the issue of forms of incentives for preschool workers. It considers theoretical provisions related to determining

the place and role of incentives among the means of public power influence by executive authorities and local self-government bodies. Certain principles of interaction between encouragement, persuasion and coercion are defined, and the goals, objectives, functions and principles of encouragement applied in the field of public administration are analyzed. A scientific and theoretical analysis of administrative incentive administrative procedures is carried out in the context of the ratio of material and procedural principles of the Institute of incentives, as well as the types and subject composition of these procedures are determined. Special attention is paid to incentive administrative procedures of external and internal orientation.

Some issues of motivation of labor activity were raised in the scientific works of domestic and foreign scientists, including: A. Afonin, T. Vitevskaya, A. Zdravomyslov, V. Kovalev, A. Kolot, A. Nelga, A. Ruchka, V. Podmarkov, V. Yadov, etc. The need to encourage the development and use of creative potentials of the individual as an effective economic resource, in particular, is justified in the works of foreign scientists A. Maslow, A. Marshall, G. Becker, J. Grayson, K. O'dale, P. Drucker, M. Porter, J. Schumpeter, B. Twiss, H. Heckhausen, T. Schultz, and others.

The scientific publications considered by us of the past and our present confirm a certain interest in the problem of encouraging education workers in general and preschool workers in particular to self-improvement in the second half of the twentieth century and confirm the relevance of the topic of our dissertation research.

Based on the analysis of scientific literature, the leading definitions of the concepts of «self-improvement», «incentive», «encouragement» and «motivation» are analyzed and clarified.

Thus, in the broadest sense, self – improvement is the creative attitude of an individual to himself, the creation of himself in the process of active influence on the external and internal world in order to transform them. In the professional sphere, self-improvement is defined as a personally significant and internally determined process of achieving positive personal changes in accordance with

an independently defined concept of timely professional growth. The main forms of self-improvement are considered to be self-education and self-education.

The concepts of «incentive», «encouragement» and «motivation» are closely related, but differ in shades of meaning. In the field of preschool education, the central concept is «encouragement» – a type of moral sanction; the influence of an authoritative person, society, body on a person or collective in order to consolidate the results achieved by them (actions, behavior, positions) and certify their approval. Encouragement is expressed in recognition (usually public) of merit. A reward associated with an increase in social status or an improvement in financial situation is called a reward. In addition to approval, the social significance of encouragement is due to the fact that it draws the attention of other people and societies to examples worthy of imitation. There is a socio-psychological mechanism for reproducing actions approved by society and their results.

Having studied the historical, socio-philosophical, pedagogical literature on the problem of formation of the system of encouraging preschool workers to self-improvement (the second half of the twentieth century), we can systematize it according to the chronological criterion, offering our own periodization of scientific works devoted to these issues. The established periodization should act as a tool for identifying general patterns of further ideas about the formation of a system of encouraging preschool workers to improve themselves (the second half of the twentieth century), play the role of a coordinate system in which critical points of development of this pedagogical phenomenon can be considered [5].

Thus, the conducted historical and pedagogical analysis showed that the second half of the twentieth century is the period of formation and development of the preschool system in general and the problems of encouraging preschool workers to self – improvement in particular, and allowed us to distinguish in the development of the theory and practice of the system of encouraging preschool workers to self-improvement (the second half of the twentieth century) the following stages.

The first stage – 1950 – 1965 – is the stage of development of forms and methods of moral encouragement of preschool workers to self – improvement.

The second stage – 1966 – 1985-is the stage of development of the system of forms of professional encouragement for self-improvement.

The third stage – 1986 – 2000-is the stage of widespread use of forms of material incentives for preschool workers to improve themselves.

In the second chapter – «Stages and leading trends in the development of the system of encouraging preschool workers to self-improvement (the second half of the twentieth century)» – the main stages, forms and methods of encouraging preschool workers to self-improvement are defined, the leading trends characteristic of this period [1].

It is proved that for the first stage – the stage of intensive development of forms and methods of moral encouragement of preschool workers dosamovdavleniya (1950 – 1965) – characterized were the revival and formation of preschool education; popularization of the profession of preschool workers; making proposals to the authorities and management on improving the quality of professional training and social protection of preschool education workers; promoting the study and implementation of promising pedagogical experience in the practice of educational institutions; promoting work on improving the training system; separation of studies from life and poor readiness of school graduates for practical activities; the deployment of mass pedagogical innovation and the spread of such forms of moral encouragement of preschool workers to self – improvement as awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at the councils of preschool institutions, teachers' councils, etc.; material-bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, providing additional rest days, awarding valuable gifts; and professional – cluster associations, social competitions, referrals to problem conferences, methodological associations, seminars, courses, all-union pedagogical readings, patronage, collective views, etc.

It is established that for the second stage—the stage of development of the system of forms of professional encouragement to self-improvement (1966 – 1985) – the development of the preschool education system was characteristic; assistance in the exchange of information about new technologies, models and theories on education issues; assistance in the study and implementation of promising pedagogical experience in the practice of educational institutions; advanced training of preschool education workers; mass pedagogical creativity; activation of the social and educational movement; development of the preschool level of system education of the state system of preschool education; the output of pedagogical innovation in preschool education to the level of systematic development and the spread of such forms of professional encouragement of preschool workers to self-improvement as Bush associations, social competitions, directions to problem conferences, methodological associations, seminars, courses, scientific and practical conferences, participation in exhibitions, all-union pedagogical readings, patronage, demonstration of demonstration classes, study of best practices, mutual visits, collective views; moral-encouragement: awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at the councils of preschool institutions, teachers' councils, etc.; and material – bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, providing additional rest days, awarding valuable gifts, etc [3, 4, 6, 9].

The study revealed that for the third stage—the stage of widespread use of forms of material encouragement of preschool workers to self – improvement (1986 – 2000)— it was characteristic to make proposals to the authorities and management on improving the quality of preschool education and social protection of preschool education workers; to facilitate the exchange of information about new technologies, models and theories on education; to promote the study and implementation of promising pedagogical experience (domestic and foreign) in the practice of educational institutions; promotion of work on improving the system of training, advanced training of preschool education workers; assistance in organizing social research among preschool education workers; negative trend: a sharp aggravation

of the personnel problem in preschool education; strengthening the residual principle of orientation of education and the spread of such forms of material incentives for preschool workers to self-improvement as bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, provision of additional rest days, awarding valuable gifts; use of high-quality equipment for work premises; moral encouragement – awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at the councils of preschool institutions, teachers councils, etc.; and professional-an increase in the number of pedagogical departments of universities, specialties and faculties, certification of preschool institutions and employees of the preschool industry, methodological associations, directions to problem conferences, seminars, courses, scientific and practical conferences, participation in pedagogical exhibitions, competitions, competitions, pedagogical readings, demonstration of demonstration classes, study of best practices, mutual visits, collective views, etc.

Table 1

Comparative analysis of the formation of the system of encouraging preschool personnel to improve themselves in the second half of the twentieth century

Stages	Subjects	Main trends	Forms
1	2	3	4
I stage of intensive development of forms and methods of moral encouragement of preschool workers to self-improvement (1950 – 1965)	teacher, nanny, Music Director, Head of physical education classes, head of preschool institutions, head of the canteen, head of the economic part.	– revival and formation of preschool education; popularization of the profession of preschool workers; making proposals to the authorities and departments on improving the quality of professional training and social protection of preschool education workers; promoting the study and implementation of promising pedagogical experience in the practice of educational institutions; - promotion of work on improving the training system; separation of learning from life and poor readiness of school graduates for practical activities; deployment of mass pedagogical innovation.	- forms of <i>moral</i> encouragement: awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at the councils of preschool institutions, teachers' councils, etc.; - <i>material</i> encouragement: bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, provision of additional rest days, awarding valuable gifts; - <i>professional</i> encouragement: Bush associations, social competitions, referrals to problem conferences, methodological associations, seminars, courses, all-union pedagogical readings, patronage, collective views, etc.

1	2	3	4
II stage of development of the system of forms of professional encouragement for self improvement (1966 – 1985)	teacher, nanny, Music Director, Head of physical education classes, head of preschool institutions, head of the canteen, head of the economic part.	– development of the preschool education system; popularization of the profession of preschool workers; assistance in the exchange of information about new technologies, models and theories on education issues; assistance in the study and implementation of promising pedagogical experience in the practice of educational institutions; advanced training of preschool education workers; mass pedagogical creativity; activation of the social and educational movement; development of the preschool level of system education of the state system of preschool education; the output of pedagogical innovation in preschool education to the level of system development.	– <i>professional forms</i> : cluster associations, social competitions, referrals to problem conferences, methodological associations, seminars, courses, scientific and practical conferences, participation in exhibitions, all-union pedagogical readings, patronage, demonstration of demonstration classes, study of best practices, mutual visits, collective views; – <i>moral encouragement</i> : awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at the councils of preschool institutions, teachers ' councils, etc.; – <i>material</i> : bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, provision of additional rest days, awarding valuable gifts, etc.
Stage III widespread use of forms of material incentives for preschool workers to improve themselves (1986 – 2000)	teacher, nanny, Music Director, Head of physical education classes (choreographer), head of the canteen, the head of the economic part, the actual head of the preschool Institution, a nurse, etc.	– making proposals to the authorities and departments on improving the quality of preschool education and social protection of preschool education workers; promoting the exchange of information about new technologies, models and theories on education; promoting the study and implementation of promising pedagogical experience (domestic and foreign) in the practice of educational institutions; promoting work on improving the system of training, advanced training of preschool education workers; promoting the organization of Social Research among preschool education workers; negative trend: a sharp aggravation of the personnel problem in preschool education; strengthening of the residual principle of orientation of Education.	– <i>forms of material</i> : bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, provision of additional days of rest, awarding valuable gifts; – <i>use of high-quality</i> equipment for working premises; moral encouragement: awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at the councils of preschool institutions, teachers ' councils, etc; – <i>professional</i> : increasing the number of pedagogical departments of universities, specialties and faculties, certification of preschool institutions and employees of the preschool industry, methodological associations, referral to problem conferences, seminars, courses, scientific and practical conferences, participation in pedagogical exhibitions, competitions, competitions, pedagogical readings, demonstration of demonstration classes, study of best practices, mutual visits, collective views, etc.

The third chapter – «The current state of encouraging preschool workers to improve themselves» - describes the forms of encouragement applied to preschool workers at the present stage and identifies the features of using pedagogically valuable ideas and experience of previous years in modern preschool institutions.

The analysis of practical activities and psychological and pedagogical works allowed us to substantiate the main forms of encouragement applied to preschool

workers at the present stage: moral, material, official, professional. The study notes that all forms of encouragement are interrelated and only in a comprehensive review most effectively stimulate the work of a preschool worker: *moral*: awarding a certificate; declaring gratitude; entering in the book of Honor; entering a photo and surname of the teacher in the gallery of Honor; marking at the Council of preschool institutions, teachers ' councils, meetings; reports in the press and newspaper of preschool institutions; awarding the title «Person of the year in preschool institutions»; presentation for awarding, establishing the title; *material*: bonuses for employees (based on the results of competitions, open lessons, for high achievements in the organization of the educational process, creative search, a significant contribution to creating the image of preschool institutions, for winning the competition «Teacher of the year», «New name»); petitions for the allocation of health vouchers; providing additional rest days; awarding valuable gifts for the best methodological project; annual one-time bonuses; *job incentives*: delegation of authority; involvement in the development of the most important problems; inclusion in the Attestation Commission; appointment to the reserve of the administration for senior positions; appointment to the position of head of the methodological association; *professional*: referral to problem conferences, seminars, meetings-seminars, prestigious retraining courses; organization of exhibitions of illustrative materials on topical issues of preschool education; assistance in publishing methodological manuals; assistance in implementing the latest pedagogical technologies; presentation for participation in the competition «Educator of the year», «New name»; permission to develop author's programs; demonstration of demonstration open classes; study, generalization and dissemination of best practices of the teacher; study, generalization and dissemination of best practices of preschool educational institutions; recommendations for teaching at pre-university training courses, advanced training courses at OIPPO.

It is established that all forms are interrelated and only in a comprehensive review most effectively stimulate the work of a preschool worker.

To implement certain forms of incentives, the study developed a draft regulation on bonuses and material incentives for employees in preschool educational institutions, a draft regulation on providing monetary remuneration to teachers for conscientious work, exemplary performance of official duties, and also introduced a rating of teachers of preschool educational institutions.

The study does not cover all aspects of the problem of encouraging preschool workers to improve themselves. Further study should be carried out on the issues of encouraging employees to improve themselves in the leading countries of the world; the contribution of individuals and associations to the development of the problem under study.

Conclusions. Thus, a new solution to the problem of encouraging preschool workers to improve themselves (the second half of the twentieth century) was implemented, which was reflected in the substantiation of the system of research activities, the development of content, forms and methods of work. The results of the study showed the effectiveness of solving the tasks set and gave grounds for formulating such conclusions.

The study of the issue of encouraging preschool workers to improve themselves (the second half of the twentieth century) required a historiographic analysis of previous works of scientists. In particular, research is of scientific interest on the problem of training teachers for preschool educational institutions, namely: «Formation of students' readiness for aesthetic education of preschoolers» – T. Zoteeva; «methods of preparing students for teaching preschoolers the Ukrainian language» – T. Kotik; «Preparing students for folk studies in preschool institutions (based on the material of folk mathematics)» – L. Pletenitskaya; «Theory and methodology of formation of ecological and pedagogical culture of a preschool educational institution teacher in the system of higher pedagogical education of Ukraine» – N. Lysenko. A valuable contribution to the history of research on this problem was made by scientists A. Bogush, S. Vitvitskaya, N. Gavrish, T. Zharovtseva, O. Kobernik, I. Konovalchuk, V. Kuzmenko, L. Makarova,

G. Nagornaya, T. Ponimanskaya and others; formation of projective, organizational and constructive skills, modeling of pedagogical situations); O. Bodaleva, T. Vasilishina, V. Kan-Kalik, O. Leontieva, A. Mudrik, V. Semichenko, I. Rogova (the theoretical and methodological foundations of preparing future teachers for professional communication are highlighted); O. Verbitsky, I. Dichkovskaya, N. Kichuk, V. Kuzmenko, N. Lutsan, S. Kharchenko, etc. (reflected in the research forms of active education in higher education institutions as prerequisites for the formation of a creative personality of future educators and teachers); O. Abdullina, L. Artemova, G. Belenka, T. Belousova, L. Blinova, I. Kharlamov et al. (the possibilities of pedagogical practice in the process of professional training are functional).

It was found out that Ukrainian scientists carried out a comprehensive analysis of the state of training of teachers abroad and compared it with the state of education in Ukraine and the CIS countries.

The results of the study are reflected in the works of A. Aleksyuk (comparative technological analysis), V. Bondar (managerial and didactic approach), V. Andrushchenko, V. Lutai, V. Kremen, V. Ognevyuk (philosophical aspects of Modern Education), V. Palamarchuk (problem-search aspect) and others.

Related to the problems of promotion in the field of education in general and in the field of preschool education in particular are scientific works on law, economics, psychology, etc., which in the context of research on purely industry problems provide information related to the object, in particular, pedagogical studios.

The conducted historical and pedagogical analysis showed that the development of the problem of encouraging preschool workers to self-improvement was due to a number of factors, including: socio-political and socio-economic conditions (difficult conditions of the post-war period, in which all the efforts of the state were aimed at restoring systems and processes, the formation of which took place before the war), holding congresses, the activities of zemstvos, expanding the network of preschool institutions, the foundation of pedagogical courses, the foundation of the Frobelovsky Institute, the opening of institutions for orphaned children

and women's Sunday schools, improving the level of women's education, the formation of the state system of social care for preschool children, the publication of special pedagogical collections for teachers, educators, the creation of a society of folk kindergartens, the presence of a system of resolutions and orders, the transformation of scientific achievements of the previous period of the educational sphere, the evolution of pedagogical thought (conscious development of educational systems, in particular the sphere of preschool education), the obvious need to develop professional and personal qualities and skills of preschool personnel.

Having studied the scientific literature on the problem of formation of the system of encouraging preschool workers to self-improvement (1950 – 2000), we can systematize it according to the chronological criterion, offering our own periodization of scientific works devoted to these issues. The proposed periodization should act as a tool for identifying general patterns of further ideas about the formation of a system of encouraging preschool workers to improve themselves (1950 – 2000), play the role of a coordinate system in which critical points of development of this pedagogical phenomenon can be considered.

The conducted historical and pedagogical analysis allowed us to identify the following stages in the development of the theory and practice of the system of encouraging preschool workers to improve themselves (the second half of the twentieth century).

The first stage – 1950 – 1965 – is a stage of intensive development of forms and methods of moral encouragement of preschool workers to self-improvement.

The second stage – 1966 – 1985 – is the stage of development of the system of forms of professional encouragement for self-improvement.

The third stage-1986 – 2000-is the stage of widespread use of forms of material incentives for preschool workers to improve themselves.

The conducted historical and pedagogical analysis of scientific sources showed that for the first stage – the stage of intensive development of forms and methods of moral encouragement of preschool workers to self-improvement (1950 – 1965) –

characterized were the revival and formation of preschool education; popularization of the profession of preschool workers; making proposals to the authorities and management on improving the quality of professional training and social protection of preschool education workers; promoting the study and implementation of promising pedagogical experience in the practice of educational institutions; promotion of work on improving the training system; separation of training from life and weak preparation of school graduates for practical activities; deployment of mass pedagogical innovation and spread of such forms of moral encouragement of preschool workers to self-improvement, such as awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at the councils of preschool institutions, teachers' councils, etc; material-bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, provision of additional rest days, awarding valuable gifts; and professional – cluster associations, social competitions, referrals to problem conferences, methodological associations, seminars, courses, all-union pedagogical readings, patronage, collective screenings, etc.

It is established that for the second stage – the stage of development of the system of forms of professional encouragement to self – improvement (1966 – 1985) – the development of the preschool education system was characteristic; assistance in the exchange of information about new technologies, models and theories on education issues; assistance in the study and implementation of promising pedagogical experience in the practice of educational institutions; advanced training of preschool education workers; mass pedagogical creativity; activation of the social and educational movement; development of the preschool level of system education of the state system of preschool education; the output of pedagogical innovation in preschool education to the level of systematic development and the spread of such forms of professional encouragement of preschool workers to self-improvement as Bush associations, social competitions, directions to problem conferences, methodological associations, seminars, courses, scientific and practical conferences, participation in exhibitions, all-union

pedagogical readings, patronage, demonstration of demonstration classes, study of best practices, mutual visits, collective views; moral-encouragement: awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at the councils of preschool institutions, teachers' councils, etc.; and material – bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, providing additional days of rest, awarding valuable gifts, etc.

It is proved that the third stage-the stage of widespread use of forms of material encouragement of preschool workers to self – improvement (1986 – 2000) – was characterized by making proposals to the authorities and the department on improving the quality of preschool education and social protection of preschool education workers; facilitating the exchange of information about new technologies, models and theories on education; promoting the study and implementation of promising pedagogical experience (domestic and foreign) in the practice of educational institutions; promotion of work on improving the system of training, advanced training of preschool education workers; assistance in organizing social research among preschool education workers; negative trend: a sharp aggravation of the personnel problem in preschool education; strengthening the residual principle of orientation of education and the spread of such forms of material incentives for preschool workers to self-improvement as bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, provision of additional rest days, awarding valuable gifts; use of high-quality equipment for work premises; moral encouragement – awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at the councils of preschool institutions, teachers' councils, etc.; and professional-an increase in the number of pedagogical departments of universities, specialties and faculties, certification of preschool institutions and employees of the preschool industry, methodological associations, directions to problem conferences, seminars, courses, scientific and practical conferences, participation in pedagogical exhibitions, competitions, competitions, pedagogical

readings, demonstration of demonstration classes, study of best practices, mutual visits, collective views, etc.

Today, the issues of developing forms and methods of encouraging preschool workers to improve themselves are implemented in the creative use of moral, material and, especially, professional forms and methods of previous periods. Thus, such valuable ideas of previous years as the use of professional forms (increasing the number of pedagogical departments of universities, specialties and faculties; certification of preschool institutions and employees of the preschool industry; methodological associations; referral to problem conferences, seminars, courses, scientific and practical conferences; participation in pedagogical exhibitions, competitions, competitions; pedagogical readings; demonstration classes; study of best practices; mutual visits; collective screenings, etc.), material (bonuses, surcharges, allowances, allocation of health vouchers, provision of additional rest days, awarding valuable gifts; use of high-quality equipment for working premises) and moral (awarding certificates of Honor, medals, badges, awarding pedagogical titles, publishing achievements in the press, pedagogical publications, declaring gratitude, celebrating at preschool councils, teachers' councils, etc.) encouraging preschool employees to improve themselves.

To implement certain forms of encouragement, we have developed a draft regulation on bonuses and material incentives for employees in preschool educational institutions, a draft regulation on providing monetary remuneration to teachers for conscientious work, exemplary performance of official duties, and also introduced a rating of teachers of preschool educational institutions.

The study does not cover all aspects of the problem of encouraging preschool workers to improve themselves. Further study should be carried out on the issues of encouraging employees to improve themselves in the leading countries of the world; the contribution of individuals and associations to the development of the problem under study.

References:

1. Honcharenko S. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. Kyiv : Lybid, 1997. 376 s. [ukr]
2. Dmytrenko P. V. Sidopenko V. K. Osnovy naukovykh doslidzhen. Kyiv : PNNTs «DINIT», 2000. S. 119–147. [ukr]
3. Strelchenko O.H. Zaokhochennia yak metod upravlinnia u sferi okhorony zdorov'ia : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Kyiv. nats. Universytet vnutrishnikh sprav. Kyiv, 2008. 17 s. [ukr]
4. Uliukaieva I.H. Stan doslidzhennia istorii stanovlennia ta rozvytku suspilnoi doshkilnoi osvity v istoryko-pedahohichnii nautsi : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01. Kyiv, 1993. 190 s. [ukr]
5. Yudyn E. H. Systemnyi podkhod y pryntsyp deiatelnosti: metodolohycheskye problemy sovremennoi nauky. Moskva: Nauka, 1978. 391 s. [rus]
6. Golubivska G. Yu. They were awarded high prizes. *Preschool education*. 1971. № 11. P. 17–18. [eng]
7. Zahviazynskyi V.Y., Ataksanov P. Metodolohyia y metody psykhologo-pedahohycheskoho yssledovanyia. Moskva : Akademyia, 2007. S. 39–40. [rus]
8. Kapaevskyi V.V., Berezhnova E.V. Metodolohyia pedahohyky: novyi etap : ucheb. rukovodstvo po ekspluatatsyy. Moskva : Akademyia, 2006. 394 s. [rus]
9. Bush associations. *Preschool education*. 1966. № 12. P. 18–19. [eng]

AFTERWORD

Scientific and pedagogical search for ways to modernize the pedagogical system of tertiary education in higher education institutions corresponds to modern current tendencies of reforming the content of professional training in higher education institutions. They cover issues of modern theory and are conditioned by practical needs related to increasing increase the educational potential of the nation in various spheres of life, ensuring the competitiveness of future professionals in the educational labour market. Modernization of the phenomenon under research contributes to improving the quality of future teachers' professional training in higher education institutions.

Significant dynamic changes in the pedagogical theory and practice of the educational process have confirmed the value of international partnership in the field of education and, accordingly, the acquisition of pedagogical experience, professional competencies etc. This process stresses the need to implement and summarize the results of the fundamental psychological and pedagogical, managerial researches in education aimed at improving the quality of education as an indicator of decent quality of life, an instrument of social and cultural harmony, economic growth for realizing a strategic program of education development as a holistic system and for determining effective forms and methods to improve it in the modern conditions.

The materials presented in the collective monograph on the modernization of the pedagogical system of tertiary education in higher education institutions do not cover all aspects of the problem. They just focus on its important components, which are quite relevant today, but have not been sufficiently covered in scientific and scientific-methodological publications. The multifaceted problem of modernization of this phenomenon is worth taking into consideration when organizing the educational process in higher education institutions, planning and realizing future teachers' professional training. They can contribute to increasing the quality of education, introduction of interactive and information technologies, methodological tools and their more effective usage in the educational process. What is more, they can definitely help future teachers to put innovative ideas into practice.

Scientific publication

**MODERNIZATION OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM
OF TERTIARY EDUCATION
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

Collective monograph

Publishing house Education and Science s.r.o.

IČO : 271 56 877

Frýdlanská 15/1314 , Praha 8

MS v Praze , oddíl C, vložka 100614